T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN ADAK HEYKELCİKLERİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. ERTEKİN MUSTAFA DOKSANALTI

HAZIRLAYAN

BARIŞ EMRE SÖNMEZ

134103011002

KONYA-2020

ÖZET

Afyonkarahisar, Phrygia coğrafyasının sınırları içerisinde kalan önemli yerleşim yeridir. Neolitik çağlardan günümüze kadar yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Bulunduğu coğrafi konumdan dolayı önemli bir yerleşim yeri olması buranın birçok kültürü, inancı ve geleneği içerisinde taşıması ile önemli bir medeniyet sentezi yaratmıştır.

Bu tez kapsamında Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait adak heykelcikleri ele alınmıştır. Eserler belirli tipoloji ve stil özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Değerlendirme içerisinde eserler belirlenirken ya da çalışması yapılırken tanrı, tanrıça, erkek figürü ve hayvan heykelcikleri olarak kapsam içerisinde tutulmuş ve değerlendirilmiştir. Heykelcikler için belirlenen tipolojik ve stil özellikleri ile birlikte ikonografik değerlendirilmeler ışığında bölgedeki ya da yerleşim yerindeki inanç yapısını ve adak kültürünü belirlemektir.

ABSTRACT

Afyonkarahisar is an important settlement within the borders of Phrygia. It has been used as a settlement from the Neolithic ages until today. Because Afyonkarahisar is an important settlement due to its geographical location, it has created an important civilization synthesis with its many cultures, beliefs and traditions.

In this thesis, votive figurines which belong to the Roman Imperial period in Afyon Museum were discussed.The works are classified according to their specific typology and style characteristics. While works were selected or studied during the evaluation, they were evaluated and included in the context of the gods, goddesses, male figurines and animal figurines. In the light of iconographic evaluations in addition to the typological and style characteristics determined for statuettes, the belief structure and votive culture in the region or settlement region were identified.

ÖNSÖZ

Afyonkarahisar, Phrygia coğrafyasının sınırları içerisinde kalan önemli yerleşim yeridir. Neolitik çağlardan günümüze kadar yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Bulunduğu coğrafi konumdan dolayı birçok kültürü, inancı ve geleneği içerisinde taşıması ile önemli bir medeniyet sentezi yaratmıştır. 19. yüzyıldan beri bölge çeşitli araştırmacılar tarafından çalışılmaktadır.

Afyon Müzesi'nde yer almakta olan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait adak heykelcikleri üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri bölgede uzun süren düzenli bir arkeolojik kazı olmamasıdır. Böylesine önemli bir malzemenin ya da konunun değerlendirilmemiş olması bölgedeki inanç, kült ve adak yapısının anlaşılmamasına ve doğru anlamda çözülmemesinine neden olmuştur. Müzede bulunan malzemeler yeni bilgi ve belgeler ile ele alınmış olup birçok sorunsalın çözümlenmesine yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Adak heykelciklerinden hareketle birlikte bölgedeki ya da yerleşim yerindeki inanç yapısı ve adak kültürü belirlenmeye çalışılmıştır. Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan adak heykelciklerini incelerken de bu eserlerin ortaya çıkmasını sağlayan temel etkenleri de belirlemek bu çalışmanın amaçlarından biridir.

Bu çalışma sırasında Doktora Tez Danışmanlığımı kabul edip beni destekleyen ve yönlendiren hocam Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI'ya çok teşekkür ederim. Kendisinin öğrencisi olmak benim için bir şans ve mutluluktur.

Çalışmalarım sırasında fikirlerine başvurduğum ve bu konuda her türlü yardımını gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Deniz SEVMEN'e çok teşekkür ederim. Bu çalışma sırasında göstermiş olduğu ilgi ve yardımdan dolayı Prof. Dr. Özdemir KOÇAK'a teşekkür ederim. Ayrıca adak heykelciklerinin üzerindeki yazıtların çevirisinde yardımcı olan Prof. Dr. Mustafa ADAK'a çok teşekkür ederim.

Afyon Müzesi'nde bulunan adak heykelcikleri üzerinde çalışmama izin veren başta müze müdürü Mevlüt ÜYÜMEZ olmak üzere Ahmet İLASLI ve diğer müze çalışanlarına teşekkür ederim.

Beni her konuda destekleyen sabır ve anlayışlarını benden hiçbir zaman esirgemeyen daima yanımda olan Babam Savaş SÖNMEZ ve Annem Zeliha SÖNMEZ'e minnettarlığımı belirtir ve teşekkürü bir borç bilirim.

Barış Emre SÖNMEZ

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı Barış Emre SÖNMEZ

Numarası 134103011002

Ana Bilim / Bilim Dalı ARKEOLOJİ/KLASİK ARKEOLOJİ

Programı Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ertekin Mustafa DOKSANALTI

Tezin Adı ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN ADAK HEYKELCİKLERİ

ÖZET

Afyonkarahisar, Phrygia coğrafyasının sınırları içerisinde kalan önemli yerleşim yeridir. Neolitik çağlardan günümüze kadar yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Bulunduğu coğrafi konumdan dolayı önemli bir yerleşim yeri olması buranın birçok kültürü, inancı ve geleneği içerisinde taşıması ile önemli bir medeniyet sentezi yaratmıştır. Bu tez kapsamında Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait adak heykelcikleri ele alınmıştır. Eserler belirli tipoloji ve stil özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Değerlendirme içerisinde eserler belirlenirken ya da çalışması yapılırken tanrı, tanrıça, erkek figürü ve hayvan heykelcikleri olarak kapsam içerisinde tutulmuş ve değerlendirilmiştir. Heykelcikler için belirlenen tipolojik ve stil özellikleri ile birlikte ikonografik değerlendirilmeler ışığında bölgedeki ya da yerleşim yerindeki inanç yapısını ve adak kültürünü belirlemektir.

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı Barış Emre SÖNMEZ

Numarası 134103011002

Ana Bilim / Bilim Dalı ARKEOLOJİ/KLASİK ARKEOLOJİ

Programı Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ■

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ertekin Mustafa DOKSANALTI

Tezin İngilizce Adı

The Votive Sculptures in The Afyon Museum of The Roman Imperial Period

ABSTRACT

Afyonkarahisar is an important settlement within the borders of Phrygia. It has been used as a settlement from the Neolithic ages until today. Because Afyonkarahisar is an important settlement due to its geographical location, it has created an important civilization synthesis with its many cultures, beliefs and traditions. In this thesis, votive figurines which belong to the Roman Imperial period in Afyon Museum were discussed. The works are classified according to their specific typology and style characteristics. While works were selected or studied during the evaluation, they were evaluated and included in the context of the gods, goddesses, male figurines and animal figurines. In the light of iconographic evaluations in addition to the typological and style characteristics determined for statuettes, the belief structure and votive culture in the region or settlement region were identified.

İÇİNDEKİLER

ÖZET/ABSTRACT ……...……...i
ÖNSÖZ.....……iii
İÇİNDEKİLER…….viii
KISALTMALAR LİSTESİ…… …….....xii

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM: PHRYGİA BÖLGESİ

1.1.Phrygia Bölgesinin Tarihi Coğrafyası……6
1.2.Phrygia Halkının Kökeni……9
1.3.Phyrg Devletinin Tarih Sahnesine Çıkışı ve Gelişimi……..11
1.4.Hellenistik Dönem Phrygia Bölgesi…….13
1.5.Roma Dönemi Phrygia Bölgesi……15

İKİNCİ BÖLÜM: AFYONKARAHİSAR VE TARİHİ COĞRAFYASI

2.1. Afyonkarahisar'ın Coğrafi Konumu ve Adı……....18

2.2. Hititlerden Hellenistik Döneme Kadar Afyonkarahisar.…….19

2.3. Hellenistik Dönemde Afyonkarahisar……..21

2.4. Roma Döneminde Afyonkarahisar……..23

2.4.1. Afyonkarahisar'da Roma Dönemi Şehirleri ve Yönetimi…….26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN ADAK HEYKELCİKLERİNİN DİNSEL ve İKONOGRAFİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3. 1. Tanrı ve Erkek Heykelcikleri……..33

3. 1. 1. Men…….33

3. 1. 2. Attis…….41

3. 1. 3. Apollon……46

3. 1. 4. Herakles……..50

3. 1. 5. Asklepios……52

3. 1. 6. Telesphoros…….55

3. 1. 7. Poseidon……..56

3. 1. 8. Hermes ve Hermeler……...59

3. 1. 9. Erkek Torsosu…….....62

3. 2. Tanrıça Heykelcikleri……..62

3. 2. 1. Hekate…….62

3. 2. 2. Kybele…….70

3. 2. 3. Artemis……76

3. 2. 4. Tykhe……..…79

3. 2. 5. Nemesis……...82

3. 2. 6. Aphrodite……85

3. 2. 7. Nike…….88

3. 3. Hayvan Heykelciği……..92

3. 3. 1. Köpek……..92

BÖLÜM DÖRT: AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN ADAK HEYKELCİKLERİNİN STİL ve TİPOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4. 1. Tanrı ve Erkek Heykelcikleri……..94

4. 1. 1. Men…….....94

4. 1. 2. Attis…….....97

4. 1. 3. Apollon……99

4. 1. 4. Herakles……104

4. 1. 5. Asklepios……...108

4. 1. 6. Telesphoros……...111

4. 1. 8. Poseidon……112

4. 1. 10. Hermes ve Hermeler……...113

4. 1. 11. Erkek Torsosu…….116

4. 2. Tanrıça Heykelcikleri……117

4. 2. 1. Hekate……...117

4. 2. 2. Kybele……...122

4. 2. 3. Artemis……..129

4. 2. 4. Tykhe……134

4. 2. 5. Nemesis…….140

4. 2. 6. Aphrodite……..142

4. 2. 7. Nike……...148

4. 3. Hayvan Heykelciği…..……...151

4. 3. 1. Köpek……151

BÖLÜM BEŞ: SONUÇ……..152

BÖLÜM ALTI: KATALOG……...……..159

KAYNAKÇA……...218

LEVHALAR.....266

TABLOLAR……327

GRAFİKLER……..332

KISALTMALAR

Teknik Kısaltmalar

cm.	Santimetre
d.	Derinlik
dn.	Dipnot
Env.	Envanter
g.	Genişlik
m.	Metre
mm.	Milimetre
Nr.	Numara
y.	Yükseklik
Kat.	Katalog
çev.:	Çeviren
çiz.:	Çizim
ed.:	Editör
krş.:	Karşılaştırınız
Lev.:	Levha
Fig.	Figür
M.Ö:	Milattan önce
M.S:	Milattan sonra
ör.:	Örneğin
Res.:	Resim
vd.:	Ve devamı
vol.:	Volume
C.:	Cilt

Periyodik Yayınlar ve Başvuru Kaynakları

Metinde geçen kısaltmalar öncelikle *[AJA 104 (2000), s. 10-24* ve *LIMCIndices 1 (1999), s. XVI-XLIII]* temel alınarak yapılmıştır.

AA	Archäologischer Anzeiger.
AAA̓	Αρχαιολογικα ανάλεκτα έξ̓ Αθηνων. (Athens Annals of Archaeology)
Agora	The Athenian Agora: American School of Classical Studies at Athens.
AJA	American Journal of Archaeology. The Journal of the Archaeological Institute of America.
AM	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
AMStud	Asia Minor Studien
Anatolia	Anadolu (Anatolia). Revue annuelle de l'Institut d'archéologie de l'Université d'Ankara.
AntK	Antike Kunst
AntP	Antike Plastik
AntW	Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte.
ArchCl	Archeologia classica.
ArchRep	Archaeological Reports
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
BABesch	Bulletin antieke beschaving. Annual Papers on Classical Archaeology.
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research.
BCH	Bulletin de correspondance hellénique.
Belleten	Belleten. Türk Tarih Kurumu.
BiblArch	Biblical Archaeologist.
BIFAO	Bulletin de l'Institute français d'archéologie orientale de Caire
BJb	Bonner Jahrbücher des Rheinischen LandesMuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande.
BMC	Catalogue of Greek Coins in the British Museum (1873 -)
CAH	Cambridge Ancient History.
CCCA	Corpus Cultus Cybelae Attidisque

Delos	Exploration archéologique de Délos faite par l'École françaised'Athènes.
ÉPRO	Études Préliminaires aux religions orientales dans l'empire romain.
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen.
JdI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts.
JHS	Journal of Hellenic Studies.
JRA	Journal of Roman Archaeology.
JRS	Journal of Roman Studies.
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı.
LIMC	Lexicon iconographicum mythologiae classicae (Zurich&Munich 1974-).
NumChron	The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society.
ProcAmPhilSoc	Proceedings of the American Philosophical Society.
RA	Revue archéologique.
RE	Pauly-Wissowa. Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft (1893-).
RM	Mitteilungen des Deutschen Archäoogischen Instituts, Römische Abteilung.
TürkAD	Türk arkeoloji dergisi.
TTKongre	Türk Tarih Kurumu Kongresi.
WaltersAG	The Walters Art Gallery Bulletin
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.

GİRİŞ

Anadolu önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerden biri de Phryglerdir. Phrygler Anadolu'ya gelmesiyle birlikte, bu coğrafyada yaşanan sosyal ve siyasal olaylarda etkin bir rol oynamıştır. Anadolu'ya geldiklerinde karşılaştıkları en önemli sorun ise kendileri için en uygun yerleşim yerinin neresi olacağıydı. Hititler, yaşanan Ege Göçleri ile yıkılmış olduğundan Phrygler onların yerleşim yerlerini kolaylıkla ele geçirebilmiş; Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte özellikle M.Ö. 8. yüzyıldan sonra hakim oldukları alanlarda etkin bir rol oynamıştır.

Afyon Müzesi'nde yer almakta olan Roma İmparatorluk Dönemi adak heykelcikleri üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Müzede bulunan adak heykelcikleri müzeye satın alma, kaçak kazı ya da hibe ile kazandırılmıştır. Böylesine önemli bir malzemenin ya da konunun değerlendirilmemiş olması bölgedeki inanç, kült ve adak yapısının anlaşılmamasına ve doğru anlamda çözülmemesine neden olmuştur. Bu doğrultuda müzede bulunmakta olan adak heykelcikleri ele alınmış ve bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılmıştır. Müzede bulunan malzemeler yeni bilgi ve belgeler ile ele alınmış olup, birçok sorunsalın çözümlenmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Amaç

Bu çalışmanın temel amacı Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait adak heykelciklerini incelemek; ayrıca bunlardan hareketle bölgedeki ya da yerleşim yerlerindeki inanç yapısını ve adak kültürünü belirlemektir. Ayrıca bu eserlerin ortaya çıkmasını sağlayan temel etkenleri de belirlemek bu çalışmanın amaçlarından biridir. Çalışmanın diğer amaçlarından biri de yapılması planlanabilecek benzer çalışmalar için inceleme ve birlikte karşılaştırma olanağı sunmaktır.

Kapsam

Bu çalışmanın kapsamını Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait adak heykelcikleri oluşturmaktadır. Müzede bulunmakta olan heykeltıraşlık eserlerden Roma İmparatorluk Dönemi'nde malzeme olarak

mermerden yapılmış heykelcikler kapsam içerisinde tutulmuştur. Eserler belirli tipoloji ve stil özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Tanrı, tanrıça, erkek figürü ve hayvan heykelcikleri kapsam içerisinde tutulmuş ve değerlendirilmiştir. Heykelciklerin ikonografik değerlendirilmeleri ışığında bölgedeki ya da yerleşim yerindeki inanç yapısını ve adak kültürünü belirlemek bu çalışmanın kapsamı içerisinde yer almaktadır.

Yöntem

Bu tez çalışmasında izlenen temel araştırma yöntemini müze çalışması oluşturmaktadır. Bu çalışma Afyon Müzesi'nin vermiş olduğu araştırma izni kapsamı doğrultusunda müzede sergilenmekte olan ve depoda korunmakta olan eserler araştırılması yapılan konu kapsamında tespit edilmiş olup eserlerin fotoğraflama, ölçülendirme, malzeme ve envanter çalışması yapılmıştır. Çalışılan konu kapsamında kazı malzemesi olarak müzeye gelen herhangi bir eserin envanter kaydı bulunmamaktadır. Kazı dışında müzeye kazandırılmış eserlerden buluntu yeri belli olanlar yazılmış olup buluntu yeri belli olmayan eserler ise müzeye geliş şekline göre belirtilmiştir. Eserler katalog bölümünde belirlenebilen tüm özellikleri ile tanımlanmış olup benzer örnekleri karşılaştırılarak tarihlenmiştir.

Araştırma Tarihçesi

Bölgeyle ilgili olarak çeşitli zamanlarda yapılmış tarihi, kültürel ve inanç yapılarıyla ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bölgeyle ile ilgili ilk araştırmalar özellikle 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılda başlamıştır. Phrygia ile ilgili ilk detaylı yayın 1824 yılında Leake, "Journal of a Tour in Asia Minor with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country" adlı çalışmadır. Bölgede erken dönemde yapılan araştırmalar daha sonra Haspels tarafından "The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments, I: The Text; II: The Plates" adlı çalışmadır. Charles Texier 1834 yılında Anadolu'yu batıdan doğuya doğru gezmiş ve çok sayıda gravür çizmiştir. Texier bu gezisi "Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 2" adlı çalışmasıyla yayınlanmıştır. Phrygia'nın tarihi coğrafyası ile ilgili önemli saptamalarda bulunan W. J. Hamilton "Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia, I-II" adlı çalışmayı yapmıştır.

Bölgeyle ilgili olarak, Körte A., “Kleinasiatische Studien III, Die Phrygischen Felsdenkmaler”, William M. Calder ve ekibi “Monumenta Asia Minoris Antiuque (M.A.M.A.)” genelde epigrafik malzemeye yönelik çalışmış, 5 ya da 6 cilt halinde eserlerini yayınlamışlardır. Bu ekip Phrygia ve Lykaonia'yı araştırmıştır.

Tanrı ve tanrıçalar ile ilgili olarak çeşitli dönemlerde bilimsel anlamda çalışmalar yapılmıştır. Tanrı gruplarını incelediğimizde Men konusunda en önemli araştırmayı yapan W. Drexler’in “Men”, Roscher, ML II adlı makalesidir. Bunun dışında Men kültüyle ilgili olarak Eugene N. Lane’in “A Re-Study of the God Men, Part 1: The Epigraphic and Sculptural Evidence”, Corpus Monumentorum Religionis dei Menis I-IV; Afif Erzen, “Ay Tanrısı Men’in Adı ve Menşei Hakkında”, Dieter Salzmann, “Neue Denkmäler des Mondgottes Men” adlı çalışmalar belirtilebilir. Attis ile ilgili olarak Delemen’in yapmış olduğu “Delemen, Anadolu’da Atlı Tanrılar, Lykia, Pisidia, Lykonia, Isauria, Phrygia Lydia ve Karia Bölgelerinde Taş Eserler Üzerine bir İnceleme” adlı doktora çalışması belirtilebilir. Apollon ile ilgili olarak Rosenberger, “Griechische Orakel, Eine Kulturgeschichte”, ve Graf, “Apollo” adlı çalışmaları belirtilebilir. Herakles ile ilgili olarak Hölscher, “Archäologie und Geschichte”, Robert, “Documents d’Asie Mineure” ve Schneider-Cancik, “Herakles, Der Neve Pauly” adlı çalışmalar belirtilebilir. Asklepios ile ilgili olarak Holtzmann “Asklepios” adlı çalışması belirtilebilir. Telesphoros ile ilgili olarak Drew-Bear, Thomas, Yıldızturan “The Museum of Anatolian Civilizations Phrygian Votive Steles” ve Donceva, "Der Kult des Telesphoros İkonographische Besonderheiten Seiner Darstellung in Thrakien" adlı çalışmaları sayılabilir. Poseidon ile ilgili olarak Delemen’in yapmış olduğu “Delemen, Anadolu’da Atlı Tanrılar, Lykia, Pisidia, Lykonia, Isauria, Phrygia Lydia ve Karia Bölgelerinde Taş Eserler Üzerine bir İnceleme” ve Walters, “Poseidon's Trident” adlı çalışmaları sayılabilir. Hermes ve Hermeler ile ilgili olarak Wrede, “Die Antike Herme”, Harrison, “Themis”: A Study of the Social Origins of Greek Religion” ve Brown, “Hermes Thief” adlı çalışmalar sayılabilir. Tanrıçalar gruplarını incelediğimizde Hekate ile ilgili olarak Eckstein, “Das Hekateion in der British School zu Athen”, Lautwein, “Hekate. Die dunkle Göttin”, Kraus, “Hekate”, Werth, “Hekate” ve D’Andria, “Hekate a Hierapolis di Frigia” adlı çalışmalar belirtilebilir. Kybele ile ilgili olarak Gasparro “Soteriology

and Mystic Aspect in the Cult of Cybele and Attis", Godwin "Mystery Religion in the Ancient World", S. Mitchell "Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor I, II", Naumann "Die Ikonograhie der Kybele in der Phrgischen und der Griechischen Kunst", Roller "Phrygian Myth and Cult" ve Çapar "Roma Tarihinde Manga Mater (Kybele) Tapınımı, Anadolu'da Kybele Tapınımı" adlı çalışmaları gösterilebilir. Artemeis ile ilgili olarak Bremmer, "Greek Religion" ve Buck, "On the Forms Artemis, Artamis", adlı çalışmalar belirtilebilir. Tykhe ile ilgili olarak Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem" ve Akşit, "Mitoloji. Ege'nin İki Yakasının Öyküsü" adlı çalışmalar belirtilebilir. Nemesis ile ilgili olarak Hornum, "Nemesis Trampling the Enemy: A Previously Unrecognized Example", Jebb, "Sophocles: The Plays and Fragments, with Critical Notes" ve Schweitzer, "Dea Nemesis Regina" adlı çalışmalar belirtilebilir. Aphrodite ile ilgili olarak Osborne, "Looking on- Greec Style. Does the Sculpted Girl Speak to Women Too?", Clark, "The Nude: A Study in Ideal Form", Corso, "The Cult and Political Background of the Knidian Aphrodite" ve Brody, "The Cult of Aphrodite at Aphrodisias in Caria" adlı çalışmalar belirtilebilir. Nike ile ilgili olarak Barron, "Alkamenes at Olympia", Hamiaux, "Les Sculptures Grecques, II" ve Robinson, "Eine Nike aus Antiochia in Pisidien" adlı çalışmalar belirtilebilir. Muse ile ilgi olarak Pinkwart, "Das Relief Des Archelaos von Priene und die "Musen des Philiskos" adlı çalışma belirtilebilir.

Adaklar ilgi çeken konulardan biridir. Bu konudaki en önemli çalışma olarak Rouse "Greek Votive Offerings, an Essay in the History of Greek Religion" adlı kitabı kabul edilmektedir. F. T. van Straten "Gifts for the Gods", Versnel (ed.), "Faith, Hope and Worship. Aspects of Religious Mentality in the Ancient World" adlı çalışmalar belirtilebilir. Adakların adanma nedenleri ve antik dönemin sosyal hayatı içindeki önemleri konusunda son çalışmalardan biri olarak Czech-Schneider'in, "Anathemata. Weihgaben und Weihgabenpraxis und ihre Bedeutung für die Gesellschaft und Wirtschaft der frühen Griechen", Simon, "The Archaic Votive Offerings and Cults of Ionia", Drew-Bear, Thomas, Yıldızturan "Museum of Anatolian Civilizations Phrygian Votive Steles", Drew-Bear "Dokimeion'dan Yeni Yazıtlar, Afyon Müzesinde Bir Heykel Definesi" ve Keesling, "The Votive Statues of the Athenian Acropolis" adlı çalışmalar belirtilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PHRYGİA BÖLGESİ

Phrygler Anadolu'ya Makedonya üzerinden M.Ö. 1200 yıllarında gelmiştir[1]. Bu coğrafyada yaşanan sosyal ve siyasal olaylarda etkin bir rol oynamışlardır. Hititler, yaşanan Ege Göçlerinin etkileri ile yıkılmış olduğundan Phrygler onların yerleşim yerlerini kolaylıkla ele geçirebilmiştir. Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte özellikle M.Ö. 8. yüzyıldan sonra hakim oldukları alanlarda etkin bir rol oynamıştır[2].

1.1. Phrygia Bölgesinin Tarihi Coğrafyası

M.Ö. 1200 yıllarında Ege ve Doğu Akdeniz coğrafyasında, Ege Göçleri olarak adlandırılan büyük bir hareketlilik olmuş; bu göç dalgası sonucucunda Balkanlar, Ege, Anadolu ve Doğu Akdeniz'de büyük bir yıkım gerçekleşmiştir[3]. Özellikle Yunanistan ve Ege adalarında yaşayan Akhalar, Anadolu'nun Batı kıyılarına gelmiş; Phrygler ya da Balkanlarda yaşadıkları sırada adları Bryg[4] olan topluluk ise Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden Anadolu'ya yerleşmiştir[5]. Yaşanan bu büyük hareketlilik ile Anadolu'ya gelen topluluklar Hitit İmparatorluğu'nu yıkmış; imparatorluğun yıkılması ile birlikte Phrygler Anadolu'da yerleşim alanı bulmuştur[6].

Phrygler M.Ö. 8. yüzyılda Anadolu'da Kızılırmak'ın batısı ve doğusunda geniş bir alana yayılmıştır. Herodotos'a göre Phrygler Kızılırmak'ın sol tarafında oturmaktaydı ve Lydia ile Kappadokia bölgeleri arasında kalan yere de Phrygia deniyordu[7]. Bölge olarak değerlendirdiğimizde Phrygia, doğuda Kappadokia sonraları ise Galatia; güneyde Lykaonia ve Pisidia; batıda Mysia, Lydia ve Karia;

[1] Sevin 2007, 193.

[2] Bilgin 2018, 14-19.

[3] Akurgal 2002, 190.

[4] Herodotos VII. 73; Plinius V. 145.

[5] Sevin 2007, 193.

[6] Akurgal 1955, 113.

[7] Herodotos I. 72.

kuzeyde ise Bithynia ve Paphlagonia bölgeleri ile çevrelenmişti[8]. Günümüzde ise Phrygia Bölgesi Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir ile birlikte Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzeyi ile Kütahya'nın batı kısmını kapsamaktadır[9].

Phrygia Bölgesi'nin sınırlarını kesin bir şekilde belirlemek güçtür[10]. Strabon, Phrygia'yı iki kısım içerisinde değerlendirmiştir: Birinci kısım Büyük Phrygia; ikinci kısım ise Küçük Phrygia'dır. Büyük Phrygia anlamına gelen "*Phrygia Magna*" Galatların işgal ettiği bölgeydi ve Hellespontos Phrygia'sını asıl Phrygia'dan ayırmak için kullanılırdı. Hellespontos ve Olympos üzerindeki kısım ise Küçük Phrygia ya da "*Phrygia Epiktetos*" olarak adlandırılmıştı[11]. *Phrygia Epiktetos*'u kazanılmış ve fethedilmiş anlamına gelmekte olup, Phrygia'nın Pergamon Krallarınca kurtarılıp kendi ülkelerine kattıkları kuzeybatı bölümü için kullanılmıştır[12].

Büyük Phrygia Orta Anadolu'nun geniş bir alanını kapsamaktaydı. Kuzeydoğu sınırını Pontos Kappadokiası ile Kızılırmak; güneydoğu sınırını ise bugün Aksaray (Garsaura) olarak bilinen Phrygia Garsauritis belirlemekte; [13] güneydoğu sınırını Tuz Gölü'nün kıyılarına kadar olan alan belirlemekteydi [14]. Anadolu'nun antik dönem coğrafi bölgelerini belli sınırlar içerisinde çizmek zordur; çünkü zaman içerisinde birçok kez el değiştirmiştir. M.Ö. 5. yüzyılın sonu ile M.Ö. 4. yüzyılın başlarında Ikonion (Konya), Phrygia'nın sınırları içerisindeydi [15]. Ksenophon, Lykaonia'ya dahil edilen Ikonion'un (Konya) Phrygia'nın son kenti olduğundan bahseder [16]. Bölgenin güneybatı sınırını Salbakos (Babadağı) oluşturmaktaydı. Bunun batısında Karia; güneyinde ise Lydialılar, Pisidialılar,

[8] Sevin 2007, 195.

[9] Sevin 2003, 238.

[10] Ramsay 1960, 160 vd.

[11] Strabon XII. VII. 12.

[12] Şahin 1987, 264.

[13] Plinius VI. 9.

[14] Strabon XII. V. 3.

[15] Umar 2008, 1 vd.

[16] Xenophon I. II. 19.

Solymoslular (Milyaslılar) ve Yunanlılar gibi karışık bir kalabalığın yaşadığı Kibyratis bulunmaktaydı. Kuzeydeki sınırını ise doğu-batı yönünde uzanan Sündiken Dağları çizmekteydi. Batıda Mysia, Lydia, Karia ve Bithynia bölgeleriyle sınırın belirlenmesi kesinlik taşımamaktadır[17]. Phrygia'nın batıda, Mysia tarafına doğru son kentinin Keramon Agora (Ahlatköy yakını) olduğu bilinmektedir. Kadoi (Gediz) Phrygia Bölgesi'ne dahil edildiği gibi, Mysia Bölgesi'ne de dahil edilmektedir[18]. Phrygia ile Lydia Bölgeleri arasındaki sınırın Kydrara; Karia ile Lydia arasındaki sınırın ise Karura-Maiandros (Büyük Menderes) olduğu belirtilmektedir[19]. Phrygler Batı Anadolu'da özellikle Kyme ve Phokaiaile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur[20]. Bölge kendi içerisinde çeşitli yörelere ayrılmaktaydı. Güneybatıda Göller Yöresi'nin kuzey kesiminde, Holmi ile Tyriaion arasında kalan yere "*Phrygia Paroreios*" ismini taşımaktaydı. Batı Toroslara ait olan Sultan Dağları ile kuzeydeki Emir Dağı arasında uzanan vadi, güneybatıdaki Pisidia Bölgesi ile sınır oluşturmuştur[21].

Phrygia'nın kuzeybatısına ise Küçük Phrygia ya da *Phrygia Epiktetos* denilmekteydi[22]. Strabon, bu bölgenin Mysia civarında olduğunu, kıyıda hiçbir yere ulaşmadan Askania (İznik) Gölü ve topraklarının doğu kısımlarına doğru uzandığını; Sangarios'un (Sakarya) büyük bölümünün *Phrygia Epiktetos*'undan geçtiğini ve Bithynia'nın güneyinde Olympos dolaylarında Olympene'nin de yer aldığını belirtmektedir[23]. *Phrygia Epiktetos*'u Aizanoi (Çavdarhisar), Nakoleia (Seyitgazi), Kotiaeion (Kütahya), Dorylaion (Eskişehir), Midaion (Eskişehir Karahöyük Köyü), Kadoi (Gediz) şehirlerinden oluşmaktaydı.

Güneybatı bölümü Pisidia'ya bırakılan Phrygia daha sonra birinci ve ikinci anlamına gelen Prima ve Secunda olarak ayrılmıştır[24]. Daha sonra bölge büyük ve

[17] Sevin 2007, 197.

[18] Sevin 2007, 197.

[19] Strabon XII. VII. 15.

[20]Ramsay 1888, 351.

[21] Sevin 2007, 198.

[22] Şahin 1987, 264-265.

[23] Strabon XII. IV. 3,7.

[24] Anderson 1932, 31.

küçük anlamına gelen Magna ve Parva; son olarak da sahip olunan bölge ise *Phrygia Pacatiana* ve *Phrygia Salutaris* (Sağlıklı, Şifalı) olarak adlandırılmıştır[25]. *Phrygia Pacatiana* batı sınırında, kuzey-güney doğrultusunda uzanırdı. Buranın kentleri arasında Kolossai, Aizanoi ve Kadoi sayılabilir. *Phrygia Salutaris* doğuya doğru uzanmaktadır. Buranın kentleri arasında Synnada, Polybotos, Prymnessos ve Nakoleia sayılabilir[26].

Antik çağ yazarlarının eserleri incelendiğinde Phrygia Bölgesi'nde 200 yakın şehir bulunduğu anlaşılmaktadır; ancak bu şehirlerin çok küçük kısmının yeri tespit edilmiş olup, yerleşim yerleri ile ilgili çok az bilgi mevcuttur[27]. Phrygia Bölgesi diğer bölgeler gibi kesin bir sınır içerisinde bulunmamaktadır. Bu nedenden dolayı yerleşim yerlerinin tespit edilmesi zorlaşmaktadır.

1.2. Phrygia Halkının Kökeni

Bölge, adını Anadolu'ya Thrakia ve Boğazlar üzerinden gelen bir Thrak kolu olan Phryglerden almıştır. Balkanlarda Bryg olarak adlandırılmaktaydı [28] . Phrygialılar, Anadolu'ya geçtikten sonra hem Bryg adını hem de yurtlarını tamamen terk etmiştir.

Phrygler, Anadolu'ya M.Ö. 1190 yıllarında gelmiş; Anadolu'da siyasi bir güç ve nitelik kazanması ise M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısıyla başlamıştır[29]. Strabon, Phrygler'in Güney Marmara Bölgesi'nde yaşadıklarını belirtir[30]. Troia kazıları Thrak göçlerinin aydınlatılması açısından önemli bilgiler sağlamıştır. İlk kanıtları Troia VIIb2 katmanında ele geçen malzemelerden anlamaktayız[31]. Carl Blegen tarafından yapılan kazılar, kaba çanak çömlek kullanan ve Balkan kökenli yeni bir ulusun varlığını göstermektedir. Troia'da VIIb2 katında ele geçen çanak çömlek

[25] Dmitriev 2001, 482; Texier 2002, 275; Ramsay 1887, 468-470.

[26] Sevin 2007, 198; Ramsay 1960, 164.

[27] Frei 1988, 275.

[28] Sevin 1999, 188.

[29] Tanilli 2002, 129.

[30] Strabon XII. IV. 1.

[31] Akurgal 2002, 265.

malzemelerinin benzer örnekleri Thrakia'da M.Ö. 11. ve 10. yüzyıllarda egemen olan malzemelere benzemekteydi [32] . Seramiklerin form ve süslemeleri incelendiğinde, üzerlerinde boynuz benzeri çıkıntılar, spiral ve halka motifleri görülmektedir. Kuzeydoğu Bastiyon'unda yapılan çalışmalarda bulunan çanak çömlek parçaları "Buckel Keramik" ile VIIb2 evresine tarihlendirilmiştir[33]. Troia kazılarında ele geçen seramikler Phrygler'in Thrak kökenli olduklarını göstermektedir.

Troia VIIb2 evresinde ele geçen seramiklerin benzerlerine Gordion'da rastlanmıştır. Bu seramikler Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağlarına tarihlenmektedir. Gordion VIIb evresinde birden ortaya çıkan seramiklerle birlikte mimari anlayışında değiştiği görülmüştür. Birbiri ardına yaşanan bu değişiklikler yeni bir halk topluluğunun buraya geldiğini kanıtlamaktadır. Gordion'da özellikle ele geçen seramikler güçlü bir Thrak etkisini göstermektedir. Bu malzemeler Phrygler'in burada yaşadıklarına işaret eder[34].

Gordion'da VIIa evresinde ikinci bir kültürel değişim yaşanmış, bu değişim gerek seramikte gerekse mimaride kendini göstermiştir. Bu dönemde Gordion'a ikinci bir göç dalgasının geldiğini kanıtlamaktadır; ancak bu göç dalgasının oluşumu net bir şekilde açığa kavuşmamıştır. Balkanlardan gelen ilk Phryg göç dalgasından sonra yeni göç dalgalarının olduğu kabul edilmektedir[35]. Yapılan çalışmalar sonucu ele geçen malzemeler, Thrak kökenli göç dalgasının M.Ö. 1200'lerden başlayıp M.Ö. 8. yüzyıla kadar devam ettiğini göstermektedir[36].

Yapılan araştırmalar ve eldeki veriler özellikle Anadolu'da gerçekleşen bir süreci işaret etmektedir. Phryg çanak çömleğinde ve belirli kutsal alanların kullanımında erken Anadolu etkileşiminin olduğu bir gerçekliktir. Phrygler Anadolu'ya geldiklerinde burada özellikle Hititlerin kültürel etkisi ile karşılaştıkları

[32] Wittke 2012, 20.

[33] Korfmann 2000, 289.

[34] Sams 1988, 9 vd; Voigt 1990, 276.

[35] Sams 1988, 12.

[36] Bittel 1942, 66 vd.; Carrington 1977, 126 vd; Drews 1993, 9 vd.

kesindir. Phrygce yazılmış Hitit graffitileri veya Phryg ve Hitit çanak çömleğinin birlikte bulunması bunun en güzel örnekleridir. Balkanlardan gelip, Boğazlar yoluyla Anadolu'ya geçen Phrygler hakkında bilgileri daha çok Herodotos ve Strabon'dan almaktayız. Anadolu'ya yerleşmeleri ve Phryg varlığından bahseden İlyada'nın M.Ö. 8. yüzyılda gerçekleşen gerçek tarihsel olayları yansıttığı kabul edilmektedir[37].

1.3. Phyrg Devletinin Tarih Sahnesine Çıkışı ve Gelişimi

Phrygler, M.Ö. 13. yüzyılın sonlarından sonra Anadolu'ya gelmiş; fakat M.Ö. 8. yüzyılda önemli bir siyasi güç olmuştur. Ege Göçleri'nden sonra Hitit, Mitanni gibi güçlü devletler ve imparatorlukların yıkılması, Anadolu'da yeni siyasi güçlerin doğmasını sağlamıştır. Anadolu'da Hitit İmparatorluğu'nun zayıfladığı yıllarda Kafkaslar ve Boğazlar üzerinden Anadolu'ya büyük göç hareketleri olmuştur[38]. Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçiş döneminde yaşanan bu halk topluluklarının büyüklü küçüklü şekilde göçleri Anadolu'nun mevcut siyasi yaşamını kökten değiştirmiştir. Doğudan gelen halka Muşki; batıdan gelen halka ise Bryg ya da Phryg denmekteydi[39]. Phrygler M.Ö. 10. yüzyılın başlarında Orta Anadolu'ya doğru ilerlemiştir. Orta Anadolu'da Polatlı yöresine ya da daha sonra kendilerine başkentlik yapacak olan Gordion'a gelmişlerdir[40]. Gordion'un doğu-batı güzergâhında yer alması onu önemli bir kavşak durumuna getirmiş ve burayı özel bir konuma taşımıştır[41]. Phryglerin göçebe ve köy düzeninden siyasal örgütlü bir devlet düzenine nasıl geçtikleri hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. İlk aşamada merkeze bağlı bir krallıktan çok birden fazla beyliğin var olduğu düşünülmektedir[42]. Gordion'da kısa zaman içerisinde seçkin bir sınıfsal yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Orthostatlarla süslü binalar, yeni savunma sistemleri ve büyük megaron yapılar

[37] Wittke 2012, 25.

[38] Uçankuş 2000, 568.

[39] Sevin 1999, 188; Sams 2008, 49.

[40] Uçankuş 2002, 16 vd.

[41] Glendinning 2007, 185.

[42] Sivas 2008, 9.

bulunmuştur. Bu yapıların varlığı burada belli siyasi-sosyal değişikliklerin olduğunu göstermektedir[43].

Phrygler, M.Ö. 8. yüzyılda başkent Gordion başta olmak üzere güçlü bir devlet kurmuştur. Phryg Devleti'nin ilk kralı Gordios olup, devleti kuran ve siyasi birliğini tamamlayan kralıdır[44]. Ölümünden sonra tahta oğlu Midas geçmiştir[45]. Assurlular Midas'a "Muşkulu Mita" adını vermişti. Midas, Assur Kralı II. Sargon ile aynı dönem içerisinde yaşamış; gününün siyasi koşullarına göre ittifaklar oluşturarak sınırlarını Ege Denizi'nden Kızılırmak'a kadar genişletmiştir[46]. Phryg Devleti, M.Ö. 8. yüzyılın sonlarında en güçlü çağını yaşarken Kimmer boylarının saldırısına uğramıştır. Kimmerler M.Ö. 7. yüzyılın başlarında Kızılırmak'a dayanmış, bölgeye geldikten sonra ise Phryg Devleti'ne saldırmıştır[47]. Phryg Devleti saldırılar karşısında daha fazla dayanamayıp yıkılmış ve Midas'ın yenilgiye dayanamayıp boğa kanı içerek intihar etmiştir[48].

Midas'ın ölümünden sonra Phryg Devleti çökmüş; ancak tarih sahnesinden tamamen silinmemiştir. Eski kültürlerinden kopmadan Gordion'da yerleşmelerine devam ettiler; fakat Gordion artık bir başkent değildir. Kimmerlerden kurtulabilen krallık ailesi Hattuşaş ve Pazarlı gibi merkezlere çekilmiştir. Buralara çekilen Phrygler M.Ö. 547 yılına kadar bağımsız yaşamlarını sürdürmüştür[49]. M.Ö. 547 yılında Lydia ile Akhaimenid İmparatorluğu arasında yapılan savaşta Phryg kralı Artakamas, Lydia kralı Kroisos'un yanında yer almıştır. Bu savaşta Lydia Krallığı yıkılır ve Lydia halkı ile birlikte Phryg halkı da köleleştirilir[50]. Lydia Krallığı'nın yıkılmasında sonra Phrygia, Akhaimenid İmparatorluğu'nun satraplık sistemi içine alınmış ve Kappadokia, Paphlagonia ve Hellespontos ile birlikte Büyük Phrygia

[43] Voigt 2012, 31.

[44] Uçankuş 2002, 16.

[45] Tanilli 2002, 130.

[46] Sevin 2007, 194; Akurgal 1998, 191 vd.

[47] Ramsay 1882, 261-262.

[48] Sevin 2007, 194.

[49] Uçankuş 2002, 17.

[50] Bean 1997, 243.

satraplığına bağlanmıştır[51]. Anadolu'da başlayan Pers egemenliği boyunca Phrygia Bölgesi önce İon-Lydia satraplığına daha sonra da Daskyleion satraplığına girmiştir. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender, Persliler ile yapmış olduğu Granikos Savaşı ile Daskyleion'u ele geçirmiş;[52] Büyük İskender'in Persleri yenmesi ile Phrygia Bölgesi İskender imparatorluğuna dahil olmuş ve burada Hellenistik Dönem başlamıştır.

1.4. Hellenistik Dönem Phrygia Bölgesi

Phrygia Bölgesi ve Anadolu, Makedon kralı Büyük İskender'in yapmış olduğu seferler ile el değiştirmiştir. Büyük İskender, M.Ö. 334 yılı baharının başında büyük seferine çıkmış ve Çanakkale Boğazı'nı aşarak Anadolu'ya girmiştir. Anadolu'da hakim durumda olan Persliler ile ilk karşılaşması Granikos'ta (Biga Çayı) olmuştur. Bu savaş Anadolu tarihi için kritik bir savaştır[53]. Büyük İskender, Persler üzerinde büyük bir üstünlük sağlayarak savaşı kazanmış ve kazanmış olduğu zaferden sonra kıyı civarından ilerleyerek Lykia ve Pamphylia'ya doğru oradan da kuzeydoğuya doğru hareket ederek Phrygia'ya ilerleyerek Kelainai (Dinar) önüne gelmiştir[54]. Burada bir süre kalan Büyük İskender, Philippos oğlu Antigonos'u Phrygia'ya vali olarak atamış; bu kenti aştıktan sonra Gordion'a doğru ilerleyerek Parmenion ve emrindeki kuvvetlerle buluşmuştur[55]. Gordion zaferi önemliydi; çünkü Kızılırmak ile Kappadokia üzerinden Susa'ya giden büyük ve önemli yol buradan geçmekteydi[56].

Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında ölümünden sonra generalleri arasında sahip olunan toprakların bölüşüm mücadelesi başlamıştır. Phrygia Bölgesi Antigonos'a verilmiş ve böylece Antigonos da Phrygia'da krallığını kurmuştur[57]. M.Ö. 301 yılında İpsos Savaşı gerçekleşmiş; Antigonos, busavaşta Lysimakhos ve

[51] Xenophon VIII. VI. 7.

[52] Arrianos I. XIII. 2-7.

[53] Breasted 1914, 430.

[54] Sekunda 1997, 218.

[55] Arrianos I. XIX. 1-4.

[56] Droysen 2000, 89.

[57] Haspels 1971, 281.

Seleukos'un oluşturmuş olduğu müttefikler ile bugünkü Afyonkarahisar'ın kuzeyinde Çay ilçesinin yakınlarında (İpsos) karşılaşmış ve müttefikler büyük bir zafer kazanmıştır[58]. Antigonos'un savaş meydanında ölümüyle birlikte sahip olduğu toprakları da kazananlar arasında paylaşılmaya başlanmıştır. Seleukos Phryg Krallığı'nı Lysimakhos ile paylaşmıştır[59]. Lysimakhos ve Seleukos arasında yapılan yeni paylaşım huzursuzluk çıkarmış; yaşanan bu huzursuzluğun sonucunda M.Ö. 281 yılında Manisa yakınlarındaki Kurupedion'da Lysimakhos ile Seleukos karşı karşıya gelmiştir. Savaşın sonunda Lysimakhos savaş meydanında ölmüştür. Seleukos bu savaştan sonra Anadolu ve Trakya'yı ele geçirmiştir[60]. Phrygia Seleukos'un eline geçmiş; ancak kısa bir zaman içinde ölmesi ile Phrygia, Pergamon Krallığı'nın yönetimi altına geçmiştir[61].

Kuzeyde bir tampon görevi gören Lysimakhos'un yenilmesinden sonra Keltler güneye doğru daha rahat ilerlemeye başlar. Bu ilerleme sonucunda Trakya'ya giren Keltler çeşitli kollara ayrılmaya ve işgale başlamıştır[62]. M.Ö. 278-277 yıllarında kalabalık halde Anadolu'ya geçişleri hızlanmış;[63] Orta Anadolu'da özellikle Yukarı Phrygia Bölgesi'ne yerleşmişlerdir. Keltlerin bu bölgeye ya da alana yerleşmesiyle birlikte Phrygia olarak belirtilen Kızılırmak ve Sakarya Irmakları arasında kalan yer artık Galatia olarak adlandırılacaktır[64].

Bergama Kralı III. Attalos'un, bir vasiyet ile krallığını Roma'ya bırakmasıyla birlikte Phrygia'nın batı kısmında Roma hakimiyeti kurulmuştur. Phrygia, M.Ö. 120 yılına kadar Asya Eyaleti'nin bir parçası olarak kabul edilmemiştir[65]. Anadolu'da Roma egemenliğine karşı VI. Mithradates tehlikesi bulunmaktaydı. Roma ile VI. Mithradates arasında yapılan savaşların bazıları Phrygia toprakları üzerinde

[58] Morkholm 2000, 78.

[59] Mansel 1995, 466.

[60] Tarn 1975, 78.

[61] Magie 2001, 4 vd.; Rostovtzeff 1998, 554.

[62] Tarn 1975, 101.

[63] Umar 1999, 450.

[64] Magie 2001, 7 vd.

[65] Albek 1991, 39.

yaşanmıştır. Bu savaşlar sonucunda Roma, VI. Mithradates ve krallığına son vermiş ve Anadolu'da egemenliğini sağlamıştır[66].

1.5. Roma Dönemi Phrygia Bölgesi

Bergama kralı III. Attalos'un vasiyeti sonrası krallığını Roma'ya bırakması ile birlikte Phrygia Bölgesi'nin Romalılaşma süreci başlamıştır[67]. Asya Eyaleti'nin kuruluşu yaklaşık M.Ö. 129'dan sonradır. III. Attalos'un vasiyetinden sonra Aristonikos tarafından isyan başlatılır. İsyan özellikle Batı Anadolu'da etkin bir taraftar kitlesi bulmuş; yaşanan bu isyanlar üzerine M.Ö. 130 yılında Konsül Marcus Perperna'nın ordusu isyanı bastırmak için Aristonikos'u takip etmiştir. M.Ö. 129 yılında M. Perperna'nın ilerlemesi üzerine Aristonikos, Stratonikeia'ya çekilir ve yakalanarak öldürülür[68]. Bu isyanın bastırılması ile birlikte Anadolu'da Roma hakimiyeti gücünü daha da hissettirmeye başlamıştır. M.Ö. 120 yılından sonra Phrygia, Asya Eyaleti içerisinde bulunmaktaydı[69].

Roma eyaletlerinden Asya'nın sınırları zaman içerisinde değişmiştir. Asya Eyaleti, dağlık Phrygia'nın eklenmesi ile Midaeum, Amorium, Philomelium'un doğusundan Galatia ve Pisidia'ya doğru genişlemiştir[70]. Asya Eyaleti'nin genişçe bir bölge içerisinde bulunması buranın önemini ve etkinliğini artırmıştır.

Phrygia Bölgesi Roma Dönemi'nde Asya Eyaleti'ne bağlıydı. Asya Eyaleti içinde bulunan bölgeler şehirlere ayrılarak kendi meclis ve yönetimlerini oluşturmuştur. Roma, bölgelerde bulunan şehirleri vergilendirmiş ve buralardan önemli kaynaklar sağlamıştır. Roma için sağlanan bu vergilerin toplanması ise Romalılarca görevlendirilmiş kişiler tarafından yapılmıştır[71]. Augustus, eyaletlerin

[66] Kaya 2000, 77.

[67] Arslan 2007, 69; Magie 1950, 32.

[68] Sherwin-White 1977, 68-69.

[69] Dmitriev 2005, 8.

[70] Kaya 2005, 15.

[71] Drew-Bear 2001, 98; Haspels 1971, 29.

kendi iç işleyişini ve ekonomik gelişimini serbest bırakmıştır. Özgür olabilen bu kentler vergi vermezdi. Bu kentler arasında Phrygia'dan da yerler bulunmaktaydı[72].

Küçük Asya'da Romalılar için en büyük engel VI. Mithradates Eupator'du[73]. Phrygia toprakları üzerinde yapılan mücadele sonucunda Roma, Anadolu'da kendisine güç gösterisinde bulunan Pontos kralını yenmiştir[74]. Anadolu'da VI. Mithradates Eupator ile yapılan bu savaş boyunca Phrygia Bölgesi ile birlikte birçok yerleşim büyük hasar görmüş ve bunun sonucunda Asya, Roma'nın istekleri doğrultusunda idare edilmeye başlanmıştır[75]. M.Ö. 1. yüzyılda Anadolu'da önemli bir coğrafyaya sahip olan Galatia, Romalılar tarafından kontrol altında tutulan yöneticileri ile idare edilmiştir. Phrygia'nın büyük bir kısmı bu dönem içerisinde Galatia bölgesinin içerisinde yer almaktaydı[76]. Phrygler, bu dönem içerisinde belli yerlerde gruplar halinde yaşayan Yunanlılara karışarak yaşamlarını sürdürmeye devam etmiştir[77]. Phrygia Bölgesi'nde bulunan kentler zaman içinde kendi varlıklarını sürdürmeye çalışmış; ancak Galatia'nın gölgesinde kaldıkları için gelişip belli bir güce sahip olamamışlardır[78].

Augustus'un sağlamış olduğu Pax Romana ile birlikte, Phrygia'da da M.S. 1. yüzyıldan M.S. 2. yüzyılın sonuna kadar barış ve bolluk hakim olmuştur. M.S. 2. yüzyılın sonlarından sonra gerek Roma'da gerekse Anadolu'da barış bu bozulmuştur. Phrygia Bölgesi M.S. 3. yüzyılın sonlarında idari ve yönetimsel olarak değişmiş; İmparator Diocletianus, eyaletleri yeniden düzenlemiştir[79]. Bu düzenleme sonucunda Asya Eyaleti küçük parçalara bölünmüş ve bu bölünme sonucu Phrygia ikiye ayrılmıştır: *Phrygia Prima* ve *Phrygia Secunda*[80]. Bölge daha sonra M.S. 4. yüzyılın

[72] Ergin 2013, 113.

[73] Arslan 2007.

[74] Kaya 2000, 77.

[75] Albek 1991, 41.

[76] Arslan 2000.

[77] Texier 2002, 410.

[78] Arslan 2000, 190 vd.

[79] Potter 1998, 270; Dmitriev 2001, 468.

[80] Anderson 1932, 31.

ortalarında *Phrygia Pacatiana*ve *Phrygia Salutaris* olarak adlandırılmaya başlanmıştır[81]. Phrygia, M.S. 4. yüzyılın sonlarından sonra Magna ve Parva olarak adlandırılmıştır[82]. İmparator Theodosius ise Phrygia'daki bazı kentleri Pisidia ve Galatia'ya bağlamıştır. Apameia Pisidia'ya;[83] Amorium, Orkistos ve Pessinus ise Galatia'ya bağlanmıştır. Bu dönem içinde Synnada Phrygia'nın en önemli merkezi; Pessinus ise Galatia Secunda'nın başkenti olmuştur[84].

Phrygia Bölgesi M.S. 4. yüzyıldan M.S. 13. yüzyıla kadar Bizans egemenliğinde bulunmuş ve bölgede birçok yerleşim birimi küçülmüştür. Bölgede geniş alanlara yayılan kentler kendilerini savunmak ve yok olmamak adına daha küçük ve yüksek yerlere doğru yerleşimlerini kurmaya başlamıştır. Bölgedeki bazı kentler önemlerini korurken Synnada gibi bazıları ise Amorium gibi önem kazanmıştır[85].

[81] Texier 2002, 275; Ruge 1941, 781; Anderson 1932, 31.

[82] Sevin 2007, 198; Ramsay 1960, 164.

[83] Drew-Bear 2001, 98.

[84] Mitchell 1993, 19.

[85] Drew-Bear 2001, 98 vd.

İKİNCİ BÖLÜM

AFYONKARAHİSAR VE TARİHİ COĞRAFYASI

Afyonkarahisar önemli yerleşim yeri olup, Hititlerden Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar önemli yerleşim alanlarına ev sahipliği yapmıştır. Bu yerleşim yerleri birçok kültürü, inancı ve geleneği içerisinde taşımış ve önemli bir medeniyet sentezi yaratmıştır.

2.1. Afyonkarahisar'ın Coğrafi Konumu ve Adı

Afyonkarahisar'ın büyük bölümü Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümü içerisinde yer almaktadır. Ancak kentin doğu sınırına baktığımızda İç Anadolu bölgesini; güney sınırı küçük bir bölümü de Akdeniz'in sınırları içerisinde bulunmaktadır[86]. Sahip olduğu coğrafi konumu ile Ege, İç Anadolu ve Akdeniz arasında bir geçiş konumunda yer almaktadır. Bu geçiş noktasında olması, onu tarih içersinde önemli bir noktaya koymaktadır.

Bazı illere adları verilirken, illere ait olabilen ve il ile özdeşleşen şeyler kullanılabilmektedir. Afyonkarahisar'ın Afyon adı da bu ille özdeşleşen ilde sıkça yetişen afyon (haşhaş) bitkisinden gelmektedir[87]. Latincede Opium, Yunancada Opion olarak adlandırılan bu bitki, Orta Anadolu'da yetiştirilmesi Hititler çağına kadar gitmektedir ki Hititlerdeki karşılığı "Hassikka"dır[88]. Afyon (haşhaş) ekimi Hititler çağına kadar gitse de Afyonkarahisar'da bu bitkiyi M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren Synnada (Şuhut) da basılmış olan sikkelerde görebilmekteyiz[89]. Synnada da basılmış olan bir sikkenin üzerinde buğday başağı ve haşhaş resmedilmiştir. Sadece Synnada'da değil, Amorium (Emirdağ) sikkelerinde de bu betimlenmiştir[90]. Afyonkarahisar'da bulunan bu antik kentlerin sikkelerinde haşhaş motifinin kullanılması, bu bitkinin çok önceden bu ilde yetiştirildiğini ve bilindiğini

[86] Koçak, Bilgin ve Küçükbezci 2019, 10-11.

[87] Gönçer 1971, 146.

[88] Çolak 2013, 514; Nasreddinoğlu 1972, 371 vd.

[89] Gönçer 1971, 146.

[90] Head 1906, Vol. 25, BMC Greek Pl. 7: 3.

göstermektedir. Afyonkarahisar ilinin bileşimindeki "Karahisar" ise 1230 metre yüksekliğe sahip olan ilin kalesinin Türk hakimiyetinde olduğu sıradaki adı olan "Karahisar"dan gelmektedir[91].

2.2. Hititlerden Hellenistik Döneme Kadar Afyonkarahisar

Afyonkarahisar Neolitik dönem'den itibaren yerleşim alanı içerisinde yer almaktadır. M.Ö. 2. binden itibaren Hititler, Anadolu'da egemen olmaya başlamıştır[92]. Bu dönem içerisinde Hititlerin dışında Anadolu'da özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarında Arzava ile Ahiyava gibi büyük devletlerin olduğu bilinmektedir[93]. II. Murşili zamanında Arzava'ya büyük bir sefer düzenlenmiş ve bu sefer sırasında Afyonkarahisar büyük bir öneme sahip olmuştur. M.Ö. 2. binlerin sonlarına kadar Anadolu'da egemen olan Hititler yaşanan büyük göç dalgaları ile yıkılmıştır[94]. Hititlerin yıkılması ile birlikte Anadolu'da yeni siyasal güçler oluşmaya başlamış ve bu siyasi güçlerin başında Phrygler gelmiştir[95]. M.Ö. 8. yüzyıl içerisinde Anadolu'da Phryg egemenliği ve yerleşim alanları görülmektedir[96]. Afyonkarahisar Midas zamanında önemli bir konuma sahip olmuştur. Bölgede sadece siyasal üstünlük değil, ayrıca yeni bir kültür, inanç ve gelenekler oluşmaya başlamıştır. Bu inanç ve gelenekler ile Afyonkarahisar'da önemli kült alanları oluşmuştur. Bu kült alanları içerisinde özellikle Afyonkarahisar'da Phryglere ait önemli kaya anıtları bulunmaktadır[97]. Bu anıtlar arasında Aslankaya Anıtı (İhsaniye İlçesi/Döğer Beldesi), Maltaş/Malkaya Anıtı (İhsaniye İlçesi/Kayıhan Beldesi), Burmeç Anıtı (İhsaniye İlçesi/Bayramaliler Köyü) ve Yılantaş Anıtı (İhsaniye İlçesi/Göynüş Mevkii) anıtları sayılabilir[98].

[91] Yüksel 2004, 45.

[92] Mermerci 1979, 160 vd.

[93] Macqueen 2001, 20; Kınal 1953, 4 vd; Koçak, Bilgin ve Küçükbezci 2019, 34-41.

[94] Akurgal 1955, 113; Uçankuş 2000, 568.

[95] Sevin 1999, 188; Sams 2008, 49.

[96] Bilgin 2018, 21-43.

[97] İşcan 2002, 9.

[98] Ramsay 1882, 1-32; Haspels 1971, 118 vd.

Phrygler'in yıkılmasından sonra M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Afyonkarahisar'ın güney kesiminde Lydialılar egemen olmuştur[99]. Dinar, Dazkırı ve Başmakçı çevrelerinde Lydia dönemine ait buluntular ele geçmiştir[100]. Kral Gyges zamanında Afyonkarahisar ve çevresi geniş Lydia coğrafyasının içerisinde bulunmaktaydı [101] . Lydia Krallığı Gyges'in ölümünden sonra Akhaimenid İmparatorluğu ile uğraşmaya başlamıştır[102]. M.Ö. 547 yılında Lydia ile Akhaimenid İmparatorluğu arasında yapılan savaşta Phryg kralı Artakamas, Lydia kralı Kroisos'un yanında yer almıştır. Bu savaş ile birlikte Lydia Krallığı yıkılır ve Lydia halkı ile birlikte Phryg halkı da köleleştirilir[103]. Böylece Afyonkarahisar ve çevresi Pers egemenliğine girmiştir.

M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından sonra Persler büyük bir imparatorluk durumuna gelmiştir. Sahip oldukları bu güç ile birlikte Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Afyonkarahisar'da da siyasi gücü sağlamıştır[104]. Anadolu'da özellikle Ege Bölgesi ile olan bağlantısını Afyonkarahisar'daki Keleneia (Dinar) kenti sağlamıştır. Bu yer Persler için önemli bir merkez konumdaydı; çünkü Persler Sus'tan Sardes'e kadar olan kral yolunu yaptıklarında burası önemli bir durak noktası konumundaydı[105]. Pers imparatoru Xerxes'in Keleneia (Dinar) da bir saray yaptırdığı düşünülmesine rağmen bir saray yapısına rastlanmamıştır[106]. Burasını ordusunun toplanması için önemli bir yer olarak kullanmıştır. Genç Kyros'un ölümünden sonra bölgede Kelainai'de satrap olarak Tissaphernes bulunmaktaydı[107]. Ancak Pers kralı Artaxerxes'e ihanet ettiği gerekçesi ile Kelainai'de öldürülmüştür. Yaşanan bu olaylardan sonrasına bakıldığında Büyük İskender'in Anadolu'ya gelişine kadar

[99] Sevin 2007, 195.

[100] İlaslı 2004, 58.

[101] Sevin 2007, 176-178.

[102] Kuhrt 2009, 550 vd.

[103] Bean 1997, 243.

[104] İlaslı 2004, 58.

[105] Gönçer 1971, 129.

[106] İlaslı 2004, 58.

[107] Ruzicka 1985, 204.

bölge ve kentle ilgili fazla bir tarihi belge yoktur[108]. Anadolu'da başlayan Pers egemenliği boyunca Phrygia Bölgesi önce İon-Lydia satraplığına daha sonra da Daskyleion satraplığına girmiştir[109]. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender, Persliler ile yapmış olduğu Granikos Savaşı ile Daskyleion'u ele geçirmiştir[110].

2.3. Hellenistik Dönem'de Afyonkarahisar

Anadolu'nun siyasi yapısı Makedonya kralı Büyük İskender'in "Doğu Seferi" ile değişmiştir. Büyük İskender, Çanakkale Boğazı'nı aşarak Anadolu'ya girmiş ve Anadolu'da hakim durumda olan Perslilerle Granikos'ta (Biga çayı) karşılaşmıştır[111]. Büyük İskender, Persler üzerinde büyük bir üstünlük sağlayarak savaşı kazanmış[112] ve Granikos Zaferiyle (M.Ö. 334) birlikte Perslerin Toroslara kadar olan hakimiyeti sona ermiş; böylece Büyük İskender'in önü açılmış olur.

Büyük İskender Anadolu'ya kurtarıcı olarak girmiştir; çünkü Anadolu'da yaşayanlar Pers baskısından büyük sıkıntılar çekmiştir. Yaşanan bu baskılar ve sıkıntılar üzerine Anadolu'ya giren Büyük İskender, Persler üzerine ilerleyişini başlattığında birçok şehir kendiliğinden Büyük İskender'e kapılarını açmıştır. Hellenistik Dönem içerisinde bugün Afyonkarahisar'ın sınırları içerisinde bulunan bazı antik kentler bu süreçten yararlanmıştır. Kelainai (Dinar), Synnada (Şuhut), Prymnessus (Süğlün), Amorium (Emirdağ-Hisarköy) ve Antigonos'un generali Dokimos tarafından kurulan Dokimeon (İscehisar) gibi kentler önemli gelişmeler yaşamıştır[113].

Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında ölümünden sonra generalleri arasında sahip olunan toprakların bölüşüm mücadelesi başlamış; Phrygia Bölgesi, Antigonos'a verilmiştir[114]. Phrygia Bölgesi M.Ö. 301 yılına kadar Antigonos'un

[108] Gönçer 1971, 138.

[109] Parman 2002, 15.

[110] Arrianos I. XIII. 2-7.

[111] Tekin 2001, 104.

[112] Mansel 1995, 437.

[113] Drew-Bear 2001, 97.

[114] Gönçer 1971, 141.

elinde kalır. M.Ö. 301 yılında İpsos Savaşı gerçekleşmiş; Antigonos, bu savaşta Lysimakhos ve Seleukos'un oluşturmuş olduğu müttefikler ile karşılaşmıştır. Müttefikler büyük bir zafer ile ayrılmış, Antigonos'un savaş meydanında ölümüyle birlikte toprakları kazananlar arasında paylaşılmaya başlanmıştır. Seleukos, Antigonos'un Phryg Krallığı'nı Lysimakhos ile paylaşmıştır[115]. Afyonkarahisar'da bulunan Synnada (Şuhut) kentinin adı da tarihi kayıtlarda ilk defa bu savaş sırasında ortaya çıkmıştır[116]. Synnada Antigonos'a ait olan krallık hazinesinin tutulduğu yerdir. Burası daha sonra Dokimos tarafından herhangi bir savaş yapılmaksızın Lysimakhos'a teslim edilmiştir[117]. Lysimakhos İpsos Savaşından sonra bugün Afyonkarahisar'a bağlı Şuhut ilçesinin Arızlı köyünün bulunduğu yerde Lysias kentini kurmuştur. Bu kent daha sonra Roma Dönemi'nde para basacak kadar gelişmiştir[118]. Lysimakhos ve Seleukos arasında yapılan yeni paylaşım huzursuzluk çıkarmış ve bunun sonucunda bu iki general M.Ö. 281 yılında Manisa yakınlarındaki Kurupedion'da karşı karşıya gelmiştir. Lysimakhos savaş meydanında ölmüştür. Seleukos, bu savaştan sonra Anadolu ve Trakya'yı ele geçirmiştir[119]. Seleukos'un kısa bir zaman içinde ölmesi ile Phrygia, Pergamon Krallığı'nın yönetimi altına geçmiştir[120]. Bergama Kralı III. Attalos'un bir vasiyet ile krallığını Roma'ya bırakması ile birlikte Phrygia'nın batı kısmında Roma hakimiyeti kurulur.

2.4. Roma Dönemi'nde Afyonkarahisar

Bergama kralı III. Attalos'un vasiyeti sonrası, krallığını Roma'ya bırakması ile Phrygia Bölgesi'nin Romalılaşma süreci başlamıştır. Roma'nın Asya Eyaleti'nin Doğu sınırındaki şehirlerinden biri bölgedeki önemli yerleşimlerden olan Amorium'dur[121]. Asya Eyaleti'nin kuruluşu yaklaşık M.Ö. 129'dan sonradır. Asya eyaletinin kuruluşundan sonra Roma Anadolu'da gücünü daha da hissettirmeye

[115] Mansel 1995, 466.

[116] Diodoros XX, 107. 30.

[117] Gönçer 1971, 145; Özsait 1983, 292.

[118] Gönçer 1971, 146.

[119] Tarn 1975, 78.

[120] Magie 2001, 4 vd; Rostovtzeff 1998, 554.

[121] Harrison 1991, 215 vd.

başlamıştır. M.Ö. 120 yılından sonra Phrygia, Asya eyaleti içerisinde bulunmaktaydı. Küçük Asya'da Romalılar için M.Ö. 1. yüzyıldaki en büyük engel VI. Mithradates Eupator'du[122]. Pontos kralı Anadolu'da birçok bölgeyi ele geçirmiş ve Anadolu'da bir kurtarıcı olarak bakılmıştır[123]. VI. Mithradates Eupator ile Phrygia toprakları üzerinde de yapılan mücadele sonucunda Roma, Pontos kralını yenmiştir[124]. VI. Mithradates Eupator, Apameia şehrini kuşatmış olmasına rağmen şehre herhangi bir zarar vermemiştir[125]. Anadolu'da VI. Mithradates Eupator ile yapılan bu savaş boyunca Phrygia Bölgesi ile birlikte birçok yerleşim yeri büyük hasar görmüş; bu hasarlar ile birlikte Asya, Roma'nın istekleri doğrultusunda idare edilmeye başlanmıştır[126]. VI. Mithradates Eupator ile yapılan savaş sürecinden Augustus dönemine kadar Synnada başta olmak üzere bölgedeki bazı şehirlerin sikke basımı kesintiye uğramıştır. Bunun en önemli nedeni yapılan savaşlar ile birlikte bölgedeki birçok şehrin ekonomik olarak etkilenmesi gösterilebilir. Bu savaşlar sırasında Romalı bazı komutanlar bölgede yüceltilmiştir[127].

M.Ö. 129 yılından sonra Asya eyaletinin kuruluşu Anadolu'da Conventuslar[128] merkezi oluşturmuştur[129]. Apameia ve Synnada bölgedeki önemli Conventuslardır[130].

Augustus'un sağlamış olduğu Pax Romana ile birlikte Phrygia'da da M.S. 1. yüzyıldan M.S. 2. yüzyılın sonuna kadar barış ve bolluk bulunmaktaydı. Bu dönem içerisinde Phrygia Bölgesi ve burada bulunan birçok şehir zenginlik ve bolluk

[122] Arslan 2007.

[123] Molev 1976.

[124] Kaya 2000, 77.

[125] Strabon XII. VII. 18.

[126] Albek 1991, 41.

[127] Gönçer 1971, 153.

[128] Roma'ya bağlı koloniler dışında yaşayan Roma vatandaşlarının kurduğu küçük birlikler. İdare ve yönetim anlamlarını da içinde taşımaktadır. Benseler 1896, 194.

[129] Broughton 1938, 703 vd.

[130] Jones 1937, 65; Habicht 1975, 69-70.

içerisinde olmuştur[131]. Synnada, Apameia, Amorium, Dokimeion gibi şehirleri bunlar arasında sayabiliriz[132].

M.S. 2. yüzyılın sonlarından sonra gerek Roma'da gerekse Anadolu'da barış bozulmuş; Phrygia Bölgesi M.S. 3. yüzyılın sonlarında idari ve yönetimsel olarak değişikliklere uğramıştır[133]. Phrygia'daki bazı kentler Pisidia ve Galatia'ya bağlanmıştır. Apameia Pisidia'ya; Amorium, Orkistos ve Pessinus ise Galatia'ya bağlanır. Bu dönem içerisinde Synnada, Phrygia'nın en önemli merkezi; Pessinus ise Galatia Secunda'nın başkenti olmuştur[134].

Bu dönemde kendi adına sikke basabilen 19 kent bulunmaktadır: Apameia, Synnada, Amorium, Dokimeon, Prymnessos, Hierepolis, Eucarpia, Stektorium, Brozus, Ortrous, Ococlia, Cidyessus, Julia, Lysias, Metropolis, Sanoaus, Beudos Vetus, Diocleia ve Sibidundo. Roma Dönemi'nde bu kentler dışında, yeni kentler de kurulmuştur. İmparator Gallienus, Malos kentini; Büyük Konstantin ise Orkistos kentini kurmuştur[135].

2.4.1. Afyonkarahisar'da Roma Dönemi Şehirleri ve Yönetimi

Roma İmparatorluğu tarafından Phrygia Bölgesi'nde birçok şehir kurulmuştur. Anadolu'da ekonomik ve sosyal durumun yükselmesi ile birlikte köyler şehirlere dönüşmeye başlayarak büyümüştür. Bu şehirlerdeki yönetimler ise Roma İmparatorluğu'nca görevlendirilen valiler tarafından yönetilmekteydi[136].

Afyonkarahisar, Roma İmparatorluk Dönemi boyunca önemli şehirlere ev sahipliği yapmıştır. Afyonkarahisar'da Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde kurulan; ancak şuan yerleri tespit edilememiş şehirlerde bulunmaktadır[137].

[131] İlaslı 2004, 59; Drew-Bear 2001, 97.

[132] Gönçer 1971, 158-160.

[133] Potter 1998, 270; Dmitriev 2001, 468; Anderson 1932, 31; Ramsay 1887, 463.

[134] Mitchell 1993, 19.

[135] Drew-Bear 2001, 98 vd; İliaslı, 2001, 61.

[136] Drew-Bear 2001, 97.

[137] Drew-Bear 2001, 99.

Afyonkarahisar'da bilinen şehirlerin adları ve yerleri alfabetik sıraya göre verilecektir. Bugün Afyonkarahisar ilinin Emirdağ ilçesi ve çevresinde Abasyom, Abbo ve Abrostola'yı sayabiliriz. **Abasyom**, Romalı general Manlius'un Anadolu'da uğradığı bir Phrygia kasabasıdır. **Abbo** ise Emirdağ ilçesinin Bağlıca köyündeki bir yerleşim alanıdır. Bu yerleşim yerinden birçok mezar steli ve heykel çıkarılmıştır. **Abrostola** da Emirdağ ilçesinin Ümraniye köyünde olduğu düşünülmektedir. Bu yerleşim yerinden bir gemi bordasında oturur biçimde gösterilen Tykhe heykeli bulunmuş olup Afyon Müzesi'nde sergilenmektedir[138]. Sandıklı ilçesinde **Agros Thermen** bulunmaktaydı. Bu yerleşim yeri sıcak su kaynaklarına sahiptir. Sıcak su kaynaklarına sahip olmasından dolayı burası çeşitli dönemlerde büyük ihtimalle hamam olarak kullanılmıştır[139]. Roma Dönemi'nde bugünkü Afyonkarahisar'ın bulunduğu yerde yüksekçe bir tepe yanında **Akroinos** (Nikopolis olarak da adlandırılır) yerleşim yeri bulunmaktadır[140]. Akroinos isminden de anlaşıldığı gibi – Akron- yüksekçe bir tepe yerleşimini karşılamaktadır. Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesinin Hamzahacılı ve Hisar köyleri civarında **Amorium** şehri bulunur[141]. Amorium, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Afyonkarahisar'ın kuzeyinde bulunan şehirlerin en büyüğü olarak bilinmektedir. Amorium şehri Roma İmparatoru Septimus Severus zamanına kadar sikke basabilecek kadar güçlü bir şehirdi[142]. Şehire ait bir sikke üzerinde Zeus bir tapınağın önünde durur şekilde betimlenmiştir[143]. Bu da bölgede bir tapınağın olabileceğini göstermektedir. Burada şekilleri kapıya benzediğinden dolay "kapıtaşları" denilen mezar stelleri bulunmuştur. Çobanlar ilçesinde **Anabura** yerleşimi bulunmaktadır[144]. Bu yerleşim yerinde Artemis ve Nike heykelleri bulunmuş olup şuan Afyon Müzesi'nde sergilenmektedir[145]. Dinar ilçesinde **Apameia (Kelainai)** şehri bulunmaktadır[146].

[138] Gönçer 1971, 185.

[139] Drew-Bear 2001, 100.

[140] Anderson 1898, 50.

[141] Ramsay 1960, 253.

[142] Drew-Bear 2001, 100.

[143] Head 1906, 47 vd; Broughton 1938, 703 vd.

[144] Calder 1923, 10; Brandt 2002, 400.

[145] Gönçer 1971, 187-188.

Apameia, gerek Hellenistik Dönem gerekse Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke basmıştır[147]. Apameia, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Efes'ten sonra en büyük ticaret merkezi konumundaydı. Bu konumundan dolayı Roma valisi tarafından yönetilen bir conventus'tu[148]. Apameia'da Hellenistik-Roma Dönemi tiyatro, stadion ve hamam yapıları bulunmaktadır[149]. Emirdağ ilçesinde **Appolenoi** yerleşimi bulunmaktadır. Roma Dönemi'ne ait bir mermer direk parçası bulunmuştur[150]. Afyonkarahisar merkez ilçesinde **Aquae Germ** yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu yerleşim yerinin isminden –aquae- anlaşıldığı gibi su ile ilişkilendirilmektedir. Burada İmparator Domitian'a ait bir mil taşı bulunmuş olup üzerinde sıcak su kaynağı ile ilgili bilgi bulunmaktadır[151]. Afyonkarahisar il merkezine yakın Sülümenli kasabasında **Augustopolis** yerleşimi bulunmaktadır. Bu kasabada lahitler bulunmuştur. Ayrıca başsız bir Tykhe heykeli de bulunmuş olup Afyon Müzesi'nde sergilenmektedir[152]. Dinar ilçesinde **Aulutrene** yerleşimi bulunmaktadır[153]. Aulutrene, birçok kaynağın beslediği bir göl kenarında kurulan Roma garnizonunun bulunduğu Meander Nehri'nin kaynağında kurulmuştur[154].

Şuhut ilçesinde **Beudos Vetus (Palaiobeusdos)** yerleşimi bulunmaktadır[155]. Burası Synnada ile Anabura arasında bulunmaktadır. Beudos Vetus sadece Hadrian Dönemi'nde sikke basmıştır[156]. Sandıklı ilçesinde **Brouzos** şehri bulunmaktadır[157]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde birkaç kez sikke basmıştır[158]. Brouzos'ta İmparator

---

[146] Wellmann 1894, 2450.

[147] Gönçer 1971, 179; Madden 1886, 173, 196.

[148] Jones 1937, 65; Habicht 1975, 69-70.

[149] Sevin 2007, 205; Gönçer 1971, 180-181; Topbaş 1991, 309 vd.

[150] Gönçer 1971, 188.

[151] Drew-Bear 2001, 101.

[152] Gönçer 1971, 188.

[153] Thonemann 2013, 90.

[154] Thonemann 2011, 63-65.

[155] Leake 2010, 56.

[156] Gönçer 1971, 189.

[157] Drew-Bear 2001, 103.

[158] Thonemann 2013, 207-209.

Septimius Severus onuruna adanmış bir heykel kaidesi bulunmuştur[159]. Akarçay yakınında **Caystros** yerleşimi bulunmaktadır[160]. Bu yerleşim yeri Dokeimeion yerleşimine yakın bir yerdir. Sandıklı ilçesinde **Diokleia** şehri bulunmaktadır[161]. İmparator Septimius Severus onuruna yazılan ve kentin adının yazıldığı yazıtlar bulunmuştur[162]. Şehir sadece İmparator Elegabalus döneminde sikke basabilmiştir[163]. İscehisar ilçesinde **Dokimeion** şehri bulunmaktadır[164]. Antigonos'un generali Dokimos tarafından kurulan Dokimeion (İscehisar) şehrinde önemli gelişmeler yaşanmıştır[165]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde sikke basmıştır[166]. Roma Dönemi'nden kalma sikkelerde "Makedonyalıların Dokimyası" kullanılmaktadır. Dokimeion'un en önemli geçim kaynağı ya da hazinesi sahip olduğu mermer ocağıdır. Dokimeion mermeri çok çeşitli renk ve desendedir. Mavi, mor damarlı ve benekli, beyaz ve kırmızı damarlı mermerleri bulunmaktadır[167]. Dokimeion'da bulunan birçok Latince yazıt, blok ve sütunlardan bu kentin Roma İmparatorluk Dönemi'nde çok önemli bir mermer ocağı olduğu anlaşılmaktadır. Dokimeion'da çıkarılan mermerler sadece Anadolu içerisinde değil, Roma İmparatorluk merkezinden Afrika'ya kadar ulaştırılmıştır[168]. Dokimeion mermeri gerek heykel gerekse lahit yapımında da sıklıkla kullanılmıştır[169]. Özellikle lahit yapımında Dokimeion M.S. 2. ve 3. yüzyılda önemli bir pazarı elinde tutmuştur.

Sandıklı ilçesinde **Eukarpia** şehri bulunmaktadır[170]. Bu şehir Sandıklı Ovası'nda bulunan beş şehrin (Pentapolis) en önemlisidir[171]. Eukarpia bu şehirler

[159]Cohen 1995, 292-293.

[160] Drew-Bear 2001, 103.

[161]Thonemann 2013, 132-137.

[162]Ramsay 1897, 660.

[163] Drew-Bear 2001, 103.

[164]Thonemann 2013, 17.

[165] Drew-Bear 2001, 97.

[166] Gönçer 1971, 168; Cohen 1995, 296-297.

[167] Gönçer 1971, 168; Thonemann 2013, 95.

[168] Gnoli 1988, 25; Drew-Bear 2001, 104-105.

[169] Fant 1985.

[170] Drew-Bear 2001, 105.

arasında ön plana çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni ise ticaret noktası ya da merkezi olmasıydı. Eukarpia hem Augustus hem de Hadrian döneminde kendi adının da yazılı olduğu sikke basmıştır [172] . Sandıklı ilçesinde **Hieropolis** şehri bulunmaktadır[173]. Bu şehrin adı ise "kutsal şehir" anlamına gelmektedir ki şehrin yakınındaki kaplıcalardan dolayı bu adı almıştır. Hieropolis bir ticaret şehri olduğundan dolayı değil, tapınak ve kaplıcalarından dolayı büyük ziyaretçi çeken yer olmuştur. Hieropolis kendi adına sikke basmış; [174] sikkeleri üzerinde Hades ve Kerberos betimlemeleri sıklıkla kullanılmıştır[175]. Bu yerleşim yerinde bir erkek heykeli bulunmuş olup Afyon Müzesi'nde sergilenmektedir[176]. Sinanpaşa ilçesinde Sincanlı Ovası'nda **Kidyessos** şehri bulunmaktadır[177]. Roma İmparatorluk Dönemi boyunca fazla bir sikke basmamıştır[178]. Emirdağ ilçesinde **Lalandos** yerleşim yeri bulunmaktadır[179]. Dinar ilçesinde **Metropolis** yerleşimi yeri bulunmaktadır[180]. Bu şehir Apameia ile Pentapolis arasındaki yeri kontrol etmiştir. Metropolis, sikke basımını sadece M.S. 3. yüzyılda yapmıştır[181]. Şehrin ismi Tatarlı yakınlarında bulunan bir yazıtta bulunmuştur[182].

Sandıklı ilçesinde **Otrous** şehri bulunmaktadır[183]. Truva savaşından sonra Phrygia kralı Otreos tarafından kurulduğu düşünülmektedir[184]. Bölgede kurulmuş

---

[171] Bu beş şehir (Pentapolis) şunlardır: Eukarpia, Otrous, Hieropolis, Brouzos ve Stektorion'dur. Gönçer 1971, 169; Cohen 1995, 301; Ramsay 2010, 139.

[172] Drew-Bear 2001, 105.

[173] Ramsay 2010, 40.

[174]Cohen 1995, 301.

[175] Drew-Bear 2001, 105.

[176] Gönçer 1971, 173.

[177] Ramsay 1887, 467-468; Aulock 1980, 70-72.

[178] Drew-Bear 2001, 105.

[179]Talbert 2000, 961.

[180] Gönçer 1971, 193; Thonemann 2013, 238.

[181] Drew-Bear 2001, 106.

[182]Thonemann 2013, 7.

[183] Drew-Bear 2001, 107; Ramsay 2010, 139.

[184] Gönçer 1971, 171.

olan beş şehrin (Pentapolis) en batıdaki ve en küçüğüdür[185]. Otrous şehri M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda sikke basmıştır[186]. Bolvadin ilçesinde **Polybotos** yerleşimi bulunmaktadır[187]. Bu şehrin Bolvadin ilçesinde "Dura yeri" isimli mevkide yer almakta olduğu düşünülmektedir. Bu yerleşim yerinde Roma Dönemi'ne ait olan birkaç heykel bulunmuştur. Burada bulunan heykellerden birisi ise İmparator Hadrian'a ait olup Bursa Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır[188]. Süğlün köyünde **Prymnessos** yerleşimi bulunmaktadır[189]. Bu yerleşim yeri Roma Dönemi'nde Caystros Nehri çevresinde bölgeye hakim bir konumdadır. Burada Dikaiosyne kültü bulunmaktaydı[190]. Prymnessos'un baş tanrıçası sikkelerinde de görülmekte olan Dikaiosyne (Adalet) dir[191]. Roma'ya bölgeden taşınmakta olan mermer yolu üzerinde de olduğundan dolayı burada önemli heykeltıraşlık atölyesi ya da atölyeleri olabilir. Bu yerleşim yerinde Kral Midas, Eros, Demeter, Nike ve Herakles (Herkül) heykelleri bulunmuş olup Afyon Müzesi'nde bulunmaktadır[192].

Sandıklı ilçesinde **Stektorion** şehri bulunmaktadır[193]. Stektorion beş şehirden (Pentapolis) biridir. Stektorion'da Mygdon'un mezarı bulunmaktaydı. Mygdon, Phrygler'in liderlerinden biriydi[194]. Bu şehrin yeri İmparator Nerva onuruna dikilen yazıt ile tespit edilmiştir[195]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kendi adına sikke basmıştır[196]. Şuhut ilçesinde **Synnada** şehri bulunmaktadır[197]. Efsaneye göre Theseus'un oğlu Atinalı ünlü kahraman Akamas tarafından kurulmuştur[198]. Geç

[185]Tabbernee 2007, 4.

[186] Ramsay 2010, 40; Cohen 1995, 315-318; Thonemann 2013, 90.

[187]Temporini 1990, 1915.

[188] Gönçer 1971, 177.

[189] Ramsay 2010, 139.

[190]Thonemann 2013, 127.

[191] Drew-Bear 2001, 107; Sayles 2007, 90-94; Copenhagen 663. v.Aul. 1957.

[192] Gönçer 1971, 169.

[193] Drew-Bear 2001, 108; Ramsay 2010, 139.

[194]Cohen 1995, 321.

[195] Drew-Bear 2001, 108; Habicht 1975, 87.

[196]Cohen 1995, 321.

[197] Sevin 2007, 206; Burrell 2003, 145; Thonemann 2013, 6.

[198] Huxley, 1960, 169.

Hellenistik Dönem içerisinde gümüş sikke basmış olup Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise bronz sikke basmıştır[199]. Roma İmparatorluk sikkelerinde şehrin İon ve Dor kökenli olduğunu gösteren betimlemeler bulunmaktadır. Synnada'da basılmış olan sikkenin üzerinde buğday başağı ve haşhaş resmedilmiştir[200]. Synnada, Dokimeion mermer ocaklarının yakınında bulunduğundan ayrı bir önem taşımıştır. Bölgede bulunan mermerler Synnada yapılmış olmasından dolayı Synnadik adını alan bir mermer ticareti oluşmuştur[201]. Synnada'da kale burcu biçimli bir taç ile betimlenmiş Tyhke başı bulunmuş olup Afyon Müzesi'nde sergilenmektedir[202].

[199]Thonemann 2013, 28; Cohen 1995, 322-325.

[200] Çolak 2013, 515.

[201] Strabon XII. VIII. 14; Thonemann 2011, 113; Ramsay 2010, 433.

[202] Gönçer 1971, 161.

BÖLÜM ÜÇ

AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN ADAK HEYKELCİKLERİNİN DİNSEL ve İKONOGRAFİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Afyon Müzesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olan heykelcikler tipolojik ve ikonografik olarak tanrı, tanrıça, erkek ve hayvan heykelciği olmak üzere dört bölüm altında incelenebilmektedir. Afyon Müzesi'nde 60 adet adak heykelciği bulunmakta olup bunların 30 adeti tanrı, 28 adeti tanrıça, 1 adeti erkek figürü ve 1 adeti hayvan heykelciğidir. Tanrılar olarak sınıflandırılan grupta Men, Attis, Apollon, Herakles, Asklepios, Telesphoros, Poseidon, Hermes, Herme bulunmaktadır. Tanrıçalar olarak sınıflandırılan grupta Hekate, Kybele, Artemis, Tykhe, Nemesis, Aphrodite, Nike bulunmaktadır. Erkek heykelciği ve hayvan heykelciği olarak sınıflandırılan grupta ise köpek heykelciği bulunmaktadır. Afyon Müzesi'nde bulunan 60 adak heykelciğinin sadece 10 adetinde yazıt bulunmaktadır. Yazıt bulunan heykelcikler arasında Men, Apollon, Artemis, Herakles, Asklepios, Nemesis ve köpek heykelciği yer almaktadır.

3. 1. Tanrı ve Erkek Heykelcikleri

3. 1. 1. Men

Anadolu'da özellikle Phrygia Bölgesi'nde yaygın tapım görmüş tanrılardan birisi Men'dir[203]. Atlı tanrı betimlemeleri içinde yer alan Ay Tanrısı Men[204] Anadolu kültü için önemli yer tutmaktadır. Tanrının ikonografisi ve kültü ile ilgili olarak son yıllarda önemli çalışmalar yapılmıştır[205].

Tanrının kültüne ilişkin kalıntı ve belgeler çok çeşitlilik göstermektedir. Bu belgeleri ve kalıntıları değerlendirirken tanrının kökenine ilişkin olarak da farklı görüşler ortaya koyulmuştur.

---

[203] Erzen 1953, 1.

[204] LIMC-VI-2, 239-248, No. 1-4, 7-28, 30-38, 43-47, 54, 60, 61, 63, 65, 68, 75, 76, 80, 87, 89, 96, 104.

[205] Lane 1984, 355-370; Delemen 1993.

Men'in kökenine ilişkin iki görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki Anadolu kökenli ve Phrygialı olduğunu belirtenlerdir[206]. Phrygia ya da Anadolu kökenli olarak gösterilmesinin en önemli nedeni ise antik yazarlardır. Herodotos,[207] Lukianus,[208] Proklus,[209] Clement[210] gibi birçok antik kaynakta Men, Phrygia ile birlikte gösterilmektedir. Ramsay,[211] Men'in Phrygce'de "*Μηνς*" olup, daha sonra "*Μην*" (Men) olduğunu ve "Mensis" ya da "Manes" olarak batı dillerine geçtiğini belirtmiştir. Ramsay, Herodotos'un anlatmış olduğu Lydia kralı Manes ve oğlu Atys döneminde yaşanmış olan bir olayı kanıt olarak gösterir ve Lydialıları kökenini Men'e kadar dayandığını belirtir[212]. Ramsay, Man veya Manes'in eskiden Anadolu'da bir güneş tanrısı olabileceğini ileri sürmüş ve Grekçe "*μην*" kelimesi ay anlamına geldiğinden Men'in bir Ay Tanrısı olduğu ama aslında sırtından yükselen hilalin eskiden bir kanat olduğunu belirtmiştir[213]. Perdrizet ise Men'in bir Ay Tanrısı olduğunu ve herhangi bir yerde onun eğri ve düz bir kanada sahip olmadığını belirtmiştir[214]. Phrygia'da omuzlarından yukarıya doğru yükselen yarım ay motifli Men'den başka herhangi bir tanrı bilinmemektedir[215]. Phryglerden önce Anadolu'da Men'in var olduğu düşünülmüş ve tanrının kökeninin Hititler Dönemi'ne kadar gittiği öne sürülmüş; Yazılıkaya ve Kargamış'taki kabartmalardaki Ay Tanrısı betimlemeleri bu duruma kanıt olarak gösterilmiştir[216].

Men'in kökenine ilişkin ikinci görüş ise onun Pers kökenli olduğunu belirtenlerdir[217]. Lane, ileri sürdüğü iddiasını Pers dininde aramıştır. Lane'ye göre

[206] Perdrizet 1896, 52; Lesky 1931, 91.

[207] Herodotos I. 94.

[208] Lucian 1949, 8.

[209] Proklus IV. 251C.

[210] Clement 96.

[211] Ramsay 1887, 169, 294.

[212] Erzen 1953, 1.

[213] Ramsay 1887, 294.

[214] Perdrizet 1896, 97-98.

[215] Erzen 1953, 2.

[216] Erzen 1953, 4; Bittel 1941, 61.

[217] Lane 1968, 95.

Men ismi Perslerin ay perisi olarak nitelendirdiği Mao'dan türetilmiştir[218]. Strabon ise Pontos krallarının tahta çıktığında Men'e yemin ettiklerini belirtmiştir[219]. Lane, Strabon'un anlatmış olduğu olayı bir dayanak olarak göstermiş ve Pontosluların Perslilerin atalarını olduğunu belirttikten sonra Men'in Pers kökenli bir tanrı olduğunu göstermeye çalışmıştır[220].

Anadolu'da Ay Tanrısı olarak tapım gören Men, tapım gördüğü bölgelere göre farklı şekil ve özellikler göstermektedir. Bu özelliği Ay'a yüklenmiş olan çeşitli niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Anadolu'da ve diğer bölgelerde Men'e sıfatlar (*Epithet*) yoluyla birçok nitelikler verilmiştir. *Askenos*/*Askaenos* en çok kullanılan sıfatlarından biri olup, sahip olduğu bu sıfat Phryglerin yerleşmiş olduğu nehirler, göller, şehirler kısacası pek çok coğrafi ya da topoğrafya ile bağlantılıdır[221]. *Men Askanios* sıfatına Anadolu'nun birçok yerinde rastlanılmaktadır[222]. Anadolu'nun birçok yerinde *Askanios* isminin geçmesine karşın "*Men Askanios*" sıfatının sadece bu bölgede görülmesi onun Phrygia Bölgesi'nde tapım gören bir tanrı olduğunu göstermektedir[223].

Men ölülerin koruyucu ve yer altı tanrısı olarak *Khthonios*/*Katakhthonios* sıfatı ile tapım görmüştür[224]. Men'in gece ya da karanlık ile olan ilişkisine bağlı olarak; ona yer altı tanrısı, ölülerin ve mezarların koruyucusu sıfatı eklenmiştir[225]. Ay'ın özellikle akşam saatleri ile birlikte doğması ve sabaha doğru kaybolmasıyla birlikte insanlar tarafından Ay'ın özellikle yer altı dünyasına doğru gittiği düşüncesi Men'i yer altı tanrısı sıfatıyla tapınım görmesini sağlamıştır[226]. Ay'ın ölen kişinin ruhunun arınması için onu beklettiği ve yer altına götürdüğüne de inanılmıştır[227].

[218] Lane 1990, 2166.

[219] Strabon XII. III. 31.

[220] Lane 1976, 113.

[221] Levick 1971, 82-83; Delemen 1993, 64.

[222] Strabon XII. 557, 577; Drexler 1896, 2748.

[223] Erzen 1953, 7.

[224] Erzen 1953, 8.

[225] Drexler 1896, 2768.

[226] Lesky 1931, 694.

[227] Erzen 1953, 8.

Aksiottenos Men'in önemli sıfatlarından biri olup, bu sıfatı onun cezalandırıcı ve şifacı özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Yazıtlarda insanlar hastalandıklarında ya da rahatsızlandıklarında şifa bulmak için tanrıya adaklarda bulundukları anlaşılmıştır[228].

Ay Tanrısı özelliğinin ön plana çıkmasına karşın tanrının çok farklı sıfat ve unvanları vardır. Sıkıntı içerisinde olan insanların yardımcısı ve koruyucusu; insanları büyüden, hastalıklardan korumak ve onları iyileştirmek, haksızlığa uğrayanları savunmak tanrının görevleri arasında sayılmaktadır[229].

Men'in Anadolu'ya özgü atlı tanrı biçiminde genellikle yürüyüş durumunda gösterildiği, hareketi sağa doğru olan bir at üzerinde tasvir edildiği bilinmektedir (Lev. No. 1-13). Tanrının önemli simgelerinde biri olan hilal genellikle arkada omuzlardan yükselip kulaklarının üzerine kadar işlenmiştir (Lev. No. 1, 4, 7-9, 13-15). Hilalin gösterilmediği ya da ihmal edildiği betimlemeleri de vardır (Lev. No. 2-3, 5-6, 10-12). Ay ya da hilal toplumlar üzerinde daima bir etki sahibi olmuştur. Toplumların erken dönemlerde Ay ile ilgili kurmuş oldukları basit ilişki zaman içerisinde daha karmaşık bir duruma gelmiş; gerek zihinsel gerek ise kültsel bir anlam kazanmıştır. Ay'ın zaman içerisinde sürekli değişim içerisinde olması-büyüyüp küçülmesi, ortadan kaybolduktan sonra tekrar geri gelmesi insanların bu göksel cisme karşı ayrı bir inanca doğru itmiştir. Antik kaynaklar Men'i genellikle Ay ile birlikte tutmuştur. Dişil bir kelime olan "*μηνη*" Grekçe'de Ay anlamına gelirken, eril olan "*μην, μηνος*" İon dilinde zaman anlamına gelen Ay anlamına gelmektedir[230]. Men kültünde hilal vurgusu ön plana çıkan önemli bir belirteçtir. Tanrı bu anlamda hilalin belirttiği göksel bir durum olan Ay'ın tanrılaştırılmış durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ölen kişinin etini çürüttüğünü; böylece ruhun bedeni bırakması ya da terk etmesini sağlandığına inanılmaktaydı. Beden ve ruh ilişkisinde belirleyici etken olarak Ay karşımıza çıkmaktadır[231]. Ay'ın belirlenen bu özelliklerinden dolayı mezar sembolü olarak da hilal ortaya

[228] Lane 1971, 26-28.

[229] Perdrizet 1896, 61.

[230] Sinanoğlu 1953, 179.

[231] Cumont 1912, 92.

çıkmaktadır [232] . Men'in ölülerin koruyucu ve yer altı tanrısı olarak *Khthonios*/*Katakhthonios* sıfatı ile tapım görmüş olması ona yer altı tanrısı, ölülerin ve mezarların koruyucu sıfatı eklenmesini sağlamıştır[233]. Antik metinlerde gerek tanrının adı gerekse taşımakta olduğu betimlemeden dolayı zaman ölçüsü olarak da nitelendirildiği görülmektedir[234]. Eskiden insanlar zamanı Ay'ın evreleri aracılığıyla ölçmekteydi. Özellikle akşam saatleri ile birlikte doğması ve sabaha doğru kaybolmasıyla; büyümesi-küçülmesi ve belli zamanlarda bunların oluşması ile birlikte insanlar bunu bir zaman ölçüsü olarak kullanmıştır[235]. Ay'ın belli zamanlarda göstermiş olduğu değişikliklere bağlı olarak da doğada bazı değişikliklerin oluştuğu gözlenmiştir. Men'in su ve nem ile olan ilişkisinden dolayı yağışı getirdiği böylece ekinlerin yetişmesini sağladığı bilinmektedir[236].

Men kendisine özgü sivri külahlı Phryg başlığı[237] ile betimlenmiş (Lev. No. 1, 7-10); ancak başlıktan yoksun olduğu diğer eserlerde ise saçların değişik biçimlerde işlendiği de görülmüştür. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevrelemekte olup kulakları örtmektedir. Bazılarında saçlar yuvarlak biçimde önde işlenip arkaya doğru uzatılırken (Lev. No. 1, 7-8) bazılarında dalgalar şeklinde işlenerek omuzlara doğru uzatılmaktadır (Lev. No. 4-6, 9). Men doğuya özgü olan Phryg başlığının dışında sadece iki eserde başının üzerinde taç ile betimlenmiştir (Lev. No. 4, 6). Ay Tanrı Sin'in unvan karşılığının Sümerce "Men" olduğu bunun da taç ya da diadem anlamına geldiği bilinmektedir. Akkadca "*Agu*" kelimesinin gerçek anlamda taç veya diadem olduğu; "Men" kelimesinin ise Ay Tanrı Sin'in sıfatlarından birisinin "*Agu anuti*" olup, bunun ise hükümdarlık ya da sahiplik diademi anlamında geldiği belirtilmiştir[238].

[232] Pourbaix 1984, 228.

[233] Drexler 1896, 2768.

[234] Lucian 1949, 42.

[235] Lesky 1931, 694.

[236] Boyana 1997, 192.

[237] Erzen 1953, 5.

[238] Erzen 1953, 10-11; Büyükgün 2006, 85.

Phryg başlığının dışında Men'i doğuya özgü bir karakter yapan önemli hususlardan biride kıyafetidir. Kıyafet olarak genellikle uzun kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyrides giymiştir (Lev. No. 1-13). Uzun ya da kısa kollu khiton ve pantolon giymesi onun doğulu kişiliğini vurgulamaktadır. Bazı betimlemelerde tanrı askerlere özgü olan tunica ile işlenmiş (Lev. No. 2, 7, 11-13) olup, askeri görünüm onun ordu ya da askerlerce tapım gösterilen bir tanrı olduğunu göstermektedir[239]. Ancak Men'in bu durumu askeri özelliğinden çok kötülüğe karşı savaşımda kendisine inananlara, askerlerine önderlik eden bir komutan olarak algılatmaktadır[240]. Men'in betimlemelerinde en sıkı karşılaşılan simgelerinden birisi çam kozalağıdır ve ağırlıkta sağ kolu dirsekten bükülmüş şekilde olarak elinde bir kozalak tutarak işlenmiştir (Lev. No. 1, 3, 6, 8-13). Çam kozalağı tanrının en önemli niteliklerinden biri olup, bereketlilik, sağaltım ve yeniden doğuş ile ilgisini gösterebilmektedir;[241] ayrıca bulunduğu bitki yeşil kalmasından dolayı da sürekli bir yaşamı göstermektedir[242]. Bu niteliklerinden dolayı yeni bir yaşamı, doğuşu, ölümsüzlüğü, hayatı ve yeniden üremeyi içerisinde taşıdığından Men inancında önemli bir noktayı göstermektedir[243]. Men sağ elinde tuttuğu palmiye dalı ile de betimlenmiş (Lev. No. 7) olup, bu ona zırhlı ve askeri giyimli betimlemeleri ile kötülüğe karşı savaşmakla görevli bir orduyu yöneten ve zafer kazanan bir komutan niteliği kazandırmaktadır[244]. Sahip olunan bu özelliğinden dolayı savaş ve zafer getiren bir tanrı olarak kabul edebiliriz. Mezar stellerinde de betimlenmiş olan palmiye dalı zaferin dışında ölümden sonraki yaşamı ya da ölümsüzlüğü betimleyebilmektedir[245]. Bu durum tanrıya yer altı tanrısı, ölülerin ve mezarların koruyucusu sıfatı eklenmesini sağlamıştır. Men'in önemli simgelerinden birisi meşale olup, genellikle sağ elinde betimlenmiştir (Lev. No. 4-5). Karanlık gecelerde meşale ile yolculara yardım ettiğine inanıldığı için tanrının önemli sembollerinden

[239] Drexler 1896, 2766-2767.

[240] Delemen 1993, 61.

[241] Boyana 2014, 65.

[242] Diez 1982, 71 vd.

[243] Pourbaix 1984, 224-225.

[244] Erzen 1953, 6.

[245] Wujewski 1991, 67.

biri olmuş; ayrıca meşale ile önder niteliği kendisine inananların yolunu aydınlatmıştır[246]. Men boğa, horoz ve at ile betimlenmiştir. Boğa başı ile üç farklı biçimde işlendiği görülmektedir. Bunlar, boğa başını ayaklarının altına alması (Lev. No. 14), ayağının yanında betimlenmesi (Lev. No. 15) ve tanrının bindiği atın ayaklarının altında işlenmesi (Lev. No. 12). Men'in boğa başı ile betimlenmesi onun mücadelesini, gücünü ve zaferini gösterdiği gibi boğa ile betimlenmesi tanrının boğa ile olan mücadelesini ve zaferini simgeleştirmiştir;[247] ayrıca boğa başlıca kurban hayvanıdır; çünkü boğa gibi güçlü bir hayvanın boyunduruk altına alınması önemli bir simge olarak görülmektedir[248]. Men'in boğa ile olan ilişkisi Ay tapımında kendisini göstermektedir. Bu ilişki bağlamında boğanın boynuzları ile hilal arasında da bir ilişki olduğu düşünülmüştür[249]. Tanrının birlikte betimlendiği hayvanlardan biri de horozdur (Lev. No.15). Horoz Men kültünde önemli bir yer almaktadır ki bu arkeolojik, nümizmatik ve antik kaynaklarda da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır[250]. Antik kaynaklardan Laertius, horozun Men'in kutsal hayvanı olduğunu belirtmiş; özellikle beyaz horoz olması gerektiğinin de altını çizmiştir[251]. Horoz, sabah saatlerinde ötmesi ile birlikte Men'in Ay ile olan ilişkisini ön plana çıkarmaktadır. Horoz sabah ötmesi ile birlikte gecenin karanlığından gündüzün aydınlığına ya da ışığın doğuşuna geçişi simgeleştirmiş; ayrıca insanların gece boyunca sahip olduğu miskinlikten kurtarıp uyanmalarını ve tanrıya karşı olan ibadetlerini sağladığına inanılmaktadır[252]. Beyaz horozun simgesel olarak seçilmesi de ayrıca ışığın ve aydınlığın belirteci olarak karşımıza çıkmaktadır. Men at üzerinde genellikle tek betimlenmektedir; ancak mevcut eserler arasında sadece bir eserde iki kişi olarak tasvir edilmiştir (Lev. No. 6). Men ile betimlenen kişi büyük oranda Selene'dir[253]. Bu eseri Phrygia'nın yerel kültlerini göz önüne alarak değerlendirmek gerekirse; yerel

[246] Çelebi 2017, 34.

[247] Vollkommer 1992, 466.

[248] Delemen 1993, 61.

[249] Lane 1976, 75 vd.

[250] Lane 1976, 101.

[251] Laertius VIII. 34.

[252] Pourbaix 1984, 231-232.

[253] İlaslı ve Üyümez 2002, 88-89.

anlamda üzerinde betimlenen ve sağ elinde çam kozalağı tutan tanrı Men'dir ve onun yanına ya da arkasına bir tanrıça yerleştirilmiştir. Bu tanrıçanın Men-Selene veya Men-Kybele olarak alternatif olarak değerlendirilebilir. Phrygia'nın ve yerel anlamda kültün değerlendirilmesi yapıldığında Men'in özel bir değeri olduğundan bu ikilinin Men-Selena olması gerekmektedir. Bu değerlendirmenin dışında; ayrıca Lydia Bölgesi'nde tanrı Men'in annesinin yerel kült içerisinde *Meter* ismi alıp biçimlendiği ve birlikte de betimlendiği görülmektedir. Bu değerlendirme içerisinde eserde birlikte betimlenen ikiliden Men'in arkasında duran kişinin annesi olabileceği de belirtilmelidir [254] . Bu eserin benzer örneğine rastlanmamış olup tek olduğu görülmektedir.

3.1. 2. Attis

Phrygia Bölgesi'nin önemli tanrılarından birisi de Attis'tir. Baş tanrıçalarından biri olan Kybele ile ilişkisi ve birlikteliği ile ön plana çıkmakta ve Kybele'nin genç aşığı ve hadım rahibi olarak mitolojide ve kültsel inançta yerini almaktadır[255]. Sümer mitolojisinde İnanna'nın eşi ve aynı zamanda bolluğu ve bereketi sembolize eden Dumuzi (Tammuz) ile eşleştirilmiştir[256]. Attis'in özellikle Kybele kültünde ön plana çıkmasının nedeni ise Phrygia Krallığı'nın M.Ö. 8. yy sonları M.Ö. 7. yy başlarında önemli bir güç olarak belirmiş olması ve kültsel anlamda adak nesnesi olarak ortaya çıkmasıdır[257]. Attis'in doğuşu, kimliği ve inancı ile ilgili çeşitli anlatımlar olduğu bir gerçektir.

İnsanoğlu yerleşik yaşama geçmesi ile birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşması onun fikirsel ve inançsal yapısını etkilemiştir. İlkbaharda toprağın yavaş yavaş yeşermesi, hayvanların üremeye başlaması; yazın ekinlerin büyümesi ya da olgunlaşması; sonbaharda ürünlerin toplamaya başlaması ve kışın ise yeniden bir hazırlık aşamasına geçilmesi insanın yaşamsal alanının ve varlığının sürdürülebilmesinin temel dayanağıydı. Doğanın ve insanın bu sürekli döngüsü

[254] Lane 1975, 174.

[255]Eliade 2012, 327.

[256] Roller 1988, 48.

[257] Özkan 2016, 662.

toprak ve bereket ilişkisini de canlandırmıştır. Phrygia Bölgesi'nde yaşayan insanlar da doğanın bu döngüsüne bağlı olarak toprak ve bereket ilişkisi kapsamında inançsal ya da kültsel değerler ortaya koymuştur. Bu değerlendirme ışığında Attis'i tek başına değil; Kybele ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Attis, Kybele'nin bitkiler üzerinde işlevi ile birleştirilmiş olup, tapımı ya da kültü Phrygia'da gelişmiş ve Kybele'nin aşığı olarak yerleşmiştir. M.Ö. 4. yy'dan sonra özellikle Kybele ile bağlantılı kültler de görülmeye başlamıştır[258].

Her yıl 22 Martta bir çam ağacı kesilir ve *dendrophori* (ağaç-taşıyıcılar) tarafından Attis'i temsil eden menekşe çelenkleri ile birlikte etrafı yün şeritler ile çevrelenmiş durumuyla birlikte şenlikler başlardı[259]. Çam ağacının kesilmesinin ya da işlenmesinin temel nedenlerinde birincisi Attis'in kendini bu ağacında altında hadım etmesi ve ağaca asması ikincisi ise çam ağacının her zaman yeşil kalması ya da kurumamasından dolayı ölümsüzlükle simgeleştirilmiş olmasından dolayı önemli derecede ilişkilendirilmiştir[260]. Şenliklerin diğer günlerinde rahipler eşliğinde tefler, ziller, davullar çalınarak şarkılar ve danslar yapılır; bu dans ve esrime sonunda rahipler cinsel organlarını keserek toprağa atardı[261]. Bu etkinliğin temel amacı toprak ananın döllenmesi ve üremesiydi. Attis ve Kybele ilişkisinde düşünüldüğünde toprak ve tahıl bağlantısı sağlanmaktaydı[262]. Kybele toprak anayı simgelerken Attis ise tahıl ya da ürünü simgelemekteydi. 25 Martta ise tekrar şenlikler başlar ve Attis dirilirdi. Tanrının dirilmesi demek ilkbahar ile birlikte toprağın yeşermesi ya da yenilenmesi demekti[263].

Düzenlenen bu kült törenlerinde sıklıkla karşılaşılan *Cannaphoros, Dendrophoros* ve *Gallos* kelimeleridir[264]. Bunlar Attis kültünde yer alan rahip ya da personellerdir. *Cannaphoros*, kamış-saz anlamına gelmekte olup, kültünün önemli

[258] Çekilmez 2013, 211.

[259] Turcan 1997, 44-47; Vermaseren 1977, 113.

[260] Özkaya 1996, 2–8.

[261] Çekilmez 2013, 211; Dürüşken 2000, 82.

[262] Eliade 2012, 331.

[263] Çekilmez 2013, 212; Borgeaud 2004, 90-91.

[264] Burkert 1999, 66; Eliade 2012, 329.

bir temasıdır[265]. Attis kendini hadım ettikten sonra sazlığa saklanmış ve burada Kybele ve aslanları onu bulup kurtarmıştır. Bu olay kült törenlerinde inanlar tarafında tekrarlanmakta veya canlandırılmaktaydı[266]. *Dendrophoros*, ağaç taşıyıcı anlamına gelmektedir. Ağaç taşıyıcıların görevi de kült töreninin ilk gününde başlamaktadır. Kült töreninde kesilen çam ağacı menekşe ve yün şeritler ile süslenmekte ve ortasına Attis'in betimlenmesi yerleştirilmekteydi[267]. Daha sonra bu ağaç *Dendrophoros*lar tarafından tapınağa götürülür ve burada bir yıl saklandıktan sonra yakılırdı. Buradaki amaç Attis'in bir yıl boyunca hayatta kalmasını sağlamak ve yeniden doğmasını gerçekleştirmektir[268]. *Gallos*, Kybele'nin ve Atargatis'in hadım rahipleridir[269]. *Gallos* "kesmek" anlamına gelmekte olup, Hitit yasalarının şifresinde "kulağı kesmek" anlamında kullanılan"*isgalliskall*" fiilinden geliyordu[270]. Ayrıca "*iskallissar*" hadım rahiplerin giymiş olduğu elbiselere de verilen isimdir[271]. Bu kelimenin M.Ö. 3. yy sonları M.Ö. 2. yy başlarında görülmeye başlanmıştır. Bunun nedenini ise bu tarihlerde Galatların Anadolu'ya girmesi olarak düşünülmektedir[272]. Hadım olan "*Gallos*"lar parlak ve renkli elbiseler içerisinde bulunmakta ve uzun saçları ile dolaşmaktaydı[273]. Kendilerini hadım ederek Attis'e özenmeleri ise tamamen Kybele tapımı ile ilişkilidir.

Kybele-Attis kültünde önemli olan ölüp yeniden dirilme durumudur[274]. Bu ilişki sadece Phryg inancı için geçerli değildir; çok daha eski kültlere ya da uygarlıklara dayanmaktadır. Mezopotamya'da karşılaştığımız gibi Fenikelilerde, Hititlerde, Mısırlılarda, Yunanlılarda olmak üzere çeşitli uygarlıklarda ölüp dirilme ilişkisi işlenmiştir. Esas olan bu kültün var olmasının nedenidir. Bütün bu döngünün

[265] Fishwick 1966, 202.

[266] Vermaseren 1977, 113.

[267] Preller ve Robert 1894, 648.

[268] Frazer 1926, 10-11.

[269] Akça 2004, 21; Çekilmez 2013, 212.

[270] Figulla ve Weidner 1916, 34–35.

[271] Sayce 1928, 161–162.

[272] Lane 1996, 117-118; Akça 2004, 21.

[273] Vermaseren 1977, 98.

[274] Vermaseren 1989, 112; Plutarkhos 69, 378.

amacı tanrının ya da tanrıların sonbaharın gelmesiyle birlikte ölmesi; ilkbaharın gelmesiyle tekrar canlanmasıdır. Böylece doğa ve toprak ölüp tekrar canlanmakta ya da yeşermektedir. Bu ilişki bereket kültünün temel olgusudur[275].

Attis'in önemli belirteçleri olarak Pan flüdü, Pedum [276] ya da Lagobolon'u [277] gösterebiliriz. Tanrı doğuya özgü kıyafetler ile betimlendiği görülmekte olup, genellikle boynun her iki kısmı ve kulakları da kapatacak şekilde Phryg başlığı, uzun kollu ve dizkapaklarına kadar uzanan bir tunik ve anaxyrides giymiştir[278] (Lev. No. 16-17). Attis'in giymiş olduğu başlığının Latincesi *Phrygium* olup, genellikle *Tiara* [279] denilen bazen de *Pilos* (Pileus), *Kyrbasia* olarak da isimlendirilen ve genellikle boğa kesesinden yapılmış [280] sivri uçlu bu başlığı Phrygler, Persler kısaca Doğu toplumları sıklıkla kullanmıştır. Tanrı, Tanrıça ve mitolojik kahramanlar da bu başlığı giymektedir[281]. *Korys* (*Kyneae*), *tryphalos* ya da *korys amphiphalos* olarak isimlendirilen boğa derisinden yapılmış çeşitli kısımlardan oluşmuş bu başlık ya da miğfer savaş giysisinin bir parçasıdır ve iki kısımdan oluşmaktadır: ilk kısmı *phaloi* olup, alnın üst kısmında yer alan ve savaşçılara da artı bir koruma sağlayan bölgedir. İkinci kısmı ise *kymbachos* ve *himas*'tır. *Kymbachos* başlığın uç kısmı; *himas* ise yanak ve boyun kısmını koruyan uzantı olmaktadır[282]. *Kymbachos* kısmı başlıkta yuvarlak, basık ya da şişkin olabilmektedir[283]. Attis'in Anadolu'da bilinen betimlemelerinde başlığın *kymbachos* kısmı üç farklı ana tipe ayrılmıştır. İlk ana tip en yaygın olarak kullanmış olduğu başlık tipidir. Bu tipte *kymbachos* yukarıya doğru uzanıp daha sonra öne doğru eğilmiş biçimidir (Lev. No. 16-17). İkinci ve üçüncü tipi ise birinci tipe göre çok az görülen tiplerdir. İkinci tipte

[275] Frazer 1991, 317.

[276] Boyana 2005, 174; Çekilmez 2013, 212.

[277] Nefedkin 2009.

[278] LIMC-III-2, 16, 17, 20, 21, No. 26, 33, 38, 50, 101, 104, 105, 117.

[279] Secunda ve Chew 1992, 17.

[280] Borchhardt 1972, 3.

[281] Akça 2004, 52.

[282] Akça 2004, 53.

[283] Seiterle 1985, 7-8.

kymbachos herhangi bir yöne eğim yapmamış olup dik bir şekilde yükselmiştir[284]. Üçüncü tipte ise *kymbachos* yana yatık bir şekilde gösterilmiştir[285]. Başlığın bu biçimi kazanmasındaki en büyük etki elbette boğa kesesidir. Başlığın yapımında boğa kesesinin kullanılmasının nedenlerinden birincisi boğa kesesinin çok sağlam bir yapıda olması; ikincisi ise bu başlığı giyecek olanların bu hayvanın gücüne kavuşacağı inancıdır. Boğanın gücü önemli bir işaret ya da simgedir. Phryg tapınımında veya kültünde boğa ile olan ilişki değerlendirildiğinde bu başlığın kullanılması doğaldır. Attis kültünde de boğa kurbanın (*Taourobolium*)[286] önemli bir yer alması ile birlikte bu başlık kullanılmıştır[287]. Başlık sadece tanrıların başlığı değildir; ayrıca mysterilerin en yüksek adak atribütüdür. Boğanın törenlerde kurban edilmesi ile birlikte bu hayvanın güçlerinin yeniden doğması düşünülmektedir. Bunun arka planında özellikle boğa kesesinin hayat veren bir simgesel değer taşıdığı düşünülmektedir. Bununla birlikte mysteride en yüksek seviye ulaşılmakta ve boğa kurban edilmektedir[288]. Bu da hayatın yenilenmesi, doğuşu ve ölümden sonra hayatı sembolize etmektedir. Attis kültü ve adak ilişkisinde boğa kurban etmek isteyen kişi bu başlığı takmak zorundadır[289]. Attis'in giymiş olduğu kıyafetleri arasında tunik ve anaxyrides de bulunmaktadır. Anaxyrides "bacakları saran" ve "deriden yapılan" bir kıyafet olarak anlatılmaktadır[290].

Attis'in mitolojik betimlemelerinden biri de üzüntülü-kederli anlamına gelen *Attis Tristis*'tir[291] (Lev. No. 16). Mitolojik anlatıma göre Attis'in ölümüne Kybele neden olduğundan dolayı çok üzülmüştür. Bu üzüntüden dolayı Zeus'tan Attis'in tekrar hayata döndürülmesini istemiş ama tanrı ise bu isteğin olmayacağını belirtmiş; fakat Attis'in vücudunun çürümeyeceğini, saçlarının uzayacağını ve serçe

[284] Naumann 1967, 241, Taf. 29.1,2,3.

[285] Vermaseren 1987, 262, Fig.47.

[286]Gasparro 1985, 107-118; Eliade 2012, 323.

[287] Seiterle 1985, 10 vd.

[288] Turcan 1997, 44-47; Fear 1996, 41.

[289] Seiterle 1985, 10.

[290] Çekilmez 2013, 212.

[291] Vermaseren 1987, 34, No.93, Pl. XII; Takalic 2015, 98,100, Fig.1-2.

parmağının hareket edeceğini belirtmiştir[292]. Attis kendi kaderini düşünürken üzüntülü bir yüz ifadesi ve genellikle ayakta bir elini çenesine dayamış veya çoban değneğine yaslanmış kimi zamanda kaya üzerine otururken betimlenmiştir[293].

3.1. 3. Apollon

Nitelikleri açısından değerlendirildiğinde Olymposlu tanrılar arasında öne çıkmaktadır. Işığın, güzelliğin, görsel sanatların ve biliciliğin tanrısı olarak ön planda olsa da farklı sıfatlarla da anılmaktadır. Tanrı aynı zamanda sağlığın, hastalıkları veren aynı zamanda iyileştiren ve yasa koyucu özeliklere sahip sıfatları da içerisinde taşımaktadır[294]. Görsel sanatlardan sağlığa; yasa oluşturmasından iyileştirici özelliğine kadar çok çeşitli sıfat ve niteliklere sahip olması onu diğer tanrılar arasında ön plana çıkardığı gibi kültünün de birçok toplumda veya bölgede yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Apollon'un kökensel ya da etimolojik açıdan yapılan araştırmalar net şeyler ortaya koymamaktadır. Ancak tanrının kökensel olarak Anadolulu ya da Yunanlı olduğuna dair iki düşünce ortaya çıkmaktadır. İsminin Yunan kültürüne dayandırılmaya çalışıldığında; Yunan öncesine kadar gidilerek "Dor" toplumlarıyla ilişkilendirilmektedir[295]. Bu ilişkiden "toplantı" anlamına gelen "*ἀπέθθαζ*" kelimeyle bağ kurulmaktadır. Bu kelime ayrıca tanrının kültünde ön plana çıkan "erginleme" törenini de kapsamaktadır[296]. Bu görüşün farklı bir açıdan desteklenmesi ise tanrının adının Linear B tabletlerinde olmamasından hareketle Myken sonrası bir zamanda Yunan inancında yer aldığı belirtilmiştir[297]. Diğer görüş ise onun Anadolulu olduğuna aittir. Anadolulu olduğunu ileri sürenlerin ön önemli dayanakları onun "*Lykeios*" veya "*Lykios*" sıfatlarına sahip olması olarak gösterilmektedir[298]. *Lykeios* sıfatı Likyalı anlamına gelmekte; ayrıca bu sıfat ışık anlamına da gelmektedir ki bu

[292] Pausanias VII. XVII. 9–12.

[293] Vermaseren 1966, 41-42; Mio ve Zenarolla 2005, 650-651, Fig. 1-6.

[294] Agizza 2001, 46.

[295] Özdemir 2016, 28-29.

[296] Burkert 1975, 1-21.

[297] Graf 2008, 107-111.

[298] Ful 2008, 82.

da tanrının ışığı temsil etmekle birlikte ışığın niteliğini de taşıdığını bize göstermektedir [299] . Bu sıfatlar altında Apollon'un Anadolu kökenli olduğu düşünülmektedir.

Apollon Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde farklı sıfatlar ile betimlenmektedir. Bu önemli nitelemeler ya da inançların görüldüğü yerlerden biriside Phrygia Bölgesi'dir. Bölge içerisinde yer almakta olan Hierapolis'te ele geçen heykel kaidesinde ve adak stelinin üzerinde "*Apollon Kariuluslar arasıos*" adandığında bahsedilmekte olup, onun "şans getiren" ve "iyiliksever" özelliğini ön plana çıkarmaktadır[300]. Eumeneia antik kentinde "*Propylaios*" sıfatı almış ve tanrının sokakları, yolları, evleri koruyan olduğunu göstermektedir[301]. *Epimelios* (sürüleri koruyan), *Karneios* (koç tanrı) ve *Nomios* (çobanları koruyan) gibi sıfatlar ile anılmaktadır[302]. Apollon çiftlik hayvanları ve otlaklarını koruma özelliğinin dışında; ayrıca tarımsal faaliyetleri ve bitkileri koruma özelliği ile de ön plana çıkmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı Akmonia'da hayvancılık ve tarımın koruyucu tanrısı olarak *Alsenos* sıfatı ile nitelendirilmektedir[303].

Afyon Müzesi'nde yer alan *Apollon Kitharoidos* tipolojisi önemli bir yer almaktadır (Lev. No. 19-21). Tanrı elinde tutmuş olduğu *Kithara*'dan dolayı yaygın olarak bu tipolojide adlandırılmış olup, Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde sıklıkla betimlemesi yapılmıştır [304] . Erken dönem örneklerinde genellikle hymationlu bir khiton giydiği gibi peplos üzerine de hymation giyebilmektedir. Erken dönem betimlemelerinde saçlar uzun ve arkadan bağlanmakta; Hellenistik Dönem'de giyiniktir ve saç bukleleri omuz üzerinden aşağıya doğru uzanmakta; Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise saç ve elbiselerde değişkenlik göstermektedir[305]. Betimlemenin erken örneklerinde Apollon, sağ eli ile

[299] Taşlıklıoğlu 1954, 14.

[300] Gürdal 2007, 86-87; D'Andria 2003, 139.

[301] Taşlıklıoğlu 1954, 155-156; Şimşek 2011.

[302] Tanrıver 2009, 261.

[303] Gürdal 2007, 117; Nilsson 1955, 529-535.

[304] LIMC-II-2, 192-195, No. 111, 112, 115, 117-119, 135, 140, 141, 142, 145 a-d.

[305] Şahin 2000, 88.

yere paralel şekilde uzattığı elinde phiale tutarken; sol elinde ise *Kithara* tutmaktadır. Bazı betimlemelerinde ise sağ elinde herhangi bir şey olmayıp, serbest şekilde bıraktığı da görülmektedir[306]. Arkaik Dönem'den başlayarak sunulmakta olan figürlerde, kült heykellerinde ve sikkelerde tanrı genellikle elinde enstrümanla betimlenmekte bu da onun müzisyen niteliğini de göstermektedir[307].

Apollon'un kehanet özelliği bilindiğinden, onun müzik ile birlikte kehanet ilişkisi ön plana çıkarılabilir. Delphi kutsal alanında kehanetlerin müzik eşliğinde yapıldığı bilinmektedir[308]. Kehanetler için ocak kurulması söz konusu olduğunda bunların büyük miktarı onun adına kurulmuştur[309]. *Kithara* ölü inançları ve ritüellerinde de sıklıkla kullanılmaktadır. Musalar ruhların öteki dünyaya gidişlerinde uyum içerisinde gitmelerini sağlamaktadır. Apollon'un Musalar ile olan ilişkisi göz önünde tutulduğunda; Musaların öncüsü anlamına gelen "*Apollon Mousagetes*" sıfatının olduğu görülmektedir[310]. Öngörü ve gelecek ile ilgili bilgiye sahip olmasından dolayı tanrı bölgede yoğun bir şekilde inanç ve adak kültü gelişmiştir.

Apollon kehanet özelliğinin dışında; ayrıca kötülükleri uzaklaştıran ve insanların başlarına gelebilecek kötülükleri de kovacak özelliklere sahiptir. Antik Dönem'de insanlar yaşadıkları kentlerde yaygın bir hastalık oluştuğunda, bu hastalıktan kurtulmak için kültler ile ilişkilendirilerek arınma gerektiğine inanmışlardır[311]. İnsanlar bu yaygın hastalığın kaynağını tanrının gönderdiği ceza ve kirlenme olarak görmektedir. Bu ceza ve kirlenmeden kurtulmanın tek yolu ise tanrının vereceği öğütlerde gizliydi[312]. Apollon güven ve güvensizlik ile temizlik ve kirliliğin ayrılmasını temsil etmekteydi[313]. Kişi bir günah yüzünden kirlenmiş ise temizlenmeden ya da arınmadan kutsal mekana girmesi mümkün değildir; ayrıca

[306] Yener ve Ölmez 2003, 34.

[307] Pinkwart 1965, 152-154.

[308] Gürbüzer 2012, 151; Graf 2008, 28.

[309] Tanrıver 2009, 257.

[310] Dwight–Lewis 1849, 187-189.

[311] Tanrıver 2009, 259.

[312] Rosenberger 2001, 24.

[313] Bremmer 1996, 21.

işlemiş olduğu günahın da affını tanrıdan istemek zorundaydı ki Phrygia Bölgesi'nde bulunan yazıtlardan da bilinmektedir[314]. Apollon'un hastalık kovma, arındırma ve iyileştirme özellikleri ile de önemli bir kült olarak bölgede ön plana çıkmaktadır; çünkü o bir hekim tanrıdır ve "*katharsis*" tam anlamıyla uygulayan bir tanrıdır[315]. Bu özelliklere sahip olması onun bir hekim tanrı özelliğini de tekrar ortaya koymaktadır. Apollon sağ elinde tutmakta olduğu defne betimlenmesi ile birlikte "*Daphnephoros*" olarak adlandırılmaktadır[316] (Lev. No. 18). Bu tip Hellenistik ve Roma Dönemi içerisinde sevilerek işlenmiş olup, tanrının iyileştirici ve arınmacı özelliklerini öne çıkarmış ve defne ağacının dalı ile birlikte suçluları, içlerindeki lanetlenmiş ruhlardan, lekelenmişleri günahlarından arındırmakta ve tekrar temiz kılmaktadır[317].

Afyon Müzesi'nde bulunan heykellerin yanında (Lev. No. 19-21) köpek bulunmaktadır. Köpek, Sümerlerden başlayarak birçok toplumda önemli ve kutsal sayılan; ayrıca göksel bir değeri olan kült sembolüdür[318]. Yer altı dünyasının önemli simgelerinden biridir; çünkü yer altı (*Khthonios*/*Katakhthonios*) ölülerin dünyasını içerdiğinden dolayı bu dünyaya seslenen bir canlı olarak durmaktadır[319]. Ona ölü ruhların yer altına inişinde taşıyıcı bir rol üstlendiğine inanıldığından ona doğaüstü güçler yüklenilirdi. Şifanın da sembolü olmakta ve eski toplumlarda şifa ile ilgili tanrıçaların yanında görülebilmektedir. Bu niteliğinden dolayı Mezopotamya'dan Yunanlılara kadar çeşitli toplumlarda bu niteliği görülebilmektedir[320].

3.1. 4. Herakles

Herakles bir kahraman olarak gelişen; ancak daha sonra tanrısal özelliği de içinde taşıyarak her ikisini birlikte sürdürmüştür. Bu özelliklerinden dolayı çeşitli yerlerde farklı özellikler ve nitelikler ile karşılaşılmaktadır. Herakles'in belirgin bazı ikonografik özellikleri müzede bulunmakta olan eserlerde seçilebilmektedir.

[314]Ritti ve Şimşek 2000, 86.

[315]Can 2006, 63; Eliade 2012, 217.

[316] LIMC-II-2, 254, No. 324.

[317] Kızgut 2004, 141.

[318] Landsberger 1943, 94.

[319] Graves 2015, 109; Şahin 1993, 148, 158.

[320] Çelebi 2017, 30-32.

Herakles bir nesne üzerine dayalı ve üzerine aslan postu atılı topuzu ile betimlenmiş (Lev. No. 22, 24) ve topuzun altında bir boğa başı bulunmaktadır (Lev. No.22, 24). Dışarıya dönük avucunun içinde Hesperidler'in bahçesinden getirdiği elmalar bulunmaktadır (Lev. No. 22-24). Uzun sakallı ve kabarık saç bukleleri ile işlenmiştir (Lev. No. 22, 24). Sadece bir eserde başında bir çelenk ile betimlenmiştir (Lev. No.22). Eserlerin sadece birinde (Lev. No.22) adak yazıtı bulunmaktadır.

Herakles, insan için önemli sembolleri veya inançları taşımaktadır. İnsanın doğaya, yaşama karşı nasıl dirençli olmayı gerektiğini gösteren fiziksel bir örnektir. Doğaya ve yaşama karşı mücadelesi onun trajik doğumuyla birlikte başlamaktadır. Tanrının bu olağanüstü mücadelesi onu kahramanlıktan tanrısallığa götüren bir serüvendir[321]. Erken dönemlerinde kahraman olarak ön plana çıkarken zamanla içerisinde başarmış olduğu kötülükleri kovan, cezalandıran, atletleri ya da sporcuları destekleyen niteliklerinden dolayı tanrısallığa doğru ilerlemiş ve tanrısallığıyla birlikte belirtilmiş olan sıfatları almaya başlamıştır[322]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde özellikle sporcu ve gladyatörler için önemli bir tanrı durumuna gelmiştir. Herakles, "*Hercules Victor*" (muzaffer Hercules) veya "*Hercules invictu*"s (yenilmez Hercules) gibi sıfatlar almıştır[323]. Emekli olan askerle ile gladyatörler onun için silah ve eşyalarını adak olarak bırakmışlardır[324]. Bu anlamda kültün bölge içerisinde bulunmasının nedeni bölgeye dışarıdan gelen Roma askerlerinin ya da lejyonlarının Herakles'e duymuş oldukları büyük değeri göstermektedir.

Sahip olduğu belli nitelikler onun Yunanistan dışında farklı bölgelerde ve toplumlarda da kült olarak yayılmasını sağlamıştır[325]. Herakles'in belirgin ikonografisine baktığımızda yaptığı kahramanlığa ve mücadelesine uygun olarak güçlü vücut yapısı ya da kaslı yapısının ön plana çıktığını görmekteyiz; ayrıca belirgin atribütüsü olan lobutu ve aslan postu da onun ayrılmaz parçası olarak

[321] Özdemir 2006, 54.

[322] Farnell 1921, 146-154; Eliade 2000, 342.

[323] Çekilmez 2013, 206-207.

[324] Malay ve Sılay 1991, 31.

[325] Özdemir 2006, 55.

karşımıza çıkmaktadır. Bu atribütüleri tanrının on iki işinin önemli belirteci olarak görülmektedir.

Herakles, Eurystheus'un kendisine yüklemiş olduğu on iki işten biri olan Hesperidler'in bahçesinden elmaları getirilmesi işi hiç de kolay olmamıştır. Bu heykellerde (Lev. No. 22-23) Herakles'in duruş pozisyonu ve yüzünün (Kat. 22, 24) yorgunluğundan bu anlaşılmakta ve elmaları kazandıktan sonra ki dinlenme anı betimlenmektedir. Heykelin tipolojik özelliği onu *Herakles Farnese* tipine sokmaktadır[326]. Günümüze kadar birçok kopyası gelen eser, sikkeler üzerinde-ki bunları özellikle Phrygia Bölgesi'nde ele geçenler ile değerlendirmek gerekirse-Synnada,[327] Kibyra,[328] Akmoneia[329] kent sikkelerinde görülmektedir.

Herakles kültü ya da inancının gelişmesi farklı kültürlerin katkısı ile birlikte değişerek gelişmiş; ancak bu kültün gelişmesinde en önemli etki elbette Romalılarındır. Roma'nın savaş ve siyasetin gelişmesiyle birlikte hem Roma'da hem de Roma'nın hakim olduğu alanlarda artmıştır[330]. Bölgede Herakles çeşitli yerel tanrılar ile ilişkilendirilmiş ve betimlenmiştir. Özellikle Kakasbos ile bağlantı kurulmuş; her iki tanrıda da topuzunun formu ve tutuş biçimi ile birlikte topuz taşıyan Kakasbos ve Herakles bölge içerisinde birbirinin yerini almış gözükmektedir[331]. Kakasbos'un dilbilimsel olarak incelendiğinde Trakya kökenli olduğu ortaya koyulmuş; Phrygler'in de köken olarak Trakya ile ilgisi olduğu düşünüldüğünde bölgede her iki tanrı arasında kült olarak ilişkilendirilmesi ve birbirinin yerini alması doğru olarak görülmektedir[332]. Topuz ve boğa başı ile gösterilmesi onun kötü ile birlikte zarar veren şeyleri yok eden; ayrıca Kerberos'u yeryüzüne taşıyarak da yer altı dünyası ile iletişim kurarak ölüme karşı durması

[326] Beard ve Henderson 2001, 199-202; Pollitt 1986, 50, Res. 41; LIMC-IV, 699, No. 702-703.

[327] BMC 67, Pl. XLVII.

[328] SNG v.Aul. 1957, 3748-9.

[329] SNG Copenhagen 19.

[330] Hölscher 1995, 86.

[331] Delemen 1993, 9.

[332] Delemen 1993, 11.

anlamını da içerisinde taşımaktadır[333]. Herakles sürekli kötülükler ile mücadele içerisinde olan ve onlar karşısında zafer kazanan bir gücü sembolize etmektedir. Önemli sıfatlarında biriside "*Aleksikakos*" (Kötülük kovucu) olarak bilinmektedir[334]. Bölgede başka tanrılar için adak sunusu yapılan[335] bir tanrıdır (Lev. No. 38).

3.1. 5. Asklepios

Asklepios özellikle "iyileştirici, tedavi edici tanrı" olarak kabul görmüştür. Apollon'un ve Kronis'in oğlu olarak tanınmıştır[336].

Hastalıktan kaynaklanan sıkıntıları, insanların tarih boyunca hekimlik alanına ilgisini vermesini ve bu alanda uğraşan kişilere kutsal göz ile bakılmasını sağlayan tanrıdır. Her kültür ve toplumda sağıltım ile uğraşan insanlar farklı bir şekilde değerlendirilmiş ve kutsanmıştır. Bu önem ile toplumda kurtarıcı mantığı ile sağlık ve şifa tanrısını toplumlar oluşturarak önemli kültler yaratmış ve çeşitli adaklar sunmuştur[337]. Sağlık tanrısı olarak ön plana çıkması ile birlikte; ayrıca muhtaç ve fakirlerinde koruyucusu olmuş böylece kültü zamanla yayılarak daha çok değer görmeye başlamıştır[338]. Bunun sonucu olarak devlet ve toplumlar tarafından himaye altına alınmaya başlanmıştır. Bunun en önemli nedeni elbette ki sağlıkla ilişkili olmasıdır. Asklepios kültünün ve mitinin esas kaynağı kesin olmamakla birlikte iki merkezin bu kültün doğduğu yer olarak görülmektedir[339]. Bunlardan birinci Thessalia'daki Trikka; [340] ikincisi ise Epidauros'tur [341]. Asklepios kültü Yunanistan'dan sonra Anadolu başta olmak üzere birçok bölgeye ve uygarlığa dağılmış; Ege ve Akdeniz havzasında tanrı adına birçok tapınak ve sağlık merkezi oluşturulmuştur. Ordulara, insanlara, kentlere veba ve benzeri hastalıkları veren; aynı

[333] Rose 1969, 4; Robert 1983, 568.

[334] Schneider 1998, 392.

[335] Bear 1993, 149.

[336] Tanrıver 2017, 118.

[337] Wickkiser 2003, 70; Yaraş 2002, 24.

[338] Scott 2017, 134.

[339] Worth 1882, 5-6; D'irsay 1935, 451-452.

[340] Larson 2007, 192; Wickkiser 2003, 56-57.

[341] Watson 1894, 18; Melfi 2010, 319-320.

zamanda da bunların çözümünü ve şifasını da bulan tanrıdır. Bu niteliklerinden dolayı erken dönemden Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonlarına kadar çeşitli bölgelerde tanrı için kült yerleri oluşturulmuştur[342].

Müzedeki eserde Asklepios dikdörtgen bir kaide üzerinde ayakta betimlenmiştir. Sağ el asa tutmakta olup, uzun sakallı kabarık saç bukleleri ile betimlenmiş (Lev. No. 25), yaşlı ve yaşlılığına bağlı olarak güven verici ve deneyimli bir kimlikle karşımıza çıkmaktadır. Sahip olunan bu bilgi ve deneyim sağlık açısından sorunların çözümünde olumlu sonuçların kazanılmasını sağlamış ve tanrıdan bunun üzerine isteklerde bulunulmuştur. Asa tanrının atribütülerinden biri olup, hekimlere yolculuklarında destek olmaktadır. Diğer önemli sembollerinden biri olan yılan, elinde taşımakta olduğu asaya sarılı bir biçimde gösterilmekte kötü ve iyi ruhların birleşmesi anlamına gelmekte;[343] ayrıca çeşitli kültlerde ayrıca uzun ömürlü olmayı da sembolize etmektedir[344]. Tanrının iyileştirici özelliğinden dolayı bölgede inanılmış ve adaklar sunulmuştur. Akmoneia,[345] Dokimeion[346] ve Synnada[347] ele geçen sikkelerde bölgede bir Asklepios kültünün olduğunu göstermektedir. Ayrıca bölge içerisinde ele geçen birçok epigrafik buluntular da, Çavdarlı,[348] Dokimeion, Kale Köyciyarı[349] kültün yaygınlığını göstermektedir[350]. Bölge içerisinde birçok sıfat ile anılmaktadır: *Epekoos, Epiphanestatos, Kyrios* ve *Soter*[351].

Asklepios, sağ elinde baş ve işaret parmaklarıyla küçük bir yumurta tutmaktadır (Lev. No. 25). Yumurtanın anlamını anlamak için bu özel imgenin doğduğu tarihi dönemi analiz etmek gerekir. M.S 2. yüzyılda, imparatorluk çağındaki Yunan-Roma dininin söz dizimsel eğilimi yaygın olduğu görülmektedir. Zamanın

[342] Melfi 2010, 318.

[343] Gökçe 1989, 21.

[344] Tahberer 2005, 11.

[345] SNG Copenhagen 12.

[346] SNG von Aulock 3547.

[347] Öztopbaş 2010, 45, 64-65.

[348] Drew-Bear 1992, 149.

[349] Şahin 2004, 141, no. 2.

[350] Copenhaver 2018, 187; Thonemann 2013, 212.

[351] Erten 2018, 268.

edebi ve arkeolojik kanıtları oryantal kültlerde yumurta sembolünün varlığını belgelemektedir[352].

Roma'da Janiculum Tepesi'ndeki Suriyeli tanrılara adanmış bir tapınağın merkezinde,[353] yılan tarafından dolanan tanrıyı betimleyen bir bronz heykelcik etrafına yerleştirilmiş yedi yumurta kabuğu bulunan küçük bir tapınak bulunmuştur[354]. Bu arkeolojik kanıt, Arnobius'un yazdıklarını hatırlatarak, yumurta ve yılan ile kozmolojik önem arasındaki ilişkiyi de belgelemektedir[355].

M.S. 2. yüzyılda Artemidorus drakon'un (yılan) Asklepios, Sabazius ve diğer tanrılara bağlanan çoklu anlamını hatırlatmaktadır[356]. Bu bağlar, Asklepios kültü ile M.S. 1. yüzyılın sonunda zaten yaygın olan bir olgu olan mistik ve nitelikteki bazı oryantal kültleri arasında bir temas noktası ortaya koyuyor gibi görünmektedir. Doğu Akdeniz'de, Hadad ve Atargatis ile ilişkili Asklepios'u kültü bulunmaktadır[357].

Son olarak, İkinci Sofistik Döneme ait bir belge, tanrının nasıl temsil edileceğine dair bir yansıma kanıtı sunmaktadır. Galen'e atfedilen Hipokrat Yemini'nin metin içindeki bir geçiş, Asklepios imajının belirgin özelliklerini ortaya koyuyor. Etrafında bir drakonun sarılı olduğu bir ebegümeci ahşabından oluşan bir sakallı adam, sağ elinde Evren'in bir yumurtası sembolü[358]. Bu şekilde, ikonografi yumurta ile temsil edilen tüm Evrenin, Asklepios ilacına ihtiyaç duyduğunu belirtilmektedir.

Şifa tanrısının bu şekilde temsil edilmesinin nadirliği ve heykelin bulunduğu bağlamın türü, bu olgunun farklı bir yorumunu ortaya koyuyor gibi görünmektedir. Her iki unsur da, dünyanın merkezi olarak, sınırlı ve çok kültürlü bir ortamı işaret ediyor gibi görünmektedir.

---

[352] Mazzuca 2014, 295.

[353] Russell 2014; Wilson 2003, 87.

[354] Mazzuca 2014, 295.

[355] Arnobius Nat. 1.36.5.

[356] Artemidorus Onirocriticon, 2.13.

[357] Mazzuca 2014, 295-296.

[358] Uğurlu 1997, 76-77.

3.1. 6. Telesphoros

Telesphoros isminin Yunanca'dan geldiği düşünülür. İsim olan "*Τελος*"(sonlandırma, bitirme), fiil olan "*Φερω*" (sağlamak, getirmek) kelimelerinden meydana gelmektedir[359]. Telesphoros, küçük bir erkek çocuk olarak karşımıza çıktığı gibi cüce ya da cin olarak da karşımıza çıkmaktadır[360]. Doğum yeri, kültünün yayılım alanı, sağlıkla ile olan ilişkisi, *Cucculatus* (Kapşonlu manto)…vb. konular ile bir araştırma konusu olmuştur. Gerek Yunan gerek ise Roma dünyasında sağaltım gücü ile ön plana çıkmıştır[361]. *Cucculatus* (Kapşonlu manto) giymiş bir şekilde betimlenenmiş[362] (Lev. No. 26) olup, Asklepios'un oğlu olarak gösterilmiş; sağlıkla ilişkilendirilmiş ve şifacı özelliği ile de ön plana çıkmıştır[363]. Antik Dönem içerisinde az bilinen ama az bilindiği kadar ilgi çeken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hekimlikle uğraşan, rüyaları yorumlaya bilen ve iyileşme sürecine katkı sağlayan bir tanrı olarak karşımıza çıkmakta; ayrıca ölü kültü ile ilgili bir yönünün olduğu düşünülmektedir[364]. İsim olarak da karakter olarak tam olarak hangi kaynaktan çıktığı bilinmediği gibi kültür olarak da nasıl geliştiği tam olarak bilinmemektedir. En erken betimlenmesi M.Ö. 2. yy tarihlenen Selanik'te bulunmakta olan pişmiş toprak heykelciğidir. Tanrının isim ve belirlenmiş olan karakteri hakkında net bir bilgi ya da etimolojik bir sonuç yoktur[365]. Telesphoros, tedavi sanatının iyileşme ile sonuçlanmasını, hastalığın sona erişini ve sağlığa kavuşulmasını sembolize eder. O, hekimlik gizinin ustası, rüyaları yorumlayan ve iyileşme dönemini kollayan bir Tanrı'ydı[366]. Kıyafet olarak *Cucculatus* giymiş olup, bu manto dikişli de olabilir dikişsiz de olabilir. Giymekte *Cucculatus* onun Yunan ya da Anadolu kökenli olmadığını daha çok soğuk iklimlere ait olan bir kültür de oluştuğunu göstermektedir. Kıyafeti üzerinden değerlendirildiğinde kuzeyden-

[359] Eti 2006, 17.

[360] Yaraş 2015, 724.

[361] Deonna 1955, 43,46.

[362] LIMC-VI-2, 602-603, No. 2, 7, 8, 10, 14, 18, 20a, 22, 24, 34 a, 36, 37, 47, 48, 56, 59 a.

[363] Donceva 2001, 99.

[364] Donceva 2001, 105; Fuchs 1992, 173.

[365] Fuchs 1992, 173-174.

[366] Eti 2013, 23.

Balkanlar- gelen bir kültür ya da kült olduğu kabul edilmektedir[367]. Phryglerin de toplumsal anlamda veya kökensel anlamda bakıldığında Yunanistan'ın kuzeyinden Anadolu'ya geldikleri düşünüldüğünde bölgede bu kültün ve bu külte bağlı olarak tanrıya sunulan adak yapısının gelişmesi anlamlı gözükmektedir. Synnada (Afyon-Şuhut) sikkelerinde-Severuslar Dönemi-Telesphoros'a ait betimlemeler yer almaktadır[368]. Genellikle yalnız olarak da betimlenmiştir. Çocuklarında koruyucusu olup, onları iyileştirmek için rüyalarına girip sağlıklarına kavuşturmaktadır. Ayrıca ailelerin sağlıklı çocukları olması ve doğuma da yardımcı olmasından dolayı da aileler ona çeşitli sunalar ve adaklar sunmuşlardır[369].

3.1. 7. Poseidon

Olymposlu tanrılar arasında denizi simgeleyen ve depremlerden de sorumlu tanrıdır[370]. Üçlü yabası (*trident*)[371] ile denizde dalgalar oluşturabilir ve denizdeki tekneleri yok edebilirdi[372]. Poseidon at tanrısı "*hippios*" olarak da bilinmekteydi[373]. Bu nedenden dolayı atları ve atlıları da korumaktaydı ve atların tanrısı olarak da ona tapınılmaktaydı[374]. At birçok değeri göstermesinin yanında yaşamı ve onun karşıtı olan ölümü de sembolize etmektedir[375]. Poseidon, Homeros'da "*Poseidaon*" olarak Mikenlerin kullanmış olduğu Linear B yazıtlarında ise "*Po-si-da-e-ia*" olarak geçmektedir[376]. Bu özelliklerinden dolayı tanrıya "*Enosigaios*" (yerleri sarsan ve titreten) sıfatı verilip kendisine çeşitli adaklar sunulmaktaydı[377]. Tanrının ayrıca

[367] Argın 2013, 7; Yaraş 2015, 724; Deonna 1955, 50, 53.

[368] Wroth 1882, 289; Öztopbaş 2010, 64.

[369] Deonna 1955, 60-61.

[370] Hesiodos 45.

[371] Kokkinou 2011, 152.

[372] Maitland 1999, 12-13.

[373] Kokkinou 2011, 174-175; Karaosmanoğlu 2005, 39.

[374] Donald 1996, 141.

[375] Turak 2018, 41.

[376] Maitland 1999, 1.

[377] Ful 2008, 97.

Gaiokhos (Dünya'nın Sahibi) ve *Asphaleios* (taşınmaz olan/kararlılık) gibi sıfatları bulunmaktadır[378].

Geçimleri gemicilik ve balıkçılık ile olan yerlerde deniz tanrısı kültü olarak ön plana çıkmakta; ancak deniz ile hiçbir bağlantısı olmayan kara kentlerinde de tapım görmekte ve adak sunulabilmektedir. Bunun en önemli nedeni ise bu kara kentlerinde şifalı su kaynaklarının bulunması ve yer sarsıntılarının olmasıdır[379]. Poseidon'un sahip olduğu sıfatlardan biri "*Phytalmios*" (bitkileri büyüten)'tur[380]. Tanrının sahip olduğu bu sıfat sadece toprağa ait değildir; ayrıca su üzerindeki hakimiyetini de açıklayabilmektedir. Tanrının su hakimiyeti bitkileri büyüten yeşillendiren niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Sadece denizin ya da tuzlu suların değil; ayrıca tatlı sularında üzerinde bir güce sahiptir[381]. İnsanoğlu yerleşik yaşama geçmesi ile birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşması onun fikirsel ve inançsal yapısını devamlı şekilde etkilemiştir. İlkbaharda toprağın yavaş yavaş yeşermesi, hayvanların üremeye başlaması; yazın ekinlerin büyümesi ya da olgunlaşması; sonbaharda ürünleri toplamaya başlaması ve kışın ise yeniden bir hazırlık aşamasına geçmesi insanın yaşamsal alanının ve sürdürülebilmesinin temel dayanağıydı. Doğanın ve insanın bu sürekli döngüsü toprak ve bereket ilişkisini de canlandırmıştır. Phrygia Bölgesi'nde de yaşayan insanlarda doğanın bu döngüsüne bağlı olarak toprak ve bereket ilişkisi kapsamında inançsal ya da kültsel değerler ortaya koymuştur[382]. Bu değerlendirme ışığında Poseidon'u değerlendirmek gerekmektedir. Suyun üzerindeki hakimiyeti ile bitkiler üzerinde işlevi ile birleştirilmiş ve Phrygia'da tapım ya da kültü yerleşmiştir.

Depremler ile dini yaşam arasında Antik Dönem'de önemli bir bağ olduğu görülmektedir. Deprem ve dini yaşam bağı düşünüldüğünde aklımıza ilk gelen tanrı elbette Poseidon'dur. Depremin yarattığı yıkıcı etkiyle birlikte insanların inanç yapısı artmış ve tanrıya karşı adaklar sunmuşlardır. Bu adaklar depremin ya da tanrının

[378] Güney 2015, 295; Kokkinou 2011, 124.

[379] Boyana 1997, 77; Donald 1996, 128.

[380] Guthrie 1956, 96-97.

[381] Turak 2018, 40.

[382] Eliade 2012, 328.

yaratmış olduğu yıkımların olmaması veya tanrının kentlerinin bir daha cezalandırmaması içindi. Depremler günümüzde olduğu gibi Antik Dönem'de de insanlarda travmatik bir etki yarattığı bir gerçektir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Afyon'da-Apameia/Kelainai-[383] bölgenin sahip olduğu sarsıntılardan dolayı tanrıya karşı bir kült ve adak yapısı gelişmiştir. Bunu gerek müzede bulunmakta olan Poseidon heykelciğinden (Lev. No. 27) gerekse ele geçen sikkelerden –Eukarpia (Afyon/Sandıklı), Bruzus (Afyon/Sandıklı)- [384] anlayabilmekteyiz. Eski insanlar, günlük yaşamlarıyla tanrıları arasında doğrudan bir bağ olduğuna inandıklarına göre, depremlerin sıklığını, büyüklüğünü, zamanını ve yerini ve diğer doğal afetleri tanrılardan gelen mesajlar olarak tasarladılar. Şehirdeki Poseidon kültünün ihmal edilmesi cezanın önemli bir sebebiydi ve depremin büyüklüğü günahın büyüklüğü ile orantılıydı[385].

3. 1. 8. Hermes ve Hermeler

Hermes, Zeus ile Maia'nın birleşmesinden doğmuştur[386]. Tanrısal niteliği Yunan toplumu tarafından kabul edilmesine karşın Olymposlular arasında ne yazık ki ikincil bir niteliktedir[387]. Zeus'un ulağı olarak görevinin dışında Olympos tanrıları içerisinde en renkli tanrı kimliğine sahip olandır. Kurnaz ve becerikli bir niteliğe sahiptir. Tanrı hırsız, çoban, zanaatçı, haberci, sporcu, ticaretçi…vb. özellikleri ve görevleri taşımaktadır[388]. Doğum mitolojisindeki Apollon'un sürelerini çalması onun çoban ve sürelerin koruyucu tanrı olmasıyla ilişkilidir. Hayvan sürelerinin verimliliğini sağlanması onu bereket tanrı grubuna yerleştirmektedir[389]. Sadece hayvan verimliliğiyle ilgili değil; aynı zamanda bitki verimliliğinden de sorumlu ve ilgilidir. Doğanın ve insanın bu sürekli döngüsü toprak ve bereket ilişkisini de canlandırmıştır. Phrygia Bölgesi'nde de yaşayan insanlarda doğanın bu döngüsüne

[383] Strabon XII 7, 18.

[384] Güney 2015, 314, Fig.26.

[385] Güney 2015, 296.

[386] Hesiodos 101; LIMC-VI-1, 385-390; Greene 2005, 343; Goldman 1942, 60.

[387] Sancaktar 2016, 135.

[388] Brown 1947, 3.

[389] Dökü 2002, 38.

bağlı olarak toprak ve bereket ilişkisi kapsamında inançsal ya da kültsel değerler ortaya koymuştur. Bu değerlendirme ışığında baktığımızda bölge içinde ön plana çıktığını belirtebiliriz. Çobanların tanrısı olduğundan *Nomios, Melossos, Epimelios* ve *Kriophoros* gibi çeşitli sıfatlar alabilmektedir[390].

Önemli görevlerinden birisi ise ölülere kılavuzluk ederek ruhları yer altına taşımasıdır; bundan dolayı kendisine "*Psykhopompos*" adı verilmektedir[391] .Bu özelliği tanrının *Kithonik* yönünün bize göstermektedir. Öteki dünyada ölülere rehberlik eder; çünkü yolu bilir ve karanlıklar içinde yönünü bulabilmektedir. Ruhları yer altına indirdiği gibi oradan da ye rüstüne getiren odur. Ölülerin ruhlarıyla ilişkisi onun "tinsel" yetenekleriyle açıklanır; çünkü kurnazlığı ve pratik zekası, buluşçuluğu, görünmez olabilme ve istediği her yere göz açıp kapayıncaya kadar gidebilme gücü bilgelik vasfının, özellikle gizli ilimler ustalığının habercileridir. Karanlıkta yön bulabilen, ölülerin ruhlarına rehberlik eden ve hem görünür hem de görünmez olup, şimşek hızıyla dolaşabilen bu tanrı son tahlilde aklın bir durumunu yansıtmaktadır[392]. Ölülerin ruhlarını topladığı gibi ölenleri de uyandırdığı ve istediği zamanda da tekrar uyuttuğu bir atribütüsüdür *Kerykeion*[393]. Tanrı aynı zaman da kehanet koruyucu ve rüyalarda rehberlik edendir. İnsanlara kuralları özelliklede aile içerisinde düzeni ve kural yapısını öğreten tanrıdır. Ayrıca spor ile de ilişkilendirilen tanrı için spor alanlarında kurban sunulabilmektedir[394].

Hermes yolculuk yapan kişilere kılavuzluk yaptığından *Hodios, Hegemonios, Agetor* gibi sıfatlar ile anılmaktadır. Aynı zamanda evlerinde güvenliğini ve huzurunu sağlayan bir tanrı olarak *Propylaios* ve *Strophaios*gibi sıfatlar ile anılmaktadır[395].

[390] Demirtaş 2013, 8.

[391] Özer ve Doksanaltı 2017, 293; Guthrie 1956, 89.

[392] Eliade 2010, 338.

[393] Sancaktar 2006, 135-136.

[394] Agizza 2001, 55; Buckler 1935, 72.

[395] Demirtaş 2013, 8.

Hermes'in tapım alanları genellikle gymnasium ve agora alanlarıdır[396]. Özellikle agoralarda tapım gören en baş tanrılardan biridir ve bu özelliğinden dolayı *Agoraios* sıfatı almaktadır[397]. Buralarda güç sahibi olan tüccarların baş tanrısı olarak büyük saygı duyulmaktadır[398]. Bu alanlar da tanrıya adak olarak kurban hayvanları sunulabilmekteydi[399].

Hermes'in bilinen eski betimlemeleri verimliliği ve bereketi sembolize eden Herme'dir. Genelde geometrik bir kaide üzerinde yükselen antropomorfik başa sahip olan heykellerdir[400]. Hermenin etimolojik kökenine baktığımızda *Hermaion* (Ἑρμεῖον) ya da *Hermaios* (Ἑρμαῖος) geldiği görülmektedir ki bu da taş yığını anlamına gelmektedir[401]. Herme heykellerinin kökenine bakıldığında M.Ö. 7. ve M.Ö. 6. yüzyıla kadar gitmektedir. İlkkez Hipparkos tarafından yaptırılmış olduğu ve bunlar yol kavşaklarına sınır taşı olarak dikildiği bilinmektedir[402]. Heykeller omuzlu ve vücutlu olmak üzere iki tipe ayrılmaktadır[403]. Bunlar sadece Hermes için değil, başka tanrı ve tanrıçalar için de kullanılmaktadır[404]. Bu heykeller Hermes'in yaratma gücü ile birlikte verimliliği de temsil niteliğini göstermekte çiftçi ve çoban tapımında da yerini almaktadır[405]. Hermeler yol kavşaklarında ve evlerin ön kısımlarında bulunmakta olup, bunların önünde de kurbanlar kesilebilmekteydi[406]. Mezar alanlarınada sıklıkla dikilmekte ve burada koruyucu özelliği ile birlikte ruhlara yol göstericiliğinden dolayı sunulmaktadır[407]. Hermeler farklı alanlarda kullanılmak üzere yerleştirilmişlerdir: *Hermes Propylaios* (Kapı Önü Hermesi), *Hermes Agorios*

[396] Ful 2008, 107.

[397] Demirtaş 2013, 9.

[398] Üreten 2004, 201.

[399] Farnell 1909, 30-31.

[400] LIMC-V-2, 199-201, No. 8, 12, 13, 18, 19, 29; Trypanis 1951, 31.

[401] Arınç 2015, 7.

[402] Arınç 2015, 1.

[403] Wrede 1985, 2-8; Manuela ve Rubio 2017, 315, Fig.1-2.

[404] Harrison 1912, 365; Wrede 1985, 17-31; Goldman 1942, 60.

[405] Karaosmanoğlu 2005, 124.

[406] Manuela ve Rubio 2017, 319-320; Ful 2008, 108.

[407] Demirtaş 2013, 12; Boardman 2001, 50.

(Agora Hermesi), *Hermes Enagaios* (Gymnasion ve Palaestra Hermesi), *Hermes Kitonios* (Mezar Hermesi) gösterilebilir[408].

3. 1. 9. Erkek Torsosu

Afyon Müzesi'nde bulunan erkek torsosunun (Lev. No. 31) sol kolunda sepet görülmektedir. Belden aşağısına dolanmış olan bir kuşak bağlanmıştır. Eserin kaide kısmı eksik olduğundan herhangi bir yazıt ile birlikte hangi tanrı ya da tanrıça adanmış olduğuna dair net bir şey söylemek zordur. Eserden bunu adayan kişinin günlük yaşamı ile ilgili bizlere bir ipucu verdiğini belirtebiliriz. İnsanlar için adak sunusunun en önemli anlamı onlar için önemli bir dönem noktalarının olmasıdır. İnsanlar yaşamları boyunca onları etkileyen önemli noktaları karşılamak ya da gerçekleştirmek için tanrılara adak sunuları yapmaktaydı. İnsanlar sosyal durumlarına, inançlarına ya da mesleklerine göre tanrılara adak sunmaktaydılar[409]. İnsanlar özellikle belli bir emek harcadıktan sonra mesleklerini yerine getirememeleri sonucu olarak mesleklerinde kullanmakta oldukları çeşitli malzemeleri tapınaklara adak olarak sunmaktaydılar[410].

3. 2. Tanrıça Heykelcikleri

3. 2. 1. Hekate

Hekate Olympos'ta yer alan tanrı ve tanrıçalar içinde bulunmayıp herhangi bir efsaneyi de içermemektedir[411]. Tanrıça ile ilgili en erken yazılı kaynak Hesiodos'un Theogonia'sı gösterilmekte olup, eserde geniş bir yer almaktadır[412]. Hekate yer ya da gök tanrıçası değildir; tanrılar içerisinde bir tür oyunu ve keyfi rastlantıyı temsil eder. Birine yardımcı olabileceği gibi, hehangi bir neden yokken birisine zarar verebilir; mutluluğu ya da mutsuzluğu isteği doğrultusunda

[408] Arınç 2015, 1.

[409] Boardman 1967, 214-221.

[410] Burkert 1985, 70.

[411] LIMC-VI-1, 985-988.

[412] Mooney 1971, 5; Rudloff 1992, 7-22; Hesiodos 76-78; Warr 1895.

dağıtabilir[413]. Adının ya da kendisinin Yunan kökenli mi yoksa Anadolu kökenli mi olduğunu gösteren net bilgiler bulunmamaktadır. Hekate'nin Yunanca'dan önceki bir isme atıf yaptığı düşünülmektedir[414]. Bununla ilgili olarak Hurrice Hepat adının Yunanca gramerinde Hippa şekline dönüştüğü belirtilmiştir[415]. Hekate'nin bir Yunan/Attika tanrıçası olduğu ileri sürülmüş; Hesiodos ve öncesi ile birlikte başlayan –ki Myken Çağı'na kadar götürülmektedir- Arkaik Dönem ile birlikte devam eden Klasik Dönemde de çeşitli tragedya ve komedya eserlerinde de tanrıçanın yer aldığı belirtilerek onun bir Attikalı tanrıça olduğu ileri sürülmüştür[416]. Anadolu'da ise en eski yazılı kaynak Miletos-Apollon Delphinion'daki yuvarlak altardır[417]. Arkaik Döneme tarihlenen ve "*Bustrefedon*" olarak yazılan yazı tam okunamamak ile birlikte; buradaki Hekate kültünün M.Ö. 78/77 yıllarına kadar devam ettiği daha geç yazıtlardan anlaşılmaktadır[418]. Hekate, Apollon ile Artemis'in sıfatlarından olan *hekatos-hekatebolos* yani "hedefi vuran" anlamını taşımaktadır[419]. Hekate'nin kelime olarak Yunanca ile bir ilişkisi olmadığı belirtilerek tanrıçanın Anadolu kökenli olduğu ileri sürülmüştür[420]. Farklı bölge ya da coğrafyalarda tanrıçaya ait ritüeller olmasına karşın tanrıçaya ait tek tapınak Karia Bölgesi'nde bulunan Lagina Hekate Kutsal Alanı'dır[421]. Karia Bölgesi'nden sonra en çok tapım gördüğü yer ise Phrygia Bölgesi'dir. Bu bölge içerisinde tanrıçaya birçok adak sunulmuş olup, bu da bölgede yerel kutsal alanların varlığını göstermektedir[422]. Apameia[423], Kibyra[424]…vb şehirlerde ele geçen sikkeler bölgede Hekate tapımını göstermektedir.

[413] Vernant 2018, 27.

[414] Çelebi 2017, 17.

[415] Mooney 1971, 26.

[416] Mooney 1971, 16; Marquardt 1981, 252; Larson 2007, 166; Berg 1974, 134; Şahin 2016, 4.

[417] Karagöz 2002, 304.

[418]Kraus 1960, 16.

[419]Bean 2000, 87.

[420] Çelebi 2017, 18.

[421] Marquardt 1981, 250-251; Bozkurt 2017, 12-13; Mooney 1971, 14.

[422]Mooney 1971, 11; Şahin 2006, 63; Kraus 1960, 13.

[423] SNG von Aulock 3475.

Tanrıça erken zamanlarda kişileri onurlandıran, yapılan yarışmalarda belirlediği kişileri hedefe ulaştıran, denizcilere ise çıktıkları seferlerde yardımcı olan ve iyiliği kişilere sağlayandır[425]. Geç dönem içerisinde ise tanrıçayı sihir ve büyü içerisinde görmekteyiz. Hekate çeşitli görevlerde ve görünümlerde farklı semboller ile betimlenmektedir. Bu semboller ya da atribütüler tanrıçayı tanımlayıp ona kişilik veren özelliklerdir. Hades'in anahtarını tutuğu, büyücülük ile uğraşanlara meşale, kurt, köpek…vb. gibi farklı hayvanlar aracılığıyla görülen bir tanrıça olmuştur[426]. Artemis'in karanlık yönünü temsil etmekte olup, ondan daha fazla köpek ve köpeklerin yaşamsal varlıkları ile ilişkilendirilmekte ve adsal olarak da köpekler ile anıldığı bilinmektedir[427]. Ayrıca saldırgan niteliğinden dolayı da kara ya da siyah köpekler ile eş tutulabilmekteydi [428] . Hekate ile ilişkilendirilen siyah renk muhtemelen sihir, hayaletler, mezarlıklar ve gizemlerinin kutlanmasıyla bağlantılı olarak en belirgin olan *khtonik* korku verici karakterinin bir göstergesidir[429].Tanrıça gecenin geç saatlerinde ortaya çıkmakta; karanlığı meşalesi ile aydınlatıp saldırgan köpekleri ile dolaşmaktaydı. Köpek yer altı dünyasını temsil ettiğinden dolayı tanrıçanın özellikle yer altı dünyası ile olan ilişkisini de göstermektedir[430]. Ölülerin ruhları yer altı dünyasına yolculuğu da köpeklerin eşlik ettiğine inanıldığından önemli bir simgeyi tanrıçada göstermekteydi [431] . Hekate doğum tanrıçası "*Kourotrophos*" olarak da bilinmektedir. Bu doğum olayı tanrıçaya yavru siyah köpek adamayı da ortaya koymaktadır [432] . Tanrıçanın en önemli atribütülerinin başında meşale gelmektedir [433] . Bu sembol çoğunlukla Artemis ile birlikte

[424] BMC Phrygia 148, 94.

[425] Ful 2008, 163; Çelebi 2017, 22-23.

[426] Larson 2007, 167.

[427] Fontenrose 1980, 133; Johnston 1987, 227 vd; Ronan 1992, 24.

[428] Reitler 1949, 29-31.

[429] Reitler 1949, 30; Rudloff 1992, 109.

[430] Arslanlar 2017, 79-80; Rudloff 1992, 117-118.

[431] Çelebi 2007, 30.

[432] Bozkurt 2017, 31.

[433] Karagöz 2002, 305.

özdeşleşmiş olsa da erken dönemlerden itibaren "*Hekate Purphoros*" sıfatı ile nitelenmiştir[434].

Hekate, Apollon Hekatos'un kız kardeşi Artemis Hekate'dir[435]. Her iki tanrıçaya da "*Trioditis*" ve "*Triprosopos*" sıfatları verilmiştir. "*Trioditis*" ile kavşak "üç yolun birleştiği" yer belirtilir; "*Triprosopos*" ise "üç yüzlü" anlamına gelir[436]. Buradaki üç yol da Ay'ın üç evresini simgelemektedir[437]. Güneş ile Ay arasında göksel olarak bazı farklılıkları toplumların bunları değerlendirmesini de çeşitlendirmiştir. Bu çeşitlilik elbette tanrıçalar üzerinde de etkili olmuştur. Güneş gökyüzünde farklı bir şekil almazken Ay ise büyüyebiliyor, küçülebiliyor ya da kaybolabiliyor. Ay'ın bu değişimleri de ölüm ve var oluş ile de ilişkilendirilebilmekte olup, bu evreleri özellikle kadınların gelişimi ile ilişkilendirilmekteydi: Ay'ın Hilal durumu genç bir kızı, Dolunay bir kadını ve son dördü de yaşlı bir kadını temsil etmekteydi[438]. Ay aynı zamanda su ve havaya etkisinden dolayı da bolluk ve bereketi sembolize edebilmektedir[439]. Bu bolluk ve bereket ile ilgili olarak özellikle yerleşik yaşama geçişle birlikte gücü sembolize eden boğanın boynuzları devamlı olarak hilale benzetilerek tapım görmüş ve güç ile birlikte bereketi de sembolize etmiştir. Doğurganlık, bolluk ve bereket ile ilişkilendirildiğinde Ay ile birlikte kadın, toprak ve bereket bağlamında Hekate ve Ay-hilal sembolü ortaya çıkabilmektedir[440]. Hilal betimi ile birlikte tanrıça Ay'ın doğuşunu simgelemektedir. Hekate, Ay'ın sembolü ile birlikte yeryüzüne inmekte ve kendisine sunulanları almıştır[441]. Tanrıça geceleri özellikle yol ayrımlarında görülmekte olup, ona çeşitli sunular yapılmaktaydı. Hekate'nin belirtilen yerlerde üç gövdeli ya da tek gövde üç kafalı heykelleri dikilmiştir (Lev. No. 32-35). Bu heykellerin olduğu yerlere de sunular koyulmuş ve ritüeller yapılmıştır. Bunların

[434] Farnell 1896, 516.

[435] Thomson 1995, 256.

[436] Orph. Hmag. 3. 11. 32.

[437] Thomson 1995, 256.

[438] Mascetti 2000, 53.

[439] Rabinowitz 1997, 534.

[440] Eliade 2009, 103 vd.

[441] Ful 2008, 129.

arasında "*Phosphoros*" kimliği ile birlikte göksel ritüeller yer almaktadır[442]. Bu ritüel ve yol kavşaklarında yer alması içinde çeşitli yorumlar yer almaktadır. Bu yorumlarında başında astronomi gelmektedir. Samanyolu Galaksisi bir geçiş kapısı olarak nitelendirilmiştir[443]. Yunan ve Roma'da yapılan bazı dini festivallerin bunu bir parçası olarak gösterilmiştir. Gece ile birlikte ortaya çıkan Ay'ın çeşitli şekillere girmesi ve aydınlığı bu göksel ilişki içerisinde değerlendirilerek tanrıçaya bağlanmıştır. Romalı düşünür Cicero Hekate'nin özellikle yol kavşaklarında yer almasını gerek göksel gerek ise yer altının birleştiği yer olarak özellikle Samanyolu ile Zodyak ekseni ile aynı olduğunu belirtmiştir[444]. Yol kavşakları aynı zamanda Eleusis ritüelleri ile de ilişki durumundadır; çünkü Demeter bu yol kavşaklarında Hekate'den kızı Persephone'nin bulunması için yardım istediği noktadır. Tanrıçanın ruhun ölümle yaşam arasındaki önemli bir noktayı temsil ettiği düşünülmüş ve bu eşikle hareketle insanında bilincinin var olup yok olması noktasında tanrıça önemli bir noktaya gelmektedir[445]. Hekate gerek ruhsal gerek ise kozmik olsun sonuç olarak yol kavşaklarında bulunmaktaydı[446]. Bu belirti ışığında Hekate gökyüzü, yeryüzü ve yer altının geçiş noktalarında bulunmakta olup, buraların kontrolünü yapmaktaydı[447]. Bu kavşaklarında Hekateionların yanında gerçekleşen ritüellerin genellikle akşam yemeklerinin yenmesinde sonra olduğu bilinmektedir[448]. Ay tanrıçası olarak da bilinen Hekate *triforma* tanrıça görünümü ile Kybele, Artemis, Apollon, Selene ve Demeter-Persephone ilişkilendirilen ve insanlara yol gösteren bir Anadolu tanrıçasıdır[449].

Hekate genellikle üçlü bir form ile birlikte üçlü bir tanrısallığı da içinde taşımaktadır[450]. Bunlara baktığımızda yeryüzü içerisinde Artemis, cennet içerisinde

[442] Feather 2009, 59-60.

[443] Johnston 1987, 83-84.

[444] Latura 2014, 37, 43.

[445] Johnston 1990, 150.

[446] Manoledakis 2012, 293.

[447] Latura 2014, 43.

[448] Bozkurt 2017, 54.

[449] Durugönül 2015, 141.

[450] Karouzou 1972, 69.

Luna ve yer altında ise *Proserpina* olarak görülebilmektedir[451]. Tanrıça yol kavşaklarında bulunan, mezarlık alanlarında dolaşabilen, karanlıkta ya da geceleri hayaletler ile dolaşıp büyü ile ilişkilendirilen ve insanları cezalandıran bir karakter olarak görülmektedir. Arkaik Dönem içerisinde Thessalia bir tanrıça olan *Enodia* (Yolda-olan) ile özdeşleştirilmiş ve tanrıçanın niteliklerinden biri olmuştur[452]. *Enodia*'nın Hekate'nin özellikle büyü uygulamasının sahiplenmesinde temel olduğu düşülmektedir. Klasik Dönem tragedya yazarlarından Sophokles'in aktardığı bilgiye[453] göre kadınlar büyü yapmak için bitki toplarken *Einodia Hekate* olarak seslenirlermiş[454]. Erken dönemlerde büyücülük kabul edilebilir bir şeyken; daha geç dönemlerde günah kabul edilip yapanlar cadılık ile suçlanmıştır. Erken dönemlerde Hekate önemli bir gücü ve mutluluğu sağlarken geç dönemlerde büyücülük ile suçlanması ve kötülükler ile ilişkilendirilmesi bu geçişli ilgilidir[455]. Tanrıçanın üçlü bir biçimde betimlenmesi gökyüzü, yeryüzü ve yer altında gücü sembol ettiği düşünülmekte; özellikle yol kavşaklarında diğer bir deyişle üçlü kavşaklarda yer aldığı fikri aynı zamanda ayında üç evresini temsil ettiği düşünülmektedir[456]. Birbirini destekler biçimde üçlü şekilde betimlenen Hekate özellikle farklı yönlere işaret eden özelliğini gösterdiği de bilinmektedir. Üç yolun kesiştiği yerlerde bulunma fikri mitolojide yaygın olarak Klasik Dönem ile başlamış olsa da Tunç Dönemi içerisinde üçlü biçimde betimlenen tanrıça idolleri bulunmaktadır. Frig Dönemi'nde de birbirine bitişik şekilde üçlü şekilde betimlenen tanrıça betimlemeleri görülebilmektedir[457]. Tanrıçanın üçlü özelliği Yunanca isimlere karşılık gelen bazı sıfatlarla belirtilmiştir: *tergemina*, *triceps*, *triplex* ve *triformis;* [458] ayrıca Yunanca'daki *Τρίοδος*'u karşılık gelen *Trivia*olarak da tanımlanmıştır[459].

[451] Bozkurt 2017, 55.

[452] Manoledakis 2012, 293; Feather 2009, 48-49.

[453] Sophokles Rhizotomoi, fr. 534.

[454] Gören 2013, 161.

[455] Bozkurt 2017, 56-57.

[456] Vermeule 1965, 265.

[457] Bozkurt 2017, 55.

[458] Ronan 1992, 12.

[459] Bozkurt 2017, 56.

Tanrıça sahip olduğu güçler ile bağlantılı olarak çeşitli epithetleri bulunmaktadır. Tanrıçanın besleyici ve doğurucu özelliğinden dolayı "*Hekate Kourotrophos*",[460] savaşlarda başarı sağlanması için burç ve kulelerin üstünde anlamında "*Hekate Epipurgidia*",[461] kötülük ve felaketleri hafifleten anlamında "*Hekate Meisoponeros*",[462] meşale taşıyan anlamında "*Hekate Purphoros*",[463] ışık getiren anlamında "*Hekate Phosphoros*",[464] şehrin kurucusu anlamında "*Hekate Prokathegetis*",[465] haber getiren anlamında "*Hekate Angelos*",[466] Hekate'nin üçlü biçimi ile birlikte Zeus'un doğumuna eşlik ettiği için "*Hekate Kelkai*",[467] felaketlerden kurtaran anlamında özellikle Frigya'da kullanılan "*Soteire Hekate*",[468] anlamında birçok epitheti bulunmaktadır.

Afyon Müzesi'nde altı adet Hekate bulunmaktadır (Lev. No. 32-37). Bu eserlerde dört adeti Hekateion (Lev. No. 32-35) iki adeti *Meter Tetraprosopos* (Lev. No. 36-37). *Meter Tetraprosopos*,[469] dört figürün bitişik şekilde yan yana verilmesi ile gösterilmektedir. Anadolu'da Meter'e birden çok isimle tapınılmıştır. Bunlardan önemli olanı ise "*Tetraprosopos*" yani "dört yüzlü/dört çehreli olarak" anlamlandırılmaktadır. Dört figürün bitişik şekilde yan yana verilmesi ile belirtilmekte olan Hekate'dir. Bölge içerisinde yaygın bir tapım alanı bulunmaktadır. *Meter Tetraprosopos* Hekate ile ilişkilendirlmiş; fakat ikisini ayıran en önemli özellik bulunmaktadır. Dört figürün bitişik şekilde yan yana verilmesi ile belirtilmekte olan *Meter Tetraprosopos* betimlemelerinde ellerinde birer girland taşımaktadırlar[470]. Bölge içerisinde tespit edilen birkaç adak heykelciğinin dört kadın

[460] Price 1978, 192.

[461] Parker 2005, 19.

[462] Kopp 2012, 443.

[463] Çelebi 2017, 23.

[464] Rudloff 1992, 103-108; Bozkurt 2017, 54.

[465] Çelebi 2017, 23.

[466] Arnold 1996, 77-78.

[467] Çelebi 2017, 24.

[468] Çelebi 2017, 24.

[469] Ramsay 1918, 152-168.

[470] Şahin 2012, 2.

figüründen oluştuğu görülmektedir. Dörtlü figürlerin başlarının üzerinde bulunan stephaneden (Lev.No. 36-37) bunların birer tanrıçayı betimledikleri görülmektedir. Dört yüzlü betimlenen tanrıça dört yolun birleştiği bir yerde her bir yüzü bir yönü gösterebileceği gibi bereket ile de gösterilebilmektedir[471]. Bu inanç ve betimleme hakkında kesin olarak bir şey belirtmek zor gözükmektedir.

3. 2. 2. Kybele

Kybele, Anadolu'da bulunan tanrıçalar arasında en önemli niteliğe ve sembole sahip tanrıçadır. Doğurganlık, bereket, bolluk…vb. özellikleri ya da nitelikleri taşımıştır. Bereketi temsil etmesinin yanında vahşi hayvanları eğiten, doğanın ve dağların tek sahibi olduğuna inanılmış ve çeşitli betimlemelerde bulunulmuştur[472]. Kybele kültünün varlığına Paleolitik Dönem'den başlayarak günümüze kadar çeşitli arkeolojik buluntular ile en yaygın şekilde Anadolu ve Akdeniz coğrafyasında görülmektedir[473]. Anadolu'da Ana Tanrıça Hepat, Arinna, Nana, Ma, Kybele, Leto, Kubaba isimlendirilirken;[474] Yunanlılarda ise Rheia olarak yer almaktadır[475]. Yunanlılar tanrıçayı Kybele adıyla almalarının sebebi Phrygia'da tanrıçaya Kubile, Kubileya ve Kubelaya gibi adların verilmesinden kaynaklanmaktadır[476]. Tanrıça sahip olduğu niteliği ile birlikte Phryglerde önemli bir yer almış ve burada yaygın bir şekilde tapım görmüştür. Bölge içerisindeki yerleşim yerlerinde ele geçmiş olan anıtsal yapılar, heykeller ve çeşitli objeler tanrıçanın bölge içerisinde önemli bir külte sahip olduğunu göstermektedir. Phrygler, özellikle Hititlerin dinsel inanç yapısından etkilenmiş; bin bir tanrılı inancından etkilenmesi ile birlikte tanrıların ve insanların anası olan tanrıçayı seçmişlerdir[477].

---

[471] Ramsay 1918, 167-168; Şahin 2012, 3.

[472] Meyer 1987, 113.

[473] Ergün 2012, 17.

[474] Oral 2014, 157; Bøgh 2007, 314.

[475] Bayladı 2005, 294; Vassileva 2001, 51.

[476] Phrygia Bölgesi'nin önemli yerleşim alanı olan Köhnüş Vadisi'nde bulunan bir yazıtta "*Kybeleia*" epitheti Yunan ve Roma kültündeki Kybele'nin de başlangıç kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Özmen 2016, 387; Vassileva 2001, 51; Oral 2014, 157.

[477] Roller 1991, 130.

Phrygler bu tanrıçaya "*Matar*" farklı bir söyleyişle "Ana" demiştir[478]. Tanrıçaya, *Mater Areyastin,*[479] *Matar Kubileya*[480] bazen de *Agdistis* (Kaya Kadın)[481] ve Büyük Ana da denmiştir[482]. Tanrıça, Phrygia'dan Batıya doğru geçtiğinde; Yunanlılar ona *Megale Meter Theon* [483] ya da *Mater Magna Deum,* [484] *Dindymos* [485] diye adlandırmıştır. Daha sonraki dönemlerde Efes Artemis'te görülen kuleli başlığı ile *Mater Turrita* ya da *Turrigera* olarak adlandırılmıştır[486]. Romalılar ise ona *Magna Mater* (Büyük Ana) adını vermiştir[487].

Phrygler Anadolu'ya Balkanlardan gelmiş olmalarına rağmen Kybele'yi kendi tanrıçaları gibi görmüşlerdir[488]. Bundaki en önemli neden ise yerleşmiş oldukları bölgelerde Ana Tanrıça kültünün yoğun bir şekilde var olmasıydı[489]. Pessinus'ta var olan Ana Tanrıça inancını özellikle Phrygleri etkilediği ve kendi inanç ve kültürlerine kattıkları düşünülmektedir[490]. Kybele kültüne tapımında Phrygia ön plana çıksa da Anadolu'nun birçok bölgesine yayılmıştır. Yunanistan'da tanrıçanın tapımı Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar "*Meter*" olarak isimlendirilerek sürmüştür[491]. Tanrıçanın Yunanistan'a gidişi M.Ö. 7. yy sonları M.Ö. 6. yy başlarında gerçekleşmiştir[492]. Kybele'nin Yunanistan'da kabul görmesi ise M.Ö. 5. yy sonlarında Atina Bouleuterion'un yanına Metroon tapınağının

[478] Bøgh 2007, 314-315; Işık 2012, 51.

[479] Bøgh 2007, 306.

[480] Vassileva 2001, 51.

[481] Bayladı 2000, 141.

[482] Sevin 1999, 196; Vassileva 2001, 52; Tuna 2003, 26.

[483] Bøgh 2007, 304.

[484] Işık 2012, 51.

[485] Strabon XII. V. 3.

[486] Hamilton 1969, 326.

[487] Sevin 1999, 196; Burton 1996, 36-39; Karahan 2018, 17.

[488] Özkan 2016, 659.

[489] Çapar 1978, 195.

[490] Ateş 2018, 293.

[491]Bøgh 2007, 311; Özmen 2016, 390.

[492] Şenyurt ve Durugönül 2018, 314; Dürüşken 2011, 72.

yapılması ile olmaktadır[493]. Daha sonra ise Romalıların Anadolu'ya hakim olması ile birlikte kült daha geniş bir alana yayılmış oldu. Kybele kültü Hellenistik Dönem'de diğer tanrıçaların geri planında görülmekteyken Roma ile birlikte Anadolu'da Ana Tanrıça olma özelliğini hep korumuştur[494].

Kybele ile ilgili olarak Phrygia'da bulunan kült işaretleri M.Ö. 8. yy ait olsa da anıtlarda tanrıçanın yontuları M.Ö. 7. yy işaret etmektedir. Adının geçtiği ilk yazınsal metin ise Paleo-Phryg dilinde "*Matar*" kelimesi geçen ve tarihi M.Ö. 7 ve 6. yy tarihlenen yazıtlar olduğu belirtilmektedir[495]. Phrygia'da evlerde de tapım gördüğünü özellikle bulunan adak eşyalarından ve yazıtlardan görebilmekteyiz[496]. Bu adak eşyaları ya da nesneleri değerlendirildiğinde tanrıça bölge içerisinde hastalıklara şifa olan ve çocukları koruyan bir tanrıça olarak çeşitli tapımlar görmektedir. Bölge içerisinde özellikle açık hava tapımı olarak da ön plana çıkmaktadır; bu da tanrıçanın özellikle doğa ile olan ilişkisini ön plana çıkarmaktadır[497]. Kutsal alanı genellikle kayalıklar üzerine kurulmuş; kayalıklara simgesel tahtlar yapılmıştır. Kaya anıtları, Phryg inancını ve kültürünü anlamamızı sağlayan önemli kaynaktır. Kült anıtlarının dışında bölgede kayalara oyulan mezarlarda, Phryg inanç ve kültürünü anlamamız açısından önemlidir[498]. Kaya anıtlarında niş (odacık) bulunmakta olup, bu nişlerin etrafı bir binanın ön yüzünü taklit eden bir kabartma ile çevrilidir. Nişler anıtların odağı noktasındadır ve önyüzün en önemli öğesini oluşturur. Kaya anıtlarında bulunan nişin içinde *Matar* ya da Kybele durmaktaydı. Bazı anıtlarda ise tanrıçanın kayaya oyulduğu da görülmektedir[499].

Phrygia Bölgesi içerisinde Kybele'ye ait kült ve atribütüleri açısında bazı farklılıklar görülebilmektedir. Bölge içerisinde özellikle Orta Phrygia'da Kybele

[493] Roller 1999, 119 vd; Karahan 2018, 25.

[494] Patacı 2007, 45.

[495] Roller 1988, 43; Özkan 2016, 660.

[496]Roller 1991, 130 vd.

[497] Ateş 2018, 293.

[498] Bøgh 2007, 326.

[499] Ersöz 2012, 38.

elinde bir yuvarlak cisim tutarken ve yırtıcı bir kuş ile betimlenirken; Batı Phrygia'da kase ve aslan ile betimlenebilmektedir[500]. Bu yırtıcı kuşlar tanrıçaya güç işareti olarak gösterilebilmektedir. Avcı kuş betimlemesinin özellikle Phryglerin Karkamış ile kurmuş oldukları sosyo-politik bir ilişkilerin bir yansıması olduğu düşünülmektedir[501]. Kybele betimlemelerde genellikle başında bir *polos* ile görülebilmektedir (Lev. No. 40, 41, 43, 44). *Polos* Erken Geometrik Dönem'den itibaren betimleme sanatlarında gözükmekte olup, erken dönemde düz ve yüksek bir taçken; Hellenistik Dönem ile birlikte kule duvarı betimlemesi ile birlikte genellikle kentleri ve kuleleri koruduğu düşünülmektedir[502]. Kybele'nin *Polos* ile betimlemesinin nedeni olarak tanrıçanın tarım ürünlerinin sahibi olma durumunda olduğu belirtmektedir[503].

Kybele ikonografilerinde ve betimlemelerinde sıklıkla karşımıza çıkan diğer bir atribütüsü ise *tympanon*'dur[504] (Lev. No. 38-40). *Tympanon* Anadolu'da, Kıbrıs'ta, Girit ve Yunan coğrafyasında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Karkamış'ta bir Kubaba betimlemesinde *tympanon* görülmekte olup, Yunanlılar Kybele'yi Kubaba ve Rhea ile bir tuttukları için bu tanrıçalara ait olan enstrüman olduğunu düşünüp buralardan almışlardır[505]. Vurmalı bir çalgı olan *tympanon* ağırlıklı olarak sol el ile tutulmakta olup, sağ el ile de düz yüzeyine vurularak çalınan bir enstrümandır. Bu enstrüman Yakındoğu kültürlerinin dini ritüellerinde M.Ö. 3. binden itibaren kullanıldığı bilinmektedir[506]. Erken dönemlerde Phrygia'da Ana Tanrıça kültünde *tympanon* betimlenmesine rastlanmamış olup, geç dönem betimlemelerinde karşımıza çıkmaktadır[507]. *Tympanon*'un Yunanlılarda Kybele kültüyle birlikte geliştiği ve geç dönem betimlemelerine eklendiği düşünülmektedir. M.Ö. 7. ve 6. yy içerisinde özellikle Doğu Yunanistan'da ortaya çıktığı

[500] Akın ve Özkan 2016, 74.

[501] Oral 2014, 159.

[502] Vermaseren 1977, 16 vd.

[503] Bøgh 2007, 307.

[504] LIMC-VIII-2, 508-511, No. 28a, 32, 33, 35, 36, 38, 41, 47 b/c, 50, 51, 51a, 52-54, 59.

[505] Akın ve Özkan 2016, 75.

[506] Ateş 2018, 296-297.

[507] Vikela 2001, 91.

bilinmektedir[508]. M.Ö. 5. yy ikinci yarısından sonra Metroon yapısı içerisine Agorakritos'un yapmış olduğu Kybele heykelinde tanrıça *tympanon* ile betimlendiği belirtilmektedir[509]. Klasik Çağ ile birlikte çok sayıda yapılmaya başlanan heykellerinin önemli ikonografik betimlemelerinin içerisinde *tympanon* yer almaya başlamıştır. Geç dönem ikonografisinin temel betimlemesi ya da görseli olan tahta oturup yanında bir aslan bulunan; khiton ve hymation giymiş, başında bir *polos* bir elinde *phiale* bir elinde *tympanon* olan betimlemesinin temelini Agorakritos'un yapmış olduğu Kybele heykeli gösterilmektedir[510]. Kybele'nin *tympanon* ile betimlenmesi bir Yunan anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü bu dönemden önce Kybele bir *tympanon* ile betimlenmemiştir[511].

İkonografilerinden bildiğimiz gibi Kybele kutsal hayvanı olan aslanlar ile betimlenmektedir (Lev. No. 38-41). Aslanlar tanrıçanın her iki tarafında (Lev. No. 38-41), kucağında ve ayaklarının altında betimlendiği görülmektedir. Afyon Müzesi'nde sergilenmekte olan heykellerde aslanlar Kybele'nin her iki yanında olacak şekilde betimlenmektedir. Aslan Phryg ve diğer toplumlarda saygınlık ve güç sembolü olarak görülmektedir. Anadolu betimlerimde aslanlar ile gösterilmesi onun "aslanların sahibi" olarak da nitelendirmektedir[512]. Kybele elinde *phiale* ile ilişkilendirilebilecek bir kurban kasesi tutmaktadır. Yazılı metinler Klasik Dönem öncesi tanrıçanın elinde *phiale* olduğuna dair bilgi vermemekle birlikte tanrıçanın birçok betimlemesinde özellikle sağ elinde *phiale* görülmektedir. Tanrıçanın elinde bir kurban kasesi tutmuş olması tanrıçaya kurbanlarının sunulduğunu ve bunun karşılığı olarak da tanrıça insanlara bereket ve bolluk verdiğini göstermektedir[513]. Phryg betimlemelerinde genellikle gösterilmekte olan kap kurban kasesi olarak görülmekte bu da genellikle Arkaik Phryg görsellerinde görülen bir unsur olarak

[508] Roller 1999, 78.

[509] Naumann 1983, 166.

[510] Naumann 1983, 159-169; Ateş 2018, 300-301.

[511] Ateş 2018, 303; Roller 1999, 136.

[512] Oral 2014, 159.

[513] Ateş 2018, 294.

gösterilmektedir[514]. Yunan betimlemelerin tanrıça özellikle öne doğru uzatmış olduğu sağ eli ile bir *phiale* tutmaktadır. Phryg betimlemelerinde genellikle gösterilmekte olan kap kurban kasesi genellikle günlük bir kullanım sağlarken; Yunanlıların betimlemelerindeki *phiale* ise tamamen bir libasyon içeriği sağlamaktadır. Özellikle Yunan betimlemeleri ile karşımıza çıkan tanrıçanın *phiale* betimlemesi tanrıça için düzenlenen bayramlar ile ilgilidir. Doğulu bir kökene sahip olan tanrı ve tanrıçaların ikonografilerinde *phiale* kullanımı fazla bilinen bir betimleme değildir; fakat Phrygia'da özellikle *Matar* betimlemelerinde *phiale* nesnesi ya da betimlemesi ile karşılaşılabilmektedir[515].

3. 2. 3. Artemis

Artemis, eski dönemlerden başlayarak süregelen ve tapım gören bir tanrıçadır. Dinsel düşünce yapı içerisinde kültü en yaygın tanrıçalardan biridir. Birçok yerde tapım gördüğü için farklı bölgelerde farklı sıfatlar ile tapınılmıştır[516]. Tanrıçanın etimolojik olarak adı tam olarak açıklanamamış olmakla beraber Anadolulu olduğu kabul edilmektedir. Lydia'da "*Artimis* veya *Artimu*"[517] olarak adlandırılmakta bu da tanrıçanın isminin doğulu kökenini göstermektedir; Lykia'da "*Ertemit*"[518] olarak adlandırılmakta; Kapadokya Bölgesi'nde ise "*Ma*"[519] adını almışken Phrygia Bölgesi'nde Tanrıça Kybele ile eş tutulabilmektedir[520]. Tanrıçanın adı Liner B tabletlerinde "*a-te-mi-to*" ya da "*a-ti-mi-to*" olarak yer almakta olup, tanrıçanın kültünün eski olduğunu kanıtlar[521]. Artemis İon lehçesinde "*Artemis*"; Dor lehçesinde ise "*Artamis*" olarak yer almaktadır[522]. Anadolu'da birçok epithet ile anılmaktadır. Doğum ile ilgi özelliğinden dolayı *Lokhia* ve *Lokheia* "doğumlara eşlik

[514] Vikela 2001, 91.

[515] Naumann 1983, 70.

[516] Ful 2008, 152; Buck 1889, 463.

[517] Jones 1960, 246.

[518] Bean 1998, 62.

[519] Guithrie 1955, 99.

[520] Albayrak 2008, 2.

[521] Sourvinou 1970, 42; Leibovici 1993, 27.

[522] Albayrak 2008, 3.

eden" epithetleri ile anılmakta;[523] aynı zamanda *kourotrophoros*, iyi kadın ve gençlerin eğiticisiydi[524]. Tanrıça, *Artemis Anaitis ('Αναίτίς)* epitheti almaktadır[525]. Artemis'in bu kültü ve epitheti Anadolu'da Phrygia Bölgesi'nde de yer almaktadır. Boston Sanat Müzesi'nde bulunmakta olan adak levhasında *Artemis Anaitis* ve Men yer almakta olup, yazıtın alt kısmında ise *Artemis Anaitis* ismi yer almaktadır[526]. *Potnia Theron* (*πότνια θηρών*) "vahşi hayvanların efendisi" olarak da bilinmekte ve tapım görmüştür[527]. Artemis, *Potnia Theron* olarak M.Ö 7. yy ve 6. yy sıklıkla kanatlı ve her iki tarafında da hayvanlar ile betimlenmiştir[528]. Kanatlı şekilde betimlenen Artemis'in bu görseli başlangıç olarak Suriye olarak bilinmesine karşın Yunanlılar belirtilmektedir[529]. Bu özelliği onu hem bir av tutkunu hem de yabani hayvanların koruyucusu durumuna sokmaktadır. Hayvanların koruyucu özelliğinin yanında av ile avcılarında koruyucu özelliğini taşımaktadır (Lev. No. 45). Artemis'in sol elinde yay, sağ elinde mızrak ve arkasında sadak taşımasıyla birlikte genellikle avlanan Artemis tipi (*Artemis Versailles*) içinde değerlendirilmektedir[530].

Tanrıça geyik avcısı sıfatından dolayı kendisine *Artemis Elaphebolos* "geyikleri avlayan" epitheti ile anılmaktadır[531]. Artemis geyik ve köpek ile sıklıkla betimlenmektedir. Geyik tanrıçaya ait olduğundan dolayı çeşitli efsaneyi olaylarda karşımıza çıktığı gibi tanrıçanın özellikle avcı ikonografilerinde görülmektedir. Geyik özellikle Artemis'in av ile olan ilişkisini göstermekle beraber güçsüzlüğü ve masumiyeti de belirtmektedir[532]. Köpek ile olan betimlemeleri de tanrıçanın avcı niteliğini göstermektedir. Artemis'in *kynegetis* (*Κυνηγέτι*) "köpek süren" anlamı ile

[523]Liddell ve Scott 1966, 418.

[524] Eliade 2015, 341.

[525] Albayrak 2008, 6.

[526] Wright 1895, 57.

[527]Bremmer 1994, 17.

[528] Carpenter 2002, 44, Fig. 75.

[529] Albayrak 2008, 2.

[530] LIMC-II-2, 464, 466, 468, No. 224, 230, 261, 270, 274.

[531] Sina 2015, 50.

[532] Albayrak 2008, 169.

tanrıçayı köpekler ile ilişki durumuna sokmaktadır[533]. Avcılık özelliğini gösteren önemli atribütülerinden birisi ise oku, yayı ve sadağıdır.

Artemis tapımın da görülen diğer birisi ise *Artemis Ephesia*'dır[534] (Lev. No. 46). Ayakta ve cepheden betimlenmiş; başında *polos* ya da *stephane* bulunmakta ve gövde kısmında bereketi sembolize eden yumurtalar yer almaktadır. Eserin tipolojik orijinali ve tapımı Efes'te bulunmuş olan Artemis heykelidir[535]. *Artemis Ephesia*, doğaya hakim bir durumu nitelemektedir. Toprağın verimli olmasını, bereketi, bolluğu ve üremeyi sembolize etmekte; ayrıca hastalıklara şifa olma niteliğine sahip bir tanrıça özelliği bulunmaktadır[536]. Ephesos'taki yerel ana tanrıça kültü M.Ö. I. Bin ile birlikte Artemis evrilmesi ile birlikte bilinen tanrıçanın ikonografik ve işlevsel özelliklerinde ayrılarak *Artemis Ephesia* kültü Anadolu içerisinde önemli bir alanı bulmuştur[537]. Yunan dünyasında bilinen bakire özelliğinin karşısında *Artemis Ephesia* bereket ve doğurganlık özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır[538]. *Artemis Ephesia* doğaya egemen bir nitelik ile görülmektedir. İlkbahar ile birlikte doğanın canlanması ve toprağın verimli olmasını sağlamaktaydı. Yaban hayvanlarını korur ve onları evcilleştirirdi[539]. Bu niteliği onu özellikle de Phrygia Bölgesi'nde Kybele ile önemli bir bağ durumuna getirmektedir[540]. Her iki tanrıça arasındaki ilişki onlara verilen isimler ile birlikte kült durumları ile de takip edilebilmektedir. Efes Artemis Tapınağı'nın alınlık kısmında bulunan pencere kısmında Artemis'in *epihani*si ya da yansımasının bir özelliği de Kybele'nin *epihani*si ile benzerlik göstermektedir. Kybele Phrygia Bölgesi'nde özellikle dağlık kesimlerde tapım alanları ile öne çıkmaktadır. Bu alanlar içerisinde tanrıça kayalık alanlara oyulmuş olan bir niş

[533] Arslanlar 2017, 54.

[534] Larson 2007, 109; Cross 2010, 38.

[535] LIMC II-2, 565, 566, 569, 570, No. 26-29, 67, 69, 73, 74.

[536]Picard 1922, 377.

[537] Özdemir 2014, 152.

[538] Alanyalı 2016,3.

[539] Picard 1922, 377.

[540] Simon 1985, 161-163; Leibovici 1993, 34-35.

içerisinde görülmekte ya da *epihanik* bir durumla karşımıza çıkmaktadır[541]. Tanrıçaların bu ikonografik ve işlevsel özellikle onları birbirine yaklaştırmaktadır.

Apameia,[542] Akmoneia[543] ve Synnada'da bulunan *Artemis Ephesia* tipinde sikkeler bölgede Artemis inancının varlığını göstermektedir.

3. 2. 4. Tykhe

Tykhe, şansın, başarının, mutluluğun ve kaderin tanrıçası olarak karşımıza çıkmaktadır[544].Onu diğer tanrıçalardan ayıran önemli özelliklerinde birisi bireysel nitelikler taşıyor olmasıdır[545]. Kaprisli ve ne yapacağı öngörülemez bir tanrıça olan Tykhe, şans gibi şansızlıkta getirebilir; kader veya gereklilik olarak tezahür eder ve gücünü özellikle en büyük insanların hayatında gösterir[546]. Erken dönemlerde fazla bir öneme sahip değilken; Hellenistik Dönemle birlikte özellikle de Roma İmparatorluk Dönemi'nde ön plana çıkmış bir tanrıçadır[547]. Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmaya başlayan Tykhe, kentlerin, krallıkların, insanların koruyucusu, kader ve talih tanrıçası olarak özellikle Seleukos Nikator ile birlikte devletin baş tanrıçası olarak ilan edilmiştir[548]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde adı Fortuna[549] olmuş ve yüksek derecede tapım görmüştür. Hellenistik Dönem ile birlikte ikonografisi zenginleştirilmiştir. Genelde bir elinde dümen (Lev. No. 47-48) diğer elinde ise bereket boynuzu (Lev. No. 47-48) tutmaktadır. Bunun dışında küre üzerinde kanatlı bir şekilde betimlendiği görülmektedir[550]. Küre yön ve hızdaki değişimlerini ve öngörülemeyen hareketini sembolize ediyor; ayrıca dünya hakimiyetini de temsil

[541] Albayrak 2008, 101.

[542] BMC 173.

[543] SNG von Aulock 3369.

[544] LIMC VIII-1, 115-117; Grimal 1997, 812.

[545] Büyükyörük 2018, 280.

[546] Tarn 1974, 340.

[547] Ful 2008, 165.

[548]Broucke 1994, 35; Erhan 2014, 432; Özsait 1982, 323.

[549] Arya 2002, 1; Ful 2008, 165.

[550] Picard 1947, 262-263.

etmesiyle birlikte dünyanın ve bireyin kaderini de temsil etmekteydi[551]. Gemi dümeni ile betimlenmesi tanrıçanın ikonografik olarak kadere yön vermesiyle ilişkilidir[552]. Dümen, bereket ile de ilişkilendirilmektir; çünkü nakliye ve ticaret ile bağlantılıdır. Tykhe'nin belirgin atribütüleri *corona muralis*[553] (Lev. No. 49-52), stephane (Lev. No. 47, 49-52), dümen ve *cornucopia*'dır[554]. Hellenistik Dönem ile birlikte şehrin duvarlarını taç olarak giymesi tanrıçanın ikonografisi için çok önemlidir. Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan Tykhe heykelciğinin (Lev. No. 49) sağ elinde başak ve haşhaş tohumu bulunmaktadır. Haşhaş tohumunun bulunması yerel ya da İçbatı Anadolu'nun karakteristik ürününü temsil etmesinin yanında; ayrıca bereketlilik anlamını da taşımaktadır[555].

Şans, mutluluk ve iyi kaderin en önemli olarak inanç ya da tapım anlamında karşımıza Tykhe çıkmaktadır[556]. Tykhe çoğunlukla ayakta duran, bazen oturan, sur taçlı ve kimi kez stephaneli bir kadın figürü olarak betimlenmiştir. Elinde bitkisel bolluğun simgesi bereket boynuzu, yanında talihi yönlendirme kudretinin göstergesi gemi dümeni veya pruvası vardır[557]. Emirdağ buluntusu, bu ikonografik çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde, figürün elindeki haşhaş ve başak demeti, kavramsal açıdan bereket boynuzu ile eşdeğer görünür. Heykelcikteki diğer atribüler de -özellikle sur tacı ve pruva- talih personifikasyonu yönünden standarttır. İncelediğimiz buluntuda talih personifikasyonunun alışılagelmiş ikonografyasına yabancı olan sadece tip unsurudur[558]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Fortuna'ya olan inanç ve tapım oldukça ilerlemiştir[559]. Tanrıça için özel Tykheler oluşturulmuş; elde edilen bir zaferden sonra tanrıçaya çeşitli adaklarda ya da sunularda bulunulmuştur. Sadece kazanılan zaferler değil; evlenen kişilerde ailelerini

[551] Arya 2002, 81; Edwards 1990, 534.

[552] Uygun 2016, 234.

[553] Okan 2016, 4.

[554] Arya 2002, 70-75; Negir 2019, 20.

[555] Delemen 2007, 206.

[556]Akşit 2003, 118; Erhan 2016, 62.

[557] Işın 2007, 28.

[558] Delemen 2007, 207.

[559] Karan 2018, 9.

korumaları içinde çeşitli adaklarda bulunmuşlardır. Bu nedenden dolayıdır ki Roma İmparatorluk Dönemi'nde Tykhe'ye gerçekleştirilen adak sayısı oldukça çoktur[560].

Pruva bir ırmak tanrısının atribüsü olarak kullanıldığında, onun taşımacılığa izin verdiğini anlatır. Bu özellik tek başına betimlenmiş ırmak tanrısı figürlerinden başka, kent Tykhe'si şeması içerisinde de gözlemlenmektedir. Yalnız deniz kıyısında değil, aynı zamanda taşımacılık yapılabilen birer ırmak yakınında konumlandığında denizin değil, ırmağın kastedilmesi olasıdır. Tanrısal bir figürün veya bir personifikasyonun bir motife indirgenmesi sanatçıların kimi zaman başvurdukları bir uygulayımdır. Dolayısıyla Afyon Müzesi'ndeki Tykhe heykelciği (Lev. No. 49) gibi küçük boyutlu ve mermer bir tam plastik eserde, kulaç atar vaziyette kolları açık, üstelik başını arkaya çevirmiş çıplak bir figür yerine, masif bir gemi pruvasını biçimlendirmek, bir yandan işlenen konuya uyumsuz olmayacak, diğer yandan da heykeltıraşa kolaylık sağlayacaktır[561]. Dolayısıyla Afyon Müzesi'ndeki Tykhe heykelciği (Lev. No. 49) aynı zamanda taşımacılığa izin veren bir ırmak yakınında konumlanan herhangi bir kent de söz konusu olabilir.

Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan Tykhe heykelciklerinin (Lev. No. 47-52) dışında; Apameia,[562] Philomelion,[563] Kibyra,[564] Akmoneia,[565] Amorion,[566] Dokimeion,[567] Prymnessos[568] ve Synnada'da[569] ele geçmiş olan sikkeler bölgede Tykhe'ye olan inanç yapısını göstermektedir.

[560] Ful 2008, 166-167.

[561] Delemen 2007, 207.

[562] SNG von Aulock 3472.

[563] SNG von Aulock 3922.

[564] SNG Munich 289.

[565] SNG Copenhagen 45.

[566] Milne NC (1940) 214, 1.

[567] SNG von Aulock 3544.

[568] SNG von Aulock, Phrygien II, 869-871.

[569] SNG von Aulock 3979.

3. 2. 5. Nemesis

Nemesis, Antik Yunan'da kutsal anlamda kullanılmıştır[570]. Hem soyut hem de tanrısal bir anlamı içerisinde taşımaktadır. Gece tanrıçası Nyx'in kızıdır ve kader ile birlikte intikamı da simgeler [571] . Nemesis, ahlaki hatalarda bir öfke somutlaşmışlığı veya insanın uygunsuzluğuna bir kısıtlama değil, bir insanın elde ettiği herhangi bir başarıyı veya iyi bir serveti, bir tür nazarı kapabilecek korkulu bir varlıktır[572]. Kökenlerine ilişkin *khtonik* teori hakkında sorular sorduğumuzda, başka bir açıklama yapılmalıdır. Belki de, tanrılar insanın başarısını küçümseyen olarak algılandığı sürece, insanın iyi bir servete sahip olması uygun olmadığı ve erkeklere uygun olanı denetleyen güç olarak Nemesis'in dini kıskançlıkla yakından ilişkili olduğunu iddia edebilir. Daha sonra, dini/insan ilişkisinin görüşü toplumun belirli kesimlerinde değişmeye başladıkça ve tanrılar daha ahlaki ajanlar olarak görüldüğü için, erkekler davranışları gerektiği gibi değerlendirildikçe başarı veya başarısızlık olarak algılandılar ve "Nemesis" gücü kıskançlık göstergesi olarak değil, haklı öfkenin göstergesi olarak deneyimlenmiştir[573].

Strabon, Nemesis'i Anadolu kökenli bir tanrıça olduğunu ve Smyrna'nın tanrıçanın ana vatanı olduğunu belirtir[574]. Smyrna'da ayrıca eski bir Nemesis kültü vardır. Bu tarikat için mevcut ikonografik kanıtlar çoğunlukla Roma Dönemi'ne aittir; ancak Pausanias'tan[575] tarikatın daha önce var olduğunu biliyoruz. Diğer bir teoriye göre ise Nemesis'in Yunan asıllı olduğu ve Anadolu'ya ilk Yunan sömürgecileri tarafından getirildiği belirtilmiştir[576]. Nemesis'e ibadet etmedeki en belirgin özellik belirli yerel kült merkezi idi. Rhamnous, Smyrna ve İskenderiye'de tapınaklar vardı. Rhamnous'taki kutsal alan hakkında en çok şey biliyoruz. Alandaki Klasik Dönem en iyi şekilde belgelenmiş olsa da, Nemesis'e ibadetin, Rhamnous

[570] LIMC VI-1, 733-737; Jebb 1894, 196.

[571] Kılıç 2014, 383.

[572] Hornum 1993, 9.

[573] Coman 1931, 42-43.

[574] Strabon 13.1.4; Picard 1947, 264.

[575] Pausanias 9.35.6

[576]Stafford 1998, 105-107; Dietrich 1965, 159.

halkı tarafından ona adanmış ve M.Ö 499'a tarihlenen yeni keşfedilmiş bir bronz başlık nedeniyle Arkaik Dönem'e kadar uzandığını da biliyoruz[577].

Nemesis kavramı cezalandırma hakeminden dini bir düzenin kişileşmesine göksel işlevlerin ortaya çıkması ile birlikte son noktaya ulaşmıştır[578]. Kavramsal olarak tanrısal öcü sergilemektedir. İnsanlarda ölçüsüzlüğü, kendine ve şansına aşırı güveni cezalandıran varlık olarak görülmekte; insanların taşkın davranışlarına karşı öfkeyi beraberinde taşımaktadır[579]. Nemesis'in elinde cetvel ya da dizgin varsa ılımlı olmayı; kılıç ya da kamçı varsa cezalandırmayı temsil etmektedir[580]. Genellikle cetvel, kılıç, grifon, tekerlek ile betimlenmektedir[581]. Cetvel aynı zamanda adaletinde bir şekilde ölçüsü olarak da tanrıçada karşımıza çıkmaktadır. Cetvel ya da ölçü çubuğu insanlardaki ahlaki sınırları göstermekte olup, Nemesis için önemli ikonografik betimleme olmaktadır[582]. Afyon Müzesi'nde sergilenmekte olan eserde Nemesis (Lev. No. 53), grifon, tekerlek ve sol elinde taşımakta olduğu cetvel ile betimlenmektedir. Tekerlek betimi Nemesis'in insanlarının şansını ve kaderini değiştirdiğine işaret ettiği düşünülmektedir. İnsan hayatındaki sonsuz değişimlerindeki metaforu etkisini tekerlek, dümen ya da çarkta tanrıçada görmekteyiz[583]. Çark genellikle Tykhe asimile edildiğinde ve Nemesis'e atfedilen bir işaret olarak işaretlendiğinde, Yunan Tykhe ve Roman Fortuna'nın bir niteliği olarak kabul edilir. Tykhe/Fortuna ile Nemesis arasında Hellenistik Dönem'e uzanan ve belki de MÖ 5. yy'a kadar bir bağlantı vardır[584]. Atıfta bulunulan edebi referanslar, Nemesisondan daha erkendir ve tekerlek ikonografik olarak daha önce Nemesis'in bir özelliği olarak görünür. Ayrıca, tekerlek, Roma sanatında asla Tykhe/Fortuna'nın düzenli bir niteliği olmadı; standart olanları, dümen ve küredir[585]. Ayrıca

[577] Hornum 1993, 10.

[578] Edwards 1990, 16, d.n. 16.

[579] Uygun 2016, 234.

[580] Cömert 1999, 58.

[581] LIMC-VI-2, 435, 436, 441, No. 41, 77, 173 a, 175 a.

[582] Okan 2016, 7.

[583] Edwards 1990, 16.

[584] Hornum 1993, 26.

[585] Champeaux 1982, 211.

cezalandırma niteliğinde de tekerleği, dümen ya da çarkı sıklıkla görmekteyiz[586]. Bu betimleme Miken kültürüne kadar gitmekte olup, başlangıçta *apotropeik* bir anlamı olduğu da bilinmektedir[587]. Tanrıça ve grifon arasındaki ilişki Roma İmparatorluk Dönemi'nde yerleşmiştir[588]. Yaratık ile tanrıça arasındaki ilişkinin temeli çeşitli yönlerde aranmıştır. Tipik olarak, birliğin Mısır'da saf bir Yunan tanrıçası ile benzer özelliklere sahip bir Mısır dini figürü arasındaki senkretizmle ortaya çıktığı düşünülmektedir[589]. Başka bir öneri, Mısır'daki Nemesis olarak görülen asanın, aslında Mısır tanrısına *(P)shai*'ye verilen Yunan Themis *Agathos Daimon'*a benzer bir şekilde, yerli bir dini konsepte verilen Yunanca bir ismi temsil etmesidir[590]. Bu ikinci teori, ilk olarak Roma Dönemi'nin demokratik papirüsünde dini bir varlık olarak sunulan intikam anlamına gelen Mısır terimi *Petbe*'nin Mısır'daki Yunanlılar ve Yunanlı konuşmacılar tarafından adı verilen yerli bir dini varlığı yansıttığı varsayımına dayanmaktadır. Benzer Yunan tanrıçası ise Nemesis'tir. Destek olarak, ikinci yüzyılda "*Petbe*" olarak adlandırılan A.C. Leiden Papyrus 1.384'ün[591] bir griffin olarak tanımlandığı ve 5. yüzyıldan itibaren *Shenoute Kıpti* papirüsündeki *Petbe* olduğu belirtilmiştir. Nemesis zaten ikinci yüzyılda olduğu gibi gezegen Kronos (Satürn) ile tanımlanır[592]. Hem Nemesis hem de grifon cenaze bağlantılarından ek bir olasılık olarak ortaya çıkmaktadır[593]. Tanrıça ölülerin bilhassa Klasik ve Roma Dönemi'nde cenaze steli üzerindeki yazı ve temsillerde haksızlığın koruyucusu olarak gösterilmektedir[594]. Grifon, Nemesis ile birleşme öncesinde, Mısır'da ve başka yerlerde cenaze tapınaklarının duvarlarında ve cenazenin desteğini

[586] Graves 2010, 270; Hornum 1993, 27.

[587] Arya 2002, 84.

[588] Hornum 1993, 24.

[589] Flagge 1976, 127.

[590] Quaegebeur 1983,42.

[591] Quaegebeur 1983,52.

[592] Hornum 1993, 28.

[593] Flagge 1976, 113

[594] Mansuelli 1958, 217

vermek, cezalandırmak ve yargılamak gibi göründüğü cenaze sunaklarında görülür[595].

Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan Nemesis heykelciklerinin (Lev. No. 53-54) dışında; Amorion [596] ve Synnada'da [597] ele geçmiş olan sikkeler bölgede Nemesis'e olan inanç yapısını göstermektedir.

3. 2. 6. Aphrodite

Aphrodite, Yunan Pantheonunun önemli tanrıçalarındandır [598] . Hesiodos Aphrodite'den bahsetmekte ve doğuşunu ayrıntılı olarak anlatmaktadır[599]. Tanrıça insanlarının birbirine olan arkadaşlığını, ilişkilerin uyum içerisinde yürütülmesini ve insanların birbiri ile olan ilişkilerinin gelecek ile olan ilgisini planlayandır [600] . Tanrıçanın yanında genellikle Eros betimlenmiştir (Lev. No. 55-56).

Kökenleri, Yunan tanrılarının çoğunda olduğu gibi, bulanık olup, kültünün başlangıçta geliştiği yerler üzerinde yoğunlaşıyor. Geleneksel görüş, Yakın Doğu'dan ödünç alındığı ve Yunan dininin, İştar ve Astarte gibi doğu Ana Tanrıçaların Aphrodite şeklindeki pantheonuna yönelttiğidir. Bununla birlikte, son zamanlarda bir Hint-Avrupa tanrısı olduğu ve Yunan kültürüne özgü olduğu söylenmiştir[601].

Aphrodite, aşk ve güzelliği sembolize etmiş olsa da Anadolu'da özellikle bereketi simgeler biçimde tapım görmüştür. Aphrodisias'ta güzelliğinin yanında bereketi simgelemiş ve birden çok memeli olarak betimlenmiştir[602]. Genç ve güzel kızlar Aphrodite ile eşit tutulmaya çalışılmıştır[603]. Genç ve güzellik beraberinde

[595] Hornum 1993, 30.

[596] SNG von Aulock 3419.

[597]BMC395, 19.

[598]LIMC-II-1, 2-5; Homeros İlyada, II 819-821; Odysseia IV, 14-261.

[599] Hesiodos Theogonia, 154-155; Sale 1961, 8.

[600]Karaosmanoğlu 2005, 95.

[601] Eliade 2015, 356, d.n. 94; Schindler 1998, 5.

[602] Ful 2008, 158.

[603] Brody 1999, 80.

bereketi ve üremeyi de taşımaktadır. Bu niteliği ile "Tanrıların Anası, Büyük Ana, Ana Tanrıça" gibi nitelikler ile Kybele'yi görebilmekteyiz. Aphrodite yeryüzünde insanlar, bitkiler ve hayvanlar aleminde koruyucu bir güç ve bir bereket sembolüdür[604]. Bu durum onu Kybele ile kesiştiren bir noktadır. Büyük Ana kavramı Yakın Doğu toplumlarında ön plana çıkan önemli bir kavramdır. Bu nitelik yaratıcı, biçimlendirici, koruyucu ve besleyici gibi temel olanları dinsel anlamda ortaya çıkaran durumdur. Doğaya egemen olan kadın ve onun temsili bir tanrıçada yer almasıdır. Bu tanrıça Sümer'de İnanna, Babil'de İştar, Kapadokya'da Ma, Phrygia'da ise Kybele olarak görülebilir[605]. Sahip olunan bu "Büyük Ana" niteliği aynı zamanda belirtilen toplumlar içerisinde evrimleşerek Batı toplumunda Aphrodite olarak kendini göstermektedir[606]. Tanrıçanın önemli bir yönü ise onun kader tanrıçası olmasıdır. Aphrodite kader tanrıçaları olarak da bilinen *Moira*lar ile özdeşleştirilmiş ve bu tanrıçaların en büyüğü olarak gösterilmiştir[607]. Çıplaklık olgusu güzellikle ilişkilendirilse de denizcilik ile birlikte denizcileri koruma özelliğinin de olabileceği düşünülmektedir[608]. Gemilerin batmasını önlediğine ve iyi rüzgarlar estirdiğine inanılan Aphrodite, Naukratis ve Knidos'ta da tapınılmış; Fenikelilerden gelen bir uygulama ile tanrıçanın idolleri gemilerde korucu bir güç olarak taşınmıştır[609]. Aegium'da Poseidon'nun yanı sıra tapım gören tanrıçadır[610]. Tanrıçanın denizlere egemen bir güç olarak gösterilmesi onu aynı zamanda Doğulu bir özelliğini ortaya koymaktadır[611]. Tanrıçanın pruva ve yunus gibi semboller ile gösterilmesi; *Pontia* (Denize ait) ve *Euploia* (Güvenli Deniz ve Gemi Yolculuğu) sıfatları tanrıçayı deniz ile ilgili hakimiyetini göstermektedir[612]. Yunan dünyasında *Androphonos* "İnsanların Katili", *Tymborychhos* "Mezarcı", *Persephaessa* "Ölüler Dünyasının Kraliçesi"

[604] Boyana 1997, 147.

[605] Marcovich 1996, 46; Ferguson 1970, 16.

[606] Strolonga 2012, 6.

[607] Bailey 1935, 220-224.

[608] Gürbüzer 2012, 175.

[609] Larson 2007, 114; Boyana 1997, 148.

[610]Pausanias VII. 24.

[611] Larson 2007, 123.

[612] Durna 2002, 20.

sıfatları ile tapım görmüştür[613]. Bu sıfatları tanrıçanın ölüm ve ölümden sonraki yaşam içerisinde kutsal bir değeri olduğunu göstermektedir. Bu nitelikleri ya da sıfatları bölge içerisinde bir tapımı olduğunu göstermektedir. Aphrodite'nin sembolleri arasında nar, elma, mersin, menekşe, haşhaş ve gül de yer almaktadır[614]. Narın kırmızı rengi kavgayı ve ölümü gösterirken; tohumları ise bolluğu ve bereketi göstermektedir[615]. Aphrodite'nin yanında yer almakta olan Eros ise birleşme ve üremeyi sembolize etmekte; ayrıca varlıkları birbirine yakınlaştıran ve hayatı oluşturarak çoğalmayı simgeleştirmektedir[616]. Eros, ölüm zamanında insana mutluluk ve erdem sağlamakta; ayrıca aile temelinde üremeyi de sembolize etmektedir[617]. Anadolu'nun birçok yerinde tapım gören Aphrodite, Phrygia'da da tapım görmüş olup, heykellerinin dışında Akmoneia,[618] Apameia,[619] gibi şehir sikkelerinde de betimlenmiştir.

3. 2. 7. Nike

Nike, Pallas ile Okeanos'un kızı Styks'ten doğma zafer tanrıçasıdır[620]. En eski Yunanca edebi referanslarda, Homer destanında, hiç bahsedilmez. Bilinen ilk gerçek kanıtlar bunun yerine, Hesiodos'un Theogonia'sıdır. Efsanelerin Yunan kültüründeki büyük önemi göz önüne alındığında, mitolojik katılımının bulunmaması, onun görece yeni bir tanrıça olduğunu ve aslında soyut bir kavramın gerçek bir tanrıçadan ziyade kişiliğinin olduğunu göstermektedir[621]. Bu argüman, en azından Arkaik ve Klasik zamanlarda onun için bir kültle ilgili herhangi bir referans bulunmadığı gerçeğiyle de daha fazla desteklenmektedir. Hellenistik Dönem'de bile bir Nike kültüne yapılan atıflar sayıca çok az ve ayrıca ayrıntılı olarak sorunludur.

[613] Kerenyi 1951, 81.

[614] Dümmler 1894, RE I, 2, 2767-2768.

[615] Farnell 1896, 697.

[616] Erhat 2013, 101-102.

[617] Konuk 2008, 46.

[618] BMC 74.

[619] SNG von Aulock 3497.

[620] LIMC-VI-1, 850-851; Hesiodos *Theogonia*, 270.

[621] Shapiro 1993, 27– 29.

Temel karakteri, bir tanrı veya tanrıça tarafından insanların dünyasına gönderilen bir elçiydi. Bu görev kapsamında, sadece gelecek olan zaferler gibi yalnızca bir mesaj türünü iletme konusunda uzmanlaştı. Gerçekten de, kimin kazanacağına karar veren asla o değildir; ancak rakiplerinden birinin tarafındaki görünüşü, kimin kazanan taraf olacağının açık bir işaretidir. Bununla birlikte, işlevi askeri bağlamla sınırlı değildir. Nike, hem sanatsal hem de atletik *agonistik* bağlamlarda da bulunabilir[622]. Cicero, tarafından açıkça belirtildiği gibi, Nike (Victoria), yalnızca görünümü kazanmakta olan bir zafer belirten elçidir ve galibi belirleyen kişi değildir. O, birisinin muzaffer olmasını sağlayan insan gücünün kişileşmesi değildir; aslında, tanrıça nihai bir zaferi, nihai sonucu sembolize eder; ancak elde etmenin araçlarını değildir[623]. Bu yaklaşım, örneğin Nike'nin imparatorun arkasında durup, başının üstünde altın bir taç tutarak sık sık tasvir edildiği Roma zaferinin görüntülerinde açıkça gösterilmiştir [624] . Bir muzaffer taçlandırma eylemi, yalnızca tanrıçayı yalnız pozisyonda gösteren ve uzanmış sağ veya sol elinde bir taç tutan görüntülerin altında yatan kavramdır. Bu motif, özellikle taç giyme eyleminin imparatorun kendisiyle ve muzaffer ordusuyla ilişkili olduğu zafer kemerleri üzerinde çok popüler oldu. Bu tür görüntüler aynı zamanda törenin bağlamında belirli bir geçit töreni bağlamında veya bazı durumlarda, hatta bir tanrı veya tanrıçanın bunu yapması düşünülendir. Taçlanan bir Nike figürleri nişlerde veya mezarlık anıtlarında da bulunabilir[625].

Tanrıçanın Arkaik Dönem'de ikonografisi ayrıntılı bir şekilde tanımlanmamış, bu yüzden onu tanrının habercisi olarak da bilinen Eris'ten ayırmak zordur. Benzer işlevleri nedeniyle, tanrıların alanı ile insan dünyası arasında hareket etmek, Nike ve Eris her ikisi de kanatlarla hayal edilmiştir. Haberciler olarak rollerini vurgulamak için her ikisi de eski zamanlarda insan habercilerinin özel bir özelliği veya sembolü olan *Kerykeion* ile betimlenmişlerdir; *Kerykeion* aynı zamanda antik çağlardaki insani habercilerin özel bir niteliği veya sembolüydü[626].

[622] Thönne 1999, 77-96.

[623] Cicero De natura deorum, 3, 61-88.

[624]Hölscher 1967, 80-90.

[625]Töpfer 2015, 8.

[626]Töpfer 2015, 2.

Nike'nin çoğu Arkaik görüntüsü, boyalı vazolar gibi iki boyutlu resimlerde bulunur. Bilinen ilk üç boyutlu tasviri, M.Ö. altıncı yüzyılın ortasından hemen önce Delos Adası'ndaki Apollon'a ithaf olarak gösterilen ünlü Arkhermos Nike'sidir. Heykele ait olması muhtemel olan bir yazıtta, Nike'nin üç boyutlu bir kanadıyla yapmasını sağlayan ilk sanatçı olarak bilinir. Heykel, aynı zamanda akan ve aynı anda uzanan bir motif gösterir. Arkaik zamanlarda hızlı, ileriye doğru hareket eden görüntüleri gösterirken çok yaygındır[627].

M.Ö. 5.yy itibaren, ikonografisi aşağı yukarı standartlaştırıldı. Bununla birlikte, bir sunakta tanrıça teklifleri gösteren sahneler veya daha genel olarak, bir zafer için çok tipik bir anıt olan bir *Tropaion* kurmak veya süslemek gibi bazı yeni görsel bağlamlar yaratılmıştır. Genellikle bir savaştan hemen sonra, savaşın kendi alanında kurulurdu. Açıkça askeri geçmişi olan bu motif *agonistik* bir zaferi yücelten anıtlar için bile kullanıldı ve M.Ö. 5.yy ikinci yarısındanerken ikinci yüzyıla kadar devam etmiştir[628]. Nike heykelcikleri bir başarı sonrasında tanrıçaya olan minnet ya da teşekkür karşılığında; savaş sırasındaki başarı ya da savaştan sonra kazanılan zafer için sunulan heykelcik ya da adaklardır[629]. Savaş sonrası kazanılan zaferlerin dışında; ayrıca spor oyunlarında zafer kazananları da temsil etmektedir[630]. Kanatlı tanrıça imajı, Akdeniz dünyasında yaygın ve iyi bilinmekte; ayrıca farklı türden zaferlerin özlü bir sembolü olarak anlaşılmaktadır.

Hellenistik Dönem'de Büyük İskender'in resmi sanatında ve politik haleflerinde çok sık olarak tasvir edilmiştir[631]. Özellikle başlangıçta – M.Ö. dördüncü ve erken üçüncü yüzyılın başlarında bu adamlar öncelikle askeri başarılarına ve İskender'in geleneğine göre bireysel cesaret ve güçlerin ortaya çıkmasına dayanıyorlardı. Bu nitelikleri temsil etmek için, zafer tanrıçası sıklıkla o döneme ait sikkelerde olduğu gibi krala yakın bir yerde tasvir edilmiştir. Bir yönetici ve zafer tanrıçası arasındaki sık bağlantı onu, en azından görsel bir dilde ve daha fazla ve

[627] Schmidt 1909, 251–397.

[628] Töpfer 2015, 3.

[629] Üreten 2003, 24.

[630] Sikes 1895, 281.

[631] Grote 1992, 881-895.

daha uzun bir süre boyunca yöneticinin uzun süreli yoldaşı yaptı. Sonuç olarak, yöneticinin kendisi tanrıçanın ve dolayısıyla zaferin varlığını garanti altına aldı[632].

Roma İmparatoru'nun meşrulaştırılması için askeri gücün ve başarının büyük önemi nedeniyle, Nike Roma İmparatorluğu'nun görüntüsünde imgeleri sıkça bulunmuştur. Tanrıça'nın görsel dilde öne plana çıkmıştır[633]. Roma Dönemi'nden beri kullanılan ve sık kullanılan bir versiyonu çok popülerdi. Bu versiyonda, tanrıça bir kalkan üzerine başarılı askeri kampanyalar yazma sürecinde gösterilmiştir[634].

Bu tarihsel arka plana karşı, en azından Hellenistik Dönem'den beri Yunan pantheonunun ve Yunan ikonografisinin yaygın ve iyi bilinmesi şaşırtıcı değildir. Sonraki yüzyıllarda, özellikle Yunan tanrılarının isimlerinin ve ikonografisinin kullanılması ve Yunan modellerinin benimsenmesi ile ilgili olarak Akdeniz'de farklı adaptasyon ve özümseme türleri ortaya çıkmıştır[635].

Lev. No. 59'da Nike, kaide üzerinde ve ayakta durmaktadır. Sol bacak sabit sağ bacak hareketli ve öne doğru atılmış olup ayağının altında küre yer almaktadır. Sol kol dirsekten bükülerek aşağıya doğru uzatılmış ve eli ile palmiye dalı taşımakta olup, küre üzerinde kanatlı bir şekilde betimlendiği görülmektedir[636]. Küre yön ve hızdaki değişimlerini ve öngörülemeyen hareketini sembolize etmekte olup, dünya hakimiyetini de temsil etmesiyle birlikte dünyanın ve bireyin kaderini de temsil etmekteydi[637]. Elindeki palmiye dalı kötülüğe karşı savaşmakla görevli bir orduyu yöneten ve zafer kazanan bir komutan niteliği kazandırmaktadır[638]. Tanrıçayı savaş ve zafer getiren tanrıça olarak kabul edebiliriz.

[632]Töpfer 2015, 4.

[633] Vollkommer 1977, 269.

[634]Töpfer 2015, 8.

[635] Teixidor 1989, 81-95.

[636] Picard 1947, 262-263.

[637] Kılıç 2014, 842; Arya 2002, 81; Edwards 1990, 534.

[638] Erzen 1953, 6.

Bu sonuçları daha iyi anlamak için odak ikonografide olmalıdır. Heykeller iki ana ikonografik şema olarak sınıflandırılabilir[639]. Birinci şema, tanrıçayı, göğsünün altındaki Yunanlı bir giysi, bir Peplos ile tasvir eder. Kemerindeki düğüm, tanrıçanın Yunan ve Roma görüntülerinde pek yaygın olmayan sözde Herakles düğümüdür ve dikkat çekicidir. İkinci şema, Amazonların tasvirleri ile iyi bilinen tanrıçaya maruz kalan sağ göğsü nedeniyle Amazon tipi olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca, tanrıça Roma'nın, Roma'nın kişiliğinin ve Virtus'un, askeri gücün Roma kişiliğinin ikonografisinde de tipik bir unsurdur. Hızlı hareket ve buna bağlı olarak oluşan kargaşa durumundaki kıyafetleri temsil eden, kaplanmamış sol göğsünün aksine örnek, Olympia'daki Paionios Nike'de ele geçen bir sağ meme, dişi bir durumda, hareket etmeye ve başlamaya hazır olduğuna işaret eder[640] (Lev. No. 59).

Nike heykellerinin çoğu yarım veya tam bir küre veya küre üzerinde durduğunu gösteriyor. İmparator Augustus Tarentum'dan Roma'ya bu tip bir heykel getirip, evi Curia'ya yerleştirdiğinden beri, Nike dünyasında bu küre motifi Roma sanatında çok popülerdi[641]. Tarentum'dan heykelin orijinali başlangıçta Hellenistik kral Pyrrhus için yapılmış olabilir. Bununla birlikte kürenin Augustus'un heykelleri Roma'ya getirene kadar eklenmesi pek olası değildir; çünkü Hellenistik sanatta Nike'in ayaklarının altındaki bir küre neredeyse görülmemiştir. Dolayısıyla, özellikle açık bir sağ göğse sahip elbise ve heykelinin küre veya küreleri (Lev. No. 59) bile Roma modellerinden esinlenmiş olmalı ve Hellenistik açıdan açıklanmamalıdır[642].

Akkilaion, [643] Akmoneia, [644] Amorion, [645] Apameia, [646] Kibyra, [647] Prymnessos[648] ve Synnada[649] ele geçmiş olan sikkeler bölgede Nike'ye olan inanç yapısını göstermektedir.

[639] Dentzer ve Weber 2009, 60-64

[640]Töpfer 2015, 11.

[641] Hölscher 1967, 6-47.

[642]Töpfer 2015, 13.

[643] SNG von Aulock 3364.

[644] RPC 3177.

[645] SNG Copenhagen.

[646] BMC 176.

3. 3. Hayvan Heykelciği

3. 3. 1. Köpek

Köpek, Hekate'nin özellikle gece gerçekleştirilen ritüelleri arasında yer almaktadır. Köpek, ölü inancı ya da kültü ile ilişkilendirilmesinin dışında kadın ve doğum olgusu ile de ilişkili olduğu düşünülmektedir[650]. Köpekler doğum ve ölüme de liderlik eden tanrıçalar ile de -Artemis, Athena, Eilethyia- ilişki olduğundan bu tanrıçaların inançlarıyla da görülebilmektedir[651].

Afyon Müzesi'nde bir adet Köpek heykelciği bulunmaktadır (Lev. No. 61). Doğanın iyi bir gözlemi sonucu iyi bir şekilde verilmiş ve arka ayakları üzerinde oturmakta olan bir köpek heykelidir. Bu tür heykeller Yunan ve Roma dönemlerinde sıklıkla işlenmiştir. Köpek heykelinin üzerinde durduğu kaide üzerindeki yazıttan anlaşıldığı kadar bir adak heykeli olarak sunulmuştur.

---

[647] Sear 3842.

[648] BMC 8.

[649] BMC Phrygia 64.

[650] Gürbüzer 2012, 212.

[651] Gürbüzer 2012, 213.

BÖLÜM DÖRT

AFYON MÜZESİ'NDE BULUNAN ADAK HEYKELCİKLERİNİN STİL ve TİPOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma Dönemi'ne ait olan heykelcikler stil ve tipolojik olarak tanrı, tanrıça, erkek ve hayvan heykelciği olmak üzere dört bölüm altında incelenebilmektedir. Afyon Müzesi'nde 60 adak heykelciği bulunmakta olup bunların 30 adeti tanrı, 28 adeti tanrıça, 1 adeti erkek figürü ve 1 adeti hayvan heykelciğidir. Tanrılar olarak sınıflandırılan grupta Men (Lev. No. 1-15), Attis (Lev. No. 16-17), Apollon (Lev. No. 18-21), Herakles (Lev. No. 22-24), Asklepios (Lev. No.25), Telesphoros (Lev. No.26), Poseidon (Lev. No.27), Hermes (Lev. No.28), Herme (Lev. No. 29-30) ve 1 adeti erkek figürü (Lev. No.31); Tanrıça olarak sınıflandırılan grupta Hekate (Lev. No. 32-37), Kybele (Lev. No. 38-44), Artemis (Lev. No. 45-46), Tykhe (Lev. No. 47-52), Nemesis (Lev. No. 53-54), Aphrodite (Lev. No. 55-58), Nike (Lev. No. 59) ve 1 adet hayvan heykelciği (Lev. No. 60) bulunmaktadır. Afyon Müzesi'nde bulunan 60 adak heykelciğinin sadece 10 adetinde yazıt bulunmaktadır. Yazıt bulunan tanrı heykelcikleri arasında Men (Lev. No. 1, 4, 14-15), Apollon (Lev. No.18), Herakles (Lev. No.22), Asklepios (Lev. No.25); tanrıça heykelcikleri Artemis (Lev. No. 45) ve Nemesis (Lev. No. 54); hayvan heykelciği (Lev. No. 60) yer almaktadır.

4. 1. Tanrı ve Erkek Heykelcikleri

4. 1. 1. Men

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 15 adet Men heykelciği bulunmaktadır (Lev. No. 1-15). Bu heykelciklerden 6 adetinin (Lev. No. 7, 8-10, 14-15) buluntu yeri bilinmekte; 6 adetinin (Lev. No. 2-7) buluntu yeri bilinmemekte olup, 3 adet heykelcik (Lev. No. 11-13) ise satın alınma ile müzeye kazandırılmıştır.

Men heykelcikleri göstermiş oldukları stil ve tipoloji birlik için iki alt grupta incelenebilir. Birinci grupta olanlarda (Lev. No. 1-13) Men bir at üzerinde betimlenmiş; ikinci grupta olanlar da (Lev. No. 14-15) ise ayakta betimlenmiştir.

Men'in tam olarak korunmuş 8 adet heykelciği bulunmakta (Lev. No. 1, 4-10) olup, sadece baş kısmının eksik olarak korunmuş 7 adet heykelciği bulunmaktadır (Lev. No. 2-3, 11-15). Birinci grupta olan (Lev. No. 1-13) heykelciklerden11 adetinde atlar tam olarak korunmuş (Lev. No. 1-6, 8-10, 12-13); 2 adetinde atların sadece baş kısmı eksik olarak korunmuştur (Lev. No. 7, 11).

Birinci grupta olanlar da (Lev. No. 1-13) Men bir at üzerinde betimlenmiştir. Betimlendiği 5 adet eserde sağ kolu dirsekten bükülmüş ve elinde bir kozalak tutmaktadır (Lev. No. 1, 3, 6, 8-13). Çam kozalağı ile gösterelin tipolojik betimleme genellikle *Askenos* [652] ve *Epekoos* [653] (yakarılanları işiten) sıfatı ile birlikte gösterilmektedir.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 1-13 ile benzerlik gösteren eserler ise, Attis heykel başı[654] ve Fogg Sanat Müzesi'nde yer alan bronz Men heykeli[655] yer almaktadır. Her iki eserde özellikle saç stilleri açısından benzerlik göstermektedir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevreleyerek kulakları örtmektedir. Saçlarda belli noktalarda matkap izleri görülmektedir. Men'in yüzü oval ve dolgun; gözleri iri bir şekilde betimlenmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Arka omuzlarından yükselen ve kulaklarının üzerine kadar yüksek bir hilal işlenmiş; uzun kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyrides giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve omuzlardan arkaya atılmış; arka yüzde 'V' şeklinde kıvrımları olan bir üçgen şeklinde aşağıya sarkmıştır. Men'in sağ kolu dirsekten bükülmüş olup, elinde bir kozalak tutmaktadır. Her iki eserin de kıyafetleri stil açısından benzerlik göstermektedir. Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması,[656] gemma üzerindeki Men betimlemesi[657] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli [658] ile Afyon Müzesi'nde yer alan Men

[652] Cohen 1996, 304; Delemen 1993, 61, Lev. 75, Res. 313-315, Lev. 95, Res. 359-360.

[653] Erten 2018, 268; Delemen 1993, 64, Lev. 82, Res. 331.

[654] Vermaseren 1966, 46, Pl. XXXV, 2.

[655] Hiesinger 1967, 303, Pl. I; Lane 1971, 88, No. 138, Pl. 63; Salzmann 1980, 30, 261-90, Pl. 99-114.

[656] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[657] Vermeule 1970, 210, Fig. 18.

[658] Labarre 2009, 389.

heykelciği saç stilleri açısından benzerlik göstermekte olup, saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevreleyerek kulakları örtmektedir.

İkinci grupta olanlar (Lev. No. 14-15) da ise Men ayakta betimlenmiştir. Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 14 ile benzerlik gösteren eserler ise, Fogg Sanat Müzesi'nde yer alan bronz Men heykeli[659] yer almaktadır. Men'in arkada omuzlarından yükselen ve kulaklarının üzerine kadar çıkan bir hilal işlenmiştir. Tanrı uzun kollu, diz hizasında hymation ve khiton giymiş; hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve omuzlardan arkaya atılmıştır. Her iki eser de stil ve tipolojik açısından benzerlik göstermekte; Men'in sol ayağının altında bir boğa başı yer almaktadır. Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 15 ile benzerlik gösteren eserler ise, British Müzesi'nde yer alan Men steli[660] yer almaktadır. Her iki eserde Men'in arkada omuzlarından yükselen ve kulaklarının üzerine kadar çıkan bir hilal işlenmiştir. Tanrı uzun kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyrides giymiş; hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve omuzlardan arkaya atılmış;arka yüzde 'V' şeklinde kıvrımları olan bir üçgen şeklinde aşağıya sarkmıştır. Her iki eser de stil ve tipolojik açısından benzerlik göstermektedir. Manisa Müzesi'nde yer alan Men heykeli[661] ile Afyon Müzesi'nde yer alan Men heykelciği benzer özellik göstermektedir. Her iki eserde khiton giymekte olup, kalçadan ince bir kemer ile bağlanmış ve kemerde "Herakles Düğümü" yer almaktadır. Her iki eserinde özellikle giysi düzenlenişi benzemektedir. Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan Herakles lahdi[662] üzerinde kısa kenarında betimlenmekte olan Attis ile benzerlik göstermekte ;her iki eserde uzun kollu ve dizkapaklarına kadar uzanan bir tunik ve anaxyrides giymektedir.

[659] Hiesinger 1967, 303, Pl. I; Lane 1971, 88, No. 138, Pl. 63; Salzmann 1980, 30, Pl. 99.

[660] Labarre 2009, 389.

[661] Dinç 2015, 64, Kat. No. 25.

[662] Cırtıl ve Altuncan 1993, 29-31.

4. 1. 2. Attis

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 2 adet Attis heykelciği bulunmakta (Lev. No. 16-17) olup, buluntu yerleri bilinmektedir.

Attis betimlemeleri Roma Dönemi'nde çeşitlilik göstermektedir. Betimlemelerine baktığımızda: Ayakta, bir kayanın üzerinde, bir atın üzerinde, dans ederken ya da yürürken betimlenebilmektedir. Önemli belirteçleri olarak da Pan flüdü, Pedum[663] ya da Lagobolon'u[664] ile betimlenebilmektedir. Attis boynun her iki kısmı ve kulakları da kapatacak şekilde Phryg başlığı, uzun kollu ve dizkapaklarına kadar uzanan bir tunik ve anaxyrides giymiştir[665] (Lev. No. 16-17). Giymiş olduğu başlığının Latincesi *Phrygium* olup, genellikle Tiara denilen bazen de Pilos (Pileus), Kyrbasia, olarak da isimlendirilen ve genellikle boğa kesesinden yapılmış sivri uçlu bu başlığı Phrygler, Persler kısaca Doğu toplumları sıklıkla kullanmıştır. Tanrı, Tanrıça ve mitolojik kahramanlar da bu başlığı giymektedir. *Korys* (*Kyneae*), *tryphalos* ya da *korys amphiphalos* olarak isimlendirilen boğa derisinden yapılmış çeşitli kısımlardan oluşmuş bu başlık ya da miğfer savaş giysisinin bir parçasıdır[666]. Bu başlık ya da miğfer iki kısımdan oluşmaktadır: ilk kısmı *phaloi* olup, bu kısım alnın üst kısmında yer alan ve savaşçılara da artı bir koruma sağlayan bölgedir. İkinci kısmı ise *kymbachos*ve *himas*'tır. *Kymbachos*başlığın uç kısmı; *himas* ise yanak ve boyun kısmını koruyan uzantı olmaktadır[667]. *Kymbachos* kısmı başlıkta yuvarlak, basık ya da şişkin olabilmektedir[668]. Attis'in Anadolu'da bilinen betimlemelerinde başlığın *kymbachos* kısmı üç farklı ana tipe ayrılmıştır. İlk ana tip en yaygın olarak kullanmış olduğu başlık tipidir. Bu tipte yukarıya doğru uzanıp daha sonra öne doğru eğilmiş biçimidir (Lev. No. 16-17). İkinci ve üçüncü tipi ise birinci tipe göre çok az

[663] Boyana 2005, 174; Çekilmez 2013, 212.

[664] Nefedkin 2009.

[665] LIMC-III-2, 16, 17, 20, 21, No. 26, 33, 38, 50, 101, 104, 105, 117.

[666] Borchhardt 1972, 3-4.

[667] Akça 2004, 53.

[668] Seiterle 1985, 7-8.

görülen tiplerdir. İkinci tipte herhangi bir yöne eğim yapmamış olup dik bir şekilde yükselmiştir[669]. Üçüncü tipte ise yana yatık bir şekilde gösterilmiştir[670].

Attis'in mitolojik betimlemelerinden biride üzüntülü-kederli anlamına gelen *Attis Tristis*'tir[671](Lev. No. 16). Anadolu'da Akmonia[672] ve Kyzikos'ta[673]*Attis Tristis* tipine uygun örnekler yer almaktadır. Kyzikos'taki örnekte Attis bir payenin önünde yüksek kabartma olarak işlenmiş; Akmonia'daki örnekte ise bir mezar kapısının üzerinde alçak kabartma olarak işlenmiştir. Afyon Müzesi'ndeki Attis (Lev. No. 16) *Trapezophoros* [674] (Masa Ayağı) olarak kullanılmıştır. Antik Çağ'da mekan süslemelerinde, zerafet ve zenginliği yansıtmada önemli bir eser olarak görülmektedir. Ayrıca masa ayaklarının tapınaklara sunulduğu ya da bağış yapıldığıda bilinmektedir [675] . Masa ayakları Antik Dönem içerisinde değişik biçimlerde yapılmış olup Klasik, Hellenistik, Roma Dönemlerinde gerek hayvan, sfenks veya karışık varlıklı biçimli gerekse tanrı-tanrıça, efsanevi kahramanlar veya insan figürlerini ele alan biçimde eserler ortaya koyulmuştur[676]. Masa ayaklarının yükseklikleri yaklaşık bir metre civarında ve genişlikleri ile derinlikleri birbirine yakındır. Üst düşeyi kalmış olanlarda masa tablasının oturacağı yer bellidir. Dış yüzeyi kabartmalı hayvan protomlu masa ayakları taşıyıcı eleman olarak görülmekte olup bir tür karyatid olarak belirtilmiştir[677]. Özellikle aslan pençesi olarak betimlenen masa ayakları M.Ö. 4. yy içerisinde sıklıkla kullanılmış olup, bu zamandan sonra kullanımı azalmıştır [678] . Benzer örneklerini Efes Müzesi'nde, [679] İzmir Arkeoloji

[669] Naumann 1967, 241, Taf. 29.1,2,3.

[670] Vermaseren 1987, 262, Fig.47.

[671] Vermaseren 1987, 34, No.93, Pl. XII; Takalic 2015, 98,100, Fig.1-2.

[672] Vermaseren 1987, 36, No.103, Pl. XIV.

[673] Vermaseren 1987, 92, No.282, Pl. LIX.

[674]Tiberiou 1993.

[675] Anabolu 1991, 71, dip.1. (Cicero epistulae ad familiares, VII.23).

[676] Çelikbaş 2015, 43; Anabolu 1991, 72.

[677] Anabolu 1987, 293.

[678]Tiberiou 1993, Kat. No. 97; Kat. No. 83 a-b.

[679] Anabolu 1991, 72-73, Res. 1-5.

Müzesi'nde [680] görmekteyiz. Tanrı-Tanrıça, efsanevi kahramanlar veya insan figürlerini ele alan biçimde eserler içerisinde özellikle Dionysos ve grubu sevilerek kullanılmıştır [681] . Bunun dışında Marsyas, [682] Herakles, [683] Eros, [684] Hermes, [685] Attis'te[686] sevilerek kullanılan betimlemelerdendir. Afyon Müzesi'nde bulunan Attis (Lev. No. 16) eserine benzer eser İzmir Arkeoloji Müzesi'nde görmekteyiz[687]. Eserin baş kısmı ile sağ kolunda noksanlılar bulunmaktadır. Bunun dışında diğer özellikleri her iki eser stil ve tipolojik açısından benzerlik göstermektedir.

4. 1. 3. Apollon

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 4 adet Apollon heykelciği bulunmaktadır (Lev. No.18-21). Bu heykelciklerin 2 adetinin (Lev. No.18-19) buluntu yeri bilinmekte; 2 adetinin (Lev. No. 20-21) buluntu yeri bilinmemektedir.

Apollon heykelciklerinin göstermiş oldukları stil ve tipoloji birlik için iki alt grupta incelenebilir. Birinci grupta olan da (Lev. No. 18) *Apollon Daphnephoros* olarak ayakta betimlenmiştir; İkinci grupta olanlar (Lev. No.19-21) ise *Apollon Kitharoidos* olarak betimlenmiştir. Müzede sadece baş kısmının eksik olarak korunmuş 3 adet heykelciği (Lev. No. 18-19, 21); baş kısmının korunduğu 1 adet heykelciği bulunmaktadır (Lev. No.20).

Birinci grupta olan da (Lev. No. 18) Apollon sağ elinde defne tutmakta olup, defne betimlenmesi ile birlikte "*Daphnephoros*" olarak adlandırılmaktadır[688]. Bu tip Hellenistik ve Roma Dönemi içerisinde sevilerek işlenmiştir. *Apollon Daphnephoros* betimlemesi heykel sanatı dışında kabartma, sikke ve gemma gibi diğer birçok eserde

[680] Anabolu 1987, 293, Res. 1-5.

[681] Anabolu 1991, 73, Res. 11; Dinç 2015, 92, Kat. No. 45, 46, 47.

[682]Tiberiou 1993, Kat. No. 80 a.

[683] Anabolu 1991, 73, Res. 14-15; Tiberiou 1993, Kat. No. 59 a-b, Kat. No. 105 a-c.

[684]Tiberiou 1993, Kat. No. 48 a-f, Kat. No. 102 c.

[685] Ajootian 2000, 487-488, Fig. 1.

[686]Tiberiou 1993, Kat. No. 77 a-b, Kat. No. 101 a-c, 107 a-b.

[687] Anabolu 1987, 295, Res. 15.

[688] LIMC-II-2, 254, No. 324.

de görülmektedir[689]. Bu sıfatı ile birlikte iyileştirici ve arınmacı özellikleri ile öne çıkar; ayrıca *Apotropaios* "def edeci" sıfatı ile de anılmaktadır[690]. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Ephesos antik kentinde bulunan Apollon heykeli[691] ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykel benzerlik göstermektedir. Ephesos antik kentinde bulunan heykelin sağ elinin eksik olması ile birlikte elinde defne tutmakta olduğu bulunmakta olan sikkeler yardımıyla *Daphnephoros* olarak betimlenmiş olup, tipe en büyük örnek olarak görülmektedir[692]. Afyon Müzesi'ndeki Apollon heykelinin üst gövdesi Ephesos heykeline göre ters yöne sağa tarafa doğru dönük betimlenmiştir. Boyun kısmının kalan parçasından hareketle de başın sağa taraf doğru döndüğü anlaşılmaktadır. Sağ eliyle bir defne dalını kavramış ve elinin altında da bir phiale görülmektedir. Her iki eserde taşıdıkları belirgin özelliklerden dolayı *Apollon Daphnephoros* olarak adlandırılabilmektedir. Irak Arkeoloji Müzesi'nde bulunmakta olan Apollon heykeli [693] ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykel benzerlik göstermektedir. Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan heykele göre ters yönde hareketlilik gösteren heykelin sol tarafında bir üç ayak görülmekte olup, üç ayağı sarmakta olan bir heykel betimlenmiştir. Sağ kolu ile bir ağaç kütüğüne yaslanmış ve sağ eli eksik olarak betimlenmiştir; ancak gerek müzedeki eser gerekse sikkeler yardımıyla sağ elinde bir defne dalı tutmakta olduğu anlaşılmaktadır. Her iki eserde taşıdıkları belirgin tipolojik özelliklerden dolayı *Apollon Daphnephoros* olarak adlandırılabilmektedir. Phrygia Bölgesi'nde bulunan M.S. 2.yy ait sikkelerde -Tiberiopolis- arka yüzünde *Apollon Daphnephoros* tipinde betimlemeler yer almakta; ancak bu betimlemelerde Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan Apollon heykeline göre ters yönde hareketlilik göstermekte ve heykelin sol tarafında bir üç ayak görülmekte olup, üç ayağı sarmakta olan bir heykel betimlenmiş ve ileriye uzatmış olduğu sağ eliylede defne dalı tutmaktadır. *Apollon Daphnephoros* tipi taşıdığı özelliklerinden dolayı M.Ö. 4.yy heykeltıraşlığıyla ilişkilendirilmektedir[694].

[689] Marinova 1975, 34.

[690] Taşlıklıoğlu 1954, 18 vd.

[691] Mendel 1912, 269-271, No. 1371.

[692] Bilici 2002, 16.

[693] Basmachi 1975, 301, Fig. 200.

[694] Bilici 2002, 36.

İkinci grupta olanlar da (Lev. No.19-21) ise tipolojik olarak *Apollon Kitharoidos* olarak betimlenmiştir. Apollon elinde tutmuş olduğu *Kithara*'dan dolayı yaygın olarak bu tipolojide adlandırılmaktadır[695]. Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde sıklıkla betimlemesi yapılmıştır[696]. Erken dönem örneklerinde tanrı genellikle hymationlu bir khiton giymekte ve peplos üzerine de hymation da giyebilmektedir[697]. Erken dönemlerde betimlemelerinde saçlar uzun ve arkadan bağlanmakta; Hellenistik Dönem'de giyinik ve saç bukleleri omuz üzerinden aşağıya doğru uzanmaktadır[698]. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise betimlemelerinde saç ve elbiselerde değişkenlik söz konusudur[699]. *Apollon Kitharoidos* betimlemelerinin erken örneklerinde Apollon, sağ eli ile yere paralel şekilde uzattığı elinde phiale tutmaktayken sol elinde ise *Kithara* tutmaktadır. Bazı betimlemelerinde ise sağ elinde herhangi bir şey olmayıp serbest şekilde bıraktığı da görülmektedir[700]. Corsten[701] ve Flashar[702] sağ elinde phiale ve sol elinde ise *Kithara* tutmasından dolayı Apollon'un ön tipi olarak Bryaxis tarafından yapılmış Apollon Daphne kült heykelini belirtmektedirler. Saç biçimi dışında motif olarak benzer örnekler çok daha erken dönemlerde görülmesi, özellikle M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen Aigina adak levhası, Bryaxis'ten önce daha erken örneklerin aranmasına işaret etmektedir[703]. *Apollon Kitharoidos* tipi için farklı öneriler öne sürülmüştür. Euphranor, Skopas ve Bryaxis için bu tipin öncüleri olduğu ileri sürülmektedir. Apollon Patroos heykeli Euphranor'un eseri olup, tipin öncülerinden sayılır. *Apollon Kitharoidos* betimlemeleri için Praxiteles'in yapmış olduğu Mantineia kabartmasında[704] ve Apollon için yapılan adak kabartmasında[705] Apollon *Kithara*'sı ile betimlenmektedir.

[695] Şahin 2000, 87.

[696] LIMC-II-2, 192-195, No. 111, 112, 115, 117-119, 135, 140, 141, 142, 145 a-d.

[697] Bieber 1928, 18.

[698] Zeyrek 2004, 100-101.

[699] Şahin 2000, 88.

[700] Yener ve Ölmez 2003, 34.

[701] Corsten 1987, 55.

[702] Flashar 1992, 73.

[703] Yener ve Ölmez 2003, 34.

[704] Boardman 2014, 63, Res. 28.1.3.

[705] Boardman 2014, 135, Res. 140.

Apollon Kitharoidos tipi için Korinth'ten ve Delos'tan ele geçmiş olan mermer kopyalar Erken Hellenistik Dönem kopyaları olarak değerlendirilmektedir[706]. Geç Hellenistik Dönem içine tarihlenen Archelaos Kabartması[707] üzerindeki *Apollon Kitharoidos* figürü tipin gelişimi konusunda fikir vermektedir. Erken örneklerden vazo üzerindeki betimlemelere bakıldığında Orvieto'dan M.Ö. 520 yıllarına tarihlenen siyah figürlü Attika Hydria'sında Apollon *Kithara*'sı ile betimlenmektedir[708]. Vulci'den kırmızı figürlü Attika amphorası üzerinde de Apollon *Kithara*'sı ile betimlenmektedir[709].

Apollon Kitharoidos ikonografisini daha iyi anlamamız için *Kithara*yı incelememiz gerekir. *Kithara* Apollon'un kült törenlerinde sıklıkla kullanılan bir müzik aletidir. İki tip *Kithara* bulunmaktadır: Konser *Kithara* ve Beşik *Kithara*. Beşik *Kithara* (*Wiegenkithara*)[710] formu beşiğe benzediği için Wegner[711] tarafından bu isimle adlandırılmıştır. M.Ö. 5. yy kullanılan yedi telli üç çeyrek daire formunda bir çalgıdır[712]. Beşik *Kithara* Yunan kökenli olarak düşünülse de bu formun Anadolu kökenli olduğunu belirtinlerde bulunmaktadır[713]. Diğer bir tipi ise Konser *Kithara'dır.* Büyük boyut olarak da nitelendirilen Konser *Kithara*sı Lesboslu Kepion tarafında bulunduğu belirtilmektedir[714]. Konser *Kithara*sı'nın erken örnek tiplerine Geometrik Dönem Kıbrıs vazolarında görülmektedir[715]. Kökeninin Mezopotamya olduğu ve Fenike'de adının *Kinnor* olduğu Yunancaya ise *Kithara* olarak geçtiği düşünülmektedir[716]. M.Ö. 7. yy ortalarından sonra Konser *Kithara*sı formuna kavuşmuştur. Yedi telli olarak yapılan Konser *Kithara*sı sağ elle tutulmakta olan *Plektron* ile çalınmaktadır. Konser *Kithara*sı *phorminx, lyra* ve *barbiton*'a göre daha

[706] Münteha 2015, 63.

[707] Smith 2002, 202, Res. 2016.

[708] Carpenter 2002, 219, Res. 288.

[709] Carpenter 2002, 51, Res. 46.

[710] Çelik 2008, 70.

[711] Wegner 1949, 30-32, Pl. 1c.

[712] Çelik 2008, 70.

[713] Lawergren 1985, 31.

[714] Çelik 2008, 67.

[715] Gürbüzer 2012, 156.

[716] Avigad 1978, 149, Fig. 1, 4-6, 9-10.

zor çalınan bir müzik aletidir[717]. Bu müzik aletini çalan iki tip görülmektedir: *Kitharoidos* (çalarken aynı zamanda söyleyen kişi) ve *Kitharist* (sadece sözsüz müzik icra eden)[718].

Afyon Müzesi'nde bulunan eser ile İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan *Apollon Kitharoidos*[719] ile benzer özellikler göstermektedir. Eserler tipolojik ve stil özellikleri benzerdir. Her iki eserde de Apollon *Kithara*'sını sol elinde tutmaktayken sağ elinde de plektronunu tutmaktadır. Eserlerin her ikisinin de sol yanında bir köpek bulunmaktadır. Afyon Müzesi'ndeki eser ile diğer bir karşılaştırma örneği ise Eskişehir Müzesi'nde bulunmakta olan *Apollon Kitharoidos*[720] ile benzer özellikler göstermektedir. Her iki eserde de Apollon *Kithara*'sını sol elinde tutmaktayken sağ elinde de plektronunu tutmaktadır. Eserler tipolojik ve stil özellikleri benzerdir.

Afyon Müzesi'nde bulunan eser ile Antalya Müzesi'nde bulunan *Apollon Kitharoidos*[721] ile özellikle tipolojik ve stil özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Vücudun hafif "S" biçiminde kıvrılması, sol elinde tutmuş olduğu *Kithara*'sı ve sol elinde tutmakta olduğu *plektron* ile benzerdir. Hierapolis Tiyatro kabartmasındaki *Apollon Kitharoidos*[722] ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerdir. Eserler tipolojik ve stil özellikleri benzerdir. Vücudun hafif "S" biçiminde kıvrılması, sol elinde tutmuş olduğu *Kithara*'sı ve sol elinde tutmakta olduğu *plektron* ile benzerdir.

4. 1. 4. Herakles

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 3 adet Herakles heykelciği bulunmaktadır (Lev. No.22-24). Bu heykelciklerin2 adetinin (Lev. No. 22, 24) buluntu yeri bilinmektedir. 1 adet ise (Lev. No.23) satın alınmış olup müzeye kazandırılmıştır.

[717] Çelik 2008, 67.

[718] Gürbüzer 2012, 157.

[719] Mendel 1912, 269-271, Nr. 1387.

[720] Bilici 2002, 42, Lev. 4 c.

[721] Flashar 1992, 168-172; Özgür 2008, 40, Kat. No. 13.

[722] Çubuk 2008, 118, Res. 2. 10.

Heykelcikler göstermiş oldukları stil ve tipoloji birlik için iki alt grupta incelenebilir. Birinci grupta olan da (Lev. No. 22-23) *Herakles Farnese* betimlenmiştir; İkinci grupta olan ise (Lev. No.24) *Herakles Albertini/Pitti* olarak betimlenmiştir.

Herakles bir nesne üzerine dayalı ve üzerine aslan postu atılı topuzu (Lev. No. 22, 24) ve topuzunun altında bir boğa başı betimlenmektedir. Dışa dönük avucunun içinde Hesperidler'in bahçesinden getirdiği elmalar bulunmaktadır. Uzun sakallı ve kabarık saç bukleleri ile işlenmişve başının üstünde bir çelenk ile betimlenmiştir (Lev. No.22). Sadece birinde (Lev. No.22) adak yazıtı bulunmaktadır.

Birinci grupta olan (Lev. No.22-23) heykel duruş ve tipolojisi *Herakles Farnese* ismini taşıyan tipe girmektedir[723]. Günümüze kadar birçok kopyası gelen eser, sikkeler üzerinde –ki bunları özellikle Phrygia Bölgesi'nde ele geçenler ile değerlendirmek gerekirse- Synnada,[724] Kibyra,[725] Akmoneia[726] kent sikkelerinde görülmektedir. Sikkeler üzerinde Herakles cepheden betimlenmiş olup, sol koltuğunun altında topuzu ile birlikte çıplak, ayakta ve dinlenir biçimde görülmektedir. Aslan postu topuzunun üzerinde olup, aşağıya doğru sarkmakta, topuzunun alt kısmında boğa başı görülmektedir. Herakles sağ kolunu arkaya doğru dirsekten bükük şekilde uzatmaktadır. Bu duruş pozisyonu ya da tipolojisi *Farnese* tipine uygundur. *Farnese Herakles* tipinin yaratıcısı heykeltıraş Lysippos'tur[727]. Bu tipin en iyi örneğini yansıtan ise Nappoli Ulusal Müzesi'nde bulunan ve heykeltıraş Glykon tarafından yapılan *Farnese Herakles*'idir[728]. Bir İskender tetradrakhmisi üzerindeki Herakles betimlenmesinden hareketle Lysippos'un bu eseri memleketi Sikyon için yaptığı düşünülmüştür[729]. *Herakles Farnese* tipinde kahraman, topuzuna dayanır durumda yorgun ve kaslıdır ama arkasına gizlice ölümsüzlüğün güvencesi

[723] Beard ve Henderson 2001, 199-202; Pollitt 1986, 50, Res. 41; LIMC-IV, 699, No. 702-703.

[724] BMC 67, Pl. XLVII.

[725] SNG v.Aul. 1957, 3748-9.

[726] SNG Copenhagen 19.

[727] Havelock 1971, 119-120, No. 81.

[728] Richter 1954, 76; Boardman 2014, 57, Res. 37.

[729] Lippold 1950, 282; Johnson 1927, 204; Bieber 1961, 37; Vermeule 1975, 323; Steven 1975, 17.

olan Hesperidler'in bahçesinden getirmiş olduğu elmaları tutar. Lysippos'un Sikyon için yaptığı orijinali muhtemelen bronzdandır[730].

Farnese Herakles heykelinin zamanımıza kadar çeşitli replikler arasında farklı üslup farklılıkları da ortaya çıkarmıştır. Floransa repliği abartılı kas yapısı, hantal ve ağır yapısı ile Lysippos'tan ayrılmaktadır; ancak sağ kolun arkaya doğru uzatılması sol bacağın sağ bacağın önüne doğru uzatılması, uzun ve ince vücut oranına karşın küçük kafa yapısı ile heykeltıraşın getirdiği yeni akıma uymaktadır[731]. Napoli Müzesi'ndeki replik Lysippos'un Herakles'i için örnek olarak verilmektedir[732]. Heykelin ilk sahibine göre adlandırılan *Herakles Farnese,* Caracalla hamamı için yapılmıştır[733]. Bu eserde kaslar daha da abartılı olarak verilmiş hatta damarlarına kadar işlenmiştir. Eser ağır ve hantal olarak görülmektedir. Napoli Müzesi'ndeki eser Lysippos'un eserinden daha da uzaklaştığını söyleyebiliriz. Eser M.S. III. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir ki bu tarihlemeye yardımcı olan en önemli öğe ise eserin yapıldığı bina olan Caracalla hamamıdır[734]. Gerek Floransa gerekse Napoli Müzesi'ndeki *Farnese Herakles* eserlerine baktığımızda ağır ve hantal yapıları; ayrıca kasların abartılı ve ayrıntılı işlenmesi Barok üslup ile ilişkilendirilebilir. Floransa repliği Lysippos'un eserine en yakın örnek olarak değerlendirilmektedir[735]. Floransa kopyalarının yanına Hermitaj,[736] Antikythera[737] ve Argos[738] kopyalarını da ekleyebiliriz. Argos repliği kasların abartılı verilmeyişi ve damarlarında belirgin olmaması eseri orijinale yaklaştırmaktadır. Orijinale en yakın olarak görülen ise Salamis repliğidir[739]. Kasların abartılı olmaması, başın vücuda göre küçük oluşu ve gözlerin işlenişi Lysippos'un üslubuna yakın görülmektedir. Afyon Müzesi'ndeki eserle karşılaştırıldığın başın sola fazla çevrilmemesi ve fazla

[730] Brilliant 2005, 19.

[731] Boardman 2014, 57.

[732] Richter 1954, 76; Brilliant 2005, 19; Tetrode 2001, 522; Hafner 1961, 393, Res. 410.

[733]Zschietzchmann 1939, 91, Res. 80.

[734] DeLaine 1992, 13 vd.; Thorpe 2012, 88-89.

[735] Mansuelli 1958, 58.

[736] Waldhauer 1928, C. I, 30, No. 11, Lev. 10, 12.

[737] Svoronos 1937, Lev. XI.1.

[738] Marcade 1980, 134-135, Fig.1-2.

[739] Karageorghis ve Vermeule 1964, 17-18, Pl. 15; Frischer 1992, 209-210, d.n. 26.

eğik olmaması benzerlik göstermektedir. Müzedeki eseri diğer kopyalardan ayıran özellik ise başında çelenk bulunmasıdır. Salamis eserinin saçları kısa bukleler halindeyken müzedeki eserin saçları fazla derin olmayan dalga halindedir. Salamis repliğinde gözler işlenmemişken; müzedeki eserin gözlerinde matkap izleri görülmektedir. Salamis eserinde yüz sakinken; müzedeki eserin yüzü Barok üsluba yakındır. Detroit heykeli[740] replikler arasında Afyon Müzesi'ndeki eser ile yakınlık göstermektedir. Vücudun oranı, kasların işlenişi, topuz ve aslan postu benzerlik göstermektedir. Antalya Müzesi'nde sergilenmekte olan Perge Tiyatrosu'ndan getirilen eser[741] ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerlik göstermektedir. Vücudun oranı, kasların işlenişi, ayaklarının duruşu ve topuzun boğa başının üzerinde durması ile benzerlik göstermektedir. İki eser arasındaki fark ise sağ tarafta duran destektir. Antalya Müzesi'nde sağ tarafta desteğin yanında geyik figürü bulunmaktayken; Afyon Müzesi'nde ise geyik figürünün olmamasıdır. Antalya Müzesi'ndeki eserin baş kısmı korunmadığından değerlendirme yapılamamaktadır.

Kasların en ufak ayrıntılara kadar plastik bir şekilde verilmesi onu Lysippos'un yapıtlarından ayırmaktadır. Eser kasların işlenişi, yüzün pathetik ifadesi ile Hellenistik Barok üslup karakterlerini göstermektedir. Roma kopyasınında bu tipte geliştiğini belirtebiliriz.

İkinci grupta olan heykelcik (Lev. No.24) duruş ve tipoloji olarak*Herakles Albertini/Pitti* ismini taşıyan tipe girmektedir[742]. *Herakles Albertini/Pitti* genellikle sakallı olarak betimlenmektedir. Vücut bütünlüğü, aslan postu ve Hesperidler'in elmaları gibi özellikleri ile Geç Klasik Döneminde yapılmış olan bronz orijinalin kopyaları olarak değerlendirilmektedir[743]. Ayrıca, eserin duruş biçimi ve sol koluna sarılmış olan aslan postu M.Ö. 450-40 civarına ait bir orjinalin kopyası olup, çoğunlukla Myron'un Samos'taki Herakes, Athena ve Zeus grubuna verilmektedir[744]. Herakles'in gerek saç ve sakal yapısı gerekse vücut yapısı Lysippos'un oluşturmuş

[740] Karageorghis ve Vermeule 1964, 19, Pl. 19, Res. 6.

[741] Özgür 2011, 55.

[742] LIMC-IV-2, 744, No. 271; Kansteiner 2000, 7, 48, Res. 46, 129; Gagliano 2013.

[743] Marconi 2011, 149, Fig. 4; Palagia 1984, 109-111, Fig. 1a; Stewart 1977, 69; Boardman 2014, 75, Res. 74.

[744] Boardman 2005, 88, Fig. 72.

olduğu tipten ayrılarak; *Herakles Albertini/Pitti*geç dönem kopyalarına benzemektedir. Lysippos'un oluşturduğu tipe en yakın erken örnek ise M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Güney İtalya'da bulunan bir sütunlu Krater üzerinde de Herakles sakalsız olup, sağ eli ile lobutuna dayanırken sol kolu ise aslan postuna sarılmıştır[745]. M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Lucania Herakleia sikkelerinde de bu tip incelenmiş[746] ve mermer örneklerine en yakın örnekler olduğu belirtilmiştir. Klasik ve Hellenistik Dönem içerisinde Herakles genellikle genç ve sakalsız olarak gösterilmiş olup, geç dönemlerde yaşlı ve genellikle sakallı olarak betimlenmiştir[747]. Bu tipe benzer terrakottalar Aydın,[748] Patara,[749] Troya[750] gibi yerleşim alanlarında bulunmaktadır. Boston Sanat Müzesi'nde bulunmakta olan mermer heykel ile terrakotta rölyef *Herakles Albertini/Pitti*tipinin geç dönem örneklerinin gelişimi içinde bulunmakta[751] ve Afyon Müzesi'nde bulunan tipe uygun olarak betimlenmiştir. Günümüze kadar birçok kopyası gelen eser sikkeler üzerinde de değerlendirmek gerekirse –özellikle Phrygia Bölgesi'nde ele geçen- Nakoleia antik kentinde Domitian dönemine tarihlenen sikkede[752] Herakles sol koluna aslan postunu sarmış ve ileri uzattığı eli ile de elmaları tutmakta; sağ eli ile de topuzunu tutmaktadır. Temenothyrae antik kentinde Valerian dönemine ait sikkede[753] Herakles sol koluna aslan postunu sarmış ve ileri uzattığı eli ile de elmaları tutmakta; sağ eli ile de topuzunu tutmaktadır. Herakles'in arkasında ise Hesperidler'in elma ağacı ve bir Hesperid betimlenmektedir.

[745] Lehmann 1946, 53; Richter 1953 116, Pl. 96 e; Borda 1966, 40 vd, Tav. X.

[746] Marconi 2011, 148, Fig. 3; Benso 1900, 36, Fig. 10.

[747] Işın 2007, 64-65, Res. 39-40.

[748] Çekilmez 2013, 202, Fig. 1-4.

[749] Işın 2007, 64-65, Res. 39-40.

[750] Thompson 1963, 72 lev. 5 no. 2.

[751] Murley 2012, 494, Fig. 96.

[752] Aulock 1980, 133-608.

[753] Lockett 1961, Collection XII lot 2936.

4. 1. 5. Asklepios

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 1 adet Asklepios heykelciği bulunmakta (Lev. No.25) olup, heykelciğin buluntu yeri bilinmektedir.

Heykel tipolojik olarak *Chiaramonti Asklepios*'u ismini taşıyan tipe girmektedir[754]. Bu tipin en iyi tanınan replikleri arasında Hermitaj Müzesi,[755] Roma Palazzo Altemps,[756] Kassel,[757] Museo Nuovo Capitolino[758] ve Vatikan Müzesi'nde Ostia'dan Chiaramonti [759] yer almaktadır. Asklepios heykelleri ile ilgili çeşitli tipolojik çalışmalar yapılmıştır [760] . Bu müzelerdeki örnekler ile yapılan karşılaştırmalar ile Afyon Müzesi'ndeki eserin bu gruba girdiği görülmektedir. Tipolojik olarak en erken örneğine ise M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Kynuria'dan adak stelidir[761]. Afyon Müzesi'nde bulunan esere baktığımızda gerek saç ve sakal işlenişi ile gerekirse elbisesindeki bol zengin kıvrımları ile Hellenistik Dönem Barok üslubunu yansıttığını belirtebiliriz. Eserin orijinal ile ilgili tarih ve heykeltıraşı hakkında çeşitli fikirler bulunmaktadır. Myron'un yapıtı olduğunu,[762] M.Ö. 420'den sonra eserin orijinalin yapıldığını[763] ve M.Ö. 5. yüzyıl içerisinde yapıldığını[764] ileri sürenler olmuştur. Tipe adına veren Vatikan'da bulunan Asklepios heykelciği [765] duruş biçimi ve hymationun vücudu sarış biçimi benzer olsa da bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Vatikan'daki eserin kıvrım rulosu kasık çizgisinin altından sol kola doğru ilerken; Afyon Müzesi'ndeki heykelde kasık çizgisinin üstünden sol kola

[754] LIMC-II-1, 885; LIMC-II-2, 658-659, No. 207, 300, 303, 304, 307.

[755] Waldhauer 1928, C. I, 12, No. 3, Lev. 3; LIMC-II-1, 885.

[756] Amelung 1903, C. I, 379, No. 113, Lev. 39.

[757] Bieber 1915, 265, Res. 1.

[758] Mustilli 1939, 25, Kat. No. 20, Pl. 20.

[759] Bieber 1957, 85-85, Fig. 31; Budde ve Nicholls 1964, Pl. 33.

[760] Bieber 1957; Holtzmann 1984, 631-667.

[761] Bieber 1957, 78, Fig. 14.

[762] Furtwangler 1893, 366.

[763] Bieber 1915, 16; Bieber 1957, 85.

[764] Karageorghis ve Vermeule 1964, 15.

[765] Bieber 1957, 85-85, Fig. 31.

doğru ilerlemektedir. Ayrıca Vatikan eserinde hymation sağ ayaktan sol ayağa doğru kıvrımlar diagonal bir şekilde ilerlemekte ve kıvrım rulosunun altından sol kola dolanmaktayken; Afyon Müzesi'ndeki eserde sağ ayaktan başlayan diagonal şekilde başlangıç yapan kıvrım ise rulonun altında aşağıya doğru neredeyse üçgen şeklinde düşen hymationun uç kısmı ile kesilmektedir. Sakal işleniş ile ufak farklılık göstermektedir. Vatikan eserinde sakal buklelerinin kabartılarak yuvarlaştırılması ve kıvırcığımsı buklelerde matkap noktaları belirginken; Afyon Müzesi'ndeki eserde sakal bukleler halinde olmakla beraber yuvarlaklaştırılmamış ve kıvırcığımsı olmamıştır. Hermitaj Müzesi'nde[766] yer alan Asklepios heykeli ile duruş biçimi ve hymationun vücudu sarış biçimi Afyon Müzesi'ndeki eser ile benzer olsa da ufak farklılıklar dikkat çekmektedir. Hermitaj'daki eserin kıvrım rulosu kasık çizgisinin altından sol kolu doğru ilerken; Afyon Müzesi'ndeki heykelde kasık çizgisinin üstünden sol kola doğru ilerlemektedir. Hermitaj'daki eserde sağ ayak sol ayağın yanına biraz yakınken; Afyon Müzesi'ndeki eserde sağ ayak arkaya ve yana doğru çekilmiştir. Museo Nuovo Capitolino'daki eserin fazla belirgin olmayan kıvrım rulosu kasık çizgisinin altından sol kolu doğru ilerken; Afyon Müzesi'ndeki heykelde kasık çizgisinin üstünden sol kola doğru ilerlemektedir. Museo Nuovo Capitolino'daki eserde sağ ayak sol ayağın yanına biraz yakınken; Afyon Müzesi'ndeki eserde sağ ayak arkaya ve yana doğru çekilmiştir.

G. Grimm, "*Asklepios Amelung*" [767] olarak bilinen grup arasından ikonografileriyle ayrılan yeni bir tip belirlemiştir. Asklepios heykel ve heykelcikleri arasında elinde yumurta taşıyanları, benzer örneklerin bulunduğu müzelere göre "*Nea Paphos–Alexandria–Trier*"[768] adıyla ayrı bir grup olarak tanımlamış, yılan ve yumurtayı doğrudan Glykon ile ilişkilendirerek, ikonografinin doğum yerini kültün M.S. 160'larda ortaya çıktığı *Abonou teikhos* olarak önermiştir[769]. F. Sirano, "*Tipo Nea Paphos*"[770] olarak adlandırdığı grubun erken tipi olarak Kos Asklepieionu'nda bulunan ve M.S. II. yüzyıla tarihlenen, başı eksik Asklepios heykeli olduğunu öne

[766] Waldhauer 1928, C. I, 12, No. 3, Lev. 3;. LIMC-II-1, 885.

[767] Mazzuca 2014, 293.

[768] Sirano 1994, 208-9, Fig. 5a-b, 6a-b.

[769] Mazzuca 2014, 291.

[770] Sirano 1994, 206, Fig. 4.

sürmüştür[771]. Bu çalışmalardan sonra; V. Mazzuca içlerinde –sadece adını andığı– Yelten Asklepiosu'nun[772] da olduğu yedi yeni buluntuyla bu grup için "*Yumurta Taşıyan Asklepios*"[773] en kapsamlı çalışmayı 2014 yılında yapmıştır. Bu grubun en önemli özelliği parmaklarının arasında yumurta tutmasıdır. Her ne kadar farklı sembolik değerleri olan bu özellik Yunan-Roma dünyasında büyük ölçüde tercih edilse de Asklepios ile ilgili olarak M.S II. Yüzyıl ile ortaya çıkmaktadır. Aslında, Amelung tipinin prototipinde veya şifa tanrısının başka bir ikonografisinde kullanılmamıştır. Sonuç olarak, sağ elinde bir yumurta tutan Asklepios'un ikonografik türü, M.S. 3. yüzyıldan 4. yüzyıla tarihlenen Korint'ten Asklepios hariç olmak üzere, özellikle M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısı olan emperyal tarihin geniş bir heykelcik grubu tarafından tasdik edilmiştir[774].

4. 1. 6. Telesphoros

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 1 adet Telesphoros heykelciği bulunmakta (Lev. No.26) olup, heykelciğin buluntu yeri bilinmemektedir.

Telesphoros'un en erken betimlenmesi M.Ö. 2. yy tarihlenen Selanik'te bulunmakta olan pişmiş toprak heykelciğidir[775]. Genellikle cepheden ve ayakta betimlenmiş olup, ayakları çıplak olarak verilmiştir. Kıyafet olarak *Cucculatus* giymiş olup, bu manto dikişli de olabilir dikişsiz de olabilir. Telesphoros'un anıldığı en erken epigrafik kanıt ise M.S. 98-102 yıllarına tarihlenen Pergamon'dan yazıttır[776]. Batı Anadolu'daki varlığının diğer önemli kanıtı ise Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Pergamon'da bulunan sikkelerdir[777]. Synnada'da bulunan (Afyon-Şuhut) sikkelerde de[778] -Severuslar Dönemi- betimlemeler yer almaktadır[779]. Bu da Afyon

[771] Sirano 1994, 199-232.

[772] Demirer 2016.

[773] Mazzuca 2014, 297, Fig. 1-4.

[774] Mazzuca 2014, 295-296.

[775]Donceva 2001, 99.

[776] Habicht 1969, 135.

[777] Coşkun 2019, 39.

[778] Öztopbaş 2010, 64.

ve bölgede kültünün varlığını göstermektedir. Anadolu'da mermerden yapılmış ve tek başına betimlenmiş heykellerinin biri Efes Müzesi'nde bir diğeri de Edirne Müzesi'nde olmak üzere yayımlanmış olarak iki adet bilinmekte[780] ve her iki eserde M.S. 2. yy içerisine tarihlenmiştir. Mermer heykellerine Roma Müzesi, Glyptothek Müzesi, Atina Agora Müzesi, Efes Müzesi, Kyrene Müzesiolmak üzere bulunmaktadır[781]. Afyon Müzesi'nde bulunan ile Kartaca Müzesi'nde bulunan Telesphoros[782] eseri, Makedonya Skopje Müzesi'nde sergilenmekte olan mezar steli[783] üzerinde betimlenmekte olan Telesphoros ve Atina Agora'sında ele geçen pişmiş topraktan yapılmış olan kandillerdeki[784] betimleri ile stil ve tipolojik olarak benzerlik göstermektedir.

4. 1. 7. Poseidon

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 1 adet Poseidon heykelciği bulunmakta (Lev. No.27) olup, heykelciğin buluntu yeri bilinmemektedir.

Zeus gibi Poseidon da genelde sakallı bir erişkin olarak gösterilebilmektedir. Aslında betimlemeler birbirine benzemektedir ki Artemision Burnu açıklarında bulunmuş olan bronzdan büyük boyda ve sakallı bir erkek figürünün[785] kimliği hakkında belirsizlikler olup, onları birbirinden ayırmak çoğu zaman olanaksız bir durum almaktadır. Bu ayrım ancak atribütüleri aracılığıyla mümkün olmaktadır. Taşıdığı nesne dışında herşeyi tam olan heykel elinde ya bir şimşek ya da trident taşımaktadır. Zaman içerisinde tanrının görünümünde de biraz değişikliği uğrar. Tiplemedeki en önemli değişiklik M.Ö. 5. yy ortalarından itibaren bazı sikkelerde

[779] Wroth 1882, 289.

[780] Yaraş 2015, 725, Res. 1-5.

[781] LIMC-V-1, 870-878.

[782]Martin 1915, 14, Pl. 4, 2.

[783]Josifovska 1961, 35, No. 238, Fig. 9.

[784] Grandjouan 1961, 75, Pl. 27, 943, 949, 951, 958.

[785] Boardman 2005, 53, Fig. 35.

tanrının sakalsız olarak betimlenmesidir; ama bunlar da tanrıyı gelenekselleşmiş sakallı tiplemesi ile gösteren sikkelerle aynı zamanda basılmıştır[786].

Poseidon at tanrısı "*hippios*" olarak da bilinmekte bu nedenden dolayı atları ve atlıları da korumakta olup, atların tanrısı olarak da ona tapınılmaktaydı[787]. Pentheskouphia'dan M.Ö. 6. yy ortasına tarihlenen bazı levhalarda M.Ö. 6. yy sonundan Potidaea sikkelerinde[788] ve daha sonraları da M.Ö. 5. yy sonlarına tarihlenen en az bir Güney İtalya vazosunda Poseidon bir ata binmektedir. Poseidon betimlemelerine baktığımızda elinde üçlü yabası ve yarı at yarı balık (*hippokampos*) şekilli hayvanlar tarafından taşınan arabanın içinde betimlenerek gösterilebilmektedir[789]. Arabanın etrafında ise balıklar ve çeşitli deniz yaratıkları olmaktadır. Ancak Afyon Müzesi'nde yer alan Poseidon Anadolu'da görülen atlı tanrılar grubu içinde değerlendirilerek işlenmiştir (Lev. No. 27). Tanrı sağ eli ile üçlü yaba ya da trident[790] tutmaktadır. Alt kısmında bulunan kaidenin ön yüzünde iki balık betimlenmiş olup, balıkların pulları ve kuyruk kısımları işlenmiştir. Sol alt tarafında yunus balığı betimlenmektedir. Tanrının kutsal hayvanlarından birinin at olmasına rağmen çok az bir şekilde at ile betimlenmiştir. M.S. 2-3. yy'da Anadolu'da atlı tip yerel ya da yöresel nitelikli birçok tanrıya öyle sevilerek uygulanmıştır ki bunlar arasında Poseidon'un olması şaşırtıcı değildir. Bunlardan ikisi Tefenni[791] biri de Gebren[792] de olmak üzere ele geçmiş olan üç sunak kabartmasıdır. Bu kabartmalardaki yazıtlar aracılığıyla Poseidon'a ait olduğu tespit edilmiştir. Adak yazıtında *Poseidon Epekoos* (yakarılanları işiten)[793] şeklinde adlandırılan bir atlının canlandırıldığı tespit edilmiştir. Her iki sunakta da Posedion bir at üzerinde betimlenmiş olup bir elinde de trident görülmektedir.

[786] Carpenter 2002, 41, Fig. 62.

[787]Karaosmanoğlu 2005, 39; Donald 1996, 141.

[788]SNG ANS 693 ff.

[789] Carpenter 2002, 41, Fig. 63.

[790] Walters 1892-1893, 17, 19; LIMC-VII-2, 353, No. 25, 27.

[791] Bean 1954, 484-485, No.17, Res. 22; Delemen 1993, 98, Lev. 98, Fig. 369.

[792] Buckler, Calder ve Cox 1924, 29, Fig. 3.

[793] Delemen 1993, 64.

4. 1. 8. Hermes ve Hermeler

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 1 adet Hermes heykelciği başı (Lev. No.28); iki adet de Herme bulunmaktadır (Lev. No. 29-30). Hermes heykelciğinin buluntu yeri bilinmekte; 1 adet Herme'nin (Lev. No.29) buluntu yeri bilinmekte, 1 adet Herme'nin (Lev. No.30) buluntu yeri bilinmemektedir.

Heykelcikler göstermiş oldukları stil ve tipolojik birlik için iki alt grupta incelenebilir. Birinci grupta olan da (Lev. No. 28) Hermes sadece baş kısmı ile betimlenmiştir; İkinci grupta olan ise (Lev. No. 29-30) Hermeler olarak betimlenmiştir.

Birinci grupta yer alan Lev. No. 28'de Hermes'in sadece baş kısmı korunmuş olup, Klasik Dönem yüz ve saç özelliklerine sahiptir[794]. Hermes'in başının üzerinde kanatlar ile betimlenmesi Roma İmparatorluk Dönemi'nde sıklıkla işlenmiştir[795]. Eserin baş tipi ise Paris Louvre Müzesi'nde sergilenen *Richelieu* tipindeki heykelinde görülmektedir[796]. Bu tipin en iyi tanınan replikleri arasında Paris Louvre Müzesi,[797] Roma Barracco Müzesi,[798] Side[799] ve Bergama Müzesi'nde[800] yer almaktadır. Bu müzelerdeki örnekler ile yapılan karşılaştırmalar ile Afyon Müzesi'ndeki eserin bu gruba girdiği görülmektedir. Eserin sadece baş kısmının kalmış olması onun belirgin bir tipe yerleştirmeyi zorlaştırmaktadır. Paris Louvre Müzesi'nde sergilenen *Richelieu* tipindeki heykelde sol elinde tutmakta olduğu *caduceus* ve başında sabitlenmiş olan kanatları ile bunun tanrı hermes olduğunu bilmekteyiz. Heykelin orjinalinin M.Ö. 5. yy ikinci yarısında Polykleitos tarafından bronzdan yapıldığı düşünülmektedir;[801] ancak eserin ince vücut yapısı ve kas

[794] Sezer 2013, 94.

[795] LIMC-V-2, 231, 274-277, No. 395-396, 934, 939 b, 946 a, 948 b.

[796] LIMC-V-2, 276, No. 946 a.

[797] Gasparro ve Moret 1999, 235, No.5; Pasquier 1994, 263, Fig. 5 a-b.

[798] Gasparri 1989, 98, Pl. 30, Fig. 7-8; Arata 2011, 123, Fig.10.

[799] Öztunç 2018, 175, No. 2.42.

[800] Kansteiner 2015, 141, Abb. 4.

[801] İnan 1975, 70.

yapısının belirginsiz durumu ile birlikte M.Ö. 4. yy ikinci yarısında eser vermiş olan Lysippos'a ait olduğunu belirtenlerde bulunmaktadır[802]. Eserin bir ağaç gövdesi formunda mermerden yapılan desteğe yaslanıyor olması eserin orjinalin bronzdan yapıldığını göstermektedir. Paris Louvre Müzesi'nde sergilenen *Richelieu* tipindeki heykel ile Afyon Müzesi'ndeki eseri karşılaştırırsak eksiklerimizi tamamlamış oluruz. Afyon Müzesi'ndeki eserin sadece baş kısmı kalmış olup, diğer kısmını Paris Louvre kopyası ile karşılaştırdığımızda sol omuzdan arakaya doğru atılan khlamys kolu izleyerek sırtının ancak sol yanını ve yukarı kısmını örterek aşağı inmekte ve dirsekle bilek arasında kola dolandıktan sonra heyklin yanından destek üzerine sarkmaktadır. Sol elinde *caduceus* tutmakdır. Heykelin baş kısmı hafif öne ve sola doğru eğik bir biçimde gösterilmiştir. Afyon Müzesi'ndeki eserin baş kısmı ise sağa doğru bir biçimde verilmiştir. Side Müzesi'nde bulunmakta olan Hermes başı[803] ile eserimiz aynı özellikleri yansıtmakta ve eser *Richelieu* tipinde değerlendirilmektedir. Her iki eserin baş kısmı sağa doğru bir biçimde verilmiştir.

İkinci grupta olan ise (Lev. No. 29-30) Hermeler bir kaide üzerine sütun biçiminde yükselen omuzlu Hermeler olduğu söylenebilir. En erken örneklerine Arkaik Dönem'e rastlanmaya başlanmış ve Klasik Dönem ile devam etmiştir. Mezar ikonografisinde ise ilkkez karşımıza Hellenistik Dönem'de çıkmakta olup, Roma İmparatorluk Dönemin'de de devam etmiştir[804]. Genelde geometrik bir kaide üzerinde yükselen antropomorfik başa sahip olan heykellerdir[805]. Heykellerinin kökeni olarak bakıldığında M.Ö. 7. ve M.Ö. 6. yy kadar gitmektedir[806]. Erken örneklerine vazo üzerinde baktığımızda Dionysos ait olan şenliklerde tanrıya ait silindirik bir yapı üzerinde çeşitli süslemler ile karşılaşılmaktadır. Bu vazo betimlemesine ait en iyi örnek kırmızı figür tekniğinde yapılmış olan Dinos Ressamı'na ait olan bir *Stamnos* üzerinde görülmektedir[807]. Dionysos burada bir

[802] Lippold 1911, 271-280; Adriani 1933, 59-78; Ridgway 1972, 45-48.

[803] Öztunç 2018, 175, No. 2.42.

[804] Arınç 2015, 1.

[805] LIMC-V-2, 199-201, No. 8, 12, 13, 18, 19, 29.

[806] Tepebaş ve Durugönül 2013, 62; Dinç 2015, 104; Yıldırım 2012, 229.

[807] Goldman 1942, 62, Fig. 2.

Herme şekilde betimlenmiş olup, çeşitli süsler ile gösterilmiştir. Geç siyah figür tekniğinde yapılmış olan *Oenochoe* üzerinde de Herme betimlenmiştir[808]. Herme dikdörtgen bir formda betimlenmiş olup, üstünde herhangi bir süsleme ya da elbise bulunmamaktadır. Buradaki Herme antropomorfik bir başa sahip ve sakallı bir şekilde betimlenmiştir. Pan Ressamı'nın kırmızı figür tekniğinde yapmış olduğu *Pelike*[809] üzerinde Herme dikdörtgen bir formda betimlenmiş ve üstünde herhangi bir süsleme ya da elbise bulunmamaktadır. Buradaki Herme antropomorfik bir başa sahip olup, sakallı bir şekilde gösterilmiş ve *ithyphallik* olarak betimlenmiştir. Arkaik ve Klasik Dönem içerisinde sıklıkla yapılmışlardır. Metropolitan Müzesi,[810] Ny Carlsberg Glyptotek Müzesi,[811] Pergamon'dan Alkamenes Hermesi[812] ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden[813] benzer örnekleri gösterebiliriz. En erken bronzdan yapılmış olan Herme ise M.Ö. 490 yıllarına tarihlenmekte olan sakallı *ithyphallik* Herme'dir[814]. Hermes Hermelerinin en erken heykeltıraşlık örneği Hipparkhos zamanında ortaya çıktığı bilinmektedir. Siphnos'ta bulunmuş olan Hermes Hermesi, Hipparkhos zamanına tarihlenmektedir[815]. Hellenistik Dönem ile birlikte dikdörtgen formlarını devam ettirmekle birlikte üzerlerinde mantoları yer almaktadır. Bu Hermeler mantolu sporcu heykelleri ile birlikte düşünülmektedir[816]. Hermeler sadece Hermes için değil, başka tanrı ve tanrıçalar için de kullanılmaktadır[817]. Aphrodite, Pan, Apollon, Hekate, Athena ve Herakles için de Hermeler yapılmıştır[818]. Afyon Müzesi'nde yer alan eser bir kaide üzerine sütun biçiminde yükselen omuzlu Herme olduğu söylenebilir.

[808] Goldman 1942, 62, Fig. 3.

[809] Harrison 1965, 111, Pl. 65a.

[810] LIMC-V-2, 297, No. 36, Pl. 201.

[811] Harrison 1965, 122, Pl. 66b.

[812] Rubio 2018, 315, Fig. 1.

[813] Harrison 1965, 122, Pl. 66c-d.

[814] Heuer 2015, 71, Fig. 19.

[815] Arce 2009, 270, Fig. 11.

[816] Arınç 2015, 12-13

[817] Harrison 1912, 365; Wrede 1985, 17-31.

[818] Harrison 1965, 113- 139.

4. 1. 9. Erkek Torsosu

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 1 adet Erkek Torsosu heykelciği bulunmakta (Lev. No. 31) olup, heykelciğin buluntu yeri bilinmektedir.

Hellenistik Dönem –Yüksek Hellenistik- ile birlikte gerçekçi ve doğal heykel sanatının anlamlı yapıtlarının başında "yaşlı balıkçı" adıyla yerleşen balıkçı heykelleri gelmektedir. Bu heykeltıraşlık, terakota ve bronz erserlerde kendini belirtmektedir. Bu eserlerinin özgünlüğünün nerede oluşturulduğuyla ilgili konu belirsizliğini korumaktadır[819]. Hellenistik Dönem –Yüksek Hellenistik- ile birlikte başlayan ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde çeşitli kopyaları yapılarak kendini sürdürmüştür. Büyük heykeltıraşlık eser olarak en iyi korunan eserle Vatikan Müzesi'nde[820] ve Louvre Müzesi'nde[821] yer almaktadır. Bütün olarak bulunmuş olan bu eserlerde dizler hafif bükülmüş şekilde verilmiş olup, katı bir duruş sergilenmekte ve vücut hafif öne doğru eğik verilmektedir. Vatikan Müzesi'nde bulunan "yaşlı balıkçı" heykelinin sol elinde içinde balık bulunan bir sepet yer almaktadır. Bu özelliği ile Afyon Müzesi'nde bulunan Erkek Torsosu heykelciğine (Lev. No. 31) benzemektedir. Afyon Müzesi'nde Erkek Torsosu heykelciğine benzer diğer örnekler olarak Berlin Altes Müzesi'nde yer alan Bornova Balıkçısını[822] ve Aphrodisias Balıkçı torsosunu[823] verebiliriz. Bu eserle ile stil ve tipolojik olarak benzerlik göstermektedir.

4. 2. Tanrıça Heykelcikleri

4. 2. 1. Hekate

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 6 adet Hekate heykelciği bulunmaktadır (Lev. No. 32-37). Bu

[819] Özgan 2018, 70-71.

[820] Smith 2002, 142-143, Res. 179.

[821] Özgan 2018, 72, Res. 72 a-b.

[822] Erim 1967, 236, Pl. 66, Fig. 6.

[823] Özgan 2018, 73, Res. 74.

heykelciklerin 3 adetinin (Lev. No. 33, 36-37) buluntu yeri bilinmekte; 2 adetinin (Lev. No. 34-35) buluntu yeri bilinmemekte olup, 1 adet heykelcik (Lev. No. 32) ise satın alınma ile müzeye kazandırılmıştır.

Heykelcikler göstermiş oldukları stil ve tipolojik birlik için iki alt grupta incelenebilir. Birinci grupta olanlar (Lev. No. 32-35) *Hekateion* olarak betimlenmiştir; ikinci grupta olanlar (Lev. No. 36-37) *Meter Tetraprosopos* olarak betimlenmiştir. Müzede bulunmakta olan 6 adet heykelcik tam olarak korunmuştur (Lev. No. 32-37).

Birinci grupta olan (Lev. No. 32-35) *Hekateion*lar yan yana durur şekilde betimlenmektedir. Hekate'nin en erken betimlemeleri "*Monoprosopoz*" olarak da bilinen tek figürlü kabartmalardır. Bu kabartmanın en erken örneği Myron tarafından ahşaptan yapılmıştır[824]. Tanrıçanın bu ikonografik tip betimlemesi erken dönem de yapılmış olan vazolar üzerinde tespit edilebilmektedir. Bu betimlemelerde Hekate uzun bir khiton giymiş ve bir elinde meşale diğer elinde ise phiale ile görülmektedir[825]. Tanrıçanın erken dönemlerde yapılmış olan ahşap betimlemeleri doğal nedenlerden dolayı günümüze kadar bir örneği ulaşamamıştır. En erken örneği olarak Alkamenes tarafından[826] Atina Akropolü'nde yapılmış olan Athena Nike tapınağının ön kısmına yapılmış olan Geç Hellenistik bir kopyası bulunmakta olan *Hekate Epipyrgidia* yontusudur[827]. *Ephesos Artemision* kutsal yapısının içerisinde *Hekatesion* olduğu ve burada M.Ö. 4. yy ortalarında eser vermiş olan heykeltıraş Menestratos'un yapmış olduğu bir Hekate heykelinden bahsedilmektedir[828]. Hekate heykeltıraşlık eserlerde erken dönemlerde "*Monoprosopoz*" (Tek Gövdeli) olarak gösterilmesine karşın; ilerleyen dönemlerde farklı değişiklikler göstermiştir[829]. Bu değişikliğin en önemli gösterge ise Hekate'nin üç gövdeli biçimde

[824] Paus. 2. 30. 2; Karouzou 1972, 66.

[825] LIMC VI / 1-2, Nr. 19-22, 28.30, 32, 43, 45-48, 51, 60, Lev. 655-658.

[826] Nicholls 1961-1962, 47.

[827] Kraus 1960, 144-145.

[828] Plinius Nat. 36. 4. 2.

[829] Bozkurt 2017, 69.

betimlenmesidir[830]. Tanrıçanın betimlemeleri veya tiplemeleri Anadolu'da Phrygia ve Karia Bölgelerinde sıklıkla görülmektedir. Hekate tiplemeleri iki ana formda görebiliriz: 1. Tek gövdeli, üç kafalı ve altı kollu 2. Üç gövdeli, üç kafalı, altı kollu olarak görülebilmektedir[831] (Lev. No. 32-35). Bu tipoloji de birincisine örnek vermek gerekirse Bergama Zeus Sunağı'nın doğu frizinde yer almakta olan *Hekate Triprosopos* rölyefi karşımıza çıkabilmektedir;[832] Manisa'dan bir stel[833] örneğinde de Hekate tek gövdeli ve üç başlı olarak betimlenmiştir. İkinci ana form ise *Hekate Trimophromis* görünüşü ile ortaya çıkmaktadır. Bu formun ilk örneği Alkamenes tarafından yapılan *Hekate Epipyrgidia* yontusudur[834]. Bu eserde Hekate tek sütün etrafında üç gövdeli olarak gösterilmiştir. Afyon Müzesi'nde yer almakta olan heykeller de (Lev. No. 32, 34 ve 35) bu gruba benzemektedir. Antalya Müzesi'nde yer almakta olan Hekateion'da bu grup içerisinde değerlendirebileceğimiz eserdir[835]. Müze'deki eseri Antalya örneği ile karşılaştırdığımız da sırt sırta dayanıyormuş gibi verilmesi amaçlanmış; ama ortada duran figür cepheden verilirken onun yanında yer alan figürler yarım vücut biçiminde gösterilmiştir. Her üç figürde ellerinde birer kısa meşale ile gösterilmektedir. Tanrıçanın kısa bir biçimli bir meşale ile gösterilmesi az görülen bir özellikle olmakla birlikte genellikle Roma Dönemi'nde görüldüğü söylenebilir[836]. Her üç figürde peplos giymiş olup, göğüsün altında olacak şekilde bir kemerle bağlanmıştır. Peplos göğüs kısmında "V" biçimli kıvrım oluşturmuş ve dökümlü biçimde verilmiştir. Hekateionların giymiş oldukları elbiseler ile de çeşitli fikirler görülmektedir. Hekateionların peplos ya da khiton giydikleri; ancak bunların net şekilde ayırt etmenin zor olduğu belirtilmiştir[837]. Her iki eserde başlarında bir stephane taşımaktadır. Hekateionlar ayakta ve uzun peplos ya da khiton ile gösterilmektedirler. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmakta olan Hekateionlar da

[830] Karouzou 1972, 68.

[831] Karagöz 2002, 309.

[832] Smith 2002, Fig.193.

[833] Şahin 2016, 18, Fig. 5 a-c.

[834] Kraus 1960, 144-145.

[835] Şahin 2011, 255, Res. 1.

[836] Werth 2006, 153-165.

[837] Şahin 2011, 238, d.n. 13.

Afyon Müzesi'nde yer almakta olan heykelciklere birer örnek olarak gösterilebilir. Eserler bir yuvarlak yapı etrafında üçlü şekilde betimlenmiş olup, ellerinde kısa birer meşale tutmaktadırlar. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmakta olan Hekateionların buluntu yerleri bilinmese de eser Phrygia Bölgesi'ne ait olduğu ikonografik özellikleri ile kuşkusuzdur[838]. Her iki müzede de bulunmakta olan Hekateionların başlarının üzerinde yüksekçe bir polos bulunmaktadır. Athena Agorası'nda ele geçmiş olan Hekate[839] eseri ile müzede bulunan eser benzerlik göstermektedir. Alın üzerinden saçlar ortadan ikiye ayrılmış biçimde verilmiş ve yanlara doğru ufak dalgalar biçimde taranmıştır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça olup, ağız kısımları ise küçük ve kapalı bir biçimde gösterilmiştir. İki eserde de figürler kısa kollu ve bol dökümlü khiton giymektedir. Khiton göğüs kısmında "V" biçimli bir kıvrımla gösterilmiştir. Figürlerin giysileri ise ayak bileklerine kadar uzanmakta olup, sadece ayakuçları gözükmektedir. Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 36 ile benzerlik gösteren eserler ise, Boston Sanat Müzesi'nde bulunan Hekate eseri[840] yer almaktadır. Alın üzerinden saçlar ortadan ikiye ayrılmış biçimde verilmiş ve yanlara doğru ufak dalgalar biçimde taranmıştır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça olup, ağız kısımları ise küçük ve kapalı bir biçimde gösterilmiştir. Gözlerinde zedelenmeler tespit edilmektedir. Göz bebekleri matkap ile işlenmiş olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Figürlerin gözleri iri ve dışa taşkın şekilde işlenmiştir. Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 32-36 ile Fitzwilliam Müzesi'nde yer alan Hekate eseri[841] benzerlik göstermektedir. Alın üzerinden saçlar ortadan ikiye ayrılmış biçimde verilmiş ve yanlara doğru ufak dalgalar biçimde taranmıştır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça olup, ağız kısımları ise küçük ve kapalı bir biçimde gösterilmiştir. Her iki eserde de figürler kısa kollu ve bol dökümlü khiton giymektedir. Khiton göğüsün altında olacak şekilde kemer ile bağlanmaktadır. Elbise şeffaf ve vücut hatları seçilebilmektedir. Khiton göğüs kısmında "V" biçimli bir kıvrımla gösterilmiştir. Figürlerin giysileri ise ayak bileklerine kadar uzanmakta olup, sadece ayakuçları gözükmektedir.

[838] Karagöz 2002, 311, Fig. 6.

[839] Shear 1937, 181, Fig. 8.

[840] Vermeule 1965, 296, Fig. 9.

[841] Nicholls 1961-1962, 47, Fig. 1.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 33 ile benzerlik gösteren eserler ise, Manisa Müzesi'ndeki adak steli 13 (Hekate)[842] yer almaktadır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça olup, ağız kısımları ise küçük ve kapalı bir biçimde gösterilmiştir. Alın üzerinden saçlar ortadan ikiye ayrılmış biçimde verilmiş ve yanlara doğru ufak dalgalar biçimde taranmıştır ve omuz kısımlarına doğru bir bağ şeklinde ilerlemektedir. Eserler kaba ve stilize edilmiş hatlara sahiptir. Ödemiş Müzesi'nde yer almakta olan Hekate heykelciği[843] ile Afyon Müzesi'ndeki eser hem tipolojik hem de stil özellikleri ile benzerlik göstermektedir.

Lev. No. 34-35 ile Manisa Sardis'ten eserler arasında benzerlikler göstermektedir[844]. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça olup, ağız kısımları ise küçük ve kapalı bir biçimde gösterilmiştir. Gözlerde detay bulunmamakla birlikte gözlerin badem biçimde işlendiği görülmektedir. Alın üzerinden saçlar ortadan ikiye ayrılmış biçimde verilmiş ve yanlara doğru ufak dalgalar biçimde taranmış ve saç dilimleri kalın bir biçimdeişlenmiştir. Sardis'teki örnekte bir Hekate'nin sadece üst kısmı içermektedir. Figürlerin yüzleri oval, yanaklar ise biraz tombul. Kompozisyonda ana figür olarak algılanan ön figür, önden bakmakta ve yan figürlerden farklı bir saç stiline sahiptir. Tanrıça'nın saçı yüzü çevreleyen geniş, dairesel kilitlerle düzenlenmiştir; yandaki şekillerin saçları yatay paralel çizgiler halinde düzenlenmiştir ve geriye doğru taranmış gibi görünmektedir. Üç figürün de saçları omuzlara düşer. Ortadaki figürler yüksekçe bir polos takmaktadır. Yan figürler aşınmış olmalarına rağmen polos taktıkları anlaşılmaktadır. Ana figürlerin polosunun önünde, aşağıya doğru yönlendirilmiş büyük bir hilalin tasviri ve hilalin ortasında dört yapraklı bir rozet kabartması görülüyor. Lev. No. 34-35 ile yine aynı özellikler gösteren diğer eser ise Rodin Müzesi'nde bulunmakta olan Hekate heykelidir[845]. Bu eserde yukarıda belirtilmiş olan Lev. No. 34-35 ile Sardis'teki eserler ile stil ve tipolojik özellikleri yansıtmaktadır. Anadolu Medeniyetler

[842] Durugönül 2015, 149, Kat. No. 89.

[843] Gülbay 2014, 189, Fig. 1.

[844] Şahin 2016, 31-32, Fig. 14 a-c.

[845] Şahin 2016, 33, Fig. 14 d..

Müzesi'nde bulunmakta olan mezar steli üzerinde betimlenmekte olan kadın figürü[846] stil açısından benzerlik gösteren eserlerdir.

İkinci grupta olan (Lev. No. 36-37) Hekate, *Meter Tetraprosopos* olarak betimlenmiştir. Heykeltıraşlık eserler arasında, benzerlik gösteren eserler ise, Manisa Müzesi'ndeki adak steli 13 (Hekate)[847] yer almaktadır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça olup, ağız kısımları ise küçük ve kapalı bir biçimde gösterilmiştir. Alın üzerinden saçlar ortadan ikiye ayrılmış biçimde verilmiş ve yanlara doğru ufak dalgalar biçimde taranmıştır ve omuz kısımlarına doğru bir bağ şeklinde ilerlemektedir. Eserler kaba ve stilize edilmiş hatlara sahiptir. Laodikeia antik kentinde Suriye Caddesi'nde bulunmuş olan bir tavan kasetinin üzerinde betimlenmiş olan Medusa başı[848] ile eserimiz benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça olup, ağız kısımları ise küçük ve kapalı bir biçimde gösterilmiştir. Alın üzerinden saçlar ortadan ikiye ayrılmış biçimde verilmiş ve yanlara doğru ufak dalgalar biçimde taranmış olup, saç yüzü peruk gibi çevrelemiştir. Eskişehir Müzesi'nde yer almakta olan *Meter Tetraprosopos* adak altarı [849] ile eserimiz benzerlik göstermektedir. Eserler yan yana olacak şekilde dört kadın figürü ile gösterilmiştir. Kabartmalı biçimde işlenmiş olan figürlerin baş kısımlarında stephane yer almaktave ellerinde birer girland tutmaktadırlar. Alın üzerinden saçlar ortadan ikiye ayrılmış biçimde verilmiş ve yanlara doğru ufak dalgalar biçimde taranmış olarak saç yüzü peruk gibi çevrelemiştir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça olup, ağız kısımları ise küçük ve kapalı bir biçimde gösterilmiştir.

4. 2. 2. Kybele

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 7 adet Kybele heykelciği bulunmakta (Lev. No. 38-44) olup, heykelciklerin buluntu yeri bilinmektedir.

Heykelcikler göstermiş oldukları stil ve tipolojik birlik için iki alt grupta incelenebilir. Birinci grupta olanlar da (Lev. No. 38-40) Kybele, bir tahta oturmuş ve

[846] Drew-Bear, Thomas ve Yıldızturan 1999, 255, Kat. No. 390.

[847] Durugönül 2015, 149, Kat. No. 89.

[848] Tarhan 2006, 116, Res. 67, Kat. No. 25.

[849] Şahin 2012, 3, Fig. 1 a-b.

her iki tarafında aslanlar ile betimlenmiştir; ikinci grupta olanlar da (Lev. No. 41-44) ise kendi içerisinde stil ve tipolojik olarak farklılık göstererek betimlenmiştir.

M.Ö. 5. yy ikinci yarısından sonra Metroon yapısı içerisine Agorakritos'un yapmış olduğu Kybele heykelinde tanrıça *tympanon* ile betimlendiği belirtilmektedir[850]. M.Ö. 5. yy ikinci yarısında Tip 1'de Kybele *tympanon*u yukarıdan tutmaktadır (Lev. 39-40); M.Ö. 4. yy ilk yarısında ise Tip 2'de *tympanon*un altından tutmaktadır[851] (Lev. 38). Priene ve Aiane'de bulunmuş olan pişmiş topraktan yapılmış olan heykelciklerinde tanrıça sol eliyle *tympanon*un altından tutmaktadır[852]. Bu heykelciklerin diğer ikonografik ve tipoloji özellikleri de erken dönem heykellerine benzemektedir. Kybele'nin her iki tarafında da aslanlar bulunmakta olup, sol eliyle de *phiale* tutmaktadır. Agorakritos'un yapmış olduğu Kybele heykelinden önce yapılmış olan heykellerinde de az sayıda da olsa tanrıça *tympanon*u ile betimlenmiştir. Phokaia'da bulunmakta olan kaya bir kabartma,[853] Apollonia Pontika'da bulunmakta olan adak bir kabartma,[854] Thasos'ta bulunmakta olan iki naiskos[855] ile Ephesos'tan bir Kybele[856] heykelciğidir. Klasik Çağ ile birlikte çok sayıda yapılmaya başlanan heykellerinin önemli ikonografik betimlemelerinin içerisinde *tympanon* yer almaya başlamıştır. Geç dönem ikonografisinin temel betimlemesi ya da görseli olan tahta oturan yanında bir aslan bulunan; khiton ve hymation giymiş, başında bir *polos* bir elinde *phiale* bir elinde *tympanon* olan tanrıça betimlemesinin temelini Agorakritos'un yapmış olduğu Kybele heykeli gösterilmektedir[857]. Bu heykelciklerde Kybele oturur vaziyette her iki tarafında aslanlar ile betimlenmiş ve sağ elinde *phiale* yukarıya doğru kaldırmış olduğu sol elinde bir *tympanon* tutmaktadır. Klasik Dönem içerisinde oluşturulmuş olan ve Hellenize olmuş olan heykelleri incelendiğinde tanrıça khiton ve üstünde kıvrımlar

[850] Naumann 1983, 166.

[851] Şenyurt ve Durugönül 2018, 314.

[852] Akın ve Özkan 2016, 83, Res. 14-15.

[853] Ateş 2018, 302, Res. 5.

[854] Vikela 2001, Taf.17. 3-4.

[855] Vermaseren 1982, Taf. CLXIV 540; Vermaseren 1982, Taf. CLXIV 538.

[856] Herdejürgen 1968, Taf.3-b.

[857] Naumann 1983, 159-169; Ateş 2018, 300-301.

yapan bir hymaiton giymiş olup, bir tahta oturur durumda betimlenmiştir. Kybele'nin baş kısmında bir polos (Lev. 40, 41, 43, 44) sağ elinde *phiale* sol elinde ise bir *tympanon*; kucağında bir her iki tarafında da birer aslan ile betimlenmiştir (Lev. 38-42). Geç Klasik Dönem içerisinde bulunmakta olan adak kabartmasında[858] khiton üzerine hymation giymiş olup, sağ elinde bir *phiale*; sol elinde ise *tympanon* tutmakta ve sağ tarafında ise bir aslan betimlenmektedir. Tip 2'de değerlendirebileceğimiz bu adak kabartmasında Kybele *tympanon*u alt kısımdan tutmaktadır. Bu kabartma içerisinde genel ikonografik ve tipolojik özelliklerini taşımaktadır.

Hellenistik Dönem içerisinde Pergamon Kybele ortaya çıkmıştır[859]. Pergamon Kybele'si ile Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan heykelcikler (Lev. 38-39) arasında benzerlik olarak her iki eserde de Kybele dik bir pozisyonda oturmakta; bacaklar ayrık şekilde verilmiş olup, rahat bir biçimde bir ayak öne doğru uzatılarak betimlenmiştir. Pergamon Kybele'sinin sağ ayağının uzatılması Müzedeki eserle benzerlik gösterirken (Lev. 39); diğer eserde (Lev. 38) sol ayak öne uzatılmıştır. Hellenistik Dönem'e tarihlenen Kybele, Attis ve tapınanlarının olduğu adak kabartmasında[860] tanrıça khiton üzerine hymation giymiş olup, sağ elinde bir asa; sol elinde ise *tympanon* tutmakta; sol tarafında ise bir aslan betimlenmektedir. Tip 2'de değerlendirebileceğimiz bu adak kabartmasında Kybele *tympanon*u alt kısımdan tutmaktadır. Klasik Dönem içerisinde olduğu gibi Hellenistik Dönem içerisinde de Kybele genellikle oturarak betimlendiği görülmektedir[861]. Ayakta betimlendiği örneklerin sayısı az olmak beraber görülebilmektedir (Lev. 42). Hellenistik Dönem içerisinde Kybele ikonografisi ve tipolojisinin yaygın bir şekilde betimlendiği anlaşılmaktadır[862].

Kybele betimlemeleri incelendiğinde tanrıça başının üstünde polos ya da stephane giymektedir. Tanrıçanın giymekte olduğu polos zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır. Erken betimlemelerine baktığımızda alçak olarak ya da

[858] Boardman 2014, 131, Fig. 141.

[859] Şenyurt ve Durugönül 2018, 315.

[860] Smith 2002, 190, Fig. 213.

[861] Naumann 1983, 269.

[862] Roller 1988, 47, Fig. 5.

geniş biçimde olabildiği gibi stephane olarak da betimlenebilmektedir (Lev. 41, 43-44). Kybele heykelciklerinde polosun sadece üst kısmında çıkıntı görülürken; bazı heykelciklerinde ise her iki kısmında biçimlenerek de betimlenebilmektedir. Daha geç örneklerde ise polos biçimsel olarak daha uzun gösterilir ve bunun üzerinde ya da altında bir örtü görülebilmektedir. Hellenistik Dönem de ise mazgal formlu polos giymekte olup, bunun şehir surları gösterdiği belirtilmiş ve bu dönem boyunca da yaygın bir şekilde kullanılmıştır[863].

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 38-40 ile benzerlik gösteren eserler ise Metropolitan Müzesi'nde 22.139.24 envanter numaralı Kybele heykeli[864] yer almaktadır. Her iki eserde yüksek bir taht üzerinde oturmakta ve yan tarafında aslan ile betimlenmektedir. Kybele sağ elinde bir sunu kabı tutmaktadır. Hymation kucak kısmında ve ayaklarda "V" şeklinde derin kanallar oluşturarak paralel uzanıp hymation altında görülen khiton kısa kollu ve ince kumaştandır. Khiton göğüs kısmında "V", karın kısmında ise "U" kıvrımları oluşturmakta; vücudun alt kısmında ayakuçlarını açıkta bırakacak şekilde uzanmaktadır. Panticapaeum'da bulunmuş olan Kybele heykeli[865] ile Afyon Müzesi'ndeki heykel benzer özellikler göstermektedir. Her iki eserde yüksek bir taht üzerinde oturmakta ve yan tarafında aslan ile betimlenmektedir. Hymation kucak kısmında ve ayaklarda "V" şeklinde derin kanallar oluşturarak paralel uzanır. Khiton ayak bileklerinin arasında dikey kıvrımlar oluşturmaktadır. İzmit Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Kybele heykeli[866] ile Afyon Müzesi'ndeki heykel benzer özellikler göstermektedir (Lev. 39-40). Her iki eserde yüksek bir taht üzerinde oturmakta ve yan tarafında aslan ile betimlenmektedir. Kybele sağ elinde bir sunu kabı tutmaktadır. Hymation kucak kısmında ve ayaklarda "V" şeklinde derin kanallar oluşturarak paralel uzanırken, hymation altında görülen khiton kısa kollu ve ince kumaştandır. Khiton göğüs kısmında "V", karın kısmında "U" kıvrımları oluşturmakta; khiton vücudun alt kısmında ayakuçlarını açıkta

[863] Çelikel 2008, 34.

[864] Richter 1954, 75, Pl. 97 a-c.

[865] Vermeule 1977, 811, Fig. 6.

[866] Vermaseren 1987, 263.

bırakacak şekilde uzanmaktadır. Eskişehir'de bulunmuş olan Kybele heykelcikleri[867] ile Afyon Müzesi'ndeki heykelcikleri ikonografik ve tipoloji olarak yakınlık göstermektedir. Her iki eserde yüksek bir taht üzerinde oturmakta ve yan tarafında aslan ile betimlenmektedir. Kybele sağ elinde bir sunu kabı, sol elinde bir *tympanon* tutmaktadır. Manisa [868] ve Silifke [869] Müzelerinde bulunmakta olan Kybele heykelcikleri hem tipolojik hem de stilistik açıdan Afyon Müzesi'ndeki eserler ile (Lev. 38-40) benzerlik göstermektedir. Hymation kenar ucu, göğüs altından bir kemer ile bağlanan khitonun oluşturduğu "V" kıvrımlar ve karın üzerinde kumaşın transparan özellikler göstermesi her iki eserde de görülen ortak özelliklerdir. Eserler Hellenistik Dönem eserlerine öykünerek yapıldığı görülmektedir. Eserin yaka kısmındaki "V" kıvrımlarının sivri köşesinin kemer düğümü üzerinde birleşmesi, yanlardan kemer üzerine dökülen kumaş özelliği, kemer altından aşağıya uzanan kıvrımların birbirine paralel ve dikey dökümü, göbek deliğinin ortaya çıkaran transparan görünüm ve tabana doğru genişleyen bu eserlerde görülen ortak stil özellikleridir.

İkinci grupta olan (Lev. No. 41-44) Kybele heykelcikleri incelendiğinde bu heykeltıraşlık eserler arasında Lev. No. 41 ile benzerlik gösteren eserler ise, Manisa Müzesi'nde bulunmakta olan adak steli 4 [870] ve adak steli 8 [871] yer almaktadır. Eserlerin özellikle saçlarının işçiliği ile benzerlik göstermektedir. Saçlar cepheden ortadan ikiye ayrılmış dalgalı şekilde yanlara doğru uzanmaktadır. Başlarının üzerinde biraz yüksekçe polos ile betimlenmektedirler. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmakta olan Kybele kabartması[872] ile Afyon Müzesi'ndeki heykel benzer özellikler göstermektedir. Eserlerin özellikle saçlarının işçiliği ile benzerlik göstermektedir. Saçlar cepheden ortadan ikiye ayrılmış dalgalı şekilde yanlara doğru uzanmaktadır. Başlarının üzerinde biraz yüksekçe polos ile betimlenmektedirler.

[867]Vermaseren 1987: 60, 65, Lev. XXXII; Fig. 194; 60, 61, Lev. XXX; Fig. 175; Lev. XXXI; Fig. 179; Lev. XLIII; Fig. 225.

[868] Dinç 2015, 35-36, Kat. Nr. 5.

[869] Tepebaş ve Durugönül 2013, 84, Kat. Nr. 47.

[870] Durugönül 2015, 142, Kat. No. 80.

[871] Durugönül 2015, 143, Kat. No. 81.

[872]Vermaseren 1987, 225.

Heykeltıraşlık eserler arasında Lev. No. 42 ile benzerlik gösteren eserler ise, Manisa Müzesi'nde yer alan adak steli 5[873] ile Afyon Müzesi'nde yer alan Kybele heykeli özellikle peplosun stil ve işçiliği ile benzerlik göstermektedir. Her iki eserinde duruş, khitonun adak steli üzerinde yer alan figürün üzerindeki peplosun düzenlenişi benzer olup sağ bacak üzerinde özellikle gerilip bacağı ortaya çıkarması ile birlikte sağ ayağın geriye çekilmesi ile hareketlenen kıvrımlar ve kanallarla birlikte kıvrımların kaideye uzanışı her iki eser arasındaki ortak stil öğeleridir.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 43-44 ile benzerlik gösteren eserler ise, Manisa Müzesi'nde bulunmakta olan adak steli 4[874] ve adak steli 8[875] yer almaktadır. Eserlerin özellikle saçlarının işçiliği ile benzerlik göstermektedir. Saçlar cepheden ortadan ikiye ayrılmış dalgalı şekilde yanlara doğru uzanmaktadır. Başlarının üzerinde biraz yüksekçe polos ile betimlenmektedirler. İznik'ten mermer kabartma[876] betimlenmesi ile Afyon Müzesi'nde sergilenmekte olan Kybele başı ile benzerlik göstermektedir. Eserlerin özellikle saç ve yüz işçilikleri ile benzerlik göstermektedir. Saçlar cepheden ortadan ikiye ayrılmış dalgalı şekilde yanlara doğru uzanmaktadır. Başlarının üzerinde biraz yüksekçe polos ile betimlenmektedirler. Her iki eserinde yüzü yuvarlak ve toplu bir şekilde verilmiş olup, ağız kısmı kapalı ama etlidir. Gözleri yuvarlak şekilde betimlenmiş ve göz bebekleri işlenmemiştir. İzmit Arkeoloji Müzesi'nde Kybele heykeli[877] ile Afyon Müzesi'nde sergilenmekte olan Kybele başı ile benzerlik göstermektedir. Eserlerin özellikle saç ve yüz işçilikleri ile benzerlik göstermektedir. Saçlar cepheden ortadan ikiye ayrılmış dalgalı şekilde yanlara doğru uzanmaktadır. Başlarının üzerinde biraz yüksekçe polos ile betimlenmektedirler. Her iki eserinde yüzü yuvarlak ve toplu bir şekilde verilmiş olup, ağız kısmı kapalı ama etlidir. Gözleri yuvarlak şekilde betimlenmiş ve göz bebekleri işlenmemiştir. Boston Sanat Müzesi'nde bulunan Kybele başı[878] ile Afyon Müzesi'nde sergilenmekte olan Kybele başı ile benzerlik göstermektedir. Eserlerin

[873] Dinç 2015, 142, Kat. No. 81.

[874] Durugönül 2015, 142, Kat. No. 80.

[875] Durugönül 2015, 143, Kat. No. 81.

[876]Vermaseren 1987, 225.

[877]Vermaseren 1987, 244.

[878] Vermeule 1967, 67, Fig. 20.

özellikle saç ve yüz işçilikleri ile benzerlik göstermektedir. Saçlar cepheden ortadan ikiye ayrılmış dalgalı şekilde yanlara doğru uzanmaktadır. Başlarının üzerinde biraz yüksekçe polos ile betimlenmektedirler. Her iki eserinde yüzü yuvarlak ve toplu bir şekilde verilmiş olup ağız kısmı kapalı ama etlidir. Gözleri yuvarlak şekilde betimlenmiş olup göz bebekleri işlenmemiştir.

4. 2. 3. Artemis

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 2 adet Artemis heykelciği bulunmakta (Lev. No. 45-46) olup, heykelciklerin buluntu yeri bilinmektedir.

Lev. No. 45'te Artemis'in sol elinde yay, sağ elinde mızrak ve arkasında sadak taşımasıyla birlikte genellikle avlanan Artemis tipi (*Artemis Versailles*) içinde değerlendirilmektedir[879]. Yapıtın orijinalinin tarihlendirilmesi ve *Belvedere Apollonu* ile olan ilişkisi çok sayıda koruna gelmiş replik ve variantlarının oluşu orijinalinin antik dönemin ünlü bir yapıtı olduğu konusunda kuşku bırakmaz. Orijinalinin ne zaman kimin tarafından ve hangi kült yeri için yaratıldığı tam olarak netlik kazanmamıştır[880]. *Belvedere Apollonu* ile *Artemis Versailles*'nin motif ve üslup benzerliği üzerinde durulmuş, orijinalinin M.Ö. 4. yy. 2. yarısında Leokhares tarafından yapılmış olduğu fikri benimsenmiştir[881]. Studniczka[882] tarafından arkhe tipi daha sonraya Geç Hellenistik veya Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir. Lippold ise motif benzerliğine göre iki yapıtın pandan olarak (eş karşıt) yapıldıkları kanısındadır[883]. İki yapı arasındaki ilişki daha da ileri götürülerek Eğilmez, Apollon, Artemis, av köpeği ve geyikten oluşan bir gruptan bahsetmekte; her iki eserinde Leokhares tarafından yapıldığını ileri sürmektedir[884]. Alscher ise Artemis heykelini üslup bakımından daha gelişmiş görerek Apollon'dan biraz daha geç döneme yerleştirmektedir[885]. *Artemis Versailles*'nin tarihlendirilmesi ve Leokhares'e ait

[879] LIMC-II-2, 464, 466, 468, No. 224, 230, 261, 270, 274.

[880] İnan 2003, 21.

[881] Amelung 1903, 325.

[882] Studniczka 1926, 79.

[883] Lippold RE, XII, 2, 1996.

[884] Eğilmez 1980, 110.

[885] Alscher 1956, 106.

olduğunun belirtilmesi tarihi herhangi bir kaynağa dayanmamakta olup, sadece üslup incelemeleri yöntemi ile saptanmıştır[886]. Eserin saç işleniş ile orijinalinin Geç Klasik Dönem içerisine işaret etmektedir [887] (Lev. No. 45). Erken Hellenistik Dönem içerisinde de Leptis'ten Artemis betimi avlanan tipi ile devam etmektedir[888].

Heykelciğimiz (Lev. No. 45) *Artemis Versailles* ismi ile bilinen tipin değişik bir repliğini oluşturmaktadır. Tipe ismini veren Paris Heykeli ile replik arasında benzerliklerine rağmen bazı ayrılıklarda göze çarpmaktadır. Louvre heykelinde *khlaina* solda uçuşan bölümünün eksikliği nedeni ile yapıtın variant oluşturduğu düşünülmüştür. Hareket motifinde *khlaina*'nın yapısı iki eseri de karşılaştırma da önemlidir. Louvre heykelinde hareket frenlenmiş durumda görülmektedir; bunun en önemli nedeni ise *khlaina*'nın hareketinin engelleniyor olması görülmektedir. Heykelciğimiz de ise (Lev. No. 45) *khlaina* da sakin olarak betimlenmiştir. Buradaki en önemli sebep ise Louvre heykelinin aksine eserimiz daha sakin bir şekilde verilmesidir. Heykelciğimiz de avlanama durumunun vermiş olduğu enerjinin aksi yönünde daha sakin bir biçimde Artemis betimlenmiştir. Louvre heykelinde Artemis'in başında bir stephane bulunmakta; ancak eserimizin başında bir stephane yoktur. Bunun yerine Artemis'in saçları ortan ikiyi ayrılarak başın üst tarafında fiyonk yaparak geriye doğru taranmıştır. Bu saç işçiliği de her iki eserdeki önemli farklardan biridir. Her iki eserde yüz anlamı ile benzerlik gösterse de baş pozisyonu ve saç işlenişi farklıdır. Louvre heykelinde Artemis'in başı sağ omuz üzerinden geriye doğru bakmaktayken; eserimiz de ise baş sol tarafa doğru bakmaktadır. Her iki eserde yüz anlamı ve yapısı Erken Hellenistik Dönem ya da Leokhares'in üslubunu yansıtmaktadır[889]. Louvre heykelinde Artemis sağ eli ile arkasına takılı olan sadaktan ok alırken ve sol eli ile de geyiğin boynuzlarını tutarken betimlenmiş; eserimiz de ise sadak Artemis'in arkasına takılı olup, Artemis sol eli ile okunu sağ eli ile de mızrağını tutarken betimlenmiştir. Tanrıçanın sağ bacağının yanındaki desteğe bitişik olarak gösterilmiş olan hayvan ise eksik olsa da köpek olduğu anlaşılmaktadır.

[886]İnan 2003, 22.

[887] Boardman 2014, 72-73, 76, Res. 56, 64, 82.

[888] Smith 2002, 77, Res. 87; İnan 2003, 20.

[889] Boardman 2014, Fig. 56, 64; Smith 2002, 77, Fig. 87; Özgan 2016, 17, Res. 7.

Heykeltıraşlık eserler arasında Lev. No. 45 ile benzerlik gösteren eserler ise, Cezair Arkeoloji Müzesi'nde bulunan avlanan Artemis heykeli[890] yer almaktadır. Her iki eserde de *khlaina*'nın işlenişi ve saçlarının ortan ikiyi ayrılarak başın üst tarafında fiyonk yaparak geriye doğru taranması ile benzerlik göstermektedir. Yüz sivri ve uzun; ağız kısmı kapalı ve dudaklar kalındır. Gözbebekleri işlenmemiştir. Cezair Arkeoloji Müzesi'ndeki eserde Artemis'in her iki kolu da belli kısımdan eksik olmasına karşın hareketlerini tahmin edebiliriz. Eserde Artemis eksik olan sol eli ile bir yay tutuyor olmalı; sağ eli ise arkadaki sadaktan ok alırken betimleniyor olmalıdır. Cezair Arkeoloji Müzesi'ndeki eser ile eserimiz arasında tipoloji ve stil açısından benzerlik göstermektedir. Sofya Müzesi'nde bulunan avlanan Artemis heykeli[891] ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerlik göstermektedir. Her iki eserde de *khlaina*'nın işlenişi ve saçlarının ortan ikiyi ayrılarak başın üst tarafında fiyonk yaparak geriye doğru taranması ile benzerlik göstermektedir. Yüz sivri ve uzun; ağız kısmı kapalı ve dudaklar kalındır. Gözbebekleri işlenmemiştir. Eserde avlanmanın enerjisi ile *khlaina* ve khiton uçuşuyor biçimde verilmişken; heykelciğimiz de avlanama durumunun vermiş olduğu enerjinin aksi yönünde daha sakin bir biçimde Artemis betimlenmiştir. Eserde Artemis sol eli ile bir yay tutuyor; sağ eli ise arkadaki sadaktan ok alırken betimleniyor. Eserimiz ise sağ eli ile yay tutuyorken; sol eli ile mızrak tutuyor. Sadak ise arka tarafta duracak şekilde betimlenmiştir. Roma Ulusal Müzesi'nde bulunan 108601 envanter numaralı altar[892] üzerinde avlanan Artemis betimlemesi ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzer özellikler göstermektedir. Her iki eserde de *khlaina*'nın işlenişi ve saçlarının ortan ikiyi ayrılarak başın üst tarafında fiyonk yaparak geriye doğru taranması ile benzerlik göstermektedir. Yüz sivri ve uzun; ağız kısmı kapalı ve dudaklar kalındır. Gözbebekleri işlenmemiştir. Eserde avlanmanın enerjisi ile *khlaina* ve khiton uçuşuyor biçimde verilmişken; heykelciğimiz de avlanama durumunun vermiş olduğu enerjinin aksi yönünde daha sakin bir biçimde Artemis betimlenmiştir. Eserde Artemis sol eli ile bir yay tutuyor; sağ eli ise arkadaki sadaktan ok alırken

[890] Gaukler 1895, 140, Pl. 15.2.

[891] Deoudi 2009, 139, Taf. 32, S.33.

[892] D'Ambra 2008, 174, Fig. 3.

betimleniyor. Eserimiz ise sağ eli ile yay tutuyorken; sol eli ile mızrak tutuyor. Sadak ise arka tarafta duracak şekilde betimlenmiştir. Bibliothèque Nationale'de sergilenmekte olan bronz Artemis büstü[893] ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerlik göstermektedir. Büstte betimlenmekte olan Artemis'in özellikle saçlarının ortan ikiyi ayrılarak başın üst tarafında fiyonk yaparak geriye doğru taranması ile saçlarının işçiliği benzerlik göstermektedir. Korint Panayia Domus kazısında bulunmuş olan Artemis'e ait olan baş[894] ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerlik göstermektedir. Eserde Artemis'in özellikle saçlarının ortan ikiyi ayrılarak başın üst tarafında fiyonk yaparak geriye doğru taranması ile saçlarının işçiliği benzerlik göstermektedir. Ödemiş Müzesi'nde bulunmakta olan Artemis heykelciği[895] ile eserimiz benzerlik göstermektedir.

Lev. No. 46'da *Artemis Ephesia* tipolojisinde heykelcik bulunmaktadır. Roma İmparatorluk zamanında Ephesos'un sahip olduğu durum ile birlikte *Artemis Ephesia* kültü geniş bir yayılım alanı bulmaya başlamış olup, M.S. 2. yy'da birçok merkezde *Artemis Ephesia* betimlemeleri çeşitli alanlarda görülmeye başlamıştır. *Artemis Ephesia* heykelinin ikonografik durumu ile ilgili olarak çok farklı görüşler bulunmaktadır. Hellenistik ve Roma Dönemlerinde *Artemis Ephesia* ait kült heykeli ilk kez sikkelerde M.Ö. 2. yy görülmeye başlamıştır. Betimlenen *Artemis Ephesia* kült heykeli klasik Artemis ikonografisinden oldukça uzaktı ve *ksoanon* biçimindeki erken dönem de yapılmış olan kült heykelinin ikonografik özelliklerini taşıdığı düşünülmektedir[896]. Erken dönemde yapılmış olan kült heykeli ile ilgili görünüş olarak da herhangi bir bilgi yoktur. Bu konu ile ilgili olarak en erken bildiğimiz Efes Artemis Tapınağı'nın kült heykeli ile ilgili olarak Endoios'in yapmış olduğu bilgisidir[897]. Erken dönemden daha sonraki geç dönem içerisine kadar kült heykeline ait olan takılar ve üzerindeki elbiseler değişiklik göstermiştir; bu neden dolayı çeşitli kopyalarda çeşitli ögeler kullanılmıştır. *Artemis Ephesia* heykeli antik dünyanın en çok çoğaltılmış görüntüsünden biri olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun çeşitli

[893] Babelon ve Blanchet 1885, 65, No. 141.

[894] Stirling 2008, 114, Fig. 17.

[895] Gülbay 2014, 191, Fig. 4.

[896] Şakar 2015, 146.

[897] Fleischer 2008, 46.

illerinde bulunan 80'den fazla heykel ve 15 kabartma Akdeniz'den bilinmekte; ayrıca Tanrısallığın görüntüsü pişmiş toprak gibi küçük, taşınabilir formlarda da üretilmiştir[898].

Heykeltıraşlık eserler arasında Lev. No. 46 ile benzerlik gösteren eserler ise, Boston Müzesi'nde bulunmakta olan *Artemis Ephesia*[899] yer almaktadır. Louvre Müzesi'nde yer almakta olan terrakotta figürün[900] ile eserimiz arasında tipoloji benzerlik görülmektedir. Louvre'daki heykelcik, kollarını ve ayakları olmadan sistematik olarak Kalathos'un ortasından bacaklarının dibine kadar uzanan ve tüm bezemeleri küçük yuvarlak tümsekler olan küçük yuvarlak çarpmalarla göstermektedir. Eserimize benzemekle birlikte Afyon Müzesi'ndeki heykelciğin baş kısmında Kalathos kısmı kırılmış ya da eksik olarak gösterilmiştir. Apulum'da bulunan yer almakta olan terrakotta figürün[901] ile eserimiz arasında tipoloji benzerlik görülmektedir. Kalathos'un ortasından bacaklarının dibine kadar uzanan ve tüm bezemeleri küçük yuvarlak tümsekler olan küçük yuvarlak çarpmalarla göstermektedir. Afyon Müzesi'ndeki heykelciğin baş kısmında Kalathos kısmı kırılmış ya da eksik olarak gösterilmiştir. Silifke Müzesi'nde bulunmakta olan kadın heykelciği[902] ile Afyon Müzesi'ndeki eser stil açısından benzerlik göstermektedir. Silifke Müzesi'nde bulunmakta olan heykel başı[903] ile Afyon Müzesi'ndeki eser stil açısından benzerlik göstermektedir. Manisa Müzesi'nde bulunmakta olan adak steli[904] ile Afyon Müzesi'ndeki eser stil açısından benzerlik göstermektedir. Her iki eserinde saçları cepheden ikiye ayrılmakta düz ve omuzlara kadar uzanmaktadır. Peplos birbirine paralel şekilde kıvrımlara sahip olup şematiktir. Afyon Müzesi'nde bulunan eserin genelinde şematik kıvrımlar hakimdir. Eser arkaizan özellikler göstermektedir. Özellikle gözlerin badem şeklinde verilmesi ve yüzdeki hafif

[898]Szabó, Ota ve Ciută 2016, 232.

[899] Vermeule 1967, 56, Fig. 8.

[900] Coleman 1965, PL. IIa.

[901]Szabó, Ota ve Ciută 2016, 235, Fig. 5a.

[902] Tepebaş ve Durugönül 2013, 52, Kat. No. 13.

[903] Tepebaş ve Durugönül 2013, 57, Kat. No. 19.

[904] Dinç 2015, 142, Kat. No. 80.

gülümseme ifadesi bunu desteklemektedir. Eserin yüz hatları yerel özellikler taşımaktadır.

4. 2. 4. Tykhe

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 6 adet Tykhe heykelciği bulunmaktadır(Lev. No. 47-52). Bu heykelciklerin buluntu yeri bilinmektedir. Afyon Müzesi'nde yer alan 6 adet Tykhe heykelciğinin 4 adeti (Lev. No. 47, 49, 51-52) sağlam olarak korunmuş; 1 adet (Lev. No. 48) heykelciğin sadece baş kısmı eksik ve 1 adet (Lev. No. 50) heykelciğin sadece baş kısmı ile korunmuş olup müzeye kazandırılmıştır.

Lev. No. 47'de Tykhe (*Vatikan Urania/Braccio Nuovo Tipi*) yuvarlak bir kaide üzerinde ayakta betimlenmiştir. Tykhe'nin kültüne ve kült heykeline M.Ö. 4. yy itibaren rastlanmaktadır. Tanrıçanın zamanımıza kadar gelen Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait heykel ve heykelcikleri bazı değişikliklere rağmen M.Ö. 4. yy eserlerini yansıtırlar. Heykelin gerek başı gerekse (Lev. No. 47) vücudu üslup bakımından (Lev. No. 47-48) orijinalinin M.Ö. 4. yy aranması gerekmektedir. Ortadan ayrılarak yanlardan arkaya taranmış saçların sık ve ince dalgalar meydana getirerek alnı üçgen çerçevelemesi eseri Geç Klasik Dönem içerisinde yaratıldığını göstermektedir[905] (Lev. No. 47).

Brüksel'de bulunmakta olan Tykhe heykeli [906] ile eserimiz benzerlik göstermektedir (Lev. No. 47-48). Her iki eserin de duruş pozisyonları, saçların kulak arkasından öne doğru uzanmakta olan bukle biçimleri, giyiş oldukları khiton ile hymationun stil ve üslup birbirine benzemektedir. Her iki eser grubunda da vücudun "S" şeklinde merkezde oluşmaya başlaması, bunun ile birlikte sol omuz kısmının hafif arka kalması sağ omuzun ise önde durması ile vücut posturalinin hafif dönüşü ortak olan noktalardır. Brüksel heykelinin duruş pozisyonu ile de karşılaştırıldığında Afyon Müzesi'nde bulunmakta olan eserin (Lev. No. 48) baş kısmı eksik olmasına karşın eserin baş kısmının sağ taraf dönük olabileceğini düşünebiliriz. Eserlerimizdeki (Lev. No. 47-48) plinthelerinin üzerinde sağ ayaklarının yanında bir küre üzerine dayalı gemi düzeninin bir kısmı kalmıştır. Figürlerin mevcut olmayan

[905] İnan 2000, 52.

[906] Filges 1997, 269, Nr. 132.

sağ elleri ile dümenin sapını tuttuğu anlaşılmaktadır. İki destek dümen ve kolu figürlere bağlanmaktadır. Brüksel repliğinde sağ elin eksik olmasını eserimiz ile (Lev. No. 47) karşılaştırdığımızda sağ eli ile küre üzerine dayalı gemi dümeni tuttuğunu düşünebiliriz[907]. Bu belirlenmiş tipin içerisine Boston Sanat Müzesi'nde[908] bulunan heykelcikte yerleşmektedir. Eserin duruş biçimi, vücudun "S" şeklinde merkezde oluşmaya başlaması, başın duruş pozisyonu, saçların stephane ve sur tacının biçimi, khiton ve hymation kıvrım biçimleri ile diğer repliklere benzemektedir. Eser sol kolda tutmakta olduğu cornucopia'nın önemli bir kısmı sağlam durmaktadır. Sağ elinin eksik olması eserin sağ ayağının yanındaki kalıntısından Tykhe'nin sağ eli ile küre üzerine dayalı gemi dümeninin sapını tuttuğu anlaşılmaktadır. Perge'de bulunmuş olan Tykhe heykeli [909] ile eserimiz ortak benzerlik göstermektedir. Her iki eserin de duruş pozisyonları, saçların kulak arkasından öne doğru uzanmakta olan bukle biçimleri, giyiş oldukları khiton ile hymationun stil ve üslup birbirine benzemektedir. Her iki eser grubunda da vücudun "S" şeklinde merkezde oluşmaya başlaması, bunun ile birlikte sol omuz kısmının hafif arka kalması sağ omuzun ise önde durması ile vücut posturalinin hafif dönüşü ortak olan noktalardır. Perge heykelinin alt kısmının eksik olmasına karşın gerek Brüksel heykeli gerekse Afyon Müzesi'ndeki eserde (Lev. No. 47) olduğu gibi alt kısmının ince ve uzun olması düşünülebilir. Eserimiz ile Perge eserindeki farklardan biri stephane kısmıdır. Perge heykelinde sur tacı bulunurken; eserimizde ise sur tacının ortasında bitkisel bezeme yer almaktadır. Diğer önemli fark ise Perge heykelinde figürün sol elinde tuttuğu cornucopia'nın heykelde olduğunu kolun pozisyonundan ve kolun üst kısmında kalmış izden takip edebiliriz. Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 47-48 ile benzerlik gösteren eserler ise Walter Sanat Müzesi ve İsrail Müzesi'nde[910] bulunan Tykhe eserleri yer almaktadır. Eserlerin ortak özellikleri olarak sağ bacağa destek görevi ile birlikte bir dümenin bulunması, sol kolda *cornucopia*nın taşınması ile birlikte sağ taraftan sola doğru uzanmakta olan

[907]LIMC-VIII-2, 85-89, 91, 94, 96, 97, No. 6 a-b, 10, 28, 30, 33, 34, 38 a-b, 39, 40 a, 41, 42 a, 65, 67 a-d-f, 69, 71.

[908] Matheson 1994, 18, Fig. 4.

[909] İnan 2000, 47.

[910] Belayche 2003, 120, Fig. 5.

kıvrım rulosu benzerlik göstermektedir. Ayrıca elbise kıvrımlarının stilistik özellikleri de yakınlık gösterebilmektedir. Hierapolis Tiyatrosu'nda bulunan kabartma üzerindeki Tykhe[911] betimlemesine baktığımızda Afyon'daki eser ile gerek tipolojik olarak gerek elbise ve saçlarının işleniş ile benzerlik göstermektedir. Side Müzesi'nde bulunan Tykhe heykeli [912] ile de benzerlik göstermektedir. Side Müzesi'nde bulunan heykelin zayıf ve ince duruş biçimi ile Antalya Müzesi'nde bulunan eser ile karşılaştırıldığın da Filges, Tykhe'yi *Rom-Boston tipi* içinde değerlendirmektedir[913]. Bu ilişki bağlamında Afyon Müzesi'ndeki eseri (Lev. No. 47)*Rom-Boston tipi* içinde de sunulabilmektedir.

Lev. No. 49'da Tykhe (*Antiocheia Tykhesi*) heykeli incelediğinde; Seleukos Nikator döneminde Tykhe Antiokheia'nın inanç yapısında önemli bir tanrıça olmuştur[914]. Antiokheia'nın kuruluşu Eutykhides tarafından yapılmış olan *Antiokhos Tykhesi* şehrin kişileştirilmesiydi[915]. Piramidal şekilde yükselen heykelin başındaki başlık sur duvarlarını gösteren bir uzun stephane ile betimlemektedir. Bu durum kurulan şehrin yani Antiokheia'nın konumunu bize göstermektedir. Kayanın üzerine de oturması şehrin yamacına kurulmuş olan antik Sipholos Dağı'nı belirtir[916]. Bu oturuş ile bunların üzerinde yükseldiğini gösterir. Tykhe, sağ eli ile palmiye dalı tutarken; altında genç Orontes yüzmektedir[917].

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 49 ile benzerlik gösteren eserler ise, Vatikan Müzesi'nde, [918] Louvre Müzesi'nde [919] ve Yale Üniversitesi Sanat Galerisi'nde [920] bulunan eserler yer almaktadır. Afyon Müzesi'ndeki eseri diğer Antiokhos Tykhelerinden ayıran en önemli özelliği ise Tykhe'nin bir kayalık ya da

[911] Çubuk 2008, 131, Res. 2.24, 2.25.

[912] İnan 1975, Kat. No. 40, Lev. XLIX, 1-3.

[913] Filges 1999, Taf. 39, Res. 1.

[914]Wallace-Hadrill 1982, 16.

[915] Broucke 1994, 37; Belayche 2003, 113.

[916] Ridgway 2001,233.

[917] Broucke 1994, 39; Belayche 2003, 112.

[918] Pollitt 1994, 12, Fig. 1; Steinberg 1971, 147, Fig. 37.

[919] Descamps 2000, 118, No. 6; Devambez 1968, 326; O'Donnell 1994, 50, Fig. 30.

[920] O'Donnell 1994, 54, Fig. 31.

dağa oturmayıp, bir sandalın üzerine oturmuş şekilde betimlenmesidir. Diğer bir fark ise eserin başında bir stephane ve surlu bir taç ya da *corona muralis* bulunurken; diğer eserlerde sadece *corona muralis* bulunmaktadır. Ayrıca Afyon'daki eserin yanında Orontes figürü bulunmamaktadır. Bunun dışında benzerlik olarak Tykhe'nin bir hymationa tamamen sarılması ve sol elini yana ve arkaya doğru çekmesi ile benzerlik kurulabilmektedir. Hymation sağ kol dirsekten sonra sarması ve sola doğru harekete bağlı olarak dioganal olarak uzanarak sol bilekte sarılması benzerdir. Afyon'daki eserin hymation kıvrımları arasında derin kanallar ya da yivler belirgin olarak seçilebilmektedir. Diğer eserlerden farklı olarak sandala doğru hymation sıralı bir şekilde "V" çizerek inmektedir. Afyon Müzesi'ndeki eseri dönemin portre özellikleri ile değerlendirdiğimizde Perge'de bulunan Lucilla portresi [921] ile karşılaştırabiliriz. Her iki eserin göz kapakları ve göz bebeklerinin işlenişi benzerdir. Göz bebekleri işlenmiş ve kalın, etli olan göz kapaklarına doğru hafifçe çekilmiştir. Antalya Müzesi'nde sergilenmekte olan giyimli kadın heykelinin [922] saçlarının ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru kulaklarının üzerinden ilerleyerek arkada da topuz olarak toplanması ve saçlarının hafif derin kanallar ile dalgalı şekil alması benzerdir. Ayrıca göz bebekleri işlenmiş ve kalın, etli olan göz kapaklarına doğru hafifçe çekilmiştir. Perge Tiyatrosu'nda bulunan kurban frizindeki Tykhe kabartması [923] ile gerek saçlarının işlenişi gerekse göz bebeklerinin ve göz kapaklarının işlenişi ile benzerlik göstermektedir. Lev. No. 50'de Tykhe'nin sadece baş kısmı korunmuş olup sağa doğru dönüktür. Yüz hafif uzunca ama dolgun verilmiştir. Göz kapakları kalın işlenmiştir. Gözler iricedir ve gözbebekleri işlenmemiştir. Ağız kapalı ve dudaklar kalıncadır. Saçlar ikiye ayrılarak yanlara doğru dalga halinde taranmıştır. Başında stephane ve *corona muralis* taşımaktadır. *Corona muralis*in orta kısmında palmiye bezemesi işlenmiştir. *Corona muralis*in yarısını arkadan örtmesi ile Tykhe'nin hymation giydiği anlaşılmaktadır. Hymation arkada dikey kıvrımlar çizerek aşağıya doğru uzanmaktadır.

[921] Özgan 2013, 276, Res. 291 a-b.

[922] Özgür 2008, 49, Res. 49.

[923] Özgür 2011, 113.

Eserin göz kapakları kalın, gözler irice işlenmiş olup göz bebekleri işlenmemiştir. Ağız kapalı ve dudaklar kalıncadır. Saçlar ikiye ayrılarak yanlara doğru dalga halinde taranmıştır. Eser saçları ve yüz ifadesi ile özellikle Geç Klasik Dönem eserlerine benzemektedir.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 50 ile benzerlik gösteren eserler ise, Efes Müzesi'nde bulunan kadın başı[924] yer almaktadır. Saçlar dalgalı ve dolu şekilde iki ayrılarak yanlara doğru taranmıştır. Üst göz kapakları kalın olup göz bebekleri işlenmemiştir. Atina Ulusal Müzesi'nde bulunan mezar kabartmasında[925] bulunan kadın figürünün saçlar dalgalı ve dolu şekilde iki ayrılarak yanlara doğru taranmıştır. Üst göz kapakları kalın olup göz bebekleri işlenmemiştir. Memorial Sanat Galerisi'nde bulunan Tykhe başı[926] ile göz kapaklarının işlenişi ile saç stil ve işlenişi Afyon Müzesi'ndeki eseri ile benzerdir. Perge antik kentinde bulunan Sabina heykelinin[927] yüz ve saç işlenişi ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerdir. Gözler irice işlenmiş, göz kapakları kalın ve göz bebekleri işlenmemiştir. Saç stil ve işlenişleri Afyon Müzesi'ndeki eser ile benzerdir. Antalya Müzesi'nde sergilenmekte olan ve Perge'den gelmiş olan iki kadın heykelinde[928] baş kısmı korunmuş olan kadının yüz şekli ve saçlarının işlenişi ile Afyon Müzesi'ndeki eser ile benzerdir.

Lev. No. 51'de Tykhe yuvarlak bir kaide üzerinde büst şeklinde betimlenmiştir. Yüz yuvarlak ve dolgun verilmiştir. Göz kapakları kalın, gözler irice ve gözbebekleri işlenmiştir. Saçlar ikiye ayrılarak yanlara doğru dalga halinde taranmış ve enseden omuzlar üzerine doğru uzatılmıştır. Saç üzerinde küçük kanallar oluşturularak işlenmiştir. Başında stephane ve *corona muralis* taşımaktadır. Hymation ve peplos giymekte; hymation *corona muralis*in yarısını arkadan örtmekte ve arkada dikey kıvrımlar çizerek aşağıya doğru uzanmaktadır. Peplos göğüs üzerinde "V" kıvrım oluşturmaktadır.

[924] İnan ve Rosenbaum 1966, 72, Nr. 36, Lev. 19. 3-22. 1.

[925] Palagia 1994, 72, Fig. 46.

[926] Catalogue of the Exhibition 1994, 119.

[927] İnan ve Rosenbaum 1979, 174, Nr. 132, Taf. 108, 1-2.

[928] Özgan 2013, 168, Res. 177 a-b.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 51 ile benzerlik gösteren eserler ise, Eseri Perge'de bulunan Lucilla portresi[929] ile karşılaştırabiliriz. Her iki eserin göz kapakları ve göz bebeklerinin işlenişi benzerdir. Saçlarında oluşan derin matkap izleri oluşan kanallarıyla da stilistik açıdan benzerdir. Perge Tiyatrosu'nda ele geçen Dionysos heykelinin[930] saçlarının işleniş ile Laodikeia antik kentinde ele geçen kabartma buluntusu[931] üzerinde kadının saçlarının matkap ile birlikte oluşan kanalların oluşması ile de Afyon Müzesi'ndeki eser benzerlik göstermektedir. Hierapolis Tiyatrosu'nda ele geçen kabartma[932] üzerinde Artemis'in doğumu sahnesinde işlenmekte olan Tanrıçalarının saçlarının işleniş ile benzerlik göstermektedir. Aphrodisias Tiyatrosu'nda bulunan Apollon başı[933] saçlarının derin matkap kanalları ile ayrılması ile benzerlik göstermektedir. Aphrodisias'ta bulunmakta olan Tykhe heykel başı[934] da eserimiz ile benzerlik göstermektedir. Her iki eserin göz kapakları ve göz bebeklerinin işlenişi benzerdir. Saçlarında oluşan derin matkap izleri oluşan kanallarıyla da benzerdir. Korinth'te bulunmuş olan Tykhe heykel başı[935] da eserimiz ile benzerlik göstermektedir. Venedik Arkeoloji Müzesi'nde de bulunmuş olan Tykhe heykel başı da (Env. No. 52) eserimiz ile benzerlik göstermektedir.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 52 ile benzerlik gösteren eserler ise, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Kybele heykeli[936] yer almaktadır. Her iki eserde de saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve omuzlara doğru uzanmıştır. Saçlar kalın çizgiler ile şematik bir şekilde işlenmiştir. İzmir Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Aphrodite başı[937] ile eser arasında benzerlik bulunmaktadır. Her iki eserde de saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar

[929] Özgan 2013, 276, Res. 291 a-b; 292 a-b.

[930] Özgür 2011, 45.

[931] Tarhan 2006, 168, Res. 17-18.

[932] Çubuk 2008, 89, Res. 1-3.

[933] Smith ve Erim 1991, 81, Nr. 13, Fig. 15.

[934]İnan ve Rosenbaum 1979, 81-82, Nr. 53-54.

[935] Edwards 1990, Pl. 83a.

[936] Naumann 1983, 251, Taf. 43, 1-2.

[937] Sezer 2013, 21, Lev. 20, Res. 23.

şeklinde taranmış ve omuzlara doğru uzanmıştır. Saçlar kalın çizgiler ile şematik bir şekilde işlenmiştir.

4. 2. 5. Nemesis

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 2 adet Nemesis heykelciği bulunmakta (Lev. No. 53-54) olup, heykelciklerin buluntu yeri bilinmektedir.

Lev. No. 53'te Nemesis heykelciği incelendiğinde giysi biçimi, duruşu ve kıvrım sistemi ile orijinali M.Ö. 5 ve 4. yy kadar uzanan ve tanrıçaya ait tipi yansıtmaktadır. Salamis Gymnasion'un da bulunmuş olan Nemesis heykeli[938] ile eserimiz benzer bir tipoloji çizmektedir. Eserlerin atribütüleri ile kesin olarak tipolojisi belirlenen Salamis Nemesis'i giysi biçimi ve atribütüleri ile eserimize benzemektedir. Her iki heykelde de peplosun gövde üzerinde aşağıya doğru inen dikey kıvrımları aynı olmakla beraber Salamis Nemesis'inde yatay kıvrımlar da bulunmaktadır. Her iki eserde de belden aşağı kısmında vücut hareketine bağlı olarak dikey ve yatay kıvrımlar oluşturmaktadır. Her iki bacak arasında merkezde yer alan kalın giysi kıvrımı Nemesis heykellerinde görülen benzer özelliklerdir. Her iki eserde sol elinde bir cetvel tutmaktadır. İki eserde de grifon yer almakta olup, sadece bulundukları yer açısından farklılık görülmektedir. Salamis Nemesis'inin arka kısmında kanat yer almaktayken; eserimiz de kanat bulunmamaktadır. Salamis eserinde baş kısmı korunamamış olasına rağmen saçların uzun lüle şeklinde omuz üzerine düşmekte; eserimizde ise saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve ensede topuz yapmıştır. Kyrene'de üst bacaklarında aşağısı korunmuş olan ve yanında grifon ile betimlenen heykel parçası[939] duruşu ve tipolojisi ile eserimizle benzerlik göstermektedir. Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 53 ile benzerlik gösteren eserler arasında Perge'de bulunmuş olan Nemesis heykeli[940] yer almaktadır. Her iki eserinde duruş pozisyonları, sol taraflarında grifonun betimlenmesi ile birlikte stil ve işçilik olarak da benzerlik göstermektedir.

[938] Karanastasi 2019, 597, Fig. 12.

[939] Hornum 1993, Pl. IV.

[940] İnan 1981, 609.

Perge'de bulunmuş olan bir başka Nemesis heykeli[941] ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerlik göstermektedir. Her iki eserinde duruş pozisyonları, sol taraflarında grifonun ve sol elinde tutmakta olduğu cetvel ile betimlenmesiyle birlikte saç işlenişi ile birlikte stil ve işçilik olarak da benzerlik göstermektedir. Antalya Müzesi'nde bulunmakta olan Nemesis heykeli [942] ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerlik göstermektedir. Her iki eserinde duruş pozisyonları, sol taraflarında grifonun betimlenmesiyle birlikte saç işlenişi ile birlikte stil ve işçilik olarak da benzerlik göstermektedir. Eserin saç işçiliği ile Silifke Müzesi'nde bulunmakta olan Aphrodite başı[943] ile benzerlik göstermektedir. Her iki eserde de saçlar alnın ortasından ikiye ayrılarak sağ ve sola doğru taranarak ensede bir topuz şeklinde toplanmıştır.

Lev. No. 54'de Nemesis (Rahibe ?), bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. İncelenen heykelcikler arasında bu, kesin olarak tanımlanamayan tek eserdir. Eserin genel özelliklerine dayanarak, Nemesis'e mi ait ya da bir rahibeye mi? Giysi, başın (*capite velato*) bir taç şeklindeki bir stephan üzerine kaplanmasıyla tüm vücudu sararak tasvir edilmiştir. Bu taç çelengi daha çok tanrıçalarda kullanılsa da, kutsallıklarıyla ilgili rahibelerde de kullanıldığı bilinmektedir. Yukarıda belirtilen diğer tanrıçalarda olduğu gibi, saç ortada bölünmüş olarak resmedilmiş ve dalgalı bir şekilde geriye doğru süpürülmüştür. Yüz tanrıçaya benzer bir ifadeye sahiptir ve ufka bakar. Yüzün yanı sıra giysi sağ kolu, eli ve sol eli çıplak bırakır. Heykelcik ile ilgili başka bir figürün veya özelliğin olmayışı, eseri tam olarak tanımlamayı imkansız kılar. Diğer örneklerde olduğu gibi, bu Tanrıça veya Rahibe, adak olarak veya yerel bir tarikatta kullanılmak üzere yapılmış olmalı.

Ödemiş Müzesi'nde bulunmakta olan heykelcik [944] ile eserimiz benzerlik göstermektedir. Her iki eser tipolojik ve stil özellikleri olarak benzemektedir. Afyon Müzesi'ndeki eser ile Manisa Müzesi'nde bulunan adak steli [945] benzerlik göstermektedir. Her iki eserde de aşağıya doğru yelpaze gibi açılan dikine bir kıvrım

[941] Şahin 2001, 194, No. 175; İnan 1981, 43 vd.

[942] Özgür 2008, 60, Kat. No. 23.

[943] Tepebaş ve Durugönül 2013, 43, Kat. No. 6.

[944] Gülbay 2014, 192, Fig. 6.

[945] Durugönül 2015, 145, Kat. No. 84.

inmektedir. Kaba işçilik ve stilize edilmiş elbise kıvrımları görünmektedir. Şam Ulusal Müzesi'nde bulunan terracotta Nemesis[946] ile saç ve yüzlerinin işlenişi benzerlik göstermektedir.

4. 2. 6. Aphrodite

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 4 adet Aphrodite heykelciği bulunmakta (Lev. No. 55-58) olup, heykelciklerin buluntu yeri bilinmektedir.

Aphrodite heykelciklerinin sadece bir grubu (Lev. No. 57-58) belirli bir stil ve tipolojik birlik göstermektedir. Diğer eserler kendi içerisinde ayrı olarak değerlendirilecektir.

Lev. No. 55'de Aphrodite tipolojik olarak *Aphrodite/Venüs Felix*[947] tipi içerisine girmektedir. Eserin orijinali Geç Klasik Dönem içerisine tarihlendirilebilir[948]. Özellikle Praxiteles'in Aphrodite –*Knidos Aphrodite*- heykelinin bir kopyası olarak görülmektedir[949]. *Aphrodite/Venüs Felix*'in başı bir portre özellik –Genç Faustina- göstermektedir. Saçlar her iki omuzdan uzatılarak göğüslerin üst kısmına kadar gelmiştir. Aphrodite'nin yan tarafında betimlenmiş olan Eros'tur. *Aphrodite/Venüs Felix*'te Eros daha ince ve uzun bir şekilde betimlenmiş ve kanatlı bir şekilde gösterilmiş olup, Eros başını kaldırmış bir şekilde Aphrodite'ye doğru bakmaktadır. Eserimizde ise Aphrodite'nin baş kısmı bir portre özellik göstermemektedir. Eros ise *Aphrodite/Venüs Felix* eserindeki Eros figürüne göre daha kısa ve yapılı bir şekilde verilmiştir.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 55 ile benzerlik gösteren eserler ise, Vatikan Müzesi'nde,[950] Napoli Arkeoloji Müzesi'nde Env. 6300 eser, Villa Doria

[946] Zouhdi 1976, 96.

[947] LIMC-II-2, No. 696-706.

[948] Clark 1972, 11, 56.

[949] Osborne 1994, 83-84; Havelock 2007, 2.

[950] Amelung 1903, 42, Taf. 12.

Pamphilj'de,[951] Louvre Müzesi'nde,[952] Amsterdam Allard Pierson Müzesi'nden,[953] İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde [954] ve Prado Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır. Afyon Müzesi'ndeki eseri diğer müzelerdeki eserlerden ayıran fark Eros figürünün Aphrodite'den bağımsız şekilde yer alması ve Aphrodite'nin sol kolundan aşağıya doğru uzanmakta olan hymationa destek olmasıdır. Eros bağımsız olarak elleri arasında bir kase tutmakta ve kasenin içerisinde meyveler bulunmaktadır. Aphrodite ise ileri uzatmış olduğu sol elinin içerisinde bir meyve tutmakta; sağ eli ile de hymationun tomarını bel hizasında tutmaktadır. Vatikan Müzesi, Villa Doria Pamphilj, Louvre Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan örneklerde ise Eros Aphrodite'den bağımsız olarak yer almamaktadır. Tanrıçanın ileri uzatmış olduğu sol elinde sadece Villa Doria Pamphilj'deki eserde meşale benzeri bir nesne tutmaktadır. Louvre Müzesi'ndeki eser dışında yer alan Aphrodit heykellerine baktığımızda Afyon Müzdesi'ndeki de dahil olmak üzere belden aşağıya doğru uzanmakta olan hymation ortadan dikey bir şekilde aşağıya doğru inmektedir. Louvre Müzesi ve Villa Doria Pamphilj'deki eserde Aphrodite'nin baş kısmı korunmuş olup saç işlenişleri görülebilmektedir. Bu iki müzedeki eserler ile Afyon Müzesi'ndeki eserin saç işlenişlerinde fark dikkat çekmektedir. Louvre Müzesi ve Villa Doria Pamphilj'deki eserde Aphrodite'nin saçları ortan ikiye ayrılıp omuzlardan aşağıya göğüslere kadar uzanmakta başın üst kısmında da fiyonk yapmaktadır. Afyon Müzesi'ndeki eserde ise saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve arkada ensede topuz şeklinde bağlanmış ve başında stephane taşımaktadır. Karşılaştırma örneklerindeki Eros'un saç ve yüz işlenişlerinde benzerlik görülmektedir.

Lev. No. 56'da Aphrodite tipolojik olarak antik dönem içerisinde çok sevilen ve sıklıkla işlenen *Venüs Genetrix* tipindedir[955]. *Venüs Genetrix* tipinin orijinali ile

[951] Bernoulli 1873, 296, Nr. 2.

[952] Bernoulli 1873, 296, Nr. 3.

[953] Filges 1999, Taf. 36.1

[954] Mendel 1912, C. I. 105-106, Nr. 365.

[955] LIMC-II-1, 164-165; LIMC-II-2, 25-27, No. 223, 224, 227, 234, 235, 237, 242; Fuchs 1954, 206, Lev. 48-51; Waldstein 1887, 11.

ilgili çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Genellikle eserin orijinalin M.Ö. V. yüzyılın son çeyreği ile birlikte oluşmaya başladığı düşüncesi ileri sürülmekte; orijinalin bronzdan yapıldığı düşünülmektedir[956]. Bu fikir içerisinde ilk öne çıkan kişi heykeltıraş Alkamenes'in olduğudur[957]. Ancak Alkamenes'in yaptığına dair yeterli kanıt olmadığı fikri mevcuttur[958]. Daha sonraki çalışmalarda eserin orijinalinin heykeltıraş Kallimakhos tarafından yapıldığı ileri sürülmüştür[959]. Kallimakhos'un stil olarak eserin orijinaline daha yakın çalışmalar olduğu düşünülmektedir[960]. *Venüs Genetrix* aynı zamanda *Frejus* tipi[961] ile birlikte anılmakta olup, 1650 yılında Forum Julii'de buluntu yeri ile adlandırılmaktadır. Plinius,[962] heykeltıraş Arkesilaos'un J. Caesar'ın yaptırmış olduğu Forum için *Venüs Genetrix* tipine[963] uygun bir heykelin varlığından bahsetmektedir. Forum M.Ö. 46 yılında tamamlanmış olup eserin buraya adanmış Venüs Tapınağı'na[964] koyulmuştur. Eserin ilk orijinaline daha yakın olduğu ve Arkesilaos'un bu tipin yaratıcısı olduğu düşünülmektedir[965]. Arkesilaos'un eserinin ilk örneklerinin Yunan heykeltıraşlıkörneklerinde yararlanarak Aphrodite ve Eros'u[966] birlikte betimlendiği[967] düşünülmektedir.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 56 ile *Frejus* örneğini karşılaştırdığımızda bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Afyon Müzesi'ndeki eserde hymation sağ tarafta geniş bir alana yayılmış şekilde Aphrodite'ye sanki bir fon oluşturur gibi durmaktadır. Louvre Müzesi'ndeki eserde ise hymation bu kadar açılmaz ve omuz ve kolun yukarı kısmında küçük bir yüzey durumunda görülmektedir. Afyon Müzesi'ndeki eser sol kolun duruş biçimi ile de farklıdır.

[956] Hill 1968/1969, 7.

[957] Boardman 2005, 206; Hafner 1961, 251, Fig. 255.

[958] Harcum 1927, 146.

[959] Boardman 2005, 207; Fuchs 1954, 206; Schrader 1924, 311.

[960] Harcum 1927, 146.

[961] Fraser 1935, 455, Fig. 3; Peck 1976, 127, Fig. 2.

[962] Plinius XXXV. 156.

[963] Waldstein 1887, 9.

[964] Grossi 1936, 217, Pl. 48; Ulrich 1993, 76, Fig. 11; Hill 1968/1969, 7.

[965] Harcum 1927, 143-145.

[966] Bieber 1933, 262-264, Abb. 1-3.

[967] Elderkin 1938, 371, 373, Fig. 1, 2a-b, 3; Hill 1968/1969, 8-10, Fig. 4,5.

Louvre Müzesi'ndeki eserde olduğu gibi arkadan hymation kolun yukarı kısmını örtmediği gibi bunu tutabilmek için kolla vücuda sıkıştırılmasına gerek kalmadığından sol kol serbest ve vücuttan ayrılarak aşağıya doğru hafifçe uzanmaktadır. Afyon Müzesi'ndeki eser de sol taraftaki kalçanın dışa taşkınlığı Louvre Müzesi'ndeki eserden daha abartılı olarak durmaktadır. Louvre Müzesi'ndeki eserde peplos ince bir şekilde vücudu gösterir; ancak herhangi bir kemer bulunmaz. Afyon Müzesi'ndeki eserde belden ince bir kemer ile tutturulmuştur. İki eser arasındaki en önemli fark ise Aphrodite'nin yanında duran figürdedir. Louvre Müzesi'ndeki eserde tanrıçanın yanında herhangi bir figür ya da destek bulunmazken; Afyon Müzesi'ndeki eserde ise Eros figürü bulunmaktadır. Bu farklılık bize Roma Dönemi'nde kopistlerin eserlere yaptığı değişikliklerin durumunu göstermektedir. Eserin Hellenistik Dönem'de kopya edilerek değiştirildiği düşünülmekte;[968] bu da Afyon Müzesi'ndeki eserin Hellenistik Dönem'deki eserin değişik bir şekli olduğunu bize düşündürmektedir. İki eser arasında üslup farklılığı dikkat çekmektedir. *Frejus* örneği Augustus Dönem'i klasik üslubunda yapılmıştır. Afyon Müzesi'ndeki eser daha geç döneme işaret etmektedir. Teknik, yüzey işçiliği ve şekillendirme iki eseri birbirinden tarih olarak uzaklaştırmaktadır. Eserin diğer örneklerine ise Royal Ontario Müzesi,[969] Washington'da Ulusal Müze,[970] Detroit Sanat Enstitüsü, [971] J. Paul Getty Müzesi [972] ve Metropolitan Müzesi'nde [973] bulunmaktadır. Buradaki eserler Louvre Müzesi'nde sergilenmekte olan *Frejus*Aphrodite'sine benzemekte ve Afyon Müzesi'ndeki eserden farklılık göstermektedirler. En önemli fark ise Aphrodite'nin yanında Eros figürü bulunmasıdır. Afyon Müzesi'ndeki eserde Eros'un göz bebekleri işlenmiş olup, göz bebekleri üst göz kapaklarına doğru kaydığı görülmektedir. Antalya Müzesi'nden iki eser,[974] Side Müzesi'nde[975] ve Ödemiş Müzesi'nde[976] bulunmakta olan heykelcikler

[968] Fuchs 1954, 216.

[969] Harcum 1927, 142, Fig.1.

[970] Fraser 1935, 454, Fig. 1-2.

[971] Peck 1976, 124, Fig. 1.

[972] Marion ve Hamma 1994, 346-349, Kat. 182.

[973] Richter 1927, 251, Fig. 175.

[974] Filges 1999, Taf. 34.1-2.

ile eserimiz arasında hem tipolojik hem de stil özellikleri açısından benzerlik görülmektedir.

Lev. No. 57-58'de Aphrodite tipolojik olarak antik dönem içerisinde çok sevilen ve sıklıkla işlenen *Knidos Aphrodite'*dir[977]. Eserin orijinalin M.Ö. IV. yüzyılında Praxiteles tarafından yapılmıştır[978]. Heykel sonradan yaratılan tipler için önemli bir basamak olmuştur. Ancak kopyalarının hiçbirinin orijinali ile bağlı olmadığı düşünülmekte; Hellenistik Dönem ile ilgili bir çeşidi olduğu tahmin edilmektedir[979]. Eserin kollarının hareketi, saçlarının açık ya da ensede topuz şeklinde bağlanması, bacaklarının yapısı, çıplak ya da giyinik olması Hellenistik Dönemle birlikte rastlanan çeşitleridir[980]. *Capitolini Aphrodite*'si,[981] *Medici Aphrodite*'si[982] ve *Troas Aphrodite*'sini[983] *Knidos Aphrodite*'sinin çeşitli yorumları olarak görülmektedir. Eserin orijinal betimlemesi Knidos'ta bulunan ve Caracalla Dönemi'ne tarihlenen sikkelerdir[984].

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 57-58 ile benzerlik gösteren eserler ise, Vatikan Müzesi'nde bulunmakta olan *Aphrodite Colonna*[985] ve *Belvedere Aphroditesi,*[986] Nazionale Romano Müzesi'nde,[987] Louvre Müzesi'nde Kaufmann[988] koleksiyonundan Aphrodite başı, Delos Müzesi'nde,[989] Louvre Müzesi'nde Bronz

---

[975] İnan, 1975, Kat. No. 8., Lev. XX, 1-2.

[976] Gülbay 2014, 190, Fig. 2.

[977] LIMC-II-1, 50-52; LIMC-II-2, 36-38, No. 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 404.

[978] Amy ve Pickup 2010, 22; Osborne 1994, 83-84; Roos 2001, 96; Waldstein 1913, 276-277.

[979] Boardman 2014, 54.

[980] Michaelis 1887, 326-328; Bahrani 1996, 4.

[981] Lippold 1950, 291, No. 9, Pl. 104.1; Michaelis 1887, 340; Bahrani 1996, 6.

[982] Amelung 1897, 67; Michaelis 1887, 341.

[983] Smith 2002, 82, Res. 101.

[984] Ajootian 1996, 98.

[985] Lippold 1950, 239, Taf. 83.3; Bieber 1961, Abb. 24-25.

[986] Corso 2007, 15, Fig. 2.

[987] Lippold 1950, 239, Anm. 3.

[988] Özgan 1995, 54-57, Pl. 11; Blinkenberg 1933, 173-176, No. IV, Fig. 21, 27, 29; Waldstein 1913, 283, Fig. 8.

[989] Marcade 1969, 35, Pl. 46.

heykel[990] ve Glyptothek Müzesi'nde[991] yer almaktadır. *Belvedere Aphroditesi* ve *Aphrodite Colonna* heykellerinde sol el bilekten biraz içeri doğru dönük bir şekilde verilmiş, sol elinde oluşan parmak aralıklarının arasından giysi tomarı öne doğru sarkmakta; tomarının dışında oluşan kısım ise yan tarafta bulunmakta olan hydrianın üstünde kat kat durmaktadır. Heykellerin sağ kolu ise genital bölgeyi kapatmaktadır. Heykellerin bu özellikleri Afyon Müzesi'ndeki eserlerde de görülmektedir. Bu özellikleri ile benzer kopyası orijinaline yakın örnekler olduğunu göstermektedir. *Belvedere Aphroditesi* Afyon Müzesindeki Lev. No. 57'deki esere özellikle elbise tomarı ve elbisenin *hydria*nın üstünde kat kat durması ile daha yakın bir özellik göstermektedir. Walters Sanat Galerisi'nde 23.98 envanter numaralı eseri[992] Afyon Müzesi'ndeki eser gibi sağ kolu dirsekten bükülerek aşağıya doğru genital bölgeye doğru uzanıp kapatmakta; sol kol elbisesini tutmaktadır; ancak Walters Sanat Galerisi'ndeki eserin sol kolu biraz daha aşağıda yer almaktadır. Elbise kıvrımlarında da biraz farklılık göze çarpmaktadır. Walters Sanat Galerisi'ndeki eserde elbise kıvrımı daha dik şekilde aşağıya doğru uzanmaktayken; Afyon'daki eserde elbise kıvrımları her iki taraftan "S" çizerek aşağıya doğru uzanmaktadır. Nazionale Romano Müzesi'nde[993] eser ile karşılaştırdığımızdasağ kolu dirsekten bükülerek aşağıya doğru genital bölgeye doğru uzanıp kapatmakta; sol kol Afyon'daki eser gibi elbisesini tutmaktadır; Nazionale Romano Müzesi'ndekielbise kıvrımı daha dik şekilde aşağıya doğru uzanmakta ve su kabının üst kısmını kapatmaktadır. Afyon Müzesi'ndeki eserin elbisesi her iki taraftan "S" çizerek aşağıya doğru uzanmakta ve su kabının her iki tarafından aşağıya doğru uzanmaktadır. Her iki eserinde saçları ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru uzanarak arkada topuz olarak toplanmıştır; ancak Nazionale Romano Müzesi'ndeki eserin saçları kabarık ve kanallı şekilde işlenmişken; Afyon'daki eserin saçları düz ve basit bir işçilik ya da taşra karakter sergilemektedir. Louvre Müzesi'nde Kaufmann[994] koleksiyonundan Aphrodite başı

[990]LIMC-II-1 155, No. 7; LIMC-II-2, 156.

[991] Bieber 1961, 20, Fig. 29.

[992] Reeder 1988, 20, Fig. 20.1.

[993] Lippold 1950, 239, Anm. 3.

[994] Özgan 1995, 54-57, Pl. 11; Blinkenberg 1933, 173-176, No. IV, Fig. 21, 27, 29; Waldstein 1913, 283, Fig. 8.

ile Afyon Müzesi'ndeki eserin yüz ve saçlarını karşılaştırdığımızda her iki eserinde saçları ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru uzanarak arkada topuz olarak toplanmıştır; ancak Louvre Müzesi'nde Kaufmann koleksiyondaki baş eserimize göre daha uzun bir şekilde yapılmıştır. Afyon Müzesi'ndeki eserin yüz ifadesi daha toplu taşra karakter sergilemektedir. Louvre Müzesi'nde Kaufmann koleksiyondaki başın saçları kabarık ve kanallı şekilde işlenmişken; eserimizin saçları düz ve basit bir işçilik ya da taşra karakter sergilemektedir. Side Müzesi'nde bulunmakta olan Aphrodite heykeli[995] ile Afyon Müzesi'ndeki eser arasında özellikle saçlarının işleniş arasında benzerlik bulunmaktadır. Silifke Müzesi'nde bulunmakta olan iki Aphrodite heykelciği [996] eserlerimiz ile hem tipolojik hem stil özellikleri ile benzerlik göstermektedir.

4. 2. 7. Nike

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 1 adet Nike heykelciği bulunmakta (Lev. No. 59) olup, heykelciğin buluntu yeri bilinmektedir.

Nike heykelinin[997] orijinalinin M.Ö. V. yüzyılın son çeyreğinde Alkamenes ya da Paionios tarafından yapılmıştır[998]. Nike'nin esas tipinin oluşumu ise Paros Nikesi'ne kadar gitmektedir. Paros Nikesi havada asılı durumdaki duruşu sonraki zamanlarda yapılan Nike heykellerine öncülük etmiştir[999]. Eserimiz ile benzerlik gösteren ve Paros Nikesi'nin öncülüğünde yapılan diğer önemli heykel ise Paionios Nikesi'dir [1000] . Nike, Messenia'lılar ve Naupaktos'luların M.Ö. 425 yılında Spartalılar karşısında Sphakteria'da kazandıkları savaşın anısına Olympia'da diktikleri adak heykelidir[1001]. Heykel Mendeli Paionios tarafından yapılmıştır[1002].

[995] İnan 1975, 140, Lev. LXXII, Res. 2.

[996] Tepebaş ve Durugönül 2013, 38-39, Kat. No.1-2.

[997] LIMC-VI-2, 588-591, 594, 595, No. 381, 382, 383, 386, 388, 399, 469-482, 483-511; LIMC-VIII-2, 172, 175, No. 69, 71, 75, 76, 116.

[998] Robinson 1928, 201.

[999]Boardman 2005, 51, Res. 27.

[1000] Barron 1984, 207, Pl. 10-a.

[1001] Barron 1984, 200.

[1002] Boardman 2005, 176, Res. 139.

Afyon Müzesi'ndeki eser ile benzerlik gösteren diğer heykel ise Samothrake Nikesi'dir[1003]. Samothrake Nikesi Hellenistik barok üslupta yapılmış bir heykeldir. Nike, sağ ayağını bir adım atarak bir gemin güvertesine hafifçe basmaktadır. Sağ bacağı üzerine inen kalın pelerin arkaya doğru havalanmaktadır. Arkada büyükçe kanatlar detaylı bir şekilde kuş tüyü deseni ile işlenmiştir[1004]. Paionios ve Samothrake Nike'si yapıldıkları zamandan sonra birçok heykeltıraşı etkilemiş çeşitli kopyaları yapılmıştır. Zaferin de simgesi olan Nike aynı zamanda "*Victoria*" adında çok sayıda kopyası ve varyasyonu yapılmıştır. Afyon Müzesi'ndeki eser her iki Nike'nin de özelliklerini barındırmaktadır. Özellikle kollarının, bacaklarının ve elbisenin sağ bacak üzerinde ikiye ayrılması ile Paionios Nikesi'ne yaklaştırmaktadır.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 59 ile benzerlik gösteren eserler ise, Side Müzesi'nde bulunmakta olan Nike heykeli[1005] tipolojik ve stil olarak eserimiz ile benzerlik taşımaktadır. Her iki eser de uzun bir peplos giymiş olup göğüs altından orta kısımda düğüm ile bağlanmıştır. Sol taraftan kuşağın üzerinde ve omuzda meydana gelen kıvrımlar göğüsün şeklini belirtmektedir. Eserlerin sol bacak üzerinde kıvrımlar seyrekleştiğinden bacağın plastik şekilleri belirir ve iki bacak arasında derin kıvrımlar iner. Sağ bacak üzerinde peplos bir yırtmaç ile iki yana açılır ve bacak serbest hareket eder. Side'deki eserin sol kolunun eksik olması eserimiz ile karşılaştırıldığında bir palmiye dalı tuttuğunu belirtebiliriz. Her iki eserde de sağ kalça yanında kalıntısı görülen destek ise yana açılarak ve dirsekten bükülerek öne uzatılan ve elinde çelenk tutan sağ kolu pekiştirmekte; ayrıca Nike kanatlı olarak gösterilmiş olup, yere iniş durumunun son durumunu gösteriyor olmalıdır. Side'deki Nike heykelinin özellikle sağ ayağının ne üzerinde durduğu belli değil; ancak eserimiz ile ortak tipolojik özellikten hareketle bir küre üzerinde durduğunu belirtebiliriz. Her iki eserde de bazı kısımlar eksik olmasına karşın, bütün olarak değerlendirdiğimizde Nike Romalılar zamanında sık tekrarlanan bir tipe girmektedir. Augustus'un Actium zaferinden sonra Tarent'ten Roma'ya getirerek Curia Iuia'ya

[1003] Hamiaux 1998, 27-32, No. 2; Ridgway 2000, 150-160; Lawrence 1926, 213 vd.

[1004] Smith 2002, 79.

[1005] İnan 1975, 155, Lev. LXXIX, No. 94.

diktiği Nike heykeli incelendiğinde heykel Prudentius tarafından altın, yani yaldızlı olarak tanımlanmıştır. Bronz, kanatlı, yalınayak ve akan bir elbise giymiş; sağ elinde bir defne çelengi tuttuğu ve bir küre üzerine indiği belirtilmiştir;[1006] ayrıca Augustus dönemi sikkelerine de baktığımız da Nike bir küre üzerine inmekte sol kol ile palmiye dalı tutarken; sağ kolu öne doğru uzanmış olup, elinde bir çelenk tutarken gösterilmiştir[1007]. Bu tipolojik özellikten dolayı hem Side'de bulunan hem de Afyon bulunan Nike'nin eksik olan sağ kolu ile bir çelenk tutuğunu belirtebiliriz. Kartaca Müzesi'nde bulunan Nike heykeli,[1008] Napoli Müzesi'nde bulunmakta olan bronz bir Nike heykeli,[1009] Bardo Müzesi'nde bulunan Nike heykeli,[1010] Cezayir Constantine Ulusal Müzesi'nde bulunan Nike heykeli [1011] ile Afyon Müzesi'ndeki eserimiz tipolojik ve stil açısından benzerdir. Belgrat Müzesi'nde bulunan Nike heykeli[1012] ile eserimiz benzerdir. Eserlerin saçlarının işlenişi ve başının üzerinde bir fiyonk oluşturması ile ortaktır. Ayrıca her iki eserinde ayaklarının altında küre bulunmaktadır. Şam Müzesi'nde bulunan Nike heykeli[1013] ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzerdir. Eserlerin saçları, yüzleri ve elbise işlenişleri ortaktır. Eserin göz kapaklarının biraz kalın işlenmesi, heykelin perdahlanması ve göz bebeklerinin üst göz kapaklarına doğru çekilmesi Antoninler döneminin özellikleridir[1014]. Manisa Müzesi'nde bulunmakta olan Nike heykelciği [1015] ve Boston Sanat Müzesi'nde bulunan Nike Heykelciği ile Afyon Müzesi'ndeki eser benzer özellikler taşıdığını belirtebiliriz.

[1006] Pohlsander 1969, 590.

[1007] İnan 1975, 155-156; Mattingly 1976, 103.

[1008] Delattre 1899, 17-18, Pl. 4.2.

[1009] Pohlsander 1969, Fig. 1.

[1010] Manderscheid 1981, 348, Pl. 43.

[1011] Doublet ve Gaukler 1892, 98-99, Pl. 8.

[1012] Veličković 1972, 161, No. 81.

[1013] Bouzek 1999, 14, Pl. 24. 3; Weber 2006, 47, Pl. 25 a-d.

[1014] Kleiner 1992, 270, 313.

[1015] Dinç 2015, 31, Kat. No.2.

4. 3. Hayvan Heykelciği

4. 3. 1. Köpek

Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 1 adet Köpek heykelciği bulunmakta (Lev. No. 60) olup, heykelciğin buluntu yeri bilinmektedir.

Heykeltıraşlık eserler arasında, Lev. No. 60 ile benzerlik gösteren eserler ise, Ny Carlsberg Glyptotek'de bulunan köpek heykeli[1016] yer almaktadır. Eser stil ve üslup açısından benzerlik göstermektedir.

[1016] Vermeule 1968, 95, Pl. 38, Fig. 5.

V. SONUÇ

Afyon Müzesi'nde 60 adet Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait adak heykelciği bulunmaktadır. Eserler stilistik olarak karşılaştırma yolu ile değerlendirip, kronolojik bir veri oluşturulduğunda eserlerin M.S. 1. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıla tarihlendiği anlaşılmaktadır.

M.S. 1. yüzyılda yapılan eser Attis başıdır. (Lev. No. 17)

M.S. 2. yüzyılda yapılan eserler ise Men (Lev. No. 1-3, 8, 10-15), Kybele (Lev. No. 38-42, 43-44), Attis (Lev. No. 16), Apollon (Lev. No. 18-21), Artemis (Lev. No. 45) Herakles (Lev. 22-24), Asklepios (Lev. No. 25), Tykhe (Lev. No. 48-50, 52), Nemesis (Lev. No. 53), Nike (Lev. No. 59), Hermes (Lev. No. 28), Erkek Torsosu (Lev. No. 31), Köpek (Lev. No. 60) heykelcikleridir.

M.S. 2. yüzyılın sonu M.S. 3. yüzyılın başlarında yapılan eser ise Tykhe (Lev. No. 51) heykelciğidir.

M.S. 2. yüzyıl ya da M.S. 3. yüzyılda yapılmış eserler ise Men (Lev. No. 4-7, 9), Artemis Ephesia (Lev. No. 46) ve Herme (Lev. No. 29-30) heykelcikleridir.

M.S. 3. yüzyılda yapılan eserler ise Hekateion (Lev. No. 32-35), Meter Tetraprosopos (Lev. No. 36-37), Tykhe (Lev. No. 47), Nemesis-Rahibe ?(Lev. No. 54), Telesphoros (Lev. No. 26), Aphrodite (Lev. No. 55-58) ve Poseidon (Lev. No. 27) heykelcikleridir.

Afyon Müzesi'nde bulunan Tanrı ve Tanrıça heykelciklerinin bazıları giyimli bazıları giyimsiz olarak betimlenmiştir. Giyimli olarak betimlenen tanrılara baktığımızda Men (Lev. 1-13) uzun kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyridesgiymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve omuzlardan arkaya atılmış vearka yüzde 'V' şeklinde kıvrımları olan bir üçgen şeklinde aşağıya sarkmış; (Lev. 14-15) ise kolsuz khiton, hymation ve anaxyrides giymiştir. Khiton göğüs altından ince bir kemer ile bağlanmıştır. Attis (Lev. No. 16) uzun kollu ve dizkapaklarına kadar uzanan bir tunik ve anaxyrides betimlenmektedir. Apollon (Lev. No. 19-21) khlamys giymiş; göğüs kısmında dökümlü bir şekilde

durmakta olup, omuzlardan arkaya doğru uzatılarak sırtı tamamen kapatmış ve arkada "V" kıvrımı çizmiştir. Asklepios (Lev. No. 25) hymation giymiş vegövdenin sağ kısmını açıkta bırakarak ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Telesphoros (Lev. No. 26) *cucculatus* giymiştir. Poseidon (Lev. No. 27) tunik ve khlamys giymektedir. Tunik dizlerine kadar uzanmakta olup, dikey kıvrımlar çizmektedir. Khlamys omuzlardan arkaya doğru atılmış ve arkada sırt kısmında "V" kıvrımı oluşturmuştur. Erkek Torsosu (Lev. No. 31) heykelciğinde figür belden aşağısına dolanmış olan bir kuşak bağlanmıştır.

Giyimli olarak betimlenen Tanrıçalara baktığımızda Hekate (Lev. No. 32-37) peplos giymiş olup, göğüs altından bir kemerle bağlanmıştır. Kybele (Lev. No. 38-41) hymation ve onun altında görülen kısa kollu ve ince kumaştan khiton giymiş; Lev. No. 42'de ise khiton giymiş olup, göğüs altından bir kemer ile bağlanmıştır. Artemis (Lev. No. 45) khiton giymiştir. Khiton göğüste "V" şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve alt kısmı dik çizgiler halinde belirtilmiştir. Ayrıca khlaina giymiş ve sol omuzdan arkaya doğru atılmış oradan sırtı örterek sağa çekilip önde bele dolanmıştır. Lev. No. 46'de ise khiton ve hymation giymiştir. Tykhe (Lev. No. 47-49) khiton ve hymation giymiştir. Khiton ayakuçlarına kadar uzanmakta; Lev. No. 51-52'de ise hymation ve peplos giymiştir. Nemesis (Lev. No. 53) peplos ve hymation giymiş; Lev. No. 54'de ise khiton ve hymation giymiştir. Aphrodite (Lev. No. 55) hymation giymiş; Lev. No. 56'da ise hymation ve khiton giymiştir. Nike (Lev. No. 59) peplos giymiştir.

Giyimsiz olarak betimlenen tanrılar Apollon (Lev. No. 18) ve Herakles (Lev. No. 22-24); giyimsiz olarak betimlenen tanrıça ise Aphrodite (Lev. No. 57-58) heykelciğidir.

Afyon Müzesi'nde bulunan ve çalışma kapsamında değerlendirilen 60 eserin 41 adedinin yeri bilinmekte; 19 adedin ise yeri bilinmemekte olup, satın alınma ile birlikte müzeye kazandırılmıştır. Tanrı ve erkek heykelciklerine baktığımızda; Afyon Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olarak betimlenmiş 15 adet Men heykelciği bulunmaktadır (Lev. No. 1-15). Bu heykelciklerin 6 adetinin (Lev. No. 1, 8-10, 14-15) buluntu yeri bilinmekte; 6 adetinin (Lev. No. 2-7) buluntu yeri

bilinmemekte olup, 3 adet heykelcik (Lev. No. 11-13) ise satın alınma ile müzeye kazandırılmıştır. 2 adet Attis heykelciği buluntu yeri bilinmekte (Lev. No. 16-17). 4 adet Apollon heykelciği bulunmaktadır (Lev. No. 18-21). Bunlardan 2 adetinin (Lev. No. 18-19) buluntu yeri bilinmekte; 2 adetinin (Lev. No. 20-21) buluntu yeri bilinmemektedir. 3 adet Herakles heykelciği bulunmaktadır (Lev. No. 22-24). Bunlardan 2 adetinin (Lev. No. 22, 24) buluntu yeri bilinmekte; 1 adet ise (Lev. No. 23) satın alınmış olup müzeye kazandırılmıştır. 1 adet Asklepios heykelciği buluntu yeri bilinmekte (Lev. No. 25). 1 adet Telesphoros heykelciği buluntu yeri bilinmemektedir (Lev. No. 26). 1 adet Poseidon heykelciği buluntu yeri bilinmemektedir (Lev. No. 27).1 adet Hermes heykelciği başı bulunmakta (Lev. No. 28). İki adet de Herme bulunmaktadır (Lev. No. 29-30). Hermes heykelciğinin buluntu yeri bilinmekte; 1 adet Herme'nin (Lev. No. 29) buluntu yeri bilinmekte, 1 adet Herme'nin (Lev. No. 30) buluntu yeri bilinmemekte olup müzeye kazandırılmıştır. 1 adet Erkek Torsosu heykelciği bulunmakta (Lev. No. 31) olup, buluntu yeri bilinmektedir.

Tanrıça heykellerine baktığımızda; 6 adet Hekate heykelciği bulunmaktadır (Lev. No. 32-37). Hekate heykelciğinin 3 adetinin (Lev. No. 33, 36-37) buluntu yeri bilinmekte; 2 adetinin (Lev. No. 34-35) buluntu yeri bilinmemekte, 1 adet heykelcik (Lev. No. 32) ise satın alınma ile müzeye kazandırılmıştır. 7 adet Kybele heykelciği buluntu yeri bilinmekte (Lev. No. 38-44). 2 adet Artemis heykelciği buluntu yeri bilinmekte (Lev. No. 45-46). 6 adet Tykhe heykelciğinin buluntu yeri bilinmektedir (Lev. No. 47-52). 2 adet Nemesis heykelciği buluntu yeri bilinmekte (Lev. No. 53-54). 4 adet Aphrodite heykelciğinin buluntu yeri bilinmekte (Kat. No. 55-58). 1 adet Nike heykelciğinin (Lev. No. 59) buluntu yeri bilinmektedir.

Hayvan heykelciğine baktığımızda; 1 adet Köpek heykelciğinin buluntu yeri bilinmekte (Lev. No.60).

Tanrılar ve erkek heykelciklerini incelediğimizde öne çıkan baş tanrılardan birisi Men'dir (Lev. No. 1-15). Atlı tanrı betimlemeleri içinde yer alan Ay tanrısı Anadolu kültü için önemli yer tutmaktadır. Tanrının ikonografisi ve kültü ile ilgili olarak atlı betimlemeleri ile ilgili son yıllarda önemli çalışmalar yapılmıştır.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde farklı türlerde betimlenmiş olsa da en net şekilde Phrygialı olarak görülmektedir. Attis (Lev. No. 16-17), Phrygia Bölgesi'nin önemli inanç yapılarından birini oluşturan tanrılardan birisidir. Phrygia Bölgesi'nin özellikle baş tanrıçalarından biri olan Kybele ile ilişkisi ve birlikteliği ile ön plana çıkmaktadır. Doğuşu, kimliği ve inancı ile ilgili çeşitli anlatımlar olduğu bir gerçektir. Attis ve Kybele ilişkisini özellikle düşünüldüğünde toprak ve tahıl ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kybele toprak anayı simgelerken Attis ise tahılı ya da ürünü simgelemektedir. Apollon (Lev. No. 18-21) Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde farklı sıfatlar ile betimlenmektedir. Bu önemli nitelemeler ya da inançların görüldüğü yerlerden biriside Phrygia Bölgesi'dir. Apollon'un kehanet özelliği bilindiğinden dolayı onun müzik ile birlikte kehanet ilişkisi ön plana çıkarılabilir. Tanrı aynı zamanda sağlığın tanrısı, hastalıkları veren aynı zamanda iyileştiren tanrı ve yasa koyucu özellikleri olan bir tanrı ya da bu özelliklere sahip sıfatları da içerisinde taşımaktadır. Görsel sanatlardan sağlığa; yasa oluşturmasından iyileştirici özelliğine kadar çok çeşitli sıfat ve niteliklere sahip olması onu diğer tanrılar arasında ön plana çıkardığı gibi kültünün de birçok toplumda veya bölgede yaygınlaşmasını sağlamıştır. Herakles (Lev. No. 22-24) bir kahraman olarak gelişen; ancak daha sonra tanrısal özelliği de içinde taşıyarak her ikisini de birlikte sürdürmüştür. Bu özelliklerinden dolayı çeşitli yerlerde farklı özelikler ve nitelikler ile karşılaşılmaktadır. Herakles'in belirgin bazı ikonografik özelikleri müzede bulunmakta olan eserlerde de seçilebilmektedir. Herakles, "Hercules Victor" (muzaffer Hercules) veya "Hercules invictu"s (yenilmez Hercules) gibi sıfatlar almıştır. Emekli olan askerle ile gladyatörler Herakles için silah ve eşyalarını adak olarak bırakmışlardır. Bu anlamda kültün bölge içerisinde bulunmasının nedeni bölgeye dışarıdan gelen Roma askerlerinin ya da lejyonlarının Herakles'e duymuş oldukları büyük değeri göstermektedir. Asklepios (Lev. No. 25), özellikle "iyileştirici, tedavi edici tanrı" olarak kabul görmüş bir tanrıdır. İyileştirici özelliğinden dolayı bölgede tanrıya inanılmış ve adaklar sunulmuştur.Telesphoros (Lev. No. 26) *cucculatus* giymiş bir şekilde betimlenmiş olup, genellikle Asklepios'un oğlu olarak gösterilmiş ve sağlıkla ilişkilendirilmiştir. Asklepios ile olan ilişkisinden dolayı şifacı özelliği ile de ön plana çıkmaktadır. Poseidon (Lev. No. 27) Anadolu'da görülen atlı tanrılar grubu içerisinde değerlendirilerek

işlenmiştir. Poseidon heykelciğinin bulunması ile birlikte bölgede tanrının bir tapım gördüğü ve adak olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. Geçimleri gemicilik ve balıkçılık ile olan yerlerde deniz tanrısı kültü olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak bu değerlendirmenin dışında olabilecek deniz ile hiçbir bağlantısı olmayan kara kentlerinde de tapım görmekte ve adak sunulabilmektedir. Bunun en önemli nedeni ise bu kara kentlerinde şifalı su kaynaklarının bulunması ve yer sarsıntılarının olmasıdır. Hermes'in (Lev. No. 28) en önemli görevi ise ölülere kılavuzluk etmesidir. Bundan dolayı kendisine "*Psykhopompos*"adı verilmektedir. Spor ile de ilişkilendirilen tanrı için spor alanlarında kurban sunulabilmektedir. Hermeler (Lev. No. 29-30) Hermes'in yaratma gücü ile birlikte verimliliği de temsil niteliğini göstermektedir. Hermeler çiftçi ve çoban tapımında da yerini almaktadır. Yol kavşaklarında ve evlerin ön kısımlarında bulunmakta ve bunların önünde de kurbanlar kesilebilmekteydi. Hermeler mezarlarda da sıklıkla dikilmektedir. Burada koruyucu özelliği ile birlikte ruhlara yol göstericiliğinden dolayı sunulmaktadır.

Erkek heykelciği (Lev. No. 31) eserden bunu adayan kişinin günlük yaşamı ile ilgili bizlere bir ipucu verdiğini belirtebiliriz. İnsanlar için adak sunusunun en önemli anlamı onlar için önemli bir dönem noktalarının olmasıdır. İnsanlar yaşamları boyunca onları etkileyen önemli noktaları karşılamak ya da gerçekleştirmek için tanrılara adak sunuları yapmaktaydı. İnsanlar sosyal durumlarına, inançlarına ya da mesleklerine göre tanrılara adak sunmaktaydılar.

Tanrıça heykelciklerini incelediğimizde öne çıkan baş tanrıçalarda birisi Hekate (Lev. No. 32-37). Erken dönemlerde şan ve şeref sağlayan, yarışma sırasında istediği kişileri zafere ulaştıran, avlanan kişilere yardımcı olan, denizcilere yol gösteren ve iyiliği insanlara veren bir tanrıçadır. Geç dönemlerde ise sihir ve büyü ile ilgili bir tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. Karanlık dünyalar ile ilişki içerisinde olan Hades'in anahtarını tutuğu, büyücülere meşale ile ya da köpek, kurt gibi değişik hayvanlar ile görülen bir tanrıça durumuna gelmiştir. Hekate'nin özellikle yol kavşaklarında yer aldığı düşünülmekte ve yol ayrımlarında kendisine çeşitli sunular yapılmıştır. Kybele (Lev. No. 38-44) Anadolu'da bulunan tanrıçalar arasında en önemli niteliğe ve sembole sahip tanrıçadır. Doğurganlık, bereket, bolluk…vb. özellikleri ya da nitelikleri taşımıştır. Diğer tanrıçalardan ayıran önemli

niteliklerinden biride farklı bölgelerde çok çeşitli sıfatlar ile anılmasıdır. Kybele, sahip olduğu niteliği ile birlikte Phryglerde önemli bir yer almış olup burada yaygın bir şekilde tapım görmüştür. Ana Tanrıça inancı Phryglerde, bereketi sembolize eden bir nitelik kazanmış ve sıklıkla tapım görmüştür. Phrygler ağırlıklı olarak tarım ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunun için bitkiler ile birlikte tahıl ürünlerinin verimli olması önemlidir. Bu önem doğa ile olan inanç kültürünü ortaya çıkarmıştır. Kybele, Phrygler için doğurganlığı, bereketi ve üremeyi sembolize etmiştir. Artemis (Lev. No. 45) evli kadınlarınve hamile kadınların koruyucu tanrıçası olduğundan doğumla ilgili bir tanrıça olarak da karşımıza çıkmaktadır. Potnia Theron "vahşi hayvanların efendisi" olarak da bilinmekte ve tapım görmüştür. Artemis hayvanların koruyucu özelliğinin yanında av ile avcılarında koruyucu özelliğini taşımaktadır. *Artemis Ephesia* (Lev. No. 46) bereket ve doğurganlık özellikleri ile karşımıza çıkmakta olup, doğaya egemen bir nitelik ile görülmektedir. İlkbahar ile birlikte doğanın canlanması ve toprağın verimli olmasını sağlamaktaydı. Yaban hayvanlarını korur ve onları evcilleştirirdi. *Artemis Ephesia* bu niteliği onu özellikle de Phrygia Bölgesi'nde Kybele ile önemli bir bağ durumuna getirmektedir. Tykhe (Lev. No. 47-52) antik dönemde insanlar yaptıkları herhangi bir şeyin mutluluk ve şans getirmesi için iyi şans veya iyi talih olarak çeşitli şeyler kullanmışlardır. Şans, mutluluk ve iyi kaderin en önemli olarak inanç ya da tapım anlamında karşımıza çıkmaktadır. Roma İmparatorluk döneminde Tykhe'ye ya da Fortuna'ya olan inanç ve tapım oldukça ilerlemiştir. Tanrıça için özel Tykheler oluşturulmuştur. Elde edilen bir zaferden sonra çeşitli adaklarda ya da sunularda bulunulmuştur. Sadece kazanılan zaferler değil; evlenen kişilerde ailelerini korumaları içinde Tykhe'ye çeşitli adaklarda bulunmuşlardır. Bu nedenden dolayıdır ki Roma İmparatorluk Dönemi'nde tanrıçaya gerçekleştirilen adak sayısı oldukça çoktur. Nemesis (Lev. No. 53-54) kavramsal olarak Tanrısal öcü sergilemektedir. İnsanlarda ölçüsüzlüğü, kendine ve şansına aşırı güveni cezalandıran varlık olarak görülmektedir. İnsanların taşkın davranışlarına karşı öfkeyi beraberinde taşımaktadır. Nemesis'in elinde cetvel ya da dizgin varsa ılımlı olmayı; kılıç ya da kamçı varsa cezalandırmayı temsil etmektedir. Aphrodite (Lev. No. 55-58) Anadolu'da özellikle bereketi simgeler biçimde tapım görmüştür. Genç ve güzel kızlar Aphrodite ile eşit tutulmaya çalışılmıştır. Genç ve güzellik beraberinde bereketi ve üremeyi de taşımaktadır. Bu niteliği ile "Tanrıların Anası,

Büyük Ana, Ana Tanrıça" gibi nitelikler ile Kybele'yi görebilmekteyiz. Aphrodite'nin önemli bir yönü ise onun kader tanrıçası olmasıdır. Anadolu'nun birçok yerinde tapım gören Aphrodite, Phrygia'da da tapım görmüştür. Nike (Lev. No. 59) bir başarı sonrasında tanrıçaya olan minnet ya da teşekkür karşılığında; savaş sırasındaki başarı ya da savaştan sonra kazanılan zafer için sunulan heykelcik ya da adaklardır. Hayvan heykelciğini incelediğimizde Köpek (Lev. No. 60) Hekate'nin özellikle gece gerçekleştirilen ritüelleri arasında yer almaktadır. Köpek, ölü inancı ya da kültü ile ilişkilendirilmesinin dışında kadın ve doğum olgusu ile de ilişkili olduğu düşünülmektedir. Köpekler doğum ve ölüme de liderlik eden tanrıçalar ile de -Hekate, Artemis, Athena, Eilethyia- ilişki olduğundan bu tanrıçaların inançlarıyla da görülebilmektedir.

Afyon Müzesi'nde yer alan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait adak heykelcikleri herhangi bir arkeolojik kazı sonucu olarak müzeye kazandırılmamıştır. Bu nedenden dolayı eserlerin bulunduğu yapı ya da yapılar hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak zordur. Bu bilgi eksikliği eserlerin inanç ve adak bağlamında değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bölgede müzede bulunan tanrı ya da tanrıçalara ait olabilecek bir tapınak alanı ya da alanları olduğu hakkında belirgin bir veri yoktur. Ortaya koyulan sonuçlar sadece Afyon Müzesi'nde bulunan mevcut eserler üzerinden yapılabilmektedir. Eserlerin değerlendirilmesine yardımcı olabilecek önemli kaynak ise bölgeden müzeye kazandırılmış ya da çalışmaları yapılmış olan sikkelerdir.

Afyon'da ilerde yapılacak olan arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılacak yeni eserlerin yanında; bu eserlerin bulunduğu yerlerin belirlenmesi gerek inanç yapısını gerekse adak eserlerin daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine aydınlatıcı bir yol olacaktır.

VI. KATALOG

Katalog No: 1 **Levha No:** 1 **Resim:** 1-2

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 13545

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Anıt Kaya Köyü, 30.12.1986

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 24 cm, G. 16 cm, D. 2,4 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. İki parça olarak ele geçirilmiş olan eser daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaidenin alt kısımlarında eserin genelinde zedelenmeler görülmektedir. Atın kuyruk kısmı, ön ve arka ayakları eksiktir. Menve atta kırmızı ve sarı boya kalıntıları görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin her iki yüzü de işlenmiş olup, ön yüz arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiş ve atın karnının alt kısmında dikdörtgen bir destek bulunmaktadır. Tanrı bir Phryg başlığı giymiştir. Saç ve yüz betimlenmekle birlikte aşınmalar görülmektedir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevrelemekte olup kulakları örtmektedir. Yüz oval ve dolgun; gözler iri bir şekilde verilmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Men'in arkada omuzlarından yükselen ve kulaklarının üzerine kadar çıkan bir hilal işlenmiştir. Tanrı uzun kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyridesgiymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve omuzlardan arkaya atılmış; arka yüzde 'V' şeklinde kıvrımları olan bir üçgen şeklinde aşağıya sarkmıştır. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir kozalak tutulmakta; sol kol ise atın başının üzerinde ve dirsekten bükülmüştür. Bu hareketi ile atın dizgini tutmaktadır. Bacaklar dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü arka yüzüne göre daha özenli işlenmiş, yelesi 'S' biçiminde düzenlenmiş ve bukleler ayrıntılı;kulakları zedelenmiş olduğundan net bir şekilde

izlenememektedir. Koşum takımından alınsalık, şakaklık ve dizgin kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiştir. Kalça kısmı kavislidir. Kuyruk kısmı zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Sağ ön bacak kısmı eksik olsa da hareket biçimi dizden bükülerek havaya kaldırılmış olması gerekmektedir. Atın diğer ayakları belli noktalardan eksik olsa da ayakları yere basar gibi işlenmiş olup, bu hareket atın adeta yürüyüş de olduğunu göstermektedir.

Eserin boyalı olduğu anlaşılmaktadır. Men'in göz ve dudak çevresinde; ayrıca kemer kısmında kırmızı boya izleri görülmektedir. Koşum takımları ile kuyruk kısmının başlangıç noktasında kırmızı boya izleri görülmektedir. Ayrıca atın yele kısmında da sarı boya izleri izlenebilmektedir.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

EV....POCVΠΕΡΚΓΙC

OVOCIW EYXHN

"….kendi sahibinin adına kutsal Tanrıya bunu sundu"

Tarihleme Önerisi:

Eser serbest heykellere oranla derinlik az olup sanki yassı heykelcik olarak görülebilmektedir. Heykelcik üç boyutluluğuna rağmen derinlik azdır. Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Figürün başını çevirmiş olduğu yön temel nokta olarak değerlendirilmiş ve bu taraf daha detaylı olarak işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak dilimler biçiminde yüzü çevrelemektedir. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Omuzların üzerinde gösterilmiş olan hilal sırt kısmında belli belirsiz kazıma çizgiler ile verilmiş olarak yükselmekte boynunun her iki yanında birer delikle ayrılmaktadır. Sol kol ve bacak özensizce konturler ile gösterilmektedir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1017] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1018] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

[1017] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1018] Labarre 2009, 389.

Katalog No: 2 **Levha No:** 2 **Resim:**3-4

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 13543

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 18,5 cm, G. 15 cm, D. 2 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Eser de atın baş kısmı kırık olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaidenin alt kısımlarında aşınmalar görülmekle birlikte sol üst köşesi ve sağ alt köşesinde ufak parçalar kopmuştur. Men'in baş kısmı kopmuş; sağ elinde tuttuğu meşalenin ucu kırılmıştır. Eserin genelinde zedelenmeler görülmekte ve arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin her iki yüzü de işlenmiş olup ön yüz arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Tanrı uzun kollu ve diz hizasında tunika ve hymation giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve omuzlardan arkaya atılmıştır. Sağ kolu dirsekten bükülmüş ve sağ elde bir meşale tutulmaktadır. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü arka yüzüne göre daha özenli işlenmiş, yelesi düz bir şekilde düzenlenmiştir. Kulaklar zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Koşum takımından dizgin kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiş; kalça kısmı kavislidir. Kuyruk kısmı zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Sol ön bacak kısmı dizden bükülerek havaya kaldırılmış olup, bu hareket atın adeta yürüyüş de olduğunu göstermektedir. Atın gözleri yuvarlak biçimde işlenmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eser serbest heykellere oranla derinlik az olup sanki yassı heykelcik olarak görülebilmektedir. Heykelcik üç boyutluluğuna rağmen derinlik azdır. Eser tam bir

plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1019] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1020] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 3 **Levha No:** 3 **Resim:**5-6

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 13542

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 12,8 cm, G. 12 cm, D. 1,9 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Eser de atın baş kısmı kırık olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaidenin alt kısımlarında aşınmalar görülmektedir. Men'in baş kısmı kopmuş, eserin genelinde zedelenmeler görülmektedir. Atın kuyruk kısmının alt ve üst kısımlarında ufak parçalar kırılmıştır. Menve atta kırmızı boya kalıntıları görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin her iki yüzü de işlenmiş olup ön yüz arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Tanrı kısa kollu ve diz hizasında tunika, hymation ve anaxyrides giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve omuzlardan arkaya atılmıştır. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir çam kozalağı tutmaktadır. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

[1019] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1020] Labarre 2009, 389.

Atın ön yüzü arka yüzüne göre daha özenli işlenmiş; yelesi düz bir şekilde düzenlenmiş, kulaklar zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Koşum takımından dizgin kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiş; kalça kısmı kavislidir. Kuyruk kısmı zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Sağ ön bacak kısmı dizden bükülerek havaya kaldırılmış olup, bu hareket atın adeta yürüyüş de olduğunu göstermektedir.

Eserin boyalı olduğu anlaşılmaktadır. Men'in giysilerinin üzerinde ve atın koşum takımları ile kuyruk kısmında kırmızı boya izleri görülmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eser serbest heykellere oranla derinlik az olup sanki yassı heykelcik olarak görülebilmektedir. Heykelcik üç boyutluluğuna rağmen derinlik azdır. Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1021] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1022] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 4 **Levha No:** 4 **Resim:**7-8

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 13547

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 25 cm, G. 17 cm, D. 2,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Eser de yer alan atın kırık arka ayağı müze uzmanlarınca daha sonra

[1021] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1022] Labarre 2009, 389.

birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaidenin alt kısımlarında aşınmalar; Men'in yüz ve saçlarında zedelenmeler görülmektedir. Atın sağ ön ayak kısmı eksik olup, sağ ayak dirseğinin üst kısmında ufak bir parça kırılmıştır. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin her iki yüzü de işlenmiş olup ön yüz arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Tanrının başının üzerinde yüksek bir taç bulunmaktadır. Saç ve yüz betimlenmekle birlikte aşınmalar görülmektedir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevreleyerek kulakları örtmektedir. Yüzü oval ve dolgun; gözler iri bir şekilde verilmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Tanrı kısa kollu, diz hizasında bir tunika giymiş ve tunika göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuştur. Sağ kolu dirsekten bükülmüş ve elde bir meşale tutulmaktadır. Meşalenin yanan kısmı ya da alev hüzmesi Men'in taç kısmına değmektedir. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü arka yüzüne göre daha özenli işlenmiş, yelesi 'S' biçiminde düzenlenmiş olup bukleleri ayrıntılıdır. Kulaklar zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Koşum takımından alınsalık, şakaklık ve dizgin kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemiklei zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiş; kalça kısmı kavislidir. Kuyruk kısmı zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Sağ bacak kısmı dirsek üstünden aşağıya doğru eksik olsa da hareket biçimi sağ bacağını havaya kaldırılmış olması gerekmektedir.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

ΑΛΕ.ΑΝΡΟCΥΠΕΡΥΙΟΥ

ΜΙ.ΝΙCΙΡΙΔΙΑΝW ΕΥΧΗΝ

"İskender kendi oğlu adına ay Tanrısı Men Siridianos'a (bunu) sundu"

Tarihleme Önerisi:

Eser serbest heykellere oranla derinlik az olup sanki yassı heykelcik olarak görülebilmektedir. Heykelcik üç boyutluluğuna rağmen derinlik azdır. Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Figürün başını çevirmiş olduğu yön temel nokta olarak değerlendirilmiş ve bu taraf daha detaylı olarak işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak dilimler biçiminde yüzü

çevrelemektedir. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Sol kol ve bacak özensizce konturler ile gösterilmektedir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1023] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1024] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 5 **Levha No:** 5 **Resim:**9-10

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 13544

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 23,5 cm, G. 15 cm, D. 2 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Eser iki parça olarak ele geçmişdaha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaidenin alt kısımlarında aşınmalar görülmekte ve sağ köşesinde ufak bir parça kırıktır. Men'in yüz ve saçlarında zedelenmeler görülmekte; atın sağ ön ayak kısmının dirsek üstünde ufak bir parça kırıktır. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin her iki yüzü de işlenmiş olup ön yüz arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Saç ve yüz betimlenmekle birlikte aşınmalar görülmektedir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevreleyerek kulakları örtmektedir. Yüz oval ve dolgun; gözler iri bir şekilde verilmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Tanrı kısa kollu, diz hizasında bir tunika ve anaxyrides giymiştir. Tunika göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuştur. Sağ kol dirsekten

[1023] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1024] Labarre 2009, 389.

bükülmüş veelde bir meşale tutulmaktadır. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiş ve sağ ayağının altında bir boğa başı bulunmaktadır.

Atın ön yüzü arka yüzüne göre daha özenli işlenmiş; yelesi 'S' biçiminde düzenlenmiş ve bukleler ayrıntılıdır. Kulaklar zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Koşum takımından dizgin kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiş; kalça kısmı kavislidir. Kuyruk kısmı zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememek ile birlikte "S" biçiminde düzenlenmiştir. Sağ ön bacak kısmı dizden bükülerek havaya kaldırılmış olup bu hareket atın adeta yürüyüş de olduğunu göstermektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eser serbest heykellere oranla derinlik az olup sanki yassı heykelcik olarak görülebilmektedir. Heykelcik üç boyutluluğuna rağmen derinlik azdır. Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Figürün başını çevirmiş olduğu yön temel nokta olarak değerlendirilmiş ve bu taraf daha detaylı olarak işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak dilimler biçiminde yüzü çevrelemektedir. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Sol kol ve bacak özensizce konturler ile gösterilmektedir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1025] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1026] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 6 **Levha No:** 6 **Resim:**11-12

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 13549

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

[1025] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1026] Labarre 2009, 389.

Ölçüler: Y. 12 cm, G. 15 cm, D. 2,1 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser gövdeden ayrılmış olarak iki parça olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Men'in başı boyun hizasından kırık olup gövdeye yapıştırılmamıştır. Yüz ve saçlarda zedelenmeler görülmektedir. Men'in arkasında betimlenmiş olan figürün baş kısmı yoktur. Binilmiş olan atın sağ ön ayak kısmının dirsek kısmından aşağı kısmı, sol ön ayak kısmı ile arka ayakları ve kuyruk kısmının büyük çoğunluğunun parçaları yoktur. Eserde kırmızı boya kalıntıları görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin her iki yüzü de işlenmiş olup ön yüz arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiş ve başının üzerinde yüksek bir taç bulunmaktadır. Saç ve yüz betimlenmekle birlikte aşınmalar görülmektedir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevrelemekte kulakları örtmektedir. Yüz oval ve dolgun; gözler iri bir şekilde verilmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Tanrı kısa kollu, diz hizasında bir tunika ve anaxyrides giymiştir. Tunika göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuştur. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir çam kozalağı tutulmaktadır. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir. Tanrının hemen arkasında betimlenmiş olan figür sağ eli ile Men'i tutmaktadır. Figür kısa kollu ama ayak bileklerine kadar uzanan bir tunika giymiş ve göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuştur.

Atın ön yüzü arka yüzüne göre daha özenli işlenmiş; atın yelesi 'S' biçiminde düzenlenmiştir ve bukleler ayrıntılıdır. Kulaklar zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Koşum takımından dizgin kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiş; kalça kısmı kavislidir. Kuyruk kısmının çoğu eksik olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Sağ bacak kısmı dirsek üstünden aşağıya doğru eksik olsa da hareket biçimi sağ bacağını havaya kaldırılmış olması gerekmektedir.

Eserin boyalı olduğu anlaşılmaktadır. Men'in sağ elinde tutmuş olduğu çam kozalağının üstünde kırmızı boya izleri görülmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eser serbest heykellere oranla derinlik az olup sanki yassı heykelcik olarak görülebilmektedir. Heykelcik üç boyutluluğuna rağmen derinlik azdır. Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Figürün başını çevirmiş olduğu yön temel nokta olarak değerlendirilmiş ve bu taraf daha detaylı olarak işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak dilimler biçiminde yüzü çevrelemektedir. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Sol kol ve bacak özensizce konturler ile gösterilmektedir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması [1027] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1028] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 7 **Levha No:** 7 **Resim:**13-14

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 13561

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 23 cm, G. 16 cm, D. 6 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaideli bir tondo içerisinde betimlenmektedir. Eser tondo kısmından iki parça olarak ele geçirilmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaide ve tondonun sağ kısmı; atın gövde kısmının sağ tarafından baş kısmına doğru olan taraf eksiktir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin her iki yüzü de işlenmiş olup ön yüz arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaideli bir tondo üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiş olup, bir Phryg başlığı giymiştir. Saç ve yüz betimlenmekle birlikte aşınmalar görülmektedir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevreleyerek kulakları örtmektedir. Yüz oval ve dolgun;

[1027] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1028] Labarre 2009, 389.

gözler iri bir şekilde verilmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Men'in arkada omuzlarından yükselen ve kulaklarının üzerine kadar çıkan bir hilal işlenmiştir. Tanrı kısa kollu, diz hizasında tunika ve anaxyrides giymiştir. Tunika 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuştur. Omuzlarının üstünden tutturulan ve arkaya doğru uçuşan şekilde betimlenmiş bir chlamys giymiştir. Sağ kol dirsekten bükülmüş olup, bu elde bir palmiye dalı tutulmaktadır. Sağ bacak hafif dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın büyük bir kısmı eksik olduğundan net bir şekilde tanımlanamamaktadır. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Kalça kısmı kavislidir. Kuyruk kısmı "S" biçiminde ve kazıma çizgileri ile işlenmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Figürün başını çevirmiş olduğu yön temel nokta olarak değerlendirilmiş ve bu taraf daha detaylı olarak işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak yuvarlak biçiminde yüzü çevrelemektedir. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın arka bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1029] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1030] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 8 **Levha No:** 8 **Resim:**15-16

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 7440

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çobanlar/Feleli Köyü-?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 32,5 cm, G. 19,5 cm, D. 6,4 cm

[1029] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1030] Labarre 2009, 389.

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin alt kısımlarında aşınmalar görülmekle birlikte kaidenin orta kısmında ufak parçalar kopmuştur. Men'in tunikasının uç kısmında ve sırtından yükselen hilalin uç kısımları kopmalar görülmektedir. Atın burun ve çene kısmı kopmuş yüzü ise aşınmıştır. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin her iki yüzü de işlenmiş olup ön yüz arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Atın karnının alt kısmında dikdörtgen bir destek bulunmaktadır. Tanrı bir Phryg başlığı giymiştir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevreleyerek kulakları örtmektedir. Yüz oval ve dolgun; gözler iri bir şekilde verilmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Men'in arkada omuzlarından yükselen bir hilal işlenmiştir. Tanrı uzun kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyrides giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve omuzlardan arkaya atılmış vearka yüzde 'V' şeklinde kıvrımları olan bir üçgen şeklinde aşağıya sarkmıştır. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir kozalak tutulmaktadır. Men'in sol kolu atın başının üzerinde ve dirsekten bükülmüştür. Bu hareketi ile atın dizgini tutmaktadır. Bacakları dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü arka yüzüne göre daha özenli işlenmiş; atın yelesi 'S' biçiminde düzenlenmiş ve bukleler ayrıntılı olup, kulaklar işlenmiştir. Koşum takımından alınsalık, şakaklık ve dizgin kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiş; kalça kısmı kavislidir. Kuyruk kısmı kalın bukleler durumunda betimlenmiştir. Atın sağ bacak dirsekten bükülerek havaya kaldırılmış olup bu hareket atın adeta yürüyüş de olduğunu göstermektedir.

Eserin boyalı olduğu anlaşılmaktadır. Men'in dudağında, başlığının üstünde ve yanlarında, anaxyrides de kırmızı boya izleri görülmektedir. Atın dizgininde ön sağ ayağının altındaki destekte kırmızı boya izleri görülmektedir. Ayrıca atın kuyruk kısmında turuncu boya izleri görülmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eser serbest heykellere oranla derinlik az olup sanki yassı heykelcik olarak görülebilmektedir. Heykelcik üç boyutluluğuna rağmen derinlik azdır. Eser tam bir

plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Figürün başını çevirmiş olduğu yön temel nokta olarak değerlendirilmiş ve bu taraf daha detaylı olarak işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak dilimler biçiminde yüzü çevrelemektedir. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Sol kol ve bacak özensizce konturler ile gösterilmektedir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1031] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1032] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 9 **Levha No:** 9 **Resim:**17-18

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 1961

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çavdarlı/Kovalık Höyük-?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 22,1 cm, G. 11,2 cm, D. 4,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmakla birlikte kaidenin sağ tarafı kopmuştur. Eser iki parça olarak ele geçirilmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Men'in giymiş olduğu Phryg şapkasının uç kısmı ile sırtından yükselen hilalin uç kısımları da kopmuş ve sağ elde aşınmalar görülmektedir. Atın arka bacakları ve kalça kısmı kopmuş olup, yüz kısmında da aşınmalar görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin ön yüzü arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Tanrı bir Phryg başlığı giymiştir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevreleyerek kulakları örtmektedir. Yüz oval ve dolgun; gözler iri bir şekilde

[1031] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1032] Labarre 2009, 389.

verilmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Men'in arkada omuzlarından yükselen bir hilal işlenmiştir. Tanrı kısa kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyrides giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuştur. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir kozalak tutulmaktadır. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü işlenmiş ve yelesi çizgiler ile bölümlenmiştir. Atın göz ve ağız kısmı kazıma çizgileri ile betimlenmiştir. Dizginler kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiştir. Atın sağ bacak dirsekten bükülerek havaya kaldırılmış olup bu hareket atın adeta yürüyüş de olduğunu göstermektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Figürün başını çevirmiş olduğu yön temel nokta olarak değerlendirilmiş ve bu taraf daha detaylı olarak işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak dilimler biçiminde yüzü çevrelemektedir. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1033] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1034] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 10 **Levha No:** 10 **Resim:**19-20

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 10018

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Sandıklı/Susuz Köy-?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 15,8 cm, G. 10,5 cm, D. 4,6 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser yüksek dikdörtgen bir kaide üzerinde durmakta ve iki parça olarak ele geçirilmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaidenin sol uç kısmında kopmalar;

[1033] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1034] Labarre 2009, 389.

genelinde ise aşınmalar görülmektedir. Men'in sırtına yükselen hilal ve giymiş olduğu Phryg başlığında aşınmalar görülmektedir. Atın burun ve çene kısmı, ön bacakları ve arka sol bacağı eksiktir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin ön yüzü arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Atın alt kısmında silindir bir destek bulunmaktadır. Tanrı bir Phryg başlığı giymiştir. Saçlar ortadan ayrılıp yanlara doğru taranmış, önden ve yandan yüzü çevreleyerek kulakları örtmektedir. Yüz oval ve dolgun; gözler iri bir şekilde verilmiştir. Ağız küçük ve dudaklar etlidir. Men'in arkada omuzlarından yükselen bir hilal betimlenmiş olup aşınmıştır. Tanrı uzun kollu, diz hizasında tunika ve hymation giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuştur. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir kozalak tutulmakta; sol kol ise dirsekten bükülmüş ve atın dizginini tutmaktadır. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü işlenmiş; yelesi "S" biçiminde tutamlar biçiminde verilmiştir. Dizginler kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiş; atın kalça kısmı kavisli olarak verilmiştir. Atın kuyruk kısmı kabarık şekilde verilmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Figürün başını çevirmiş olduğu yön temel nokta olarak değerlendirilmiş ve bu taraf daha detaylı olarak işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak dilimler biçiminde yüzü çevrelemektedir. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın arka bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1035] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1036] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

[1035] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1036] Labarre 2009, 389.

Katalog No: 11 **Levha No:** 11 **Resim:**21-22

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 9941

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 23,5 cm, G. 16,6 cm, D. 4,1 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser yüksek dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin sol uç kısmında kopmalar ve genelinde aşınmalar görülmektedir. Men'in sırtına yükselen hilal ve başı omuz kısmı ile kopmalar, sağ kol kısmında ve sağ bacak kısmında zedelenmeler görülmektedir. Atın başı ve sağ ön bacağı kopmuştur. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin ön yüzü arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiş veatın alt kısmında silindir bir destek bulunmaktadır. Men'in arkada omuzlarından kırık izlerinden anlaşıldığı kadarıyla yükselen bir hilal betimlenmiştir. Tanrı uzun kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyrides giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve arkaya doğru atılmıştır. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir kozalak tutulmakta; sol kol ise atın başına doğru uzanmakta ve kol üzerinde elbise kıvrımları gösterilmektedir. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü işlenmiş; yelesi ise kabarık bir şekilde verilmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Göğüs kısmı dışarı çıkık şekilde işlenmiştir. Atın kalça kısmı kavisli olarak kuyruk kısmı ise kabarık şekilde verilmiştir. Atın sağ ayak kısmı hava kaldırılmış şekilde verildiği anlaşılmış olup sanki yürüyormuş gibi gösterilmiştir.

Eserde boya izleri görülmektedir. Atın yelesinde kırmızı kuyruk kısmında ise turuncu boya izleri görülmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi

ile belirtilmiştir. Atın arka bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1037] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1038] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 12 **Levha No:** 12 **Resim:**23-24

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 6406

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 18,5 cm, G. 15,1 cm, D. 5,1 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin genelinde aşınmalar görülmektedir. Men'in başı omuz kısmı ile kopmuştur. Sağ bacak kısmında zedelenmeler görülmektedir. Atın kuyruk kısmı eksiktir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin ön yüzü arka yüze göre daha özenli işlenmiştir. Eser bir kaide üzerinde betimlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Atın alt kısmında dörtgen bir destek bulunmaktadır. Tanrı uzun kollu, diz hizasında tunika ve hymation giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'V' şeklinde kıvrımlar oluşturmuştur. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir kozalak tutulmaktadır. Sağ bacak dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü işlenmiş; yelesi ise hafif kazıma çizgileri ile verilmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. Atın kalça kısmı kavisli, koşum takımları kabarık ve kulağı ise üçgen şekilde verilmiştir. Atın gözleri iri bir şekilde verilmiş olup, göz bebeği işlenmiştir. Sağ ayak kısmı hava kaldırılmış şekilde verildiği anlaşılmış olup sanki yürüyormuş gibi verilmiştir.

[1037] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1038] Labarre 2009, 389.

Eserde boya izleri görülmektedir. Men ve at figürünün konturları siyah boya ile gösterilmiştir. Tunikanın yakası siyah ve tunika göğüs altından kırmızı boya ile gösterilmiştir. Ayrıca kol kısımlarında kırmızı; sağ omuz kısmında kırmızı ve sağ kolun yanında ise siyah boya izleri görülmektedir. Atın yelesinde siyah boya izleri görülmektedir. Atın koşum takımlarında kırmızı boya izleri görülmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1039] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1040] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 13 **Levha No:** 13 **Resim:**25-26

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 6354

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 10 cm, G. 13 cm, D. 4,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Men'in başı omuz kısmı ile birlikte hilalin uç kısımları ve ayak bileklerinden aşağısı kopmuştur. Eserin alt tarafı desteği ile birlikte ve atın ön ve arka bacaklarının bir kısmı ve kuyruk kısmının belli kısmı kopmuştur. Men'in sağ bacak kısmında zedelenmeler görülmektedir. Atın kuyruk kısmı eksiktir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin ön yüzü ve arka yüze de özenli işlenmiştir. Men sağa doğru ilerleyen ata binmiştir. Atın alt kısmında eksik de olsa izlenebildiği kadarıyla dörtgen bir destek bulunmaktadır. Men'in omuzları hizasında verilen hilal alçak kabartma

[1039] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1040] Labarre 2009, 389.

olarak işlenmiştir. Tanrı uzun kollu, diz hizasında tunika, hymation ve anaxyrides giymiştir. Hymation göğüs üzerinde 'U' şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve arkaya doğru atılmış olup, arkada ise "V" şeklinde bir kıvrım oluşturmuş ve kenarlar dikey çizgiler ile verilmiştir. Arkada tunikanın etek kısmı hymationun altından seçilebilmektedir. Sağ kol dirsekten bükülmüş ve elde bir kozalak tutulmaktadır. Sol kol ise atın başının üstünde dizginleri tutmaktadır. Bacaklar dizden hafif bükülerek atın karnı üzerinde işlenmiştir.

Atın ön yüzü ve arka yüzü de işlenmiş; yelesi "S" şeklinde ve tutamlar biçiminde ve kalça kısmı kavisli olarak verilmiştir. Koşum takımları kabarık bir şekilde işlenmiştir. Atın göz kapakları ve göz bebeği işlenmiş; ağız kısmı kazıma çizgisi ile verilmiştir. Kuyruk kısmı fazla derin olmayan kazıma çizgi ile verilmiştir. Sağ ayak kısmı hava kaldırılmış şekilde verildiği anlaşılmış olup, sanki yürüyormuş gibi verilmiştir.

Eserde boya izleri görülmektedir. Atın sağ gözünde siyah boya izleri vardır.

Tarihleme Önerisi:

Eser tam bir plastik unsurları taşımamakta olup bir kabartma gibi durmaktadır. Eserin arka yüzü kabaca düzenlenmiştir. Manto kıvrımları rastgele atılan birkaç çizgi ile belirtilmiştir. Atın bacakları ayrı ayrı yontulmasına karşın plastik unsur göstermemektedir. Kuyruk arka bacaklardan tam olarak ayrılmamış ve uzun bırakılmıştır. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde yer alan Men kabartması[1041] ve British Müzesi'nde yer alan Men steli[1042] ile stil olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 14 **Levha No:** 14 **Resim:**27-28

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 1927

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çavdarlı/Kovalık Höyük, 05.07.1964

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 36 cm, G. 19 cm, D. 11,5 cm

[1041] Vermeule 1971, 41, Fig. 50.

[1042] Labarre 2009, 389.

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin genelinde aşınmalar ve sağ arka köşesinde kopmalar görülmektedir. Eser iki parça olarak ele geçirilmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Men'in başı boyun kısmı ile birlikte ve hilalin uç kısımları kopmuştur. Sağ kol pazudan sol kol ise dirsekten kırılmıştır. Sol kalça kısmının yanında yer alan desteğin alt kısmında ve sağ kol üzerinde kırık izleri görülmektedir. Eserin her iki yüzü de işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin ön yüzü ve arka yüze de özenli işlenmiştir. Men bir kaide üzerinde ve ayakta gösterilmiş olup, feminem bir biçimde betimlenmiş vegöğüs kısımları da verilmiştir. Omuzları hizasında verilen hilal yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Boynun her iki kısmında da giymiş olduğu Phryg başlığının kenar kısımları görülmektedir. Sağ kol yana doğru açmış durumda verilmiş vesol kol dirsekten bükülmüş şekilde yanında durduğu desteğe yaslanmaktadır. Vücut ağırlığı sağ bacak üzerinde durmakta olup, kalça kısmı hafif dışa taşkın şeklide verilmiş; sol bacak dizden bükülmüş şekilde verilmiş ve sol ayağının altında boğa başı bulunmaktadır. Men'in bacak hareketleri ile vücut "S" çizmektedir. Tanrı kolsuz khiton, hymation ve anaxyrides giymiştir. Khiton göğüs altından ince bir kemer ile bağlanmış ve bağ yeri önde olan kemerin iki ucu da yanlara yerleştirilmiştir. Khiton göğüs kısmından kasık kısmına kadar "V" şeklinde kıvrımlar çizmektedir. Hymation sol omuz üzerinde yuvarlak bir broş ile khitona tutturulmuş ve arkaya doğru sağ kol altından geçirilerek sol diz üstüne doğru verilmiştir. Hymation arkada dikey ve yatay kıvrımlar oluşturmuştur.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

ΓΕΝΝΑ ΔΗ Σ
Α ΠΟ Λ ΛΟ Ν ΩΝΙ
ΕΥΧΗΝ

"Gennades Apollon'a adak olarak sundu"

Tarihleme Önerisi:

Eserin omuzlarının üzerinde gösterilmiş olan hilal sırt kısmında belli belirsiz kazıma çizgiler ile verilmiş olarak yükselmektedir. Peplos ve hymation kıvrımalrı birbirlerine paralel şekilde verilmiş olup derin işlenmemiştir. Eserimiz Fogg Sanat

Müzesi'nde yer alan bronz Men heykeli[1043] ile stilistik olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 15 **Levha No:** 15 **Resim:**29-30

Eserin Adı: Men

Müze Envanter No: 1887

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Dazkırı/Çiftlik Köyü, 24.08.1964

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 116 cm, G. 68 cm, D. 35 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Men'in başı boyun kısmı ile birlikte ve hilalin uç kısımları kopmuştur. Sağ kol pazudan sol kol ise omuz kısmından aşağısı kopmuştur. Sağ ayak bileğinin üst kısmı ile sol bacağın ise dizden topuğa kadar olan kısmı alçı ile tamamlanmıştır. Horozun başı ile boğanın boynuzları kopmuştur. Horozun bacağının üst kısmı alçı ile tamamlanmıştır. Eserin her iki yüzü de işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Eserin ön yüzü ve arka yüze de özenli işlenmiştir. Men bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Omuzlar hizasında verilen hilal yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Boynun her iki kısmında da giymiş olduğu Phryg başlığının kenar kısımları görülmektedir. Men kolsuz khiton, hymation ve anaxyrides giymiştir. Khiton kalça kısmından bir kemer ile bağlanmış ve bağ yeri önde olan kemerin iki ucu da yanlara yerleştirilmiş olup, aşağıya doğru "V" şeklinde kıvrımlar çizmektedir. Hymation sağ omuz üzerinde yuvarlak bir broş ile khitona tutturulmuş ve arkaya doğru verilmiş olup, ön tarafta göğüs üstünde "U" şeklinde kıvrımlar oluşturarak baldır kısmına kadar uzanmaktadır. Pantolon ince kumaştan yapılmış ve kıvrımlar birbirine paralel şekilde işlenmiştir.

Men'in sağ kolun duruş şekli ile düz bir şekilde aşağıya doğru indiği ve sol kolun ise yana doğru açılmış olduğunu düşünebiliriz. Sağ kolda pazubent yer almaktadır. Sağ bacak üzerinde ağırlık yer almakta sol bacak ise dizden bükülmüş

[1043] Hiesinger 1967, 303, Pl. I; Lane 1971, 88, No. 138, Pl. 63; Salzmann 1980, 30, Pl. 99.

şekilde verilmiş olup, parmak uçları üzerinde durmaktadır. Duruş itibarıyla sağ kalça biraz dışa taşkın olarak verilmiştir. Vücut duruşu ile "S" çizmektedir.

Tanrının sağ bacağının yanında kabartma olarak işlenmiş bir horoz figürü betimlenmiş ve baş tarafı sağa kuyruk tarafı sola bakmaktadır. Horozun sol ayağı ve tüy detayları işlenmiş önünde ise boğa başı yer almıştır. Boğanın tepesindeki tüyleri, gözleri, kulakları, burun delikleri ve ağız çizgisi işlenmiştir. Göz kapakları da gösterilmiştir.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

ΑΡΤΕΖΙΔΩΡΟ ΣΓλΝΚΩΟ Σ

ΠΑΡΕΑΝΤΟVΑΝΕ ΘΗΚΕΝ

"Glykon oğlu Artemidoros kenisi tarafından (bu heykeli) adadı"

Tarihleme Önerisi:

Eserin giymiş olduğu khiton ve hymationun stil değerlendirilmesi ile belli bir tarihleme öneri ortaya koymamızı sağlamaktadır. Khiton kalça kısmından bir kemer ile bağlanmış ve aşağıya doğru derin kanallar oluşturarak dik kıvrımlar çizmektedir. Hymation yuvarlak bir yaka oluşturarak tomar şeklini almıştır. Yaka kısmında oluşan tomar yapısı birbirine paralel şekilde ve derin kanallar ile ayrılmış bir biçimde verilmiştir. Ana kıvrım hatları arasındaki iç içe geçen birbiri ile bağlantısı bulunmayan kısa kıvrımlar oluşturarak kumaş yüzeyini hareketlendirmektedir. Pantolon ince kumaştan yapılmış ve kıvrımlar birbirine paralel şekilde işlenmiştir. Eserimiz Fogg Sanat Müzesi'nde yer alan bronz Men heykeli[1044] ile Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan Herakles lahdi[1045] üzerindeki Attis ile stilistik olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 16 **Levha No:** 16 **Resim:**31-32

Eserin Adı: Attis (*Attis Tristis*)

Müze Envanter No: 1897

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Dazkırı/Çiftlik Köyü, 27.02.1970

[1044] Hiesinger 1967, 303, Pl. I; Lane 1971, 88, No. 138, Pl. 63; Salzmann 1980, 30, Pl. 99.

[1045] Cırtıl ve Altuncan 1993, 29-31.

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 134 cm, G. 28 cm, D. 30 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin ön kısmında parçalar eksiktir. Attis'in başı boyun kısmı ile birlikte yaslanmış olduğu pilaster ile kırılmış daha sonra müze uzmanları tarafından birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Sağ kol ve el parmaklar ile sol elin parmaklarında zedelenmeler görülmektedir. Sol kolun dirsek kısmında ufak parça eksik olup, dirsek ile el bileği arasındaki kısım daha sonra birleştirilmiştir. Sağ ayak kısmı ile sol ayağın dizkapağından aşağısı eksiktir.

Eserin Tanımı: Attis bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Boynun her iki kısmı ve kulakları da kapatacak şekilde Phryg başlığı giymiştir. Yüz yuvarlak ve toplu bir şekilde verilmiştir. Ağız kısmı kapalı ama kalındır. Göz kapakları kalın şekilde verilmiştir. Göz bebekleri işlenmemiştir. Saçlar alnın ortasından ikiye ayrılıp yanlara doğru uzanarak yüzü çevrelemekte olup, kabarık ve bukleler halinde verilmiştir. Attis uzun kollu ve dizkapaklarına kadar uzanan bir khiton ve anaxyrides giymiştir. Khiton göğüs hizasında bir kemer ile bağlanmış ve kalça kısmında döküm yaparakvücut hareketine bağlı olarak sağdan sola doğru birbirine paralel şekilde uzanan yatay kıvrımlar oluşturmuştur. Khitonun üzerinde omuz ve göğüs kısmında kalça kısmına kadar uzanan üç adet süsleme bulunmaktadır. Anaxyrides üzerinde de kıvrımlar birbirine paralel şekilde işlenmiştir.

Sağ kol dirsekten bükülerek sol kol üzerinden sağ çene altına; sol kol dirsekten bükülerek vücuda bitişik şekilde sağ dirsek üstüne yerleştirilmiştir. Sağ bacak üzerinde ağırlık yer almakta; sol bacak ise dizden bükülerek sağ bacak üzerine yerleştirilmiştir. Duruş biçimine bağlı olarak sağ kalça kısmı biraz dışa taşkın verilmiştir.

Attis bir plastere yaslanır biçimde betimlenmiş ve plasterin sol tarafında bitkisel bezeme işlenmiştir. Plasterin üst kısmında küçük kare bir boşluk bulunmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin giymiş olduğu khiton üzerindeki kavisli kıvrımlar demet biçiminde aşağı sarkarak ilerleyerek kumaşı hareketlendirmektedir. Khiton vücudu sıkıca sarmakta omuz ve kalça kısmını kıvrımlar ile belirgin duruma getirmektedir. Elbise üzerindeki kıvrımlar plastikliği belirgin olarak görülmektedir. Eserimiz Akmonia, [1046] Kyzikos[1047] ve Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan Herakles lahdi[1048] üzerindeki Attis ile stilistik olarak benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 17 **Levha No:** 17 **Resim:**33-34

Eserin Adı: Attis

Müze Envanter No: 1886

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Dazkırı/Çiftlik Köyü, 24.08.1964

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 29 cm, G. 15 cm, D. 18 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Attis'in sadece baş kısmı korunmuştur. Burun uç kısmı ile çene kısmında zedelenmeler görülmektedir.

Eserin Tanımı: Attis Phryg başlığı giymiştir. Başlık kulak arkasından enseye doğru uzanmaktadır. Baş hafif sola doğru dönüktür. Yüz dolgun ve uzun bir şekilde verilmiştir. Ağız hafif açık şekilde verilmiş olup, dudaklar küçük ama kalındır. Gözler iri ve gözkapakları kalın bir şekilde işlenmiştir. Gözbebekleri işlenmemiştir. Saçlar alın ortasın ikiye ayrılıp yanlara doğru kulak arkasından uzanmaktadır. Saçlar bukleler halinde verilmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda ve göz pınarlarında matkap delikleri olduğu

[1046] Vermaseren 1987, 36, No.103, Pl. XIV.

[1047] Vermaseren 1987, 92, No.282, Pl. LIX.

[1048] Cırtıl ve Altuncan 1993, 29-31.

görülmektedir. Alt ve üst göz kapakları biraz kalın olarak işlenmiştir. Eserimiz Manisa Müzesi'nde bulunmakta olan erkek başı[1049] ve Aphrodisias güney agorada ele geçmiş olan kadın başı[1050] stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 1. yüzyılın ortasından 2. yüzyılın ilk çeyreği arasına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 18 **Levha No:** 18 **Resim:**35-36

Eserin Adı: Apollon (*Apollon Daphnephoros*)

Müze Envanter No: 1877

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emirdağ/Göveçci Köyü, 22.10.1951

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 80 cm, G. 40 cm, D. 30 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin ön ve arka kısımlarında ufak parçalar kopmuş olup, genelinde zedelenmeler görülmektedir. Baş kısmı boyun kısmından itibaren eksiktir. Sağ kol kırık olarak bulunmuş daha sonra müze uzmanları tarafından kırık kırığa birleştirilmiştir. Sağ kol dirsekten bilek kısmına kadar; sol kol omuz kısmından itibaren eksiktir. Sağ el bileği ile birlikte elinin altında bulunan patera alt kısımda yer alan sütun kısmına daha sonra kırık kırığa birleştirilmiştir.

Eserin Tanımı: Apollon bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup, sağ bacak dizden bükülerek yana ve geriye doğru çekilmiştir. Serbest duran sağ ayakucu ile kaideye basmaktadır. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile "S" çizmektedir. Göğüs ve karın kasları belirgin şekilde verilmiş; yumuşak geçişler sağlanmıştır. Bel ve kasık geçişleri derin çizgiler ile belirtilmektedir. Sırt kısmı ayrıntılı olarak işlenmemiştir. Sağ eli defne sol eli ise bacağına yaslanmış olan desteğin üzerinde duran hymationu tutmaktadır. Hymationun arka kısmı birbirine paralele şekilde ilerleyen kıvrımlar çizerken ön tarafta dikey bir şekilde aşağıya

[1049] Dinç 2015, 98, Kat. No. 49.

[1050] Smith ve Lenaghan 2008, 256, Kat. No. 14.

doğru uzanmaktadır. Apollon'un sağ tarafında yer alan destek sütunun üzerinde yılan betimlenmiştir. Yılan spiral şekilde yukarıya doğru yükselir şeklide ve ağız kısmı hafif aralıklı olarak baş kısmı Apollon'a doğru dönük biçimde verilmiştir.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

AYP.OYANAZOCMANOY

ΕΠΟΙΗΕΕΤΟΝΝΑΟΝCΥΝ

ΤΟΙCΑΓΑΛΜΑCΙ

"Manos oğlu Aur(elius) Ouanazos tapınağı tanrı heykelleriyle birlikte inşa etti."

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin sol kalçası vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile "S" çizmektedir. Göğüs ve karın kasları belirgin şekilde verilmiş; yumuşak geçişler sağlanmıştır. Bel ve kasık geçişleri derin çizgiler ile belirtilmektedir. Eserimiz İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Ephesos antik kentinde bulunan Apollon heykeli[1051] ve Irak Arkeoloji Müzesi'nde bulunmakta olan Apollon heykeli[1052] ile stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 19 **Levha No:** 19 **Resim:** 37-38

Eserin Adı: Apollon (*Apollon Kitharoidos*)

Müze Envanter No: 1779

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emet/Işıklar Köyü, 17.05.1934

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 19,5 cm, G. 20,5 cm, D. 8 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Baş kısmı boyun kısmından itibaren eksiktir. Sağ el parmaklarında zedelenmeden görülmektedir. Ayrıca sağ arka kol kısmında ufak bir parça kopmuştur. Sol el parmaklarında zedelenmeler görülmektedir. Her iki ayağın diz

[1051] Mendel 1912, 269-271, No. 1371.

[1052] Basmachi 1975, 301, Fig. 200.

kısmından aşağısı eksiktir. Sağ tarafta yer alan köpeğin sadece baş kısmı korunmuştur. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Apollon daha sonra müze uzmanlarında yapılmış olan dikdörtgen bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut duruşuna göre ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup, sağ bacak dizden bükülmüştür. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Duruş pozisyonu itibari ile "S" çizmektedir. Göğüs ve karın kasları zedelenmiş olduğundan net bir şekilde seçilememektedir. Kasık geçişleri çizgiler ile belirtilmektedir. Sol kol dirsekten bükük şekilde ileri doğru uzatılmış ve eliyle *kithara* tutmaktadır. Sağ kolu hafif dirsekten bükülerek aşağıya doğru uzatılmış ve eliyle mızrap tutmaktadır. Apollon bir *chlamys* giymekte olup, göğüs kısmında dökümlü bir şekilde durmakta ve omuzlardan arkaya doğru uzatılarak sırtı tamamen kapatmış; sırt kısmında "V" kıvrımı çizmiştir. Sağ elinin altında sadece baş kısmı korunmuş olan bir köpek bulunmaktadır. Köpeğin göz detayları zedelenmeye bağlı olarak kaybolmuştur. Ağız kısmı kapalı olup Apollon'a doğru dönmüştür.

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin sol kalçası vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile "S" çizdiği anlaşılmaktadır. Bel ve kasık geçişleri yumuşak geçişler ile belirtilmektedir. Kasların fazla ön plana çıkartılmadığı görülmektedir. Eserimiz İstanbul [1053] ve Eskişehir [1054] müzelerinde bulunmakta olan Apollon Kitharoidos heykelcikleri ile stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 20 **Levha No:** 20 **Resim:** 39-40

Eserin Adı: Apollon (*Apollon Kitharoidos*)

Müze Envanter No: 13553

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

[1053] Mendel 1912, 269-271, Nr. 1387.

[1054] Bilici 2002, 42, Lev. 4 c.

Ölçüler: Y. 30,5 cm, G. 17 cm, D. 3 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin sadece sol uç kısmı görülmekte ancak diğer kısmı eksiktir. Eser dört parça olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca vücut kısmı, sol kol *kithara* ve köpeğin bulunduğu sol alt kısım birleştirilmiştir. Baş kısmı boyundan itibaren kopmuş; ancak bu parça esere yapıştırılmamıştır. Göğüs kısmında parça kopmuştur. Sağ kol omuz hizasından itibaren eksiksol el parmakları zedelenmiştir ve detayları seçilememektedir. Her iki ayağın dizden aşağısı eksiktir. Sol tarafta yer alan köpek de zedelenmeler görülmekte ve detayları seçilememektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Apollon dikdörtgen bir kaide üzerinde ayakta durmaktadır. Göğüs ve karın kasları zedelenmiş olduğundan net bir şekilde seçilememektedir. Kasık geçişleri çizgiler ile belirtilmektedir. Sol kol dirsekten bükük şekilde ileri doğru uzatılmış ve eliyle *kithara* tutmakta olup, düz bir şekilde işlenmiş ve herhangi bir detay seçilememektedir. Yüz yuvarlak ve dolguncadır. Ağız kısmı hafif açık, küçük ve kalıncadır. Saçlarda zedelenmeler fazla olmakla birlikte ortadan ikiye ayrılıp yanlara doğru uzandığı görülmektedir. Saçlar başın üst kısmında fiyonk şeklinde toplanmıştır. Apollon'un sol alt tarafında ayakları üzerinde dik bir şekilde duran bir köpek betimlenmiştir. Köpek Apollon'a doğru dönmüş şekilde gösterilmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin sol kalçası vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile "S" çizdiği anlaşılmaktadır. Bel ve kasık geçişleri yumuşak geçişler ile belirtilmektedir. Kasların fazla ön plana çıkartılmadığı görülmektedir. Eserin baş kısmını değerlendirdiğimizde dolgun bir yüz, küçük etli bir dudak ve yuvarlak biçimde işlenmiş gözlerin olduğu görülmektedir. Yüz ve saç kaba ve yerel bir işçiliktir. Eserimiz İstanbul[1055] ve Eskişehir[1056] müzelerinde bulunmakta olan Apollon Kitharoidos heykelcikleri ile stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

[1055] Mendel 1912, 269-271, Nr. 1387.

[1056] Bilici 2002, 42, Lev. 4 c.

Katalog No: 21 **Levha No:** 21 **Resim:** 41-42

Eserin Adı: Apollon (*Apollon Kitharoidos*)

Müze Envanter No: 13554

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 25 cm, G. 12,5 cm, D. 5,8 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Baş kısmı boyun kısmından itibaren eksiktir. Sağ el parmaklarında zedelenmeden görülmektedir. Sol kol belirgin değildir. Eserin her iki tarafında da yer alan köpekte de zedelenmeler görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir. Eserin genelinde boya kalıntıları görülmektedir.

Eserin Tanımı: Apollon dikdörtgen bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut duruşuna göre ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup, sağ bacak dizden bükülmüştür. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Duruş pozisyonu itibari ile "S" çizmektedir. Göğüs ve karın kasları zedelenmiş olduğundan net bir şekilde seçilememektedir. Kasık geçişleri çizgiler ile belirtilmektedir. Sol kol dirsekten bükük şekilde ileri doğru uzatılmış ve eliyle *Kithara* tutmaktadır. Sağ kol hafif dirsekten bükülerek aşağıya doğru uzatılmış ve eliyle mızrap tutmaktadır. Apollon bir *chlamys* giymekte ve göğüs kısmında "V" kıvrımı çizerek dökümlü bir şekilde durmakta ve omuzlardan arkaya doğru uzanmaktadır. Her iki tarafında da ayakları üzerinde dik bir şekilde duran köpek betimlenmiştir. Köpeklerin ağız kısımları kapalı olarak Apollon'a doğru dönmüşlerdir.

Kithara'nın kenar kısımlarında yeşil boya görülürken telleri siyah boya ile belirtilmiştir. *Kithra*nın hemen alt kısmında testere ağzı bezemesi belirtilmiş ve bezeme siyah renk ile gösterilmiştir. Sol taraf da yer alan köpeğin dayanmakta olduğu desteğin alt kısmında yeşil, siyah ve açık kahverengi boyalı bordürler görülmektedir. *Chlamys* ön kısmında "V" kıvrımı oluşan yerde yeşil boya izleri görülmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin sol kalçası vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile "S" çizdiği anlaşılmaktadır. Bel ve kasık geçişleri yumuşak geçişler ile belirtilmektedir. Kasların fazla ön plana çıkartılmadığı görülmektedir. Eserimiz İstanbul [1057] ve Eskişehir [1058] müzelerinde bulunmakta olan Apollon Kitharoidos heykelcikleri ile stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 22 **Levha No:** 22 **Resim:** 43-44

Eserin Adı: Herakles (*Herakles Farnese*)

Müze Envanter No: 1917

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çavdarlı/Kovalık Höyük, 05.07.1964

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 92 cm, G. 45 cm, D. 30 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde yer almaktadır. Kaidenin sağ uç kısmı çatlaktır. Baş boyundan, sağ bacak baldır, bilek ve sol bilek ile destekler birer yerinden kırık olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca yapıştırılmıştır. Sağ kaş kısmı zedelenmiştir.

Eserin Tanımı: Herakles aslan postu atılı topuzuna sol koltuk altı ile yaslanmıştır. Topuzun altında bir boğa başı betimlenmektedir. Vücut sol taraf doğru eğik olup, topuzun basıncı ile koltuk altı kası yukarıya doğru itilmiştir. Herakles vücut ağırlığını desteğe aktarmış olduğundan kalanını sağ bacak taşımaktadır. Sağ bacak taşıyıcı görevinde olup, sağ kalça dışa taşkın olarak verilmiştir. Sol bacak ise dizden bükük şekilde öne doğru uzatılmıştır. Sol kol dirsekten hafif bükük olarak topuzun ve postun üzerinden aşağıya doğru uzanmakta ve el aslanın yelesini tutmaktadır. Sağ kol dirsekten bükük olarak arkaya doğru alınmış ve elinin tersi ile sağ kalça dayanmaktadır. Dışarıya dönük avucunun içinde Hesperidler'in bahçesinden getirdiği elmaları tutmaktadır. Elinin içinde üç elma bulunmaktadır. Baş sola dönük

[1057] Mendel 1912, 269-271, Nr. 1387.

[1058] Bilici 2002, 42, Lev. 4 c.

ve aynı taraf hafif eğiktir. Uzun sakallı kabarık saç bukleleri ve çelenk ile baş vücuda göre biraz büyükçe işlenmiştir. Saç ve sakal betimlenmesi ile ışık gölge oyunları oynamıştır. Alnın ortasında yatay bir çizgi altından hafif kabarık kaş kasları ve onların arasına dikey iki kırışık alnın yüzeyini hareketli duruma getirmekte olup, yüze sıkıntılı bir işi başarmış durumu vermiştir. Başı asma yapraklarından bir çelenk süslemektedir. İki büyük ve kabarık yaprak yukarı doğru geriye kıvrılarak ortada birleşen uçları ile taç şekli gösterir. Yanlarda bunları birer yaprak izler. Vücut kasları ayrıntılı ve plastik bir şekilde işlenmiştir. Göz kapakları kalındır. Göz çukurları derindir ve gözbebekleri işlenmiştir. Ağız hafif açık ve dudaklar kalındır.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

ΑΡΤΑCΑ Λ Θ ΣΑΝ ΔΡΟΥΜΥΗΝΟC. ΘΝΝΑΡ

ΧΗC Θ.ΟΥΑΝΤΗΝ ωΝΤΟΝΗΡΑ. Λ ΘΑCΥΝ

Τω. Ω ΜωΑΠΟΛΛ ωΝΙΑΝΘΘΗΚΕΝΚΑΙΚΑΘ

"Mynoslu (Köy ismi) Alexandros'un Oğlu Artas

Antenoilerin (Köy ismi) Tanrısı Zeus Bennios'un Rahibi

Kaidesi ile Birlikte Herakles Heykelini Apollon'a Sundu ve Adadı"

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin ağır ve hantal yapısı; ayrıca kasların abartılı ve ayrıntılı işlenmesi barok üslup ile ilişkilendirilebilir. Alnın ortasında yatay bir çizgi altından hafif kabarık kaş kasları ve onların arasına dikey iki kırışık alnın yüzeyini hareketli duruma getirmekte olup, Hellenistik barok üslup karakterlerini göstermektedir. Saç ve sakalda çok derinlere işleyen burgu tekniği yalnız gölge ve ışık artırmakta kalmayıp aynı zamanda şekilleri doğal görünüşten uzaklaştırmaktadır. Göz çukurları derindir ve gözbebekleri oyularak işlenmiştir. Eserimiz Detroit heykeli [1059] ve Antalya Müzesi'nde bulunmakta olan Herakles heykeli [1060] ile stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

[1059] Karageorghis ve Vermeule 1964, 19, Pl. 19, Res. 6.

[1060] Özgür 2011, 55.

Katalog No: 23 **Levha No:** 23 **Resim:** 45-46

Eserin Adı: Herakles Torsosu

Müze Envanter No: 1798

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 13 cm, G. 9,2 cm, D. 6 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser torso olarak bulunmuştur. Baş kısmı omuzdan, sağ kol koltuk altından itibaren kırık ve eksiktir. Sol kolun arka kısmı, omuz ile sırtın bir kısmı eksiktir. Sol kol ön cepheden pazu kısmından itibaren kırıktır. Sağ el bilekten kırık ve eksiktir. Sağ bacak ve sol bacak baldır kısmından, sol bacak ön cepheden kasığa kadar kırık ve eksiktir. Vücudun genelinde zedelenmeler görülmektedir.

Eserin Tanımı: Heykelin ele geçen şeklinden vücudun bir "S" kıvrımı yaptığı anlaşılmaktadır. Sol bacak biraz öne doğru çıkmış ve olasılıkla diz hafif bükülmüş olmalıdır. Vücut ağırlığını sağ bacak taşır, sol bacağa göre daha geride ve daha gergin durmaktadır. Vücut sağ yana doğru hafif yatmış, sağ tarafta bulunan karın kasları bu tarafta gevşek gösterilmiştir. Vücudun sol yanı ise bu durumun aksine gergindir. Kasık çizgileri derin kanalla verilmiştir. Sağ kol arkaya doğru uzanmış ve kalça üzerinde avuç içi dışarı dönük olarak vücuda dayanmıştır.

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin ağır ve hantal yapısı; ayrıca kasların abartılı ve ayrıntılı işlenmesi barok üslup ile ilişkilendirilebilir. Kasık çizgisi derin bir şekilde işlenmiştir. Eserimiz Detroit heykeli[1061] ve Antalya Müzesi'nde bulunmakta olan Herakles heykeli[1062] ile stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

[1061] Karageorghis ve Vermeule 1964, 19, Pl. 19, Res. 6.

[1062] Özgür 2011, 55.

Katalog No: 24 **Levha No:** 24 **Resim:**47

Eserin Adı: Herakles (*Herakles Albertini/Pitti*)

Müze Envanter No: 13557

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 14,2 cm, G. 19 cm, D. 5,6 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen profilli bir kaide üzerinde yer almaktadır. Eser altı parça olarak ele geçmiştir. Gövde ve omuz sol ayağın dizden üst kısmı, sağ ayağın üst baldır ve kalça kısmı eksiktir. Sağ ayak bileği çatlaktır. Sağ ayağa bitişik olan destek alt kısımdan çatlaktır. Sol kol dirsekten itibaren omuz kısmına kadar; sağ kol dirsekten itibaren omuz kısmına kadar eksiktir.

Eserin Tanımı: Herakles bir nesne üzerine dayalı olarak gösterilmiştir. Desteğin altında bir boğa başı betimlenmektedir. Herakles vücut ağırlığını desteğe aktarmış olduğundan kalanını sol bacak taşımaktadır. Sağ kol desteğe doğru uzanarak onu tutmaktadır. Sol dirsekten bükük şekilde verilmiş olup aslan postu taşımaktadır. Sol el avucunun içinde Hesperidlerin bahçesinden getirmiş olduğu elmalar bulunmaktadır. Elinin içinde üç elma bulunmaktadır. Uzun sakallı ve kabarık saç bukleleri işlenmiştir. Başında bir bant bulunmakta olup, spiral şekilde başı sararak arka kısmında bağlanmış ve uçları enseye doğru uzatılmıştır. Saç ve sakal betimlenmesi ile ışık gölge oyunları oynanmıştır. Göz kapakları kalındır. Göz çukurları derindir ve gözbebekleri işlenmiştir. Ağız kapalı ve dudaklar kalındır.

Tarihleme Önerisi:

Eserimiz birkaç parça olarak ele geçmiş olup stil açısından koruna gelmiş baş kısmı değerlendirme yapmamızı kolaylaştıp belli bir tarih önerisi ortaya koymamızı sağlamaktadır. Saç ve sakalda çok derinlere işleyen burgu tekniği yalnız gölge ve ışık artırmakta kalmayıp aynı zamanda şekilleri doğal görünüşten uzaklaştırmaktadır. Göz bebekleri işlenmiş olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Eserimiz Aydın,[1063]

[1063] Çekilmez 2013, 202, Fig. 1-4.

Patara,[1064] Troya[1065] ve Boston Sanat Müzesi'nde[1066] bulunmuş olan pişmiş toprak Herakles figürinlerine stilistik olarak benzer olup M.S. 180-190 yıllarına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 25 **Levha No:** 25 **Resim:**48

Eserin Adı: Asklepios Heykeli (*Chiaramonti Asklepios*)

Müze Envanter No: 1916

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çavdarlı/Kovalık Höyük, 05.07.1964

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 101 cm, G. 43 cm, D. 25 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde yer almaktadır. Kaidenin sağ yan tarafı eksiktir; ayrıca orta kısmı çatlaktır. Baş boyundan kırık olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca yapıştırılmıştır. Sağ kol bilek ve dirsek kısmında kırık olarak ele geçmiş daha sonra birleştirilmiştir. Sağ el ile tutulan sopanın alt kısmı eksiktir. Sopanın üzerine sarılı olduğu anlaşılan yılanın sadece baş ve kuyruk kısmı görülmekte diğer kısmı eksiktir. Sağ el işaret parmağı ile orta parmağı çatlaktır. Ayrıca başparmakta zedelenme görülmektedir. Sol el işaret, yüzük ve serçe parmaklarında zedelenmeler görülmektedir. Sol ayak bileği çatlak ve parça eksiktir. Alın üzerine orta saç perçeminde zedelenme görülmektedir. Hymation üzerinde zedelenmeler görülmektedir.

Eserin Tanımı: Asklepios dikdörtgen bir kaide üzerinde ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığını sol bacak taşıyıcı görevinde olup sol kalça dışa taşkın olarak verilmiştir. Sağ bacak ise dizden bükük şekilde yana ve arkaya doğru uzatılmıştır. Sol kol dirsekten hafif bükük olarak kalça kısmına doğru uzatılmıştır. Sol el omuzdan aşağıya doğru sarkan hymationun kıvrımlarını tuttuğu anlaşılmaktadır. Sağ kol dirsekten hafif bükülerek vücuttan ayrı olarak aşağıya doğru uzanmaktadır. Sağ el sopayı tutmaktadır. Sağ el baş ve işaret parmaklarıyla küçük bir yumurta

[1064] Işın 2007, 64-65, Res. 39-40.

[1065] Thompson 1963, 72 lev. 5 no. 2.

[1066] Murley 2012, 494, Fig. 96.

tutmaktadır. Sopanın üzerinde sadece baş kısmı kalan yılan betimlenmiştir. Yılanın kuyruk kısmı kaidenin sağ üst köşesinde görülmektedir. Sol tarafta yuvarlak tıbbi malzeme kutusu görülmektedir. Baş sağa dönük ve hafif eğiktir. Ortadan ayrılan ve kalın bukleler halinde yanaklara kadar inen kalın saçlar, yüzü çevrelemektedir. Alın, düz burunla birleşmektedir. Elmacık kemikleri belirgindir. Gür bıyıkları ve kalın bukleli ortadan ayrılmış boynuna kadar inen sakalları mevcuttur. Uzun sakallı kabarık saç bukleleri ile ışık gölge oyunları oynanmıştır. Göğüs ve karın kasları ayrıntılı olup plastik bir şekilde işlenmiştir. Göz kapakları kalındır. Göz çukurları derindir ve gözbebekleri işlenmemiştir. Ağız hafif açık ve dudaklar kalındır. Hymation gövdenin sağ kısmını açıkta bırakarak ayak bileklerine ve sağ kalça üzerinden sol tarafa doğru bir kuşak ya da rulo oluşturarak sol omuz kısmını örterek sol kol üzerinden aşağıya doğru uzanmaktadır. Sol omuz kısmından aşağıya sarkan kıvrımlar derin kanallıdır giysiye zenginlik kazandırıyor. Hymation rulo kıvrımının altından "V" kıvrımı oluşturmaktadır. Asklepios'un ayaklarında bilekten bağlı '*lingula*'[1067] tipi sandal bulunmaktadır. Sol tarafta yuvarlak tıbbi malzeme kutusu görülmektedir.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

ΝΘΑΡΧΟCCEZKTOYΛAMNEANOC

ΑΠΟΛΛΩΝΙΤΟΝΑCΚΛΗΠΙΟΝ

ΚΑΘΙΕΡΩCACA. ΕΘΗΚΕΝ

"Lamneanoslu Sextos'un Oğlu Nearchos

Asklepios'un Heykelini Apollon'a sundu ve adadı"

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin alnın ortasında yatay bir çizgi altından hafif kabarık kaş kasları ve onların arasına dikey iki kırışık alnın yüzeyini hareketli duruma getirmekte olup, Hellenistik barok üslup karakterlerini göstermektedir. Saç ve sakalda çok derinlere işleyen burgu tekniği yalnız gölge ve ışık artırmakta kalmayıp aynı zamanda şekilleri doğal görünüşten uzaklaştırmaktadır. Hymation altından vücut şekli plastikliğini korumuştur. Hymation üstündeki kıvrımlar zıt ve keskin çizgiler ile birbirinden ayrılmakta; üst kısmı rulo halinde kıvrımlar meydana getirmektedir. Eserimiz

[1067] Morrow 1985, 147.

Hermitaj[1068] ile Vatikan Müzesi'nde Ostia'dan Chiaramonti'de[1069] bulunmakta olan Asklepios heykeli ile stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 26 **Levha No:** 26 **Resim:** 49-50

Eserin Adı: Telesphoros

Müze Envanter No: 13555

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 14,5 cm, G. 7,5 cm, D. 5,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin sol köşesinde ufak parçalar eksik olup, genelinde zedelenmeler görülmektedir. Göz, burun ve ağız kısmında zedelenmeler görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir. Kırmızı boya kalıntıları görülmektedir.

Eserin Tanımı: Telesphoros dikdörtgen bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Baş cepheden işlenmiştir. Saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru taranmıştır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. *Cucculatus* giymiş olup kaideye kadar uzanmaktadır. Giysi kıvrımları dikey biçimde işlenmiştir. Kollar tamamen giysinin altında kalmıştır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin giymiş olduğu cucculatusun pileleri belli kalın çizgiler biçiminde ilerleyerek kaideye kadar uzanmıştır. Yüz kısmında zedelenmeler olduğundan belli bir stil değerlendirilmesi sağlanamamaktadır. Eserin genelinde kaba bir işçilik ve stilize edilmiş ayrıntılar ve pilelerin şematikliği mevcuttur. Eserimiz Kartaca [1070] ve Skopje[1071] müzelerinde bulunan Telesphoros heykelleri ile Atina Agora'sında ele

[1068] Waldhauer 1928, C. I, 12, No. 3, Lev. 3; LIMC-II-1, 885.

[1069] Bieber 1957, 85-85, Fig. 31.

[1070] Martin 1915, 14, Pl. 4, 2.

[1071] Josifovska 1961, 35, No. 238, Fig. 9.

geçen pişmiş topraktan yapılmış olan kandillerdeki Telesphoros figürleri[1072] ile stilistik olarak benzer olup M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 27 **Levha No:** 27 **Resim:**51-52

Eserin Adı: Poseidon

Müze Envanter No: 13552

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 38 cm, G. 24 cm, D. 5,9 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin hem ön hem de arka uç kısımlarından parçalar kopmuştur. Baş kısmı omuz kısmından itibaren kırık ele geçmişdaha sonra müze uzmanlarınca yapıştırılmıştır. Sağ omuz ve boyun altı eksiktir. Sağ kol üzerinde zedelenmeler görülmektedir. Sol ayak bileğinden aşağısı kırık ele geçirilmiş daha sonra yapıştırılmıştır. Atın ön ve arka ayaklar eksiktir.

Eserin Tanımı: Poseidon at üzerinde betimlenmiştir. Baş sağa dönüktür. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Ağız küçük ve kapalı ama dudaklar kalındır. Göz kapakları ince işlenmiştir. Gözler badem şeklinde işlenmiş ama gözbebekleri işlenmemiştir. Saçlar arkadan öne ve aşağıya doğru taranmış olup, önde alını çevrelemektedir. Sakallar fazla derin işlenmemiştir. Her iki ayakta dizden bükük ve ata bitişik şekilde işlenmiştir. Sağ kol dirsekten bükülerek uzatılmış ve eli ile üçlü yaba ya da trident tutmaktadır. Sol kol dirsekten bükülerek ileri uzatılmış ve atın dizginlerini tutmaktadır. Poseidon tunik ve *chlamys* giymektedir. Tunik dizlerine kadar uzanarak dikey kıvrımlar çizmektedir. *Chlamys* omuzlardan arkaya doğru atılmış ve arkada sırt kısmında "V" kıvrımı oluşturmuştur. Atın koşum takımından alınsalık, şakaklık ve dizgin kabartma olarak işlenmiştir. Kaslar ve kemikler zedelenmiş olduğundan net bir şekilde izlenememektedir. At sağa doğru hareketli olarak verilmiştir. Atın gözleri yuvarlak şekilde işlemiş ama detaylı değildir. Atın yelesi 'S' biçiminde düzenlenmiştir ve bukleler ayrıntılıdır. Kaidenin ön yüzünde iki balık betimlenmiştir.

[1072] Grandjouan 1961, 75, Pl. 27, 943, 949, 951, 958.

Balıkların pulları ve kuyruk kısımları işlenmiştir. Poseidon'un sol alt tarafında yunus balığı betimlenmiş olup, gözleri iri şekilde verilmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda ve sakal da matkap delikleri olduğu görülmektedir. Başın arkasına ve enseye doğrutaranan saçlar kalın ve kabarık bukleler oluşturmakta, bukleler kendi aralarında kanallar biçiminde kalın saç tellerine ayrılmaktadır. Kalın buklelerin şekillendirilmesinde matkap kullanılmıştır. Sakal gür ve kabarık biçimde verilmiştir. Sakal ve saçın stil özelliklerinin benzer olduğu görülmektedir. Eserin yüz hatları tamamen yerel özellikler göstermektedir. Kaba bir işçilik ve stilize edilmiş ayrıntılar mevcuttur. Eserimiz Şam Ulusal Müzesi'nde bulunan terracotta figür,[1073] Sardis[1074] ve Rodin[1075] müzelerinde bulunmakta olan heykelciklerinin saç işçiliği ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 28 **Levha No:** 28 **Resim:** 53-54

Eserin Adı: Hermes (*Hermes Richelieu*)

Müze Envanter No: 6405

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Sincanlı/Gezler Köyü, ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 5,5 cm, G. 3 cm, D. 3,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eserin sadece baş kısmı korunmuştur. Burunun uç ve ağız kısmında zedelenmeler görülmektedir.

Eserin Tanımı: Hermes'in sadece baş kısmı korunmuş olup, sağa dönüktür. Ağız kapalı ve dudaklar kalındır. Göz bebekleri işlenmemiştir. Göz kapakları kalındır. Saçlar başı bere gibi sarmakta fazla derinliği olmayan bukleler halinde işlenmiştir. Başının üzerinde iki kanat betimlenmiştir.

[1073] Zouhdi 1976, 96.

[1074] Şahin 2016, 31-32, Fig. 14 a-c.

[1075] Şahin 2016, 33, Fig. 14 d.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Genel olarak yıpranmış olmasına rağmen ideal bir tipi betimlediği anlaşılmaktadır. Saçlar az kabarık kısa bukleler biçiminde işlenmiştir. Bukleler saçların düzeni biçiminde bir fikir vermektedir. Üst göz kapakları kalınca verilmiştir. Eser kaba bir işçiliğe sahip olup sanki bitmemiş etkisi bırakmaktadır. Eserimiz Side [1076] ve Smyrna'da [1077] bulunmakta olan Hermes başları ile stilistik olarak benzer olup M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 29 **Levha No:** 29 **Resim:** 55-56

Eserin Adı: Herme

Müze Envanter No: 10031

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Gebeceler Köyü, 04.05.1987

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 11,8 cm, G. 6 cm, D. 2,9 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser profilli dikdörtgen prizma kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidenin alt kısmında zedelenmeler görülmektedir. Baş kısmı eksiktir.

Eserin Tanımı: Herme profillidikdörtgen prizma kaide üzerinde ayakta betimlenmektedir. Herme alttan üst kısma doğru genişlemektedir. Gövdenin her iki yanından uçları küt biçimli kol çıkıntısı işlenmiştir. Gövdenin alt kısmında balta betimlenmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eserimiz tipolojik olarak Omuzlu Herme tipine girmektedir. Eser üzerinde sadece stilize edilmiş genital bölge görülmektedir. Metropolitan [1078] ve Ny Carlsberg Glyptotek[1079] müzelerinde bulunmakta olan Hermeler ile benzer olup M.S. 2. veya 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

[1076] Öztunç 2018, 175, No. 2.42.

[1077] Sezer 2009, 123, Lev. LXXI, Kat. No. 73, Res. 1.

[1078] Myres 1914.

[1079] Harrison 1965, 122, Pl. 66b.

Katalog No: 30 **Levha No:** 30 **Resim:** 57-58

Eserin Adı: Herme

Müze Envanter No: 13560

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 17 cm, G. 8,5 cm, D. 3 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen prizma kaide üzerinde yükselmektedir. Kaidenin alt kısmında zedelenmeler görülmektedir. Eserin arka kısmında zedelenmeler görülmektedir. Baş kısmı eksiktir.

Eserin Tanımı: Herme dikdörtgen prizma kaide üzerinde ayakta betimlenmektedir. Gövdenin her iki yanından uçları küt biçimli kol çıkıntısı işlenmiştir. Baş kısmı için dübel deliği ve zıvana demiri bulunmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserimiz tipolojik olarak Omuzlu Herme tipine girmektedir. Eser üzerinde sadece stilize edilmiş genital bölge görülmektedir. Metropolitan[1080] ve İstanbul Arkeoloji[1081] müzelerinde bulunmakta olan Hermeler ile benzer olup M.S. 2. veya 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir

Katalog No: 31 **Levha No:** 31 **Resim:** 59-60

Eserin Adı: Erkek Torsosu

Müze Envanter No: 7775

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Şuhut/Çakırözü Köyü, 25.07.1980

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 21 cm, G. 14,2 cm, D. 7,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eserin baş kısmı veher iki bacağında dizden aşağısı eksiktir. Sağ kol pazudan; sol kol ise dirsekten aşağısı eksiktir. Sol

[1080] Myres 1914.

[1081] Harrison 1965, 122, Pl. 66c.

kolun omuz, desteğin üzerindeki sepetin uç ve vücudun çeşitli yerlerinde zedelenmeler görülmektedir. Eserin ön ve arka kısmı da işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Vücut ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup sağ bacak dizden büküldüğü anlaşılmaktadır. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Sol kol dirsekten bükülerek ileri doğru uzatılmış ve destek üzerinde betimlenmiş olan sepeti taşıdığı anlaşılmaktadır. Belden aşağısına dolanmış olan bir kuşak bağlanmıştır. Kuşak göbek deliğinin hemen altından bağlanmış ve uç kısımları her iki üzerinden dizlere kadar uzanmıştır. Ön tarafta kuşak üzerinde derin kıvrımlar oluşmuştur.

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin sol kalçası vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile "S" çizdiği anlaşılmaktadır. Bel ve kasık geçişleri yumuşak geçişler ile belirtilmektedir. Kasların fazla ön plana çıkartılmadığı görülmektedir. Eserimiz İstanbul [1082] ve Eskişehir [1083] müzelerinde bulunmakta olan eserler ile stilistik olarak benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 32 **Levha No:** 32 **Resim:**61-62

Eserin Adı: Hekateion

Müze Envanter No: 1866

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Koçhisar, 08.08.1950

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 29,5 cm, G. 11,5 cm, D. 8,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser yuvarlak bir kaide üzerinde tek parça olarak korunmuştur. Kaidenin genelinde aşınmalar görünmekte ve sol alt tarafında ufak bir parça kırılmıştır. Üç figürden oluşan eserin ortasında yer alan figürün sol elindeki meşale ile ortadaki figürün soltarafında yer alan figürün sağ elindeki meşale eksiktir. Ortadaki figürün sağtarafında olan figürün sağ elinde tuttuğu meşalenin alt

[1082] Mendel 1912, 269-271, Nr. 1387.

[1083] Bilici 2002, 42, Lev. 4 c.

kısmında ufak bir parça kırılmıştır. Cepheden betimlenen figürün burnun sağ tarafında ufak bir parça kopmuştur. Figürlerin göz ve ağız kısımlarında aşınmalar görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiş ve yer yer aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Eser yüksek bir sütun etrafında ayakta ve üç vücut biçiminde gösterilmiş olup, ellerinde meşale tutan bir *Hekateion* betimlenmektedir. Ortada gösterilen figür cepheden işlenmiş; yanda yer almakta olan figürler ise ortadaki figüre bitişik birbiçimde neredeyse yarım vücut olarak gösterilmiştir. Üç figürde ellerinde kısa meşale tutmaktadır. Ortadaki ve sağ tarafta yer alan figürün sağ elinde birer meşale görülmekte; ortadaki yer alan figürün sol elinde ve sol tarafta yer alan almakta olan figürün sağ elinde meşale eksik biçimde görülmektedir. Orta yer alan figürün sağında bulunan figür sağ eliyle meşale tutarken arkaya doğru uzatmış olduğu sol eliyle de bir palmiye dalı tutmakta; ortadaki figürün solunda bulunan figür ise sağ eliyle meşale tutarken arkaya doğru uzatmış olduğu sol eliyle de bir palmiye dalı tutmaktadır. Her üç figürde peplos giymiş ama sadece cepheden betimlenen figürün elbise detayları net bir şekilde seçilmektedir. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış, göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturarak dökümlü bir şekilde uzanmıştır. Cepheden betimlenmiş olan figürün bacakları ise elbise altından seçilmekte; kenarda yer alanların ise elbiselerinin altından vücut hatları seçilememektedir. Cepheden betimlenen figürün ayak kısımları görülmekte; sağ bacak kısmı önde olup sol bacak kısmı ise arkaya doğru çekilmiştir. Kenarda yer alan figürlerin ise ayak kısımları görülmemektedir. Figürlerin yüz hatları ifade olarak seçilebilmektedir. Yüzler dolgun ve yuvarlakça; ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Gözlerde zedelenmeler olmakla birlikte detaylı işlenmedikleri görünmektedir. Saçları alın ortasından ikiye ayrılarak yanlara doğru taranmış ve göğüs kısımlarına doğru bir bağ biçiminde uzanmaktadır. Kenarlarda bulunan figürlerin saçlarının bir kısmı arkaya doğru taranmış ve düğüm şeklinde bir topuz oluşturularak ense kısmından sırta doğru uzatılmıştır. Ön kısımda yer alan saçlar biraz kabarık ve hacimli görülmektedir. Figürlerin başlarında alçak bir stephane bulunmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda ve göz pınarlarında matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Saçlar arasında matkap işçiliğine bağlı olarak küçük kanallar oluşmuştur. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış, göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturarak dökümlü bir şekilde uzanmıştır. Yüz hatları tamamen yerel özellikler göstermektedir. Kaba bir işçilik ve stilize edilmiş ayrıntılar görülmektedir. Eserimiz Antalya Müzesi, [1084] Fitzwilliam Müzesi'nde yer alan Hekate [1085] eseri ve Athena Agorası'nda ele geçmiş olan Hekate[1086] eserleri benzer olup M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 33 **Levha No:** 33 **Resim:**63-64

Eserin Adı: Hekateion

Müze Envanter No: 9482

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emirdağ/Kırkpınar Köyü, 26.07.1982

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 35 cm, G. 16 cm, D. 4,7 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde tek parça olarak korunmuştur. Kaide de aşınmalar sol alt ve arka tarafında parçalanmalar görülmektedir. Ortada yer alan figürün sol elinde tutmuş olduğu meşalenin alt tarafında ufak parça kırıktır. Ortadaki yer alan figürün solunda bulunan figürün sağ elinde tutmuş olduğu meşalenin alt kısmında ufak parça eksiktir. Ortadaki figürün sağında bulunan figürün sol elinde tutmuş olduğu meşalenin üst kısmı; ayrıca meşaleyi tuttuğu sol el parmaklarının bir kısmı eksiktir. Sağ taraf da bulunan figürün sağ kulak kısmı ile üzerindeki saçları kırıktır. Figürün sağ omuz kısmı ve göğsünde aşınmalar vardır. Ortada yer alan figürün solunda bulunmakta olan figürün dudak

[1084] Şahin 2011, 255, Res. 1.

[1085] Nicholls 1961-1962, 47, Fig. 1.

[1086] Shear 1937, 181, Fig. 8.

kısmında aşınmalar görülmekte ve burun kısmı kopmuştur. Figürün sol gözünde ve kaşında ise aşınmalar görülmektedir. Solda yer alan figürün giymiş olduğu peplosun alt kısmında yukarıya doğru uzanan küçük bir çatlak vardır. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiş ve yer yer aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Üç figür de yan yana durur bir biçimde gösterilmiştir. Bunların sırt sırta duruyor biçimde gösterilmelerinin hedeflendiği; fakat ortadaki yer alan figür cepheden işlenirken yanda bulunan figürler yarım vücut biçimde işlenmiştir. Ortadaki bulunan figürün arkada başının üstünde bir polos yükselmekte olup, diğer figürlere göre daha ön plana çıkmıştır. Figürler ellerinde kısa birer meşale tutmaktadır. Meşale tutan eller birbirine yakın birbiçimde işlenmiştir. Figürler peplos ve khiton giymiş ancak sadece ortada gösterilmekte olanın elbise detayları daha iyi seçilmektedir. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış ve "V" kıvrımı oluşturmuş olup, dökümlü bir şekilde uzanmış ve kıvrımlar işlenmeye çalışılmıştır. Giysinin altında hatlar az da olsa seçilebilmektedir. Ortada yer alan figürün ayak kısımları görülmekte; ancak kenarda bulunan figürlerin ise görülmemektedir. Figürlerin yüz hatları korunmuş; ancak sol taraftaki figürün yüzünde ise zedelenmeler dikkat çekmektedir. Yüz ve saç biçimleri birbirine benzemektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye yana taranmış ve yanlara doğru küçük dalgalar biçimde taranmış ve omuzlara doğru bir bağ şeklinde uzanmaktadır. Yüzler dolgun ve yuvarlakçadır. Ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Gözlerde aşınmalar olmakla birlikte detaylı işlenmedikleri görünmektedir. Üst göz kapakları kalın biçimde işlenmiştir. Figürlerin başında alçak bir stephane bulunmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda ve göz pınarlarında matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Saçlar alın üzerinde iri yuvarlak bukleler biçimde verilmiştir. Başların arasında küçük oval delikler oluşturulmuştur. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış, göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturarak dökümlü bir şekilde uzanmıştır. Yüz hatları tamamen yerel özellikler göstermektedir. Kaba bir işçilik ve stilize edilmiş ayrıntılar görülmektedir. Eserimiz

Manisa Müzesi'ndeki adak steli 13 (Hekate)[1087] ve Ödemiş Müzesi'nde yer almakta olan Hekate heykelciği [1088] stilistik özelikleri benzer olup M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 34 **Levha No:** 34 **Resim:**65-66

Eserin Adı: Hekateion

Müze Envanter No: 13532

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 35 cm, G. 17,5 cm, D. 8,2 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser oval biçimli bir kaide üzerinde durmaktadır. İki parça olarak bulunmuş daha sonra birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaide de aşınmalar ve arka tarafında parçalanmalar vardır. Ortada bulunan figürün sol ve sağ elinde tutmuş olduğu meşalenin alt tarafında ufak parçalar kırıktır; solunda tarafında bulunan figürün sol elinde ise meşale eksiktir. Ortada bulunan figürün sağında bulunmaka olan figürün sağ elinde tutmuş olduğu meşale eksiktir. Cepheden gösterilmiş olan figürün sol yanak kısmında aşınmalar görülmekte; figürün sol tarafında bulunan figürün sol yanak kısmında ve elmacık kemiğinde, alın kısmında da aşınmalarve alın kısmında ikiye ayrılan saçların sağ tarafında aşınmalar görülmektedir. Ortadaki bulunan figürün sağında yer almakta olan figürün sol yanağında aşınmalar görülmektedir. Solda yer alan figürün giymiş olduğu khiton da aşınmalar görülmektedir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiş olup aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Üç figür de yan yana durur bir biçimde gösterilmiştir. Cepheden verilen figür diğerlerine göreön plana çıkmış gibi görülse de diğerleri de cepheden işlenmiş gibi verilmiştir. *Hekateion,* fazlaca yüksek olmayan bir kaide üzerine gösterilmiştir. Cepheden verilmiş olan figürün başının üstünden polos yükselmekte olup üzerinde de bir hilal betimi vardır. Yanlarda yer almakta olan figürlerin

[1087] Durugönül 2015, 149, Kat. No. 89.

[1088] Gülbay 2014, 189, Fig. 1.

başlarının üzerinde de polos yer almakta; ancak üzerlerindeki betimleme seçilememektedir. Figürler ellerinde kısa bir meşale tutmaktadır. Meşale tutan eller birbirine yakın olacak biçimde verilmiştir. Figürler peplos ve khiton giymiş olup detayları seçilebilmektedir. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış ve kıvrımlar detaylı olmasa da işlenmiştir. Elbise de yer almakta olan kıvrımlarında hareketlilik görülmemektedir. Giysi altında vücut detayları az da olsa görülebilmektedir. Figürlerin ayak kısımları seçilebilmektedir. Yüzler dolgun ve yuvarlakçadır. Ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları incedir. Gözler detaylı işlenmemiştir. Ortada yer alan figürün saç işlenişi kenarlarda bulunan figürlerden farklıdır. Saçlar boncuk şeklinde işlenmiş olup, alın üzerinde yanlara taranmış ve omuzlara doğru bir bağ şeklinde uzanmıştır. Kenarlarda bulunan figürlerin saçları alın üzerinde yanlara doğru küçük dalgalar biçiminde taranmış ve omuzlara doğru bir bağ şeklinde uzanmıştır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Saçlar alın üzerinde kalın dilimler biçimde verilmiştir. Kaba bir işçilik ve stilize edilmiş ayrıntılar görülmektedir. Yüz hatları tamamen yerel özellikler göstermektedir. Eserimiz Sardis[1089] ve Rodin[1090] müzelerinde bulunmakta olan Hekate heykelcikleri ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 35 **Levha No: 3**5 **Resim:**67-68

Eserin Adı: Hekateion

Müze Envanter No: 13535

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 28 cm, G. 21 cm, D. 8,7 cm

[1089] Şahin 2016, 31-32, Fig. 14 a-c.

[1090] Şahin 2016, 33, Fig. 14 d.

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser oval biçimli bir kaide üzerinde durmaktadır. İki parça olarak bulunmuş daha sonra birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaide de aşınmalar ve parçalanmalar bulunmaktadır. Dört figürden oluşmakta olup, ellerinde tutmuş oldukları meşaleler görülmekle birlikte aşınmalar seçilmektedir. Ortada yer alan figürün burun kısmının üst tarafı ile sağ göz kısmı alın ile birlilkte ve alından yukarıya doğru ilerleyen saç kısmında büyük oranda parça kopmuştur. Sol yanakta aşınmalar görülmektedir. Figürün boğazının sol alt tarafında ufak bir nokta delik seçilmete; solunda bulunan figürün burun, boyun ve saçlarında; alın kısmında aşınmalar görülmektedir. Figürün sağında bulunanda ise burun ucunda küçük bir parça kopmuştur. Ortada yer alan figürün sağ diz kapağından ayak bileğine kadar olan kısımda küçükte olsa bir parça kopmuştur. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Figürler yan yana durur bir biçimde gösterilmiştir. Dördüncü figür ortada yer alan figürün solunda bulunan figüre bitişik şekilde; diğer figürlere göre oldukça küçük bir şekilde işlenmiş ve sol tarafa dönük olarak cepheden gösterilmiştir. Cepheden verilen figür diğerlerine göre ön plana çıkmış gibi görülse de diğerleri de cepheden işlenmiş gibi verilmiştir. *Hekateion*, fazlaca yüksek olmayan bir kaide üzerine gösterilmiştir. Ortada yer alan figürün başlığı seçilememekte; fakat diğer iki figür başlarında stephane taşıdıkları görülmektedir. Figürlerin ellerinde kısa birer meşale bulunmaktadır. Meşale tutan eller birbirine yakın olacak biçimde verilmiştir. Dördüncü figür diğer figürlerden ayrı bir biçimde gösterildiğinden diğer figürlere bitişik değildir. Figürler peplos ve khiton giymiş olup elbise detayları seçilmektedir. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış ve hareketlilik kazanmıştır. Elbisenin altında vücut hatları az da olsa seçilebilmektedir. Figürlerin ayak kısımları seçilmektedir. Yüzler dolgun ve yuvarlakçadır. Ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudaklar kalındır. Yüzlerde hafif bir gülümseme görülmektedir. Gözler badem biçiminde verilmiş ve göz kapakları kalıncadır. Gözlerin detaylı işlenmedikleri görünmektedir. Ortada yer alan figürün baş kısmında büyük oranda parça eksik olsa da diğer figürlerin saçlarının işlenişine benzemekte ve saçları alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yana doğru taranmıştır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Saçlar alın üzerinde kalın dilimler biçimde verilmiştir. Kaba bir işçilik ve stilize edilmiş ayrıntılar görülmektedir. Yüz hatları tamamen yerel özellikler göstermektedir. Eserimiz Sardis[1091] ve Rodin[1092] müzelerinde bulunmakta olan Hekate heykelcikleri ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 36 **Levha No:** 36 **Resim:**69-70

Eserin Adı: Meter Tetraprosopos

Müze Envanter No: 1664

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Bolvadin/Üç Höyük, 31.07.1950

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 62 cm, G. 20 cm, D. 15-20 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde tek parça olarak korunmuştur. Kaide de zedelenmeler görünmekte olup sağ ön köşeden kırılmıştır. Dört figürden oluşmaktadır ve figürler ellerinde girland taşımaktadır. Girland, göz, boyun ve elbise kısımlarında zedelenmeler görülmektedir. Figürlerin saçları altın sarısı rengindedir. Yüz ve kollarda da boya kalıntıları seçilebilmektedir.

Eserin Tanımı: *Meter Tetraprosopos*, birbirine yapışık biçimde sırt sırta duran dört figürden oluşmaktadır. Figürler orta yer almakta olan sütun çevresinde sır sırta verdikleri başlarının arkasında yer alan koni biçimli çıkıntıdan ya da polostan görülmektedir. Esere yan taraftan bakıldığında biraz eğri olduğu görülmektedir. Bütün figürler cepheden verilmiş olup, net şekilde tanımlanabilmektedir. Dört figürden oluşmaktadır ve figürler ellerinde girland taşımaktadır. Figürlerin her biri kısa kollu ve bol dökümlü bir khiton giymektedir. Khiton göğüs altından ince bir kemer ile bağlanmıştır. Elbisenin altından vücut hatları seçilebilmektedir. Khiton

[1091] Şahin 2016, 31-32, Fig. 14 a-c.

[1092] Şahin 2016, 33, Fig. 14 d.

göğüs kısmında ise "V" kıvrımı oluşturmuştur. Figürlerin ayakuçları seçilebilmektedir. Yüz hatları korunmuş olup aşınmalar dikkat çekmektedir. Figürlerin yüz ve saç biçimleri ise birbirine benzemektedir. Ortadan ikiye ayrılan saçlar yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve omuzlara doğru uzanmıştır. Yüzler dolgun ve yuvarlakçadır. Ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Gözlerde aşınmalar olmakla birlikte detaylı işlendikleri görünmektedir. Göz bebekleri matkap ile işlenmiş ve üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Gözler iri ve dışa taşkın biçimde işlenmiştir. Üst göz kapakları kalın biçimde verilmiştir. Figürlerbaşlarında stephane taşımaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda ve göz pınarlarında matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Gözbebeklerinde matkap işçili görünmekte olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Saçlar arasında matkap işçiliğine bağlı olarak küçük kanallar oluşmuştur. Peplos kıvrımları birbirine paralel şekilde ilerlemiş; ancak derin kanallar oluşturmamıştır. Kaba bir işçilik ve stilize edilmiş ayrıntılar görülmektedir. Eserimiz Manisa Müzesi'ndeki adak steli 13 (Hekate)[1093] ve Laodikeia antik kentinde Suriye Caddesi'nde bulunmuş olan bir tavan kasetinin üzerinde betimlenmiş olan Medusa başı[1094] ile stilistik olarak benzer olup M.S. 2. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir

Katalog No: 37 **Levha No:** 37 **Resim:** 71-72

Eserin Adı: Meter Tetraprosopos

Müze Envanter No: 10015

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Sandıklı/Susuz Köy, 30.12.1986

Müzeye Geliş Şekli: Müsadere

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 36 cm, G. 17,5 cm, D. 5,1 cm

[1093] Durugönül 2015, 149, Kat. No. 89.

[1094] Tarhan 2006, 116, Res. 67, Kat. No. 25.

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Eser iki parça olarak ele geçirilmiş daha sonra birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaide sağ ve sol köşelerden kırılmış olup kaidenin genelinde aşınmalar görülmektedir. Dört figürden oluşan eserde her bir figür iki eli ile girland taşımaktadır. Girlandlar vefigürlerin yüzlerinde zedelenmeler görülmektedir. Sağ köşe akroterinde ufak bir kısım parça eksiktir. Eserin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: *Meter Tetraprosopos*, birbirine yapışık biçimde duran dört figürden oluşmakta ve başlarında polos taşıdıkları görülmektedir. Figürler cepheden gösterilmiş olup, vücut hatları ayrıntılı bir biçimde seçilememektedir. Ellerinde girland taşımaktadır. Figürler khiton giymekte ve göğüs altından ince bir kemer ile bağlanmakta; göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşmaktadır. Yüz hatlarında aşınmalar görülmektedir. Dört figüründe yüz ve saç biçimleri birbirine benzemektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru dalga şeklinde taranmış olarak verilmiştir. Yüzler dolgun ve yuvarlakçadır. Stelin alınlık kısmında hilal betimlenmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmımlarının korunmuş olmasına rağmen aşınmış olması stil açısında değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır; ancak belli özellikleri değerlendirerek tarihleme yapılabilmektedir. Dört figüründe yüz ve saç biçimleri birbirine benzemekte olup yüzler dolgun ve yuvarlakçadır. Yüz hatları tamamen yerel özellikler göstermektedir. Kaba bir işçilik ve stilize edilmiş ayrıntılar görülmektedir. Eserimiz Laodikeia antik kentinde Suriye Caddesi'nde bulunmuş olan bir tavan kasetinin üzerinde betimlenmiş olan Medusa başı[1095] ve Eskişehir Müzesi'nde yer almakta olan Meter Tetraprosopos adak 198tları[1096] ile stilistik olarak benzer olup M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 38 **Levha No:** 38 **Resim:** 73-74

Eserin Adı: Kybele

Müze Envanter No: 1879

[1095] Tarhan 2006, 116, Res. 67, Kat. No. 25.

[1096] Şahin 2012, 3, Fig. 1 a-b.

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emet/Işıklar Köyü, 17.05.1934

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 54 cm, G. 40 cm, D. 30 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Kybele dörtgen kaide üzerinde aslanlı tahtta oturur durumda gösterilmiştir. Başı kısmı, sağ el parmakları ile pateranın uç kısmı ve sol el baş, işaret ve orta parmakları eksiktir. Sol elinde tutmuş olduğu tympanonun sadece alt kısmı mevcut olup, üst kısmı eksiktir. Khiton ve sol ayak kısmında ayrıca tahttın sol tarafında yer alan aslanın sol gözünde aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Kybele dörtgen kaide üzerinde her iki tarafta da simetrik olarak yerleştirilmiş aslanlı yüksek arkalıklı taht üzerinde oturur durumda cepheden verilmiştir. Ayakları dörtgen bir sehba üzerinde durmaktadır. Sol ayak hafif önde sağ ayak ise geride durmaktadır. Kybele kısa kollu khiton üzerine hymation giymiştir. Hymation başını örterek omuzlara kadar uzanmakta ve sağ omuz kısmını açıkta bırakmakla birlikte sol kolu ise omuzu kaplayarak tahtın sol desteğine doğru sarkmakta olup, üst vücuttan ayak bileklerine kadar uzanır ve kucağında sol doğru iki kalın dökümlü kıvrımlar oluşturmaktadır. Hymation kucak kısmında ve ayaklarda "V" şeklinde derin kanallar oluşturarak paralel uzanır. Hymation altında görülen kısa kollu ve ince kumaştan khiton giymiştir. Khiton göğüs kısmında "V" kıvrımları karın kısmında ise "U" kıvrımları oluşturmakta ve vücudun alt kısmında ayakuçlarını açıkta bırakacak şekilde uzanmaktadır. Khiton ayak bileklerinin arasında dikey kıvrımlar oluşturmaktadır. Sağ kol dirsekten bükülerek öne doğru uzatmakta ve eli ile bir patera tutmaktadır. Sol kol da dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve eli ile bir tympanon taşımaktadır. Saçlarının uç kısımları görülmekte olup, göğüslerine doğru dalga şeklinde uzanmaktadır.

Yüksek arkalıklı tahttın her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş iki aslan betimlenmektedir. Aslanlar arka ayakları üzerinde oturan ve ön bacakları dik, boynu ve başı karşıya doğru bakar vaziyette verilmiştir. Aslanların ağzı açık şeklide işlenmiştir. Sağ taraftaki aslanın dişleri ve dili görülmekte; sol taraftaki aslanın ise sadece dişleri görülmektedir. Yeleler kabarık şekilde işlenmiştir. Aslanların pençe

kısımları da işlenmiştir. Aslanların göz kapakları kalın olarak verilmiş olup göz bebekleri de işlenmiştir. Kulaklar da işlenmiş olup net bir şekilde görülmektedir.

Yüksek arkalıklı tahttın sol dirsek kısmının uç kısmında bir madalyon betimlenmiştir. Tahtın arka kısmında ufak bir niş yer almaktadır. Tahtın üst kısmı işlenmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin giymiş olduğu khiton göğüsün kısmında "V" kıvrımlar oluşturmuş ve karın üzerinde "U" kıvrımı oluşturmuştur. Khiton transparan özellik göstermekte olup göbek deliği görülebilmektedir; ayrıca ayakları arasında dikey ve derin bir döküm oluşturmaktadır. Hymation bacak üzerinde derin kanallar ile birbirine paralel bir şekilde işlenmiştir. Aslanların yeleleri dilim dilim olacak şekilde işlenmiştir. Eserimiz Eskişehir[1097] ve İznik[1098] müzelerinde bulumakta olan Kybele heykelcikleri ile stilistik olarak benzer olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 39 **Levha No:** 39 **Resim:** 75-76

Eserin Adı: Kybele

Müze Envanter No: 1661

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Simav, 17.05.1934

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 78 cm, G. 37 cm, D. 27 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Kybele dörtgen kaide üzerinde aslanlı tahtta oturur durumda gösterilmiştir. Dörtgen kaide üzerinde aşınmalar görülmektedir. Sağ uç kısmında ve sol arka uç kısmında ufak parça kırıklar görülmektedir. Kybele'nin ayaklarının altında yer alan sehpanın uç kısımlarında aşınmalarvardır. Baş kısmı, sağ kolun pazu kısmından aşağı kısmı eksiktir. Sol el baş, işaret ve serçe parmaklarında; sol diz ve baldır kısmında aşınmalar görülmektedir. Sağ ayak uç kısmı eksiktir. Tahttın sağ tarafında yer alan aslanın baş kısmı eksiktir. Yelesinde, sağ ayak kısmında ve gövdesinde aşınmalar görülmektedir.

[1097] Vermaseren 1987: 60, 61, Levha XXX; fig.: 175.

[1098] Vermaseren 1987, 263.

Tahttın sol tarafında yer aslanın baş kısmı eksik ve gövde kısmında ufak parçalar kopmuştur. Aslanın sol ve sağ ayak kısımları eksiktir. Sol kalça kısmında aşınmalar görülmektedir. Tahttın üst kısmı işlenmiş ve uç kısımları kırılmıştır. Tahttın arka kısmında aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Kybele dörtgen kaide üzerinde her iki tarafta da simetrik olarak yerleştirilmiş aslanlı yüksek arkalıklı taht üzerinde oturur durumda cepheden verilmiştir. Ayakları dörtgen bir sehba üzerinde durmaktadır. Kybele'nin sağ ayağı önde sol ayağı ise geride durmaktadır. Khiton üzerine hymation giymiştir. Hymation başını örterek omuzlara kadar uzanmakta ve sağ omuz kısmını açıkta bırakmakla birlikte sol kolu ise omuzu kaplayarak tahtın sol desteğine doğru sarkmakta olup, üst vücuttan ayak bileklerine kadar uzanır ve kucağında sol doğru iki kalın dökümlü kıvrımlar oluşturmaktadır. Hymation kucak kısmında ve ayaklarda birbirine paralel derin kanallar oluşturarak uzanır. Khiton ince kumaştan olup, göğüs altındanön kısımda fiyonk oluşturan bir kemer ile bağlanmıştır. Khiton göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturmakta ve vücudun alt kısmında ayakuçlarını açıkta bırakacak şekilde uzanarak ayak bileklerinin arasında dikey kıvrımlar oluşturmaktadır. Sol kol dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve eli bilek kısmından bükülmüş şekilde verilmiş olup tympanon tutmaktadır. Saçlarının uç kısımları görülmekte ve göğüslerine doğru dalga şeklinde uzanmaktadır.

Yüksek arkalıklı tahttın her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş iki aslan betimlenmektedir. Aslanlar arka ayakları üzerinde oturan ve ön bacakları dik, boynu ve başı karşıya doğru bakar vaziyette verilmiştir. Yeleleri kabarık şekilde işlenmiştir. Aslanların pençe kısımları da işlenmiştir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin giymiş olduğu khiton göğüsün kısmında "V" kıvrımlar oluşturmuş ve karın üzerinde "U" kıvrımı oluşturmuştur. Khiton transparan özellik göstermekte olup göbek deliği görülebilmektedir; ayrıca ayakları arasında dikey ve derin bir döküm oluşturmaktadır. Hymation bacak üzerinde derin kanallar ile birbirine paralel bir şekilde işlenmiştir. Aslanların yeleleri dilim dilim olacak şekilde işlenmiştir.

Eserimiz Eskişehir[1099] ve İznik[1100] müzelerinde bulumakta olan Kybele heykelcikleri ile stilistik olarak benzer olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 40 **Levha No:** 40 **Resim:** 77-78

Eserin Adı: Kybele

Müze Envanter No: 10016

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Sandıklı/Susuz Köy, 30.12.1986

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 30 cm, G. 14,5 cm, D. 5,1 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Kybele dörtgen kaide üzerinde her iki tarafta da simetrik olarak yerleştirilmiş aslanlı arkalıklı taht üzerinde oturur durumda cepheden verilmiştir. Kaideni üzerinde aşınmalar arka kısmında ufak parça kırıkları görülmektedir. Kybele'nin baş, gövde ve alt kısımları ayrı olarak üç parça olarak ele geçirilmiş ve daha sonra müze uzmanları tarafından birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Sağ kolun dirsekten bilek kısmına kadar olan kısmı eksiktir. Ayrıca sağ el parmaklarında aşınmalar görülmektedir. Sağ elinde tutuğu paterada da aşınmalar görülmektedir. Sol el parmaklarında vesol elinin altında tutmuş olduğu tympanonda da aşınmalar görülmektedir. Hymation ve khitonda; ayrıca tahttın her iki tarafında da yer alan aslanlarda da aşınmalar görülmektedir. Eserin ön kısmı arka kısmına göre daha özenli işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Kybele dörtgen kaide üzerinde her iki tarafta da simetrik olarak yerleştirilmiş aslanlı arkalıklı taht üzerinde oturur durumda cepheden verilmiştir. Sağ ayağı hafif önde sol ayağı ise geride durmaktadır. Başının üstünde bir polos taşımaktadır. Kybele khiton üzerine hymation giymiş; hymation polosun üzerinden başını örterek omuzlara kadar uzanmaktadır. Hymation sağ omuz kısmını açıkta bırakmakla birlikte sol kolu ise omuzu kaplayarak sol bilek kısmından tahttın sol desteğine doğru sarkmakta olup, üst vücuttan ayak bileklerine kadar uzanır ve kucağında sol doğru tek kalın dökümlü kıvrımlar oluşturmaktadır. Hymation sağ

[1099] Vermaseren 1987: 60, 61, Levha XXX; fig.: 175.

[1100] Vermaseren 1987, 263.

ayak bileğinden sol diz kapağına doğru birbirine paralel kıvrımlar oluşturarak uzanır. Hymation altında görülen kısa kollu khiton ince kumaştandır. Khiton göğüs altından bir kemer ile bağlanmış ve göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturmuştur. Khiton vücudun alt kısmında ayakuçlarını açıkta bırakacak şekilde uzanmakta; ayak bileklerinin arasında dikey kıvrımlar oluşturmaktadır. Sağ elinde ise bir patera tutmakta; sol kol da dirsekten bükülerek öne doğru uzanmaktadır. Sol el bilek kısmından bükülmüş şekilde verilmiş olup, tympanon tutmaktadır. Ağız kısmı küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Yüz yuvarlak ve dolgun işlenmiştir. Gözlerinde aşınmalar olmakla birlikte irice verilmiş ve detaylı işlenmemiştir. Saçlar alın ortasından ikiye ayrılarak yanlara doğru taranmıştır.

Tahttın her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş iki aslan betimlenmektedir. Aslanlar arka ayakları üzerinde oturan ve ön bacakları dik, boynu ve başı karşıya doğru bakar vaziyette verilmiştir. Aslanlarda yoğun bir aşınmalar olduğundan diğer detaylar net bir şekilde seçilememektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin giymiş olduğu khiton göğüsün kısmında "V" kıvrımlar oluşturmuş ve karın üzerinde "U" kıvrımı oluşturmuştur. Khiton transparan özellik göstermekte olup göbek deliği görülebilmektedir; ayrıca ayakları arasında dikey ve derin bir döküm oluşturmaktadır. Hymation bacak üzerinde derin kanallar ile birbirine paralel bir şekilde işlenmiştir. Eserimiz Eskişehir[1101] ve İznik[1102] müzelerinde bulumakta olan Kybele heykelcikleri ile stilistik olarak benzer olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 41 **Levha No:** 41 **Resim:** 79-80

Eserin Adı: Kybele

Müze Envanter No: 1774

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çobanlar/Feleli Köyü, 11.08.1939

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 26 cm, G. 8 cm, D. 6 cm

[1101] Vermaseren 1987: 60, 61, Levha XXX; fig.: 175.

[1102] Vermaseren 1987, 263.

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Kybele dikdörtgen kaide üzerinde iki aslan ile ayakta gösterilmiştir. Plinthe üzerinde zedelenmeler görülmektedir. Kaidenin arka kısmında ufak parça kırıklar görülmektedir. Kybele'nin yüz kısmında ufak zedelenmeler görülmektedir. Tahttın her iki tarafında da yer alan aslanlarda aşınmalar ve zedelenmeler görülmektedir. Eserin ön kısmı arka kısmına göre daha özenli işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Kybele dikdörtgen kaide üzerinde her iki tarafta da simetrik olarak yerleştirilmiş iki aslan ile ayakta ve cepheden gösterilmiştir. Başının üstünde bir stephane ve onun üzerinde de bir polos taşımaktadır. Khiton üzerine hymation giymiştir. Hymation polosun üzerinden başını örterek omuzlara kadar uzanmaktadır. Khiton göğüs altından bir kemer ile bağlanmış ve göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturmuştur. Khiton vücudun alt kısmında ayakuçlarına kadar uzanmakta; ayak bileklerine kadar birbirine paralel dikey kıvrımlar oluşturmaktadır. Kybele sağ ve sol eli her iki yanında da duran aslanların başlarını tutarken betimlenmiştir. Ağız kısmı küçük ve kapalı olup dudaklar kalındır. Yüz yuvarlak ve dolgun işlenmiştir. Gözlerinde aşınmalar olmakla birlikte irice verilmiş ve detaylı işlenmemiştir. Saçlar alın ortasından ikiye ayrılarak yanlara doğru taranmıştır.

Tahttın her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş iki aslan betimlenmektedir. Aslanlarda yoğun bir aşınma olduğundan detaylar net bir şekilde seçilememektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin giymiş olduğu khiton göğüsün kısmında "V" kıvrımlar oluşturmuştur. Khiton dikey bir döküm oluşturmaktadır. Hymation ve aslanlar net seçilemediğinden stil açısından değerlendirilememektedir. Eserimiz Eskişehir[1103] ve İznik[1104] müzelerinde bulumakta olan Kybele heykelcikleri ile stilistik olarak benzer olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

[1103] Vermaseren 1987: 60, 61, Levha XXX; fig.: 175.

[1104] Vermaseren 1987, 263.

Katalog No: 42 **Levha No:** 42 **Resim:** 81-82

Eserin Adı: Kybele

Müze Envanter No: 1793

Bulunduğu Yer ve Tarihi: İshaklı Köyü, 09.01.1956

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 21 cm, G. 8,5 cm, D. 5,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Kybele dikdörtgen kaide üzerinde aslan ile ayakta ve cepheden gösterilmiştir. Kaidenin üzerinde aşınmalar görülmekte olup, ön ve arka kısmında parçalar eksiktir. Kybele'nin baş kısmı, sağ kolun omuz hizası ileher iki ayak uç kısımları eksiktir. Sol tarafında yer alan aslanın pençe, yele ve yüzünde çeşitli aşınmalar görülmektedir. Eserin ön kısmı arka kısmına göre daha özenli işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Kybele dikdörtgen kaide üzerinde aslan ile ayakta ve cepheden gösterilmiştir. Sol ayak hafif önde sağ ayak ise geride durmaktadır. Ağırlık sol ayak üzerinde olup, sağ ayak dizden bükülerek yana ve arkaya doğru çekilir biçimde verilmiştir. Kybele khiton giymiş olup, göğüs altından bir kemer ile bağlanmıştır ve göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturmuştur. Khiton vücudun alt kısmında ayakuçlarını açıkta bırakacak şekilde uzanmakta; ayak bileklerine kadar birbirine paralel şeklide uzanan dikey kıvrımlar oluşturmaktadır. Kybele'nin sol eli aslan yelesi üzerinde verilmiştir.

Aslan arka ayakları üzerinde oturan ve ön bacakları dik, boynu ve başı karşıya doğru bakar vaziyette verilmiştir. Yelesi hafif kabarık bir şekilde işlenmiştir. Gözler iri bir şekilde verilmiştir. Ağız ve pençelerde aşınmalar olduğundan detay net bir şekilde seçilememektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin giymiş olduğu peplos üzerinden stilistik bir değerlendirme yapılması uygun görülmektedir. Göğüs altındaki kemer giysinin üst bacaklara pilili bir biçimde dökülmesini sağlamaktadır. Giysinin bu kısmı dizlerin çok üstünde sonlanmaktadır. Giysinin alt kısmı ise ayaklara kadar uzanmakta ve bacakların arasında kalın bir pili görülmektedir. Peplos sağ bacak üzerinde özellikle gerilip bacağı ortaya çıkarması ile

birlikte sağ ayağın geriye çekilmesi ile hareketlenen kıvrımlar ve kanallarla birlikte kıvrımların kaideye uzanışı belli bir stil özelliğidir. Eserimiz Manisa Müzesi'nde yer alan adak steli 5 ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 43 **Levha No:** 43 **Resim:**83-84

Eserin Adı: Kybele

Müze Envanter No: 1706

Bulunduğu Yer ve Tarihi: İscehisar/Doğlat Köyü, 28.11.1954

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 12 cm, G. 4,5 cm, D. 3 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Kybele'nin sadece baş kısmı korunmuştur. Yüz ve stephanede aşınmalar görülmektedir. Eserin ön kısmı arka kısmına göre daha özenli işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Yüz yuvarlak ve toplu bir şekilde verilmiş olup, ağız kısmı kapalı ama etlidir. Gözler yuvarlak şekilde betimlenmiş ama göz bebekleri işlenmemiştir. Saçları alnın ortasından ikiye ayrılıp yanlardan omuzlara doğru uzanmaktadır. Kybele başında stephane ve polos taşımaktadır. Hymation başı polos ile birlikte örtmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin sadece baş kısmı kalmış olup yüzeyde aşırı zedelenmeler olduğundan belli bir stil ve tarihleme önerisi yapmayı zorlaştırmaktadır. Mevcut durum üzerinden stilis değerlendirilmesi yapılırsa yüz hatları tamamen yerel özellikler göstermektedir. Kaba bir işçilik görülmektedir. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde bulunan Kybele başı[1105] ile stilistik özellikleri açısından benzerlik olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

[1105] Vermeule 1967, 67, Fig. 20.

Katalog No: 44 **Levha No:** 44 **Resim:**85-86

Eserin Adı: Kybele

Müze Envanter No: 1707

Bulunduğu Yer ve Tarihi: İscehisar/Doğlat Köyü, 28.11.1954

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 10 cm, G. 5,5 cm, D. 3 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Kybele'nin sadece baş kısmı korunmuştur. Yüz ve stephanede aşınmalar görülmektedir. Eserin ön kısmı arka kısmına göre daha özenli işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Yüz yuvarlak ve toplu bir şekilde verilmiş olup, ağız kısmı kapalı ama etlidir. Gözler yuvarlak şekilde betimlenmiş ama göz bebekleri işlenmemiştir. Saçları alnın ortasından ikiye ayrılıp yanlardan omuzlara doğru uzanmaktadır. Kybele başında stephane ve polos taşımaktadır. Hymation başı polos ile birlikte örtmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin sadece baş kısmı kalmış olup yüzeyde aşırı zedelenmeler olduğundan belli bir stil ve tarihleme önerisi yapmayı zorlaştırmaktadır. Mevcut durum üzerinden stilis değerlendirilmesi yapılırsa yüz hatları tamamen yerel özellikler göstermektedir. Kaba bir işçilik görülmektedir. Eserimiz Boston Sanat Müzesi'nde bulunan Kybele başı[1106] ile stilistik özellikleri açısından benzerlik olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 45 **Levha No:** 45 **Resim:**87

Eserin Adı: Artemis (*Artemis Versailles*)

Müze Envanter No: 1880

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çobanlar/Feleli Köyü, 11.08.1939

[1106] Vermeule 1967, 67, Fig. 20.

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 46 cm, G. 20 cm, D. 12 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen profilli bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin orta kısmından bir bölüm kırılmış ve daha sonra bulunan parça müze uzmanlarınca birleştirilmiştir. Sağ kol iki parça durumunda ele geçmiş daha sonra birleştirilmiştir. Sağ ayak bileğinin üst kısmında çatlak görülmektedir. Sağ elinde bir mızrak tutmuş olup eksiktir. Sağ tarafta alan yer ağaç kütüğüne bitişik olarak işlenen köpeğin baş kısmı eksiktir.

Eserin Tanımı: Artemis dikdörtgen profilli bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta, sol bacak dizden bükülmüş geride olup ayak topuğu kalkık durumdadır. Sol ayak topuğun alt kısmında ufak bir destek bulunmaktadır. Sol kol dirsekten bükük ileri doğru uzatılmış ve elinde yay tutmaktadır. Sağ kol dirsekten hafif bükük bir şekilde aşağıya doğru uzanmaktadır ve elinde mızrak tutmaktadır. Sağ omuz arkasında sadak vardır. Artemis hareketini kolaylaştırmak için kolsuz, belden kuşakla sıkılarak dizleri dışarıda bırakacak şekilde yukarı çekilmiş bir kısa khiton giymiştir. Khiton göğüste "V" şeklinde kıvrımlar oluşturmuş ve alt kısmı dik çizgiler halinde belirtilmiştir. Khlaina sol omuzdan arkaya doğru atılmış oradan sırtı örterek sağa çekilip önde bele dolanmış bir ucu sol taraftan aşağıya doğru sarkmaktadır. Giysinin kıvrım sistemi vücudun şekillerini ve hareketini vurgular durumdadır. Baş sola dönük ve aynı taraf hafif eğiktir. Ortadan ikiye ayrılmış saçlar üstte fiyonk yaparak geriye doğru taranmış ve ense üzerinde atkuyruğu şeklinde bağlanmıştır. Yüz sivri ve uzundur. Ağız kısmı kapalı ve dudaklar kalındır. Gözbebekleri işlenmemiştir. Artemis'e bitişik şekilde işlenmiş bir ağaç kütüğü bulunmaktadır. Ağaç kütüğünün önünde ayakları dik bir şekilde yerleştirilmiş bir köpek yer almaktadır.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

ΑΓΤΕΜΟΝΕΙΜΕΝΟC

ΑΡΕΜΙΔΙΕΥΧΗΝ

"Eumenes Artemon Tanrıça Artemis'e bu adağı sunar"

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Saçlar ortadan ayrılarak arkaya doğru taranarak üst kısımda bir fiyonk oluşturmuştur. Saçlar sık ve ince dalgalar meydana getirerek alnı üçgen çevrelemiştir. Saçların düzenlenmesi ve üslubu, yüzün daha ince ve uzun bir biçimde yapılması; ayrıca hafif inik gözkapakları, bakışların daha süzgün bir biçimde verilmesi, burnun alın çizgisini devam ettirmesi, küçük bir ağız kalınca alt dudağın şekillendirilmesi ve yüz uzuvlarının oranları ile Hadrian Dönemi'nin klasisizminin eseri olduğu anlaşılmaktadır. Eserin giysi kıvrım sistemi ve üslubu da yine bu döneme işaret etmektedir. Eserimiz Louvre,[1107] Sofya[1108] ve Ödemiş[1109] müzelerinde bulunmakta olan Artemis heykelleri saç, yüz ve elbise özellikleri ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 2. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 46 **Levha No:** 46 **Resim:**88-89

Eserin Adı: *Artemis Ephesia*

Müze Envanter No: 7698

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Sultan Dağı/Taşhan Civarı, 20.05.1979

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 23 cm, G. 13 cm, D. 5,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser gövde kısmından ayrılmış şekilde iki parça durumunda ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilmiştir. Her iki kol pazudan aşağısı ve ayakta bilekten aşağıya eksiktir. Eserin genelinde aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Artemis ayakta ve cepheden betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta olup, sol bacak dizden bükülmüş durumdadır. Khiton ve hymation giymiştir. Khiton göğüste "V" şeklinde kıvrımlar oluşturmuş, göğüs kısmında dik çizgiler çizmiş ve bacak kısmında ise birbirine paralel çizgiler

[1107] İnan 2003, 21.

[1108] Deoudi 2009, 139, Taf. 32, S.33.

[1109] Gülbay 2014, 191, Fig. 4.

oluşturmuştur. Arka kısımda ise tamamen dik çizgiler çizerek aşağıya doğru uzanmaktadır. Hymation başını örterek omuzlara uzanmaktadır. Giysinin kıvrım sistemi vücudun şekillerini ve hareketini vurgular durumdadır. Ortadan ikiye ayrılmış saçlar yanlarda omuzlara doğru taranmıştır. Yüz biraz uzun ve toplucadır. Ağız kısmı kapalı ve dudaklar kalındır. Gözler iri badem şeklinde verilmiş ama gözbebekleri işlenmemiştir. Başında polos ya da stephane bulunmaktadır. Gövde kısmında bereketi sembolize eden yumurtalar bulunmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Göz bebeklerinde matkap delikleri olduğu görülmektedir. Alt ve üst gözkapakları kalınca işlenmiştir. Eserin elbise stili kaba ve şematiktir. Yüz hatları tamamen yerel özellik göstermektedir. Eserimiz Silifke Müzesi'nde bulunmakta olan Kolyeli Arkaizan Kadın Heykelciği[1110] ile Manisa Müzesi'nde bulunmakta olan adak steli[1111] ile saç, yüz ve gözlerinin stilistik özellikleri benzer olup M.S. 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 47 **Levha No:** 47 **Resim:** 90

Eserin Adı: Tykhe (*Vatikan Urania/Braccio Nuovo Tipi*)

Müze Envanter No: 1907

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çavdarlı/Kovalık Höyük, 05.07.1964

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 92 cm, G. 29 cm, D. 13 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser yuvarlak bir kaide üzerinde yer almaktadır. Kaidenin alt kısmında aşınmalar görülmektedir. Sağ kolun dirsekten aşağısı eksiktir. Sol el ile tutulmakta olan bereket boynuzunun alt kısmında çatlak görülmektedir.

Eserin Tanımı: Tykhe yuvarlak bir kaide üzerinde ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığını sol bacak taşıyıcı görevinde olup, sol kalça dışa taşkın olarak verilmiştir.

[1110] Tepebaş ve Durugönül 2013, 52, Kat. No. 13.

[1111] Dinç 2015, 142, Kat. No. 80.

Sağ bacak ise dizden bükük şekilde yana ve arkaya doğru uzatılmıştır. Sol kol dirsekten hafif bükük olarak ileriye doğru uzatılmış ve kol üzerinden omuz kısmına kadar uzanan bir *cornucopia* taşımaktadır. Baş sağa dönük ve aynı taraf hafif eğiktir. Göz kapakları kalındır. Göz çukurları derindir ve gözbebekleri işlenmiştir. Ağız hafif açık ve dudaklar kalındır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Ortadan ikiye ayrılan saçlar yanlara taranarak omuz üzerinde birer örgü halinde uzanmıştır. Başta stephane ve onunda üzerinde polos vardır. Tykhe khiton ve hymation giymiştir. Khiton ayakuçlarına kadar dikey derin kıvrımla uzanmakta vegöğüste "V" kıvrımı oluşturmaktadır. Göğüsler khitonun altında belirgin olarak seçilebilmektedir. Hymation sağ omuz ve göğüs kısmını açıkta bırakarak sağ kol altından sol göğüs ve omuz kısmını kapatarak aşağıya doğru uzanmakta ve aşağıya doru uzanan kısımları "S" çizerek kaideye kadar uzanmaktadır. Hymation üzerinde vücut hareketine bağlı olarak sağ taraftan sol tarafa doğru birbirine paralel olarak ilerleyen zengin kıvrımlar oluşturmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda ve göz pınarlarında matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Gözbebeklerinde matkap işçili görünmekte olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Saçlar arasında matkap işçiliğine bağlı olarak küçük kanallar oluşmuştur. Hymation kıvrımları birbirine paralel şekilde ilerlemiş ve derin kanallar ile ayrılmışlardır. Khiton alt kısımda bacaklarının arasında derin kanallar oluşturmaktadır. Eserin duruş biçimi, vücudun "S" şeklinde merkezde oluşmaya başlamıştır. Bunun ile birlikte sol omuz kısmının hafif arka kalması sağ omuzun ise önde durması ile vücut posturalinin hafif dönüşü belli bir tip ve stil özelliği göstermektedir. Eserimiz Brüksel,[1112] Boston Sanat Müzesi[1113] ve Antalya Müzesi'nde[1114] bulunmakta olan Tykhe heykelleri ile stilistik açıdan benzerlik göstermiş olup M.S. 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir.

[1112] Filges 1997, 269, Nr. 132.

[1113] Matheson 1994, 18, Fig. 4.

[1114] Filges 1999, Taf. 39, Res. 1.

Katalog No: 48 **Levha No:** 48 **Resim:** 91-92

Eserin Adı: Tykhe (*Vatikan Urania/Braccio Nuovo Tipi*)

Müze Envanter No: 1862

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emirdağ/Aşağı Piribeyli Köyü, 14.05.1971

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 24 cm, G. 9 cm, D. 7 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser beş köşeli profilli bir kaide üzerinde yer almaktadır. Kaidenin alt kısmında aşınmalar görülmektedir. Eser iki parça olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilmiştir. Baş kısmı boyundan itibaren her iki kolunda bilekten aşağısı eksiktir. Sol kol üzerinde yer alan *cornucopia* alt kısmı eksik ve çatlaklar görülmektedir. Sağ kolun dirsekten aşağısı eksiktir.

Eserin Tanımı: Tykhe beş köşeli profilli bir kaide üzerinde ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığını sol bacak taşıyıcı görevinde olup, sol kalça dışa taşkın olarak verilmiştir. Sağ bacak ise dizden bükük şekilde yana ve arkaya doğru uzatılmıştır. Sol kol dirsekten hafif bükük olarak ileriye doğru uzatılmış ve kolun omuz kısmına kadar uzanan bir *cornucopia* taşımaktadır. Saçların omuz üzerinde birer örgü halinde uzanmış olduğu görülmektedir. Tykhe khiton ve hymation giymiştir. Khiton ayakuçlarına kadar dikey derin kıvrımla uzanmakta vegöğüste "V" kıvrımı oluşturmaktadır. Göğüsler khitonun altında belirgin olarak seçilebilmektedir. Hymation sağ omuz ve göğüs kısmını açıkta bırakarak sağ kol altından sol taraf doğru kalın bir rulo halinde uzanarak sol bilek üzerinden ilerlemekte ve sol omuz kısmını kapatarak aşağıya doğru uzanmaktadır. Hymation ön taraftan birbirine paralel kıvrımlar oluştururken sol kol altından aşağıya doğru derin kanallar ile dik kıvrımlardan oluşmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Hymation kıvrımları birbirine paralel şekilde ilerlemiş ve derin kanallar ile ayrılmışlardır. Khiton alt kısımda bacaklarının arasında derin kanallar oluşturmaktadır. Eserin duruş biçimi, vücudun "S" şeklinde merkezde oluşmaya

başlamıştır. Bunun ile birlikte sol omuz kısmının hafif arka kalması sağ omuzun ise önde durması ile vücut posturalinin hafif dönüşü belli bir tip ve stil özelliği göstermektedir. Esetimiz Side Müzesi[1115] ve Hierapolis Tiyatrosu'nda bulunan kabartma üzerindeki Tykhe betimlemesine[1116] baktığımızda eserlerin elbiselerinin stilistik özellikleri benzer olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 49 **Levha No:** 49 **Resim:** 93

Eserin Adı: Tykhe (*Antiocheia Tykhesi*)

Müze Envanter No: 7658

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emirdağ/Ümraniye Köyü, ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 44 cm, G. 68 cm, D. 25 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser profilli bir kaide üzerinde yer almaktadır. Baş kısmı kopmuş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilmiştir. Burunun uç kısmı eksiktir. Başının üzerindeki tacın sol köşesi aşınmıştır. Tacın üzerinde yer alan polosun üst kısmı eksiktir.

Eserin Tanımı: Tykhe profilli bir kaide üzerinde yerleştirilmiş olan gemiye sağ dizini bükerek oturmuş durumda betimlenmiştir. Baş hafif sola dönüktür. Yüz hafif uzunca ama dolgun verilmiştir. Ağız kapalı ve dudaklar kalıncadır. Göz kapakları kalın işlenmiştir. Gözler iricedir ve gözbebekleri işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru dalga halinde taranmış ve ensede topuz oluşturmuştur. Başında stephane ve polos taşımaktadır. Tykhe hymation giymiş olup, ensede toplanmış olan saçı örterek bütün vücudu sarmış ve göğüste "V" şeklinde kıvrımlar yaparak sol omuzdan aşağıya arkaya doğru uzanarak sol kolun bileğinde toplanarak arkaya atılmış; sağ kol üzerinden gelerek belden aşağısı ile geminin üst kısmını örtmektedir. Kıvrımlar üst kısmında vücudun hareketine bağlı olarak sağ omuzdan sol kol bileğine doğru yatay olarak uzanmaktadır. Sağ kol dirsek üzerinde sol bacak üzerinden aşağıya doğru dikey kıvrımlar oluşturmaktadır. Sağ eli dizinin üzerine

[1115] İnan 1975, Kat. No. 40, Lev. XLIX, 1-3.

[1116] Çubuk 2008, 131, Res. 2.24, 2.25.

yerleştirilmiş olup, elinde başak ve haşhaş tohumu tutmaktadır. Sağ ayak gemi pruvasının üstündedir. Sağ ayağında sandalet giydiği görülmektedir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda ve göz pınarlarında matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Gözbebeklerinde matkap işçili görünmekte olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Saçlar arasında matkap işçiliğine bağlı olarak küçük kanallar oluşmuştur. Hymation kıvrımları birbirine paralel şekilde ilerlemiş ve derin kanallar ile ayrılmışlardır. Eserimiz Perge'de bulunan Lucilla portresi[1117] ile göz kapakları ve göz bebeklerinin işlenişi; ayrıca saçlarında oluşan derin matkap izleri oluşan kanallarıyla, Antalya Müzesi'nde yer almakta olan kadın heykelinin[1118] hem hymation da oluşan derin kanal izleri hem de saç stili ve Perge Tiyatrosu'nda bulunan kurban frizindeki Tykhe kabartması[1119] ile gerek saçlarının işlenişi gerekse elbisenin stilistik özellikleri ile benzer olup M.S. 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 50 **Levha No:** 50 **Resim:** 94-95

Eserin Adı: Tykhe

Müze Envanter No: 1869

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Şuhut, 23.08.1956

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 35 cm, G. 24 cm, D. 20 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eserin sadece baş kısmı korunmuştur. Burun uç kısmı, alın, saçların ön kısmı, tacın ön ve sağ kısmı eksiktir. Çene ve her iki yanak kısmında da aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Tykhe sadece baş kısmı korunmuş olup sağa doğru dönüktür. Yüz hafif uzunca ama dolgun verilmiştir. Göz kapakları kalın işlenmiştir. Gözler iricedir

[1117] Özgan 2013, 276, Res. 291 a-b; 292 a-b.

[1118] Özgür 2008, 49, Res. 49.

[1119] Özgür 2011, 113.

ve gözbebekleri işlenmemiştir. Ağız kapalı ve dudaklar kalıncadır. Saçlar ikiye ayrılarak yanlara doğru dalga halinde taranmıştır. Başında stephane ve *corona muralis* taşımaktadır. *Corona muralis*'in orta kısmında palmiye bezemesi işlenmiştir. Tykhe'nin hymation giymiş ve arkada dikey kıvrımlar çizerek aşağıya doğru uzanmaıştır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlar arasında belli aralıklar oluşmuş ve dilimler biçiminde şakaklardan arakaya doğru ilerlemiştir. Alt ve üst gözkapakları kalınca işlenmiştir. Eserimiz Atina Ulusal Müzesi'nde [1120] bulunan mezar kabartmasında bulunan figürünün saçlarının stilistik özellikleri ve Perge antik kentinde bulunan Sabina heykelinin[1121] gözkapakları ile saç işlenişi stilistik özellikleri benzer olup M.S. 2. yüzyılın ilk yarısına (Erken Hadrian Dönemi) tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 51 **Levha No:** 51 **Resim:** 96-97

Eserin Adı: Tykhe

Müze Envanter No: 1871

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Süğlün/Hisar Höyük, 09.11.1932

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 58 cm, G. 37 cm, D. 21 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Ağız, burun, sağ kaş, saçlarda ve sol göğüs üzerinde aşınmalar görülmektedir. Başının üzerinde yer alan tacın ön kısmı ve *Corona muralis* eksiktir.

Eserin Tanımı: Tykhe yuvarlak bir kaide üzerinde büst şeklinde betimlenmiştir. Yüz yuvarlak ve dolgun verilmiştir. Göz kapakları kalın işlenmiştir. Gözler iricedir ve gözbebekleri işlenmiştir. Saçlar üzerinde küçük kanallar işlenmiş olarak ikiye ayrılarak yanlara doğru dalga halinde taranmış ve enseden omuzlar üzerine doğru uzatılmıştır. Başında stephane ve *corona muralis* taşımaktadır. Hymation ve peplos

[1120] Palagia 1994, 72, Fig. 46.

[1121] İnan ve Rosenbaum 1979, 174, Nr. 132, Taf. 108, 1-2.

giymektedir. Hymation *corona muralis*'in yarısını arkadan örtmekte ve arkada dikey kıvrımlar çizerek aşağıya doğru uzanmaktadır. Peplos göğüs üzerinde "V" kıvrım oluşturmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda ve göz pınarlarında matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Gözbebeklerinde matkap işçili görünmekte olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Saçlar arasında matkap işçiliğine bağlı olarak küçük kanallar oluşmuştur. Eserimiz Perge'de bulunan Lucilla portresi[1122] ile göz kapakları ve göz bebeklerinin işlenişi; ayrıca saçlarında oluşan derin matkap izleri oluşan kanallarıyla ve Perge tiyatrosunda bulunmuş olan Dionysos heykelinin[1123] saçlarının işlenişi ile stilistik açıdan benzer olup M.S. 2. yüzyılın sonu 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir

Katalog No: 52 **Levha No:** 52 **Resim:** 98-99

Eserin Adı: Tykhe

Müze Envanter No: 1702

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Şuhut, 23.08.1956

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 18 cm, G. 12 cm, D. 6,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde yer almaktadır. Kaidenin ön kısmı ve sol uç kısmı eksiktir. Başının üzerinde yer alan tacın üst kısmı eksiktir. Burun uç kısmında aşınmalar görülmektedir. Boyun kısmında ve sol omuz kısmında sonradan oluşmuş siyah boya izleri görülmektedir.

Eserin Tanımı: Tykhe dikdörtgen bir kaide üzerinde büst şeklinde betimlenmiştir. Yüz yuvarlak ve dolgun verilmiştir. Göz kapakları kalın işlenmiştir. Gözler iricedir ve gözbebekleri işlenmemiştir. Ağız hafif açık olup dudaklar kalındır. Saçlar ikiye

[1122] Özgan 2013, 276, Res. 291 a-b; 292 a-b.

[1123] Özgür 2011, 45.

ayrılarak yanlara doğru dalga halinde taranmış ve enseden üç sıra baklava dilim halinde örülerek sırta doğru uzatılmıştır. Başında stephane ve diğer eserleri ile karşılaştırıldığında büyük oranda *Corona muralis* taşımaktadır. Hymation ve peplos giymektedir. Hymation omuzlarda ve sır kısmında birbirine paralel uzanan kıvrımlar oluşturmaktadır. Peplos göğüs üzerinde "V" kıvrım oluşturmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlar arasında arasında küçük yarıklar bulunurken alın üstünde ayrılan saçlar şakaklarda arkaya doğru toplanmaktadır. Eserin genelinde kaba işçilik ve stilize edilmiş elbise kıvrımları görünmektedir. Eserimiz İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Kybele heykeli[1124] ile İzmir Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Aphrodite başının[1125] saçlarının kalın çizgiler ile şematik bir şekilde işlenmesi ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 3 yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 53 **Levha No:** 53 **Resim:** 100-101

Eserin Adı: Nemesis

Müze Envanter No: 1865

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emirdağı/Aşağı Piribeyli Köyü, 14.05.1971

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 27 cm, G. 12 cm, D. 7,5 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser profilli dörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin ön ve arka kısımlarında ufak parçalar eksiktir. Baş kısmı boyun kısmından itibaren kırık olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanları tarafından kırık kırığa birleştirilmiştir. Sol omuz kısmında ufak parça kopmuştur. Sağ el bilekten itibaren eksiktir. Sol el parmakları aşınmıştır.

Eserin Tanımı: Nemesis bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup, sağ bacak dizden bükülerek yana ve geriye

[1124] Naumann 1983, 251, Taf. 43, 1-2.

[1125] Sezer 2013, 21, Lev. 20, Res. 23.

doğru çekilmiştir. Serbest duran sağ ayakucu ile kaideye basmaktadır. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak biraz dışa taşmıştır. Vücut duruş pozisyonu itibari ile "S" çizmektedir. Baş sola dönüktür. Saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve ensede topuz yapmıştır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Ağız kapalı ve dudaklar kalındır. Göz kapakları kalın olarak verilmiştir. Gözbebekleri işlenmiştir. Sağ kol dirsekten bükülmüş şekilde aşağıya doğru uzanmaktadır. Sol kol dirsekten bükülmüş şekilde aşağıya doğru uzatılmış ve sol eli ile cetvel tutmaktadır. Peplos ve hymation giymiştir. Peplos ayak bileklerine kadar uzanmakta ama ayakuçları görünmektedir. Göğüs kısmında "V" kıvrımı belden aşağı kısmında vücut hareketine bağlı olarak dikey ve yatay kıvrımlar oluşturmaktadır. Hymation sağ omuz kısmından sırta doğru uzanmakta ve arkadan rulo şeklinde kıvrımla birlikte sol kol üzerinde toplanarak aşağıya doğru uzanmakta; arkada ise dikey kıvrımlarla aşağıya doğru uzanmaktadır. Kaidenin sol köşesinde Nemesis'e bitişik şekilde grifon betimlenmiştir. Grifonun başı sağa dönük olarak işlenmiştir. Gözleri yuvarlak olarak verilmiştir. Sol ön pençesi ya da patisinin altında diğer örnekler ile karşılaştırıldığında bir dümen bulunmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda, göz pınarlarında ve dudak kenarlarında küçük matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Saçlar arasında küçük yarıklar bulunurken alın üstünde ayrılan saçlar şakaklarda yukarı doğru toplanmaktadır. Saç alın üstünden boyuna doğru bir ana çizgi hattına sahiptir. Gözbebeklerinde matkap işçili görünmekte olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Hymation ön tarafta birbirine paralel dikey pileler şeklinde arka kısımda ise birbirine paralel şekilde uzanmaktadır. Kaba işçilik ve stilize edilmiş elbise kıvrımları görünmektedir. Eserimiz Silifke Müzesi'nde bulunmakta olan Aphrodite başı[1126] ile saç stili açısından ve Antalya Müzesi'nde bulunmakta olan Nemesis heykeli[1127] ile stilistik özellikleri ile benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

[1126] Tepebaş ve Durugönül 2013, 43, Kat. No. 6.

[1127] İnan 1981, 609.

Katalog No: 54 **Levha No:** 54 **Resim:** 102-103

Eserin Adı: Nemesis ?- Rahibe

Müze Envanter No: 1931

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çavdarlı/Kovalık Höyük, 05.07.1951

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 29 cm, G. 12 cm, D. 4 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin ön ve arka kısımlarında ufak parçalar eksiktir. Boyundan çene kısmına geçişte çatlak bulunmaktadır. Göz, burun ve ağız kısmında aşınmalar görülmektedir. Sağ el parmaklarında detaylar seçilememektedir. Sol el serçe parmağının uç kısmı eksiktir. Sol omuz kısmında ufak parça kopmuştur. Eserin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiştir.

Eserin Tanımı: Nemesis ya da rahibe bir kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta olup, sol bacak dizden bükülerek yana ve geriye doğru çekilmiştir. Serbest duran sol ayakucu ile kaideye basmaktadır. Baş cepheden işlenmiştir. Saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmıştır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Göz bebekleri işlenmiştir. Vücudun sağ tarafında destek bulunmaktadır. Sağ kol dirsekten bükülmüş şekilde aşağıya doğru uzanmakta ve avuç içi ile desteğin üzerinde durmakta olan bir küre tutmaktadır. Sol kol dirsekten bükülmüş olup, avucunun içinde cetvel ya da rulo tutmaktadır. Khiton ve hymation giymiştir. Khiton ayak bileklerine kadar uzanmakta ama ayakuçları görünmektedir. Khiton göğüs kısmında "V" kıvrımı belden aşağı kısmında vücut hareketine bağlı olarak dikey ve yatay kıvrımlar oluşturmaktadır. Hymation başı polos ile birlikte örtmektedir ve sağ kol altından sol omuz üstüne doğru ve rulo şeklinde kıvrımla birlikte sol kol üzerinde toplanarak aşağıya doğru uzanmaktadır.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

ZωΠKOCEMHC

ΘEMI ΔI EYXHN

"Hermes? oğlu Zotikos Themis'e Adak Olarak sundu"

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda küçük yarıklar bulunurken alın üstünde ayrılan saçlar şakaklarda yukarı doğru toplanmaktadır. Hymationun kıvrımları ana çizgileri ile belirtilmiş ve derinlik görülmemektedir. Eserin genelinde kaba işçilik ve stilize edilmiş elbise kıvrımları görünmektedir. Eserimiz Ödemiş Müzesi'nde[1128] bulunan heykelcik ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 3 yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 55 **Levha No:** 55 **Resim:**104-105

Eserin Adı: Aphrodite (*Aphrodite/Venüs Felix*)

Müze Envanter No: 1878

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çay/Maltepe Köyü, 08.04.1970

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 48 cm, G. 13 cm, D. 11 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser profilli dörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin arka kısımlarında ufak parçalar eksiktir. Baş kısmı kırık olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca yapıştırılmıştır. Burun, sağ kaş ve saçlarda aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Aphrodite kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta olup, sol bacak dizden bükülerek yana ve geriye doğru çekilmiştir. Serbest duran sol ayakucu ile kaideye basmaktadır. Baş sola dönüktür. Saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve arkada ensede topuz şeklinde bağlanmıştır. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Ağız kapalı ve dudaklar kalındır. Göz kapakları kalıncadır ve gözbebekleri işlenmemiştir. Sağ kol dirsekten bükülmüş şekilde aşağıya doğru uzanmakta ve parmak uçları ile giysisini tutmaktadır. Sol kol dirsekten bükülmüş ve ileri doğru uzatmış olup avucunun içinde elma tutmaktadır. Hymationun kıvrımları ana çizgileri ile belirtilmiştir. Sağ bacak kısmından aşağıya doğru uzanan hymation arkadan kalça

[1128] Gülbay 2014, 192, Fig. 6.

kısmını yarısını açıkta bırakıp sol kola doğru ve kolu sardıktan sonra aşağıya doğru uzanmaktadır. Ortadan dikey inen kıvrım üzerinde zikzak çizgiler ile kumaş belirtilmektedir. Taşıyıcı bacak üzerinde yatay kıvrımlar oluşmuştur. Hymation sağ ayakuçları görünmekte olup sol bacak tamamen açıkta kalmaktadır. Başında stephane taşımaktadır. Aphrodite'nin sol tarafında ayakta ve cepheden Eros betimlenmektedir. Vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta olup sol bacak dizden bükülerek yana ve geriye doğru çekilmiştir. Serbest duran sol ayakucu ile kaideye basmaktadır. Ağız kapalı, dudaklar ise kalındır. Göz kapakları kalındır ve gözbebekleri işlenmemiştir. Saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve omuzlara doğru uzanmıştır. Her iki kolda vücuda bitişik şekilde dirsekten bükülerek öne doğru uzanmıştır. Elleri arasında kase tutmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda, göz pınarlarında ve dudak kenarlarında küçük matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiş olup, gözaltı torbalarının var olması dikkat çekicidir. Saçlar arasında küçük yarıklar bulunurken alın üstünde ayrılan saçlar şakaklarda yukarı doğru toplanmaktadır. Saç alın üstünden boyuna doğru bir ana çizgi hattına sahiptir. Hymationun kıvrımları ana çizgileri ile belirtilmiş ve derinlik görülmemektedir. Eserimiz Pierson[1129] ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde [1130] bulunmakta olan Aphrodite heykelcikleri ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 56 **Levha No:** 56 **Resim:**106-107

Eserin Adı: Aphrodite (*Venus Genetrix*)

Müze Envanter No: 1867

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Şuhut, 23.08.1956

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 30 cm, G. 14,5 cm, D. 8,5 cm

[1129] Filges 1999, Taf. 36.1.

[1130] Mendel 1912, C. I. 105-106, Nr. 365.

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser profilli dörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin arka kısımlarında ufak parçalar eksiktir. Baş kısmı boyundan itibaren, sağ kolun dirsekten aşağısı ve sol kolun ise el bileğinden aşağısı eksiktir. Hymationun sağ omuz üstündeki uç kısmı kırık olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca birleştirilmiştir.

Eserin Tanımı: Aphrodite kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sol bacak tarafından taşınmakta olup, sağ bacak dizden bükülerek yana ve geriye doğru çekilmiştir. Serbest duran sol ayakucu ile kaideye basmaktadır. Sol kalça vücut hareketine bağlı olarak kalça kısmı dışa doğru kavislidir. Sağ kol yana doğru açılmış ve dirsekten bükülerek dikey bir şekilde yukarı doğru çıktığı anlaşılmaktadır. Sağ el anlaşıldığı kadarıyla dikey bir açı ile bükülerek geri doğru çevrilerek arkada hymationu tutmaktadır. Sol kol dirsekten bükülerek yana açılarak öne doğru uzanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Arkadan gelen hymation ucu kolun üzerinden öne doğru uzatılmıştır. Hymation dikey ve yatay kıvrımlar ile işlenmiştir. Aphrodite khiton giymekte olup vücudu sıkıca sarmıştır. Khitonun sol omuzu kolun üzerinden göğüs kısmını açıkta bırakmaktadır. Giysinin altından vücut şekli belli olmaktadır. Kıvrım çizgileri verilmiştir. İki bacak arasından khiton kıvrımları kaideye kadar inmektedir. Saçlarının sadece uç kısımları kalmış ve omuzlar üzerinden aşağıya doğru uzanmaktadır. Aphrodite'nin sol tarafında ayakta ve cepheden Eros betimlenmektedir. Baş sola doğru dönüktür. Vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta ve sol bacak dizden bükülerek sağ bacak üstüne çapraz şekilde uzanmaktadır. Ağız hafif aralıklı olup dudaklar ise kalındır. Göz kapakları kalındır ve gözbebekleri işlenmiştir. Saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve arkada *sakkos* içine alınmış gibi işlenmiştir. Omuzlara doğru uzanmıştır. Her iki kolda vücuda bitişik şekilde dirsekten bükülerek öne doğru uzanmıştır. Elleri arasında içi meyve dolu kase tutmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin elbise kıvrımlarının stilistik olarak değerlendirilmesi tarihlendirme için önemli bir öğedir. Kemer altından ayaklara kadar uzanan khitonun etek kısmı birbirine paralel dikey pileler şeklinde ayaklar üzerine uzanmaktadır. Sağ ayağın yana açılması ile ayak üzerindeki kıvrımlar gerilerek diyagonal bir biçim almaktadır.

Hymation ön tarafta birbirine paralel dikey pileler şeklinde arka kısımda ise birbirine paralel şekilde uzanmaktadır. Kaba işçilik ve stilize edilmiş elbise kıvrımları görünmektedir. Eserimiz Antalya, [1131] Side [1132] ve Ödemiş [1133] müzelerinde bulunmakta olan Aphrodite heykelcikleri ile stilistik özellikleri benzer olup M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 57 **Levha No:** 57 **Resim:** 108-109

Eserin Adı: Aphrodite (*Knidos Aphrodite*)

Müze Envanter No: 1863

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Sinanpaşa/Gavur Mezarı Mevkinden, 21.04.1947

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 31,5 cm, G. 11,5 cm, D. 7 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin genelinde aşınmalar görülmektedir. Baş kısmı boyundan itibaren, vücudun belden yukarısı kırık olarak ele geçmiş daha sonra müze uzmanlarınca yapıştırılmıştır. Sağ omuz hizasından sağ elin bileğine kadar; sol kol pazudan sol elin bileğine kadar eksiktir. Yüzde ve vücudun çeşitli yerlerinde aşınmalar görülmektedir.

Eserin Tanımı: Aphrodite kaide üzerinde ve ayakta betimlenmiştir. Vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta olup, sol bacak dizden bükülerek yana ve geriye doğru çekilmiştir. Serbest duran sol ayakucu ile kaideye basmaktadır. Sağ kalça vücut hareketine bağlı olarak kalça kısmı dışa doğru kavislidir. Sağ kol yana doğru açılmış ve dirsekten bükülerek aşağıya doğru uzanarak cinsel organını kapatmaktadır. Sol kol parça eksik olmasına rağmen anlaşıldığı kadarıyla dirsekten bükülerek öne doğru uzanmakta ve parmak uçları ile hymationu tutmaktadır. Baş sola doğru dönüktür. Yüz yuvarlak ve dolguncadır. Ağız kısmı kapalı, dudaklar kalındır. Göz kapakları kalındır. Gözbebekleri işlenmemiştir. Saçlar alından ikiye

[1131] Filges 1999, Taf. 34.1-2.

[1132] İnan 1975, Kat. No. 8., Lev. XX, 1-2.

[1133] Gülbay 2014, 190, Fig. 2.

ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve arkada ensede topuz şeklinde bağlanmıştır. Sol tarafta sol parmak uçları ile tuttuğu bir hymation bulunmaktadır. Hymation "S" kıvrımlar çizerek kaideye doğru uzanmaktadır. Hymationun üzerini örttüğü bir hydria bulunmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda küçük matkap delikleri olduğu görülmektedir. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Saçlar arasında küçük yarıklar bulunurken alın üstünde ayrılan saçlar şakaklarda yukarı doğru toplanmaktadır. Saç alın üstünden boyuna doğru bir ana çizgi hattına sahiptir. Bel ve karın kısmı ince ince olup geç dönem bir üretim olduğu belirtilebilir. Eserimiz Walter Sanat Galerisi [1134] ve Silifke Müzesi'nde[1135] bulunan Aphrodite heykelcikleri ile Louvre Müzesi'nde Kaufmann koleksiyonundan[1136] Aphrodite başı ile eserin yüz ve saçlarını karşılaştırdığımızda saçların düz ve basit bir işçilik ya da taşra karakter sergilemesi ile stilistik özellikleri benzer olup Severuslar Dönemine tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 58 **Levha No:** 58 **Resim:** 110-111

Eserin Adı: Aphrodite (*Knidos Aphrodite*)

Müze Envanter No: 1864

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Şuhut, 25.05.1937

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 13 cm, G. 5 cm, D. 4 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser daha sonradan yerleştirilmiş olan yuvarlak bir kaide üzerinde durmaktadır. Baş kısmı boyundan, sol kol omuzdan ve her iki ayakta dizlerden itibaren eksiktir.

Eserin Tanımı: Vücut ağırlığı sağ bacak tarafından taşınmakta olup, sol bacak dizden büküldüğü anlaşılmaktadır. Sağ kalça vücut hareketine bağlı olarak kalça

[1134] Reeder 1988, 20, Fig. 20.1.

[1135] Tepebaş ve Durugönül 2013, 38-39, Kat. No.1-2.

[1136] Waldstein 1913, 283, Fig. 8.

kısmı dışa doğru kavislidir. Sağ kol yana doğru açılmış ve dirsekten bükülerek aşağıya doğru uzanarak cinsel organını kapatmaktadır.

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin sağ kolu omuz kenarında aşağıya doğru dikey biçimde uzanmakta ve kırık olan sol kolunu dirsekten büktüğü ve eli ile elbiseyi tutuğunu düşünebiliriz. Özellikle duruş açısından orjinalinin aksine aşırı derecede uzatılan kol ve bacak üzerindeki el ile heykelciğin oranlarında doğal anlayışın dışına çıkılmıştır. Eserimiz Walter Sanat Galerisi[1137] ve Silifke Müzesi'nde[1138] bulunan Aphrodite heykelcikleri ile stilistik özellikleri benzer olup Severuslar Dönemine tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 59 **Levha No:** 59 **Resim:** 112-113

Eserin Adı: Nike

Müze Envanter No: 1860

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çobanlar/Feleli Köyü, 09.08.1939

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 44 cm, G. 18 cm, D. 14 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin arka ve sağ köşesinden parçalar kopmuştur. Sağ kol pazudan bilek kısmına kadar; sağ ayak başparmağının uç kısmı eksiktir.

Eserin Tanımı: Nike kaide üzerinde ve ayakta durmaktadır. Baş sağa dönüktür. Yüz yuvarlak ve dolgundur. Ağız kapalı olup dudaklar kalındır. Göz kapakları kalın olarak verilmiştir. Gözbebekleri işlenmiştir. Saçlar ortadan ikiye ayrılıp yanlara doğru taranmış ve ensede topuz halinde toplanmıştır. Saçlar başın üst kısmında fiyonk olarak bağlanmıştır. Sol bacak sabit sağ bacak hareketli ve öne doğru atılmış olup, ayağının altında küre yer almaktadır. Sol kol dirsekten bükülerek aşağıya doğru uzatılmış ve eli ile palmiye dalı taşımaktadır. İnce kumaştan peplos giymiş ve kaideye kadar uzanmaktadır. Peplos göğüs altından kemer ile bağlanmış ve sağ göğsü açıkta bırakıp sol göğsünün üzerinden sol omuz kısmına doğru uzanmıştır. Sağ

[1137] Reeder 1988, 20, Fig. 20.1.

[1138] Tepebaş ve Durugönül 2013, 38-39, Kat. No.1-2.

bacakta kasık kısmından aşağıya yırtmaçla iki yana açılarak sağ ayak ön plana çıkartılmış; ancak sol bacağı tamamen kapatmıştır. Hareketle uyumlu olarak önde bacaklar üzerinde gergin olup, kumaş yüzeyinde bacakların plastikliği vurgulanmaktadır. Peplos dik kıvrımlar oluşturmuş ve sol ayak bileğinden yana doğru açılmıştır. Nike'nin sırt kısmında kanatlar betimlenmiştir. Kanatların uç kısımlarında destekler olup vücuda bitişiktir.

Tarihleme Önerisi:

Eserin baş kısmının mevcut olması tarihlendirme için önemli bir öğedir. Baş kısmında özellikle saçlarda matkap delikleri olduğu görülmektedir. Saçlar arasında küçük yarıklar bulunurken alın üstünde ayrılan saçlar şakaklarda yukarı doğru toplanmaktadır. Göz kapakları kalınca işlenmiştir. Gözbebekleri matkap ile işlenmiş olup üst göz kapaklarına doğru çekilmiştir. Peplos transparan şekilde işlenmiş ve dik kıvrımlar oluşturarak sol ayak bileğinden yana doğru açılmıştır. Ayrıca eserin yüzeyi perdahlanarak parlatılmış olup bu özelliği ile M.S. 2. yüzyıl özelliği göstermektedir. Eserimiz Side Müzesi,[1139] Şam Müzesi[1140] ve Kartaca Müzesi'nde[1141] bulunan Nike heykelcikleri ile stilistik özellikleri ile benzerlik göstermiş olup M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Katalog No: 60 **Levha No:** 60 **Resim:** 114-115

Eserin Adı: Köpek Heykelciği

Müze Envanter No: 1935

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Çavdarlı/Kovalık Höyük, 05.07.1964

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 17 cm, G. 9,5 cm, D. 18 cm

Korunma Durumu – Teknik ve İşçilik: Eser dörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Kaidenin sol arka köşesi kopmuştur. Kaidenin alt kısımlarında aşınmalar görülmektedir. Baş kısmı eksiktir. Kuyruk kısmı aşınmıştır.

[1139] İnan 1975, 155, Lev. LXXIX, No. 94.

[1140] Bouzek 1999, 14, Pl. 24. 3.

[1141] Delattre 1899, 17-18, Pl. 4.2.

Eserin Tanımı: Köpek arka ayakları üzerinde oturan ve ön bacakları dik bir şekilde dörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Ön ve arka ayakları ile adaleler işlenmiştir.

Kaidenin ön yüzünde yazıt vardır:

CωZONTI

ΠONTIKOC

EYXHN

"(Tanrı) Sozon'a Pontikos Adak Olarak Sundu"

Tarihleme Önerisi:

Eserimizin ön ve arka adalelerinin stilistik olarak işlenmesi ile Ny Carlsberg Glyptotek'de[1142] bulunan köpek heykeli benzerlik göstermekte olup M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

[1142] Vermeule 1968, 95, Pl. 38, Fig. 5.

KAYNAKÇA

Adriani 1933 : A. Adriani, "A Proposito dele Repliche delgi HermesLansdowne e Richelieuesistenti del MuseoNazionaledi Napoli", Bull Com, S. 61, 1933, 59-78.

Agizza 2006 : R. Agizza, Antik Yunan'da Mitoloji, Masallar ve Söylenceler, Çev. Zühre İlkgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Ajootian 1996 : A. Ajootian, "Praxiteles", Edit. O. Palagia ve J. J. Pollit, Personal Styles in Greek Sculpture, 91-130, Cambridge University Press, 1996.

Ajootian 2000 : A. Ajootian, "A Roman Table Support at Ancient Corinth", Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Vol. 69, No. 4 (Oct. – Dec., 2000), 487-507.

Akça 2004 : S. Akça, Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Belgeler Işığında Küçük Asya'da Attis Kültü, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2004.

Akın, Özkan 2016 : M. Akın, E. B. Özkan, "Badırga Kybele'si ve Nilüfer'deki Kybele Kültü", Odryses'ten Nilüfer'e: 1. Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, Düzenlenmiş Sempozyum Metni, Nilüfer Belediyesi, Bursa, 2016, 69- 94.

Akşit 2003 : İ. Akşit, Mitoloji. Ege'nin İki Yakasının Öyküsü, Kollektif Yayınları, İstanbul, 2003.

Akurgal 1955 : E. Akurgal, Phrygische Kunst, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya, Ankara, 1955.

Akurgal 2002 : E. Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK, Ankara, 2002.

Akurgal 1998 : E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları, İstanbul, 1998.

Alanyalı 2016 : F. Alanyalı, "Efes'te Kourotrophos Tanrıçaların İzinde", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, 1-7.

Albayrak 2008 : Y. Albayrak, Anadolu'da Artemis Kültü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Albek 1991 : S. Albek, Dorylaion'dan Eskişehir'e, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1991.

Alscher 1956 : L. Alscher, Griechische Plastik, III, Berlin, 1956.

Amelung 1903 : W. Amelung, Die Sculpturen des Vaticanischen Museum I, Berlin, 1903.

Amy, Pickup 2010 : C. S. Amy, S. Pickup, Brill's Companion to Aphrodite, Boston, 2010.

Anabolu 1987 : M. U. Anabolu, "İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki Taştan Yapılmış Masa Ayakları", V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1987, 293-301.

Anabolu 1991 : M. U. Anabolu, "Efes Müzesi'nde Bulunan Masa Ayakları", Türk Arkeoloji Dergisi XXIX, 1991,71-85.

Anderson 1898 : J. G. C. Anderson, "Exploration in Asia Minor during 1898: First Report", The Annual of the British School at Athens Vol. 4, 1897/1898, 49-78.

Anderson 1932 : J.G.C. Anderson, "The Genesis of Diocletion's Provincial Re-Organization", JRS Vol. 22/ I, 1932, 24-32.

Arata 2011 : F. P. Arata, "Una Testa Giovanile dal Foro di Traiano: Copia, Rielaborazione o Originale D'epoca Imperiale?", Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di

Roma, Vol. 112 (2011), 119-128.

Arce 2009 : I. Arce, "A Replica of the Hermes Propylaios by Alkamenes found at Qasr Al-Hallabat", ADAJ 53, 2009, 265-274.

Argın 2013 : F. İ. Argın, Telesphoros Kültü, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2013.

Arınç 2015 : U. Arınç, Hellenistik Dönem Mezar Stellerindeki Hermes ve Herakles Hermeleri, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2015.

Arnold 1996 : C. E. Arnold, The Colossian Syncretism: The Interface Between Christianity and Folk Belief at Colossae, Baker Pub Group, 1996.

Arrianos : F. Arrianos, İskender'in Seferi, Çev. Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

Arslan 2000 : M. Arslan, Galatlar: Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Arslan 2007 : M. Arslan, Romanın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Arslanlar 2017 : A. Arslanlar, Karia Bölgesi'nin Arkaik ve Klasik Dönemlerinde Ana Tanrıça Kültleri, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2017.

Arya 2002 : D. Arya, The Goddess Fortuna in İmperial Rome: Cult, Art, Text, degree of Ph.D. diss., University of Teksas, 2002.

Ateş 2018 : G. Ateş, "Kybele İkonografisinde Tympanon", MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.16, S.1, 2018, 291-318.

Avigad 1978 : N. Avigad, "The King's Daughter and The Lyre" IEJ 28

(1978), 140-149, Fig. 1, 4-6, 9-10.

Bahrani 1996 : Z. Bahrani, “The Hellenization of Ishtar: Nudity, Fetishism, and the Production of Cultural Differentiation in Ancient Art”, Oxford Art Journal, Vol. 19, No. 2, 1996, 3-16.

Bailey 1935 : C. Bailey, Religion in Virgil, Oxford, 1935.

Ballance 1969 : M. H. Ballance, “Regio Ipsina et Moeteana”, AS 19, 1969, 143-146.

Barron 1984 : J. P. Barron, “Alkamenes at Olympia”, Bulletin of the Institute of Classical Studies, No. 31, 1984, 199-211.

Basmachi 1975 : F. Basmachi, Treasures of The Iraq Museum, 1975.

Baydur 1998 : N. Baydur, Roma Sikkeleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1998.

Bayladı 2005 : D. Bayladı, Mitoloji Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul, 2005.

Bean 1997 : G. E. Bean, Eski Çağda Ege Bölgesi, Arion Yayınevi, İstanbul, 1997.

Bean 1998 : G. E. Bean, Eski Çağda Lykia Bölgesi, Çev. H. Kökten, Arion Yayınevi, İstanbul, 1998.

Bean 2000 : G. E. Bean, Eskiçağda Menderes’in Ötesi, Çev. Pınar Kurtoğlu, Arion Yayınevi.

Bear 1993 : T. D. Bear, “Afyon Müzesi’nde Bir Heykel Definesi”, X. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 147-152, 1993.

Beard, Henderson 2001 : M. Beard, J. Henderson, Classical Art from Greece to Rome, Oxford University Press, 2001.

Beazley 1956 : J. D. Beazley, Attic Black-Figure Vase-Painters, Oxford, 1956.

Belayche 2003 : N. Belayche, “Tychè et la Tychè dans les Cités de la Palestine Romaine”, Syria, T. 80, 2003, 111-138.

Benseler 1896 : G. E. Benseler, Griechisch-Deutsches Schul Wörterbuch, Leipzig,1896.

Benson 1900 : F. S. Benson, “Ancient Greek Coins”, American Journal of Numismatics (1897-1924), Vol. 35, No. 2 (OCTOBER,

1900), 33-42.

Berg 1974 : W. Berg, “Hecate: Greek or “Anatolian”?”, Numen, Vol. 21, Fasc. 2 (Aug., 1974), 128-140.

Bernoulli 1873 : J. J. Bernoulli, Aphrodite, Ein Baustein zur Greichischen Kunstmythologie, Leipzig, 1873.

Bieber 1915 : M. Bieber, Die Antiken Skulpturen und Bronzen des Königlichen Museum Fridericianum in Cassel, Marburg, 1915.

Bieber 1933 : M. Bieber, Die Venus Genetrix des Arkesilaos, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung 48, 1933.

Bieber 1957 : M. Bieber, “A Bronze Statuette in Cincinnati and Its Place in the History of the Asklepios Types”, Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 101, No. 1, Feb. 15, 1957, 1957, 70-92.

Bieber 1961 : M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age, Columbia University Press, 1961.

Bilgin 2018 : P. K. Bilgin, Afyonkarahisar Yüzey Araştırmaları Işığında İçbatı Anadolu’da Demir Çağı Seramiği, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2018.

Bilici 2002 : H. Bilici, Anadolu’da Apollon Betimleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

Bittel 1941 : K. Bittel, *Wissenschaftliche* Veröffentlichung der Deutschen Orientgeselschaft, 1941.

Bittel 1942 : K. Bittel, Kleinasiatische Studien, IstMitt, Heft 5, İstanbul, 1942.

Blinkenberg 1933 : C. Blinkenberg, Knidia, Beïtrage zur Kenntnis der Praxitelischen Aphrodite, Copenhague, 1933.

Boardman 2001 : J. Boardman, Yunan Heykeli, Arkaik Dönem, Çev. Yaşar

Ersoy, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul, 2001.

Boardman 2002 : J. Boardman, Kırmızı Figürlü Atina Vazoları, Çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.

Boardman 2005 : J. Boardman, Yunan Heykeli Klasik Dönem, Çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.

Boardman 2013 : J. Boardman, Siyah Figürlü Atina Vazoları, Çev. G. Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2013.

Boardman 2014 : J. Boardman, Yunan Heykeli Geç Klasik Dönem, Çev. M. Peker, Homer Kitabevi, İstanbul, 2014.

Borchhardt 1972 : J. Borchhardt, Homerische Helme. Helmformen der Ägäis in ihren Beziehungen zu Orientalischen und Europäischen Helmen in der Bronze- und frühen Eisenzeit, Mainz, 1972.

Borda 1966 : M. Borda, Ceramiche Apule, Istituto Italiano d'arti Grafiche, Bergamo, 1966.

Borgeaud 2004 : P. Borgeaud, Mother Of The Gods: From Cybele to The Virgin Mary, The Johns Hopkins UniversityPress, London, 2004.

Bosch 1943 : M. E. Bosch, Helenizm Tarihinin Ana Hatları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 161, İstanbul, 1943.

Bouzek 1999 : J. Bouzek, Roman Scupture from Syria and Asia Minor in Czech Collections, Karolinum, Charles University Press, 1999.

Bozkurt 2017 : E. Bozkurt, Tanrıça Hekate, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2017.

Boyana 1997 : H. Boyana, Bithynia Tanrıları ve Kültleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.

Boyana 2014 : H. Boyana, "Nikomedeia Kenti ve Men Kültü", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, 2-4 Mayıs 2014, Kocaeli, 61-71.

Bøgh 2007	:	B. Bøgh, “The Phrygian Background of Kybele”, Numen, Vol. 54, No. 3 (2007), 304-339.
Brandt 2002	:	H. Brandt, “Adada: Eine Pisidische Kleinstadt in Hellenistischer und Römischer Zeit”, HistoriaZAltGeschBd. 51, H. 4, (4th Qtr., 2002), 385-413.
Breasted 1914	:	J. H. Breasted, Ancient Times A History of the Early World, Bostan, 1914.
Bremmer 1994	:	J. N. Bremmer, Greek Religion, Oxford University Press, 1994.
Bremmer 1996	:	J. N. Bremmer, Götter, Mythen und Heiligtümer im Antiken Griechenland, Darmstadt, 1996.
Brilliant 2005	:	R. Brilliant, “Roman Copies: Degrees of Authenticity”, Notes in the History of Art, Vol. 24, No. 2, 2005, 19-27.
Brody 1999	:	L. R. Brody, The Iconography and Cult of the Aphrodite of Aphrodisias, Ph.D. diss., New York University, 1999.
Broucke 1994	:	J. Broucke, “Tyche and the Fortune of Cities in the Greek and Roman World”, Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art, 1994, 34-49.
Broughton 1938	:	T. R. S. Broughton, “Roman Asia Minor”, An Economic Survey of Ancient Rome, IV, 1938, 703-772.
Brown 1947	:	N. O. Brown, Hermes Thief, University of Wisconsin Press, 1947
Bruns-Özgan 2002	:	C. Bruns-Özgan, Knidos, Antik Kent Rehberi, Konya, 2002.
Buck 1889	:	B. D. Buck, “On the Forms Artemis, Artamis”, TheAJA, Vol. 10, No. 4, 1889, 463-466.
Buckler, Calder, Cox 1924	:	W. H. Buckler, W. M. Calder, C. W. M. Cox, “Monuments from Iconium, Lycaonia and Isauria”, The Journal of Roman Studies, Vol. 14 (1924), 24-84.
Buckler 1935	:	W. H. Buckler, “Documents from Phrygia and Cyprus”, The

Journal of Hellenic Studies, Vol. 55, Part 1, 1935, 71-78.

Budde, Nicholls 1964 : L. Budde, R. Nicholls, A Catalogue of the Greek and Roman Sculpture in the Fitzwilliam Museum Cambridge, Cambridge, 1964.

Burket 1975 : W. Burket, "Apellai und Apollon", RhM 118, 1975, 1-21.

Burket 1999 : W. Burket, İlkçağ Gizem Tapıları, Çev. Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

Burrell 2003 : B. Burrell, Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors, Brill Nv, Leiden, 2003.

Burton 1996 : P. J. Burton, "The Summoning of the Magna Mater to Rome (205 B.C.)", HistoriaZAltGesch Bd. 45, H. 1, (1st Qtr., 1996), 36-63.

Burton 1975 : G. P. Burton, "Proconsuls, Assizes and the Admistration of Justice under the Empire", JRS Vol. 65, 1975, 92-106.

Bülbül 2010 : P. Bülbül, Neolitik Devirden M.Ö. 2. Binyıl Sonuna Kadar Afyonkarahisar ve Çevresi, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:21, Mayıs 2010, 1-10.

Büyükgün 2006 : B. Büyükgün, Men Kültüyle İlgili Eskişehir, Afyon, Kütahya ve Pamukkale Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bazzı Taş Eserler, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Büyükyörük 2018 : F. Büyükyörük, "Antalya Müzesi'ndeki Roma İmparatorluk Dönemi Side Sikkeleri", Cedrus VI, 2018, 273-328.

Calder 1923 : W. M. Calder, "Ulpian and a Galatian Inscription", The Classical Review Vol. 37, No. 1/2, (Feb. – Mar. 1923), 8-10.

Can 2006 : H. Can, "Aristoteles'te Katharsis Kavramı", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 2006, 63-72.

Carpenter 2002 : T. H. Carpenter, Antik Yunanda Sanat ve Mitoloji, Çev. B. B. M. Ünlüoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.

Carrington 1977 : P. Carrington, "The Heroic Age of Phrygia in Ancient Literature and Art", AS 27, 1977, 117-127.

Champeaux 1982 : J. Champeaux, Fortuna, Recherches sur Ie culte de la Fortune 0 Rome et dans Ie month romain des origines 0 la mort de Cisar I. Collection de l'Ecole Franyaise de Rome 64. Rome: l'Ecole Franyaise, 1982.

Chatzinikolaou 2018 : K. Chatzinikolaou, "Artemis/Diana/Bendis(?) Votive Reliefs from Macedonia – Aspects of its Romanization", 363-375., in J. Fournier – M.-G. G. Parissaki (επιμ.), Les Communautes du Nord Égeen au Temps de L'Hegemonie Romaine Entre Ruptures et Continuites, ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 77, Fondation Nationale de la Recherche Scientifique/Instiüt de Recherches Historiques (Athènes 2018) , 2018.

Cırtıl, Altuncan 1993 : S. Cırtıl, M. Altuncan, "Kayseri Herakles Lahdi", Kültür Dergisi, S. 97, 1993, 26-31

Cicero : Cicero, De Natura Deorum (Tanrıların Doğası), Çev. Ü. F. Telatar ve G. Özaktürk, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2018.

Clark 1972 : K. Clark, The Nude: A Study in Ideal Form, Princeton University Press, 1972.

Cohen 1996 : G. M. Cohen, The Hellenistic Settlements in Europe, The Islands, and Asia Minor, University of California Press, 1996.

Coleman 1965 : J. R. Coleman, "A Roman Terracotta Figurine of the Ephesian Artemis in the McDaniel Collection", Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 70, 1965, 111-115.

Coman 1931 : J. Coman, L'idie de la Nemesis chez Eschyle, Paris: Librairie Felix Alcan, 1931.

Copenhaver 2018 : A. Copenhaver,Reconstructing the Historical Background of Paul's Rhetoric in the Letter to the Colossians. Bloomsbury, 2018.

Corso 2007 : A. Corso, The Art of Praxiteles II: The Mature Years, Roma, 2007.

Corsten 1987 : T. Corsten, Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai. I, Bonn, 1987.

Coşkun 2019 : F. Ç. Coşkun, "Telesphoros Figürinleri", Afyonkarahisar Müzesi Terrakota Figürinleri, Ed. Gökhan Coşkun, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2019, 38-41.

Cömert 1999 : B. Cömert, Mitoloji ve İkonografi, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999.

Cross 2010 : L. T. Cross, The Evolution in Representations of The Goddess Artemis in Anatolian Art from The Iron Age Until The Roman Era, MA. California State University, 2010.

Cumont 1912 : F. Cumont, Astrology and Religion among the Greeks and Romans. New York: Kessinger Publishing, 1912.

Çapar 1978 : Ö. Çapar, "Anadolu'da Kybele Tapınımı", A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: XXIX, Sayı: 1- 4, 1978, 191-210.

Çekil 2013 : M. Çekil, "Aydın Mesutlu Köyü'nden Terrakota Figürünler", Cedrus I, 2013, 201-217.

Çekilmez 2013 : M. Çekilmez, "Aydın Mesutlu Köyü'nden Terrakota Figürünler", Cedrus I, 2013, 201-217.

Çelebi 2017 : B. Çelebi, Hayat Veren Tanrıçanın Ölüm Tanrıçasına Dönüşümü: Hekate, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Doktora Tezi, Konya, 2017.

Çelik 2008 : S. Çelik, Apollon ve Müzik, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Doktora Tezi, İzmir, 2008.

Çelikbaş 2015 : E. Çelikbaş, "Parion'dan Bir Trapezophoros (Masa Ayağı)", Parion Kazıları 10. Yıl Armağanı, Bilgün Kültür Sanat Yayınları, 2015, 43-48.

Çelikel 2008 : Z. Ö. Çelikel, 1985–2006 Yılları Arasında Assos Kazılarından Ele Geçen Mitolojik Tasvirli Terrakottalar, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2008.

Çolak 2013 : F. Çolak, “On Opium Poppy Breeding and Trade in Anatolia”,International Journal of Social Science,Vol. 6 I, 1, 2013, 513-529.

Çubuk 2008 : N. Çubuk, Hierapolis Tiyatro Kabartmaları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

D'Ambra 2008 : E. D'Ambra, “Daughters as Diana: Mythological Models in Roman Portraiture”, Memoirs of the American Academy in Rome, Supplementary Volumes, Vol. 7, RoleModels in the Roman World, Identity and Assimilation, 2008, 171-183.

D’Andria 2003 : F. D’Andria, Hierapolis of Phrygia, 2003.

D’irsay 1935 : S. D’irsay, “The Cult of Asklepios”, Bulletin of the Institute of the History of Medicine, Vol. 3, No. 6 (JUNE, 1935), 451-482.

DeLaine 1992 : J. DeLaine, Design and Construction in Roman İmperial Architecture: The Baths of Caracalla, Winner of the Archaeological Institute of America Book Award JRA Supplementary Series no. 25, 1992.

Delattre 1899 : P. Delattre, Musée Lavigerie 2, Paris, 1899.

Delemen 1993 : İ. Delemen, Anadolu’da Atlı Tanrılar, Lykia, Pisidia, Lykonia, Isauria, Phrygia Lydia ve Karia Bölgelerinde Taş Eserler Üzerine Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

Delemen 2007 : İ. Delemen, “Afyon EmirDağ’dan Bir Tykhe Heykelciği”, Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan, Ege Yayınları, İstanbul, 2007, 205-211.

Demirer 2016 : Ü. Demirer, “Yelten Asclepiosu/Asclepius of Yelten”, Selevcia VI, 2016, 45-59.

Demirtaş 2013 : N. Demirtaş, Sikkeler Işığında Lykia, Pamphylia, Pisidia, ve Kilikia’da Hermes, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

Dentzer, Weber 2009 : J. M. Dentzer, T. M. Weber, Hauran IV. Sahr al-Ledja, Beirut: Institut Français du Proche-Orient, 2009.

Deonna 1955 : W. Deonna, “Télesphore et le “Geniuscucullatus” celtique”, Latomus, T. 14, Fasc. 1 (Janvier-Mars 1955), 43-74.

Deoudi 2009 : M. Deoudi, Die Thrakische Jägerin Römische Steindenkmäler aus Macedonia und Thracia, Peleus Studien zur Archaologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns Band 51, 2009.

Descamps 2000 : S. Descamps, Antioch, The Lost Ancient City, Worcester 2000.

Devambez 1968 : P. Devambez, "La Donation L. de Clercq-H. de Boisgelin; Antiquités Grecques et Romaines", La Revue du Louvre et des Musées de France 4-5, 1968.

De Vries 1990 : K. De Vries, “The Gordion Excavation Seasons of 1969-1973 and Subsequent Research”, AJA 94, 1990, 371-406.

De Vries 2012 : K. Devries, “Phryg Krallığı Midas’ın Ülkesi”, Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme, Arkeoatlas, 2012/1, 44-56.

Diakonaff, Neroznak 1985 : M. I. Diakonaff, P. V. Neroznak, Phrygian, Caravan Books Publisher, Newyork, 1985.

Diakov, Kovalev 2011 : V. Diakov, S. Kovalev, İlkçağ Tarihi C.I/II, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.

Dietrich 1965 : B. C. Dietrich, Death, Fate and the Gods, London: The Athlone Press, 1965.

Diez 1982 : E. Diez, “Pinienzapfen”, Pro Arte Antiqua 1, Festschrift für H.Kenner, Viyana/Berlin: Verlag Koksa, 1982.

Dmitriev 2001 : S. Dmitriev, “The end of Provincia Asia", HistoriaZAltGesch Bd. 50, H. 4, (4th Qtr., 2001), 468-489.

Dmitriev 2005 : S. Dmitriev, City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor, Oxford University Press, 2005.

Dinç 2015 : M. Dinç, “Manisa Müzesi’ndeki Hellenistik- Roma Dönemi Heykelleri”, 2015, 27-98, Ed. S. Durugönül, Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları-3.

Diodoros : S. Diodoros, Bibliothekes Historikes, (çev. C. H. Oldfather), Loeb Classical Library, London, 1952-57.

Donald 2010 : I.A. Donald, “Athena and Poseidon? The Contest for Athens”, Ph.D. diss. University of Alberta, 2010.

Donceva 2001 : I. Donceva, “Der Kult des Telesphoros İkonographische Besonderheiten Seiner Darstellung in Thrakien”, Karasura, Untersuchungen zur Geschichte und Kultur des Alten Thrakien, 1. 15 Jahre Ausgrabungen, 2001, 99-110.

Doublet, Gaukler 1892 : G. Doublet, P. Gaukler, Musée de Constantine, Paris, 1892.

Dökü 2002 : F. E. Dökü, Anadolu’da Eril Bereket, Koruyucu Kültler ve Tanrılar-Phalik Sembol ve Ritüeller, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi Antalya, 2002.

Drexler 1869 : W. Drexler, “Men”, Roscher, ML II, 2: 2687-2770, 1896.

Drews 1993 : R. Drews, “Myths of Midas and the Phrygian Migration from Europe”, Klio 75, 1993, 9-26.

Drew-Bear, Thomas, Yıldızturan 1999 : T. Drew-Bear, C. M. Thomas, M. Yıldızturan, The Museum of Anatolian Civilizations Phrygian Votive Steles, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1999.

Drew-Bear 2001 : T. Drew-Bear, “Grek ve Roma Dönemlerinde Afyonkarahisar”, Afyonkarahisar Kütüğü Cilt I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2001, 97-111.

Droysen 2000 : J. G. Droysen, Büyük İskender C.I/III, Sosyal Yayınları, Ankara, 2000.

Durna 2002 : G. E. Durna, Antik Çağda Güney-Batı Anadolu (Karia) Bölgesi’nde Aphrodite Kültü: Aphrodite Karakterine

Analitik Bir Yaklaşım, Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2002.

Durugönül 2015 : S. Durugönül, "Manisa Müzesi'ndeki Arkaik-Roma Dönemi Kabartmaları", 2015, 116-159, Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri, Edit. Serra Durugönül, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları – 3.

Dümmler 1894 : Dümmler, "Aphrodite", RE I, 2.

Dürüşken 2000 : Ç. Dürüşken, Roma'nın Gizem Dinleri: Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezliğine Yolculuk, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Dürüşken 2011 : Ç. Dürüşken, Roma'nın Gizem Dinleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

Dwight, Lewis 1849 : M. A. Dwight, T. Lewis, Grecian and Roman Mythology, 1849.

Edwards 1990 : C. M. Edwards, "Tyche at Corinth", Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Vol. 59, No. 3, 1990, 529-542.

Eğilmez 1980 : E. T. Eğilmez, Darstellung der Artemis als Jägerin aus Kleinasien, Inaugural-Dissertation zur Erlagung des Akademischen Grades eines Dr. phil., 1980.

Ehling 2005 : K. Ehling, "Ein Reitender Telesphoros", Epigraphica Anatolica 38 (2005), 159–164.

Elderkin 1938 : G. W. Elderkin, "The Venus Genetrix of Arcesilaus", American Journal of Archaeology, Vol. 42, No. 3, 1938, 371-374.

Eliade 1996 : M. Eliade, Patterns in Comparative Religion, Universty of Nebraska Press, 1996.

Eliade 2000 : M Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I. Çev. Ali Berktay, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

Eliade 2009 : M. Eliade, Dinler Tarihine Giriş, Çev. L. Arslan, Kabalcı

Yayınevi, İstanbul, 2009.

Eliade 2012 : M. Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Gotama Budha'dan Hıritiyanlığın Doğuşuna), Çev. A. Berktay, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2012.

Eliade 2015 : M. Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına), Çev. A. Berktay, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2015.

Ergin 2013 : G. Ergin, Anadolu'da Roma Hakimiyeti, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.

Ergün 2012 : Ö. Ergün, Anadolu Uygarlıklarında Pişmiş Topraktan yapılmış Kybeleler, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012.

Erhan 2014 : F. Erhan, Antik Çağ Kilikia Sikkelerinde Dinsel Tasvirler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Erhan 2016 : F. Erhan, "Mallos Sikkeleri Üzerinde Bir İnceleme", Çukurova Araştırmaları Dergisi, c.2, s.2, 2016, 54-71.

Erhat 2013 : A. Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013.

Erim 1967 : K. T. Erim, "De Aphrodisiade", American Journal of Archaeology, Vol. 71, No. 3 (Jul., 1967), 233-243.

Ersöz 2012 : S. B. Ersöz, "Kaya Anıtları Matar'ın Tapınakları", Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme, Arkeoatlas, 2012/1, 36-41.

Erten 2018 : E. Erten, "Seyitgazi/Nakoleia'dan Yeni Bir Asklepios Yazıtı", Cedrus IV, 2018, 265-271.

Erzen 1953 : A. Erzen, "Ay Tanrısı Men'in Adı ve Menşei Hakkında", Belleten, C. XVII, S. 65, 1953, 1-14.

Eti 2006 : E. L. Eti, Aigeai Sikkeleri (Roma İmparatorluk Dönemi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Fant 1985 : J. C. Fant, “Four Unfinished Sarcophagus Lids at Docimium and the Roman Imperial Quarry System in Phrygia”, AJA 89, No. 4 (Oct., 1985), 655-662.

Farnell 1896 : R. Farnell, The Cult of the Greek States II, Oxford, 1896.

Farnell 1909 : L. R. Farnell, The Cults of The Greek States, Vol. V, 1909.

Farnell 1921 : L. R. Farnell, Greek Hero Cults and Ideas of Immortality 1921.

Fear 1996 : A. T. Fear, “Cybele and Christ” Cybele, Attis and Related: Cults Essays in Memory of M.J. Vermaseren, Ed. E. Lane, Leiden, 1996, 37-50.

Feather 2009 : J. M. Feather, Hekate's Hordes: Memoir's Voice, Ph.D. diss., Pacifica Graduate Institute, 2009.

Ferguson 1970 : J. Ferguson, The Religions of The Roman Empire, London, 1970.

Figulla, Weidner 1916 : H. H. Figulla, E. F. Weidner, Keilschrifttexte aus Boghazköi 2, Leipzig, 1916.

Filges 1997 : A. Filges, Standbilder jugendlicher Göttinnen. Klasische und Frühhellenistische Gewandstatuen mit Brustwulst und Ihre kaiserzeitliche Rezeption. Köln, 1997.

Filges 1999 : A. Filges, Marmorstatuetten aus Kleinasien Zu Ikonographie, Funktion und Produktion antoninischer, severischer und späterer Idealplastik. IstMitt, (49), 1999, 377 - 430.

Fishwick 1966 : D. Fishwick, “The cannophori and the March Festival of Magna Mater, Transactions and proceedings of the American Philological Association 97, Cleveland 1966, 193-202.

Flagge 1976 : I. Flagge, Untersuchungen zur Bedeutung des Greifen, Sankt Augustin: Hans Richarz, 1976.

Flashar 1992 : M. Flashar, Apollon Kitharodos, Köln, 1992.

Fleischer 2008 : R. Fleischer, "Efes Artemisi'nin Kült Heykeli ve Benzeri Tanrı Heykelleri", Efes Artemisionu. Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı, Ed. Wilfried Seipel, Phoibos, Viyana, 2008, 45-61.

Fontenrose 1980 : J. Fontenrose, Didyma. Apollon's Oracle, Cult and Companions, University of California, 1980.

Fraser 1935 : A. D. Fraser, "A New Venus Genetrix in Washington", American Journal of Archaeology, Vol. 39, No. 4, 1935, 454-457.

Frazer 1926 : J. G. Frazer, Atys et Osiris Etude De Religions Orientales Comparées, Paris, 1926.

Frazer 1991 : J. G. Frazer, Altındal: Dinin ve Folklorün Kökenleri I, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, İstanbul, 1991.

Frei 1988 : P. Frei, "Phrygische Toponyme", Epicraphica Anatolica, 34-277, Bonn: Rudolf Habelt Verlag, 1988.

Frischer 1992 : B. Frischer, The Sculpted Word: Epicureanism and Philosophical Recruitment in Ancient Greece, University of California Press, 1992.

Fuchs 1992 : M. Fuchs, Römische Idealplastik, Katalog der Skulpturen/Gyyptothek, Bd.6, München, 1992.

Fuchs 1954 : W. Fuchs, Zum Aphrodite-Typus Louvre- Neapel und Seinen Neuattischen Umbildungen, Neu Beitrage zur Klassichen Altertumswissenschaft, Köln, 1954.

Ful 2008 : Ş. D. Ful, Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi, Erzurum, 2008.

Gagliano 2013 : E. Gagliano, "Herakles, IL Giovane Ateniese. Sull'Agalma Del Kynosarges E Sul Culto Del Dio Tta Paralia E Asty", ASAtene XCI, serie III, 13,2013, 29-60.

Gasparri 1989 : C. Gasparri, "Una Officina dı Copisti in Eta Medio-Imperiale", Bulletin Supplement, 1985, 96-101.

Gasparro, Moret 1999 : G. S. Gasparro, Jean-MarcMoret, “Le Diomede Richelieu et le Diomede Albani Survieet Rencontrede Deux STATUES Antiques”, Revue Archéologique, Nouvelle Série, Fasc. 2 (1999), 227-282.

Gasparro 2015 : G. S. Gasparro, Soteriology and Mystic Aspects in The Cult of Cybele and Attis, Études Préliminairesaux Religions Orientales dans l’Empireromain, Volume: 103, E.J. Brill, 2015.

Gauckler 1895 : P. Gauckler, Musée de Cherchel, Paris, 1895.

Glendinning 2007 : M. Glendinning, “Frig Pişmiş Toprak Mimari Levhaları”, Friglerin Gizemli Uygarlığı, Y.K.Y., 2007, 181-187.

Gnoli 1988 : R. Gnoli, Marmora Romana, Romai 1988.

Goldman 1942 : H. Goldman, “The Origin of the Greek Herm”, American Journal of Archaeology, Vol. 46, No. 1 (Jan. – Mar., 1942), 58-68.

Gönçer 1971 : S. Gönçer, Afyon ili Tarihi, C.I., Karınca Matbaacılık, İzmir, 1971.

Gören 2013 : E. Gören, “Pindaros’ta Aşk Büyüsü: Aphrodite’nin “Divane (Eden) Kuşu” Iynks’ün Kerameti”, Mediterranean Journal of Humanities, III/1, 2013, 155-170.

Graf 2008 : F. Graf, , Apollo, London, 2008.

Grandjouan 1961 : C. Grandjouan, Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period, The Athenian Agora, Vol. 6, 1961, 1-106.

Graves 2010 : R. Graves, Yunan Mitleri, Çev. U. Akpur, Say Yayınları, İstanbul, 2010.

Graves 2015 : R. Graves, Ak Tanrıça, Çev. Çağla Çakın, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2015.

Greene 2006 : E. S. Greene, “Revising Illegitimacy: The Use of Epithets in the Homeric Hymnto Hermes”, The Classica lQuarterly, New Series, Vol. 55, No. 2 (Dec., 2005), 343-349.

Grimal 1997 : P. Grimal, Mitoloji Sözlüğü. Yunan ve Roma, Çev. S.

Tamgüç, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1997.

Grossi 1936 : O. Grossi, "The Forum of Julius Caesar and the Temple of Venus Genetrix", Memoirs of the American Academy in Rome, Vol. 13, 1936, 215-220+2.

Grote 1992 : U. Grote, "Nike" In Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae VI 1, 902–904. Zürich: Artemis, 1992.

Guthrie 1955 : W. K. C. Guithrie, The Greeks and Their Gods. Boston, 1955.

Gülbay 2014 : O. Gülbay, "A Group of Marble Statuettes in The Ödemiş Museum", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler S.32, 2014, 177-196.

Güney 2015 : H. Güney, "Poseidon as a God of Earthquake in Roman Asia Minor", REVUE NUMISMATIQUE, Vol. 175, 2015, 293-315.

Gürbüzer 2012 : E. D. Gürbüzer, Klaros Kazılarında Bulunmuş Olan Pişmiş Toprak Figürinler ve Kültler Açısından Değerlendirilmeleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012.

Gürdal 2007 : T. Gürdal, Anadolu'da Apollon Kültürü, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Habicht 1969 : C. Habicht, Die Inschriften des Asklepieions, Die Altertümer von Pergamon, 8/3, Berlin, 1969.

Habicht 1975 : C. Habicht, "New Evidence on the Province Asia, JRS Vol. 65, 1975, 64-91.

Hafner 1961 : G. Hafner, Geschichte der Griechischen Kunts, Verlag, Zürich, 1961.

Hamiaux 1998 : M. Hamiaux, Les Sculptures Grecques, II, Paris, 1998.

Hamilton 1969 : E. Hamilton, Mythology: Timeless Tales of Gods and Heroes, C. 2, Penguin Publisher, Newyork, 1969.

Harcum 1927 : C. G. Harcum, "A Statue of the Type Called the Venus

Genetrix in the Royal Ontario Museum", American Journal of Archaeology, Vol. 31, No. 2 1927, 141-152.

Harrison 1912 : J. E. Harrison, "Themis": A Study of the Social Origins of Greek Religion, Cambridge, 1912.

Harrison 1965 : E. B. Harrison, "Archaic and Archaistic Sculpture. Agora XI". The American School of Classical Studies at Athens, 1965.

Haspels 1971 : C. H. E. Haspels, The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments, I: The Text; II: The Plates, New Jersey: Princeton, 1971.

Havelock 2007 : C. M. Havelock, The Aphrodite of Knidos and Her Successors, A Historical Review of the Female Nude in Greek Art, University of Michigan Press, 2007.

Head 1906 : B. V. Head, British Museum Catalog of Greek Coins, Phrygia, Vol. 25, 1906.

Herrmann, Tykot 2003 : J. J. Herrmann, R. H. Tykot, "Some Products from The Dokimeion Quarries: Craters, Tables, Capitals, and Statues", BCH Suppl. 51, 2003, 59-75.

Herdejürgen 1968 : H. Herdejürgen, Untersuchungen zur Thronenden Göttin aus Tarent in Berlin und zur Archaischen und Archaistischen Schrägmanteltracht, Waldsassen/Bayern, 1968.

Herodotos : Herodotos, Tarih, Çev. Mümtekim Öktem, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Hesiodos : Hesiodos, Tanrıların Doğuşu, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2012.

Hiesinger 1969 : U. W. Hiesinger, "Julia Domna: Two Portraits in Bronze", American Journal of Archaeology, 73/1, 1969, 39-44.

Hill 1968/1969 : D. K. Hill, "Venus in The Roman East", The Journal of the Walters Art Gallery, Vol. 31/32 (1968/1969), 6-12.

Homeros : Homeros, İlyada, Çev. Azra Erhat, İş Bankası Kültür

Yayınları, İstanbul, 2016.

Hornum 1993 : M. B. Hornum, Nemesis, The Roman State and The Games, Brill, 1993.

Hölscher 1967 : T. Hölscher, lscher, Tonio, Victoria Romana, Mainz: Zabern, 1967.

Hölscher 1995 : T. Hölscher, Archäologie und Geschichte. Heidelberg: Vering Archäologie und Geschichte, 1995.

Huxley 1969 : G. Huxley, "Notes on Fragments of Three Historians, I.Stephanos of Byzantion s.v. Ἀκαμάντιον", Greek, Roman and Byzantine Studies 10, Duke University, Durham, 1969, 163-164.

Işık 2012 : F. Işık, "Phryg Dini Tektanrıça Matar Kubeleya", Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme, Arkeoatlas, 2012/1, 51.

Işın 2007 : G. Işın, Patara Terrakottaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri, Ege Yayınları, İstanbul, 2007.

İlaslı, Üyümez 2002 : A. İlaslı, M. Üyümez,"Anıtkaya Adak Kabartmaları ve Heykelcikleri", Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 12: 85-96, 2002.

İlaslı 2004 : A. İlaslı, "İlk Yerleşimden Türk Egemenliğine Kadar Afyon", Anadolu'nun Kilidi Afyon, T.C. Afyon Valiliği, 2004, 49-61.

İnan, Rosenbaum 1966 : J. İnan, E. Rosenbaum, Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture from Asia Minor, Oxford University Press, London, 1966.

İnan 1981 : J. İnan, "Perge Kazısı 1980 Çalışmaları", III. Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 9-13 Şubat 1981, 43-45.

İnan 2000 : J. İnan, Perge'nin Roma Devri Heykeltraşlığı I, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

İnan 2003 : J. İnan, Perge'nin Roma Devri Heykeltraşlığı II, Arkeoloji

ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

İşcan 2002 : N. İşcan, Fotoğraflarla Ayazini: Frigya Vadisi, İşcan Yayınları, Eskişehir, 2002.

Jebb 1894 : R. C. Jebb, Sophocles: The Plays and Fragments, with Critical Notes, Commentary, and Translation in English Prose. Part VI: The Electra, Cambridge University Press, 1894.

Johnson 1927 : F. P. Johnson, Lysippos, Duke University Press, 1927.

Johnston 1987 : S. I. Johnston, The Development of Hekate's Archaic and Classical Roles in the Chaldean Oracles and Related Mystic Literature, Ph.D. diss. Cornell University, 1987.

Johnston 1990 : S. I. Johnston, Hekate Soteria: A Study of Hekate's Roles in the Chaldean Oracles and Related Litearture, Scholar Press, Atlanta, 1990.

Jones 1937 : A. H. M. Jones, Cities of the Eastern Roman Provinces, Oxford University Press, 1937.

Jones 1960 : D. M. Jones 1960, "Lydian Studies. Lydiaka by Alfred Heubeck", The Classical Review, New Ser., Vol. 10, No. 3, 1960, s. 245-246.

Josifovska 1961 : B. Josifovska, Vodić niz Lapidarium Arheološki Muzej, Skopje, 1961.

Kansteiner 2000 : S. Kansteiner, Herakles: Die Darstellungen in der Großplastik der Antike, Böhlau, 2000.

Kansteiner 2015 : S. Kansteiner, "Eine Hochklassische Gruppevon Statuen des Hermes", Deutsches Archäologisches Institut, IV, 2015, 133-158.

Karageorghis, Vermeule 1964 : V. Karageorghis, C. Vermeule, Sculpture from Salamis, Nicosia, I. Republic of Cyprus, 1964.

Karagöz 2002 : Ş. Karagöz, "Küçük Asya'ya Özgü Bir Tanrıça: Hekate", Anadolu Araştırmaları, 2002, 303-320.

Karahan 2018 : G. Karahan, Bithynia Bölgesi'nde Kybele Kültü, Kocaeli

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2018.

Karanastasi 2019 : P. Karanastasi, "Roman Sculpture from The Gymnasium and Theatre of Salamis in Cyprus: Reappraisal", Salamis of Cyprus, History and Archaeology, from the Earliest Times to the Late Antiquity, Edit. Sabine Rogge , Christina Ioannou, Theodoros Mavrojannis, 2019, 591-608, Waxmann.

Karan 2018 : M. E. Karan, Rhodiapolis Tykhe/Fortuna Heykeli, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2018.

Karaosmanoğlu 2005 : M. Karaosmanoğlu, Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları, 2005.

Karouzou 1972 : S. Karouzou, "An Underworld Scene on a Black-Figured Lekythos", The Journal of Hellenic Studies, Vol. 92 (1972), 64-73.

Kaya 2000 : M. A. Kaya, Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2000.

Kaya 2005 : M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırları ve Roma Yönetimi", TAD 38, 2005, 11-13.

Kerenyi 1951 : C. Kerenyi, Myths and Man; Gods of The Greeks, London, 1951.

Kılıç 2014 : M. Kılıç, "The Cults of Nemeseis and Tyche at Smyrna", Belleten Cilt: LXXVIII, S. 283, 2014, 832-854.

Kınal 1953 : F. Kınal, Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1953.

Kızgut 2004 : İ. Kızgut, Türkiye'nin Seçilmiş Bazı Müzelerinden Hellenistik ve Roma Dönemi Bronz Heykelcikleri, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2004.

Kleiner 1992 : D. E. E. Kleiner, Roman Sculpture, Yale University Press,

1992.

Koçak, Bilgin, Küçükbezci 2019 : Ö. Koçak, M. Bilgin, H. G. Küçükbezci, M.Ö. II. Binyılda Afyonkarahisar ve Çevresi Kültürleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.

Kokkinou 2011 : A. Kokkinou, "Poseidon in Attica: Cults and Iconography (CA. 510-300 B.C.E.)", Ph.D. diss.,Johns Hopkins University, 2011.

Konuk 2008 : T. Konuk, Antik Yunan ve Roma'da Din, Mitos ve Çocuk Görünümlü Tanrılar, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Kopp 2012 : U. F. Kopp, Palaeographia Critica, Nabu Press, 2012.

Korfmann 2000 : M. Korfmann, "1998 Yılı Kazı Sonuçları", KST 21, C. 1, 24-28 Mayıs Ankara, Ankara, 2000, 287-298.

Kraus 1960 : T. Kraus, Hekate, Heidelberg, 1960.

Kuhrt 2009 : A. Kuhrt, Eski Çağ'da Yakındoğu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Labarre 2009 : G. Labarre, "Les origines et la diffusion du culte de Men," in Bru, Hadrien, Edit. François Kirbihler and Stéphane Lebreton, L'Asie Mineure dans l'Antiquité: Échanges, Populations et Territoires, Presses Universitaires des Rennes, Rennes, 200), 389-414.

Laertius : D. Laertius, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, Çev. Candan Şentuna, YKY, 2007.

Landsberger 1943 : B. Landsberger, "Sümerler", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 5, 1943, 89-102.

Lane 1964 : E. N. Lane, "*A Re-Study of The God Men*", Berytus, XV, 1964, 5-58.

Lane 1968 : E. N. Lane, "A Re-Study of the God Men", Part 3: Conclusion, Berytus 17, 1968, 81-106.

Lane 1971 : E. N. Lane,"The Table of Mên", The Journal of Hellenic

Studies, Vol. 91 (1971), 80-84.

Lane 1971-1978 : E. N. Lane, “Corpus Monumentorum Religionis dei Menis”, EPRO 19. Leiden: E.J. Brill, 1971-1978.

Lane 1976 : E. N. Lane,Corpus Monumentorum Religionis Dei Menis III, Brill, Leiden 1976.

Lane 1984 : E. N. Lane, “Nachlese zum Mondgott Men”, Istmitt 34, 1984, 355-370.

Lane 1990 : E. N. Lane, “Men”, Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, 18,3, 1990, 2165–2178.

Lane 1996 : E. N. Lane, “The Name of Kybele’s Priests The Galloi”, Kybele, Attis and Related Cults: Essays in Memory of M. J. Vermaseren, 1996, 117-134.

Larson 2007 : J. Larson, Ancient Greek Cults, Routledge, London, 2007.

Latura 2014 : G. Latura, “Plato’s X & Hekate’s Crossroads Astronomical Links to the Mysteries of Eleusis”, Mediterranean Archaeology and Archaeometry 14/3, 2014, 37-44.

Lawergren 1985 : B. Lawergren, “A Lyre Commonto Etruia, Greece and Anatolia: The Cylinder Kithara”, Acta Musicologica 57-1, 1985, 25-33.

Lawrence 1926 : A. W. Lawrence, “The Date of the Nike of Samothrace”, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 46, Part 2, 1926, 213218.

Leake 2010 : W. M. Leake, Journal of a Tour in Asia Minor, With Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of That Country, Cambridge University Press, 2010.

Lehmann 1946 : P. W. Lehmann, "Statues on Coins of Southern Italy and Sicily in the Classical Period" Ph.D. Diss. New York University, 1946.

Leibovici 1993 : M. E. Leibovici, The Asiatic Artemis, MA. McGill University, 1993.

Lesky 1931 : A. Lesky, Men, RE 15, 1. Stuttgart: A. Druckenmüller, 1931.

Levick 1971 : B. Levick, "The Table of Mên", The Journal of Hellenic Studies, Vol. 91 (1971), 80-84.

Liddell, Scott 1966 : H. G. Liddell, R. Scott, A Greek-English Lexicon, 1966.

Lippold 1911 : G. Lippold, "Jünglings Statue von Antikythera", JDI, S. 26, 1911, 271-280.

Lippold 1950 : G. Lippold, Griechische Plastik, Handbuch der Archaologie III, 1, München 1950.

Livius : T. Livius, Ab Urbe Condita, (çev. E.T. Page), Loeb Classical Library, London, 1954.

Lockett 1961 : R. C. Lockett, Catalogue of Part XII of the Celebrated Collection of Coins, Greek Part 4, London, 1961.

Lucian 1949 : Lucian, The Works of Lucian, 3: Zeus Tragoedus, Oxford University Press, 1949.

Macqueen 2001 : J. G. Macqueen, Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2001.

Madden 1866 : F. W. Madden, "On some Coins of Septimius Severus, Macrinus, and Philip I., Struck at Apameia, in Phrygia, with the Legend NΩϵ;.", The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society, New Series, Vol. 6, 1866, 173-219.

Magie 1950 : D. Magie, Roman Rule in Asia Minor I-II, Princeton University Press, 1950.

Magie 2001 : D. Magie, Anadolu'da Romalılar, Attalos'un Vasiyeti, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.

Maitland 1999 : J. Maitland, "Poseidon, Walls, and Narrative Complexity in the Homeric Iliad", The Classical Quarterly, Vol. 49, No. 1 (1999), 1-13.

Malay, Sılay 1991 : H. Malay, H. Sılay, Antik Devirde Gladyatörler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1991.

Manderscheid 1981 : H. Manderscheid, Die Skulpturenausstattung der Kaiserlichen Thermenanlagen, Berlin, 1981.

Manoledakis 2012 : M. Manoledakis, "Hekate with Apollo and Artemis on a Gem from the Southern Black Sea Region", istmitt 62, 2012, 289-302.

Mansel 1958 : A. M. Mansel, "Bericht Über Ausgrabungen und Untersuchungen In Pamphylien in den Jahren 1946-1955", AA 71, 1956, 34-119.

Mansel 1995 : A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1995.

Mansuelli 1958 : G. A. Mansuelli, Galleria degli Ufflzi, Le Sculture, Parte I, Rome: Istituto Poligrafico dello Stato, 1958.

Marcade 1969 : J. Marcade, Au Museè de Delos: ètude sur la Sculpture Hellènistique en Ronde Bosse Dècouvertre Dans l'île, Paris, 1969.

Marcade 1980 : J. Marcade, "Sculptures Argiennes III",BCH Suppl VI, 1980, 133-184.

Marcovich 1996 : M. Marcovich, "From Ishtar to Aphrodite", The Journal of Aesthetic Education, Vol. 30, No. 2, Special Issue: Distinguished Humanities Lectures II, 1996, 43-59.

Marinova 1975 : L. Ognenova-Marinova, Statuettes en Bronz edu Musee National Arch. A Sofia (Statuettes de Culte), 1975.

Marion, Hamma 1994 : T. Marion, K. Hamma, A Passion for Antiquities: Ancient Art from the Collection of Barbara and Lawrence Fleischman, J. Paul Getty Museum in association with the Cleveland Museum of Art, 1994.

Martin 1915 : J. Martin, "Musee Lavigerie de Saint Louis de Carthage", Supplement II, 1915, 1-42.

Marquardt 1981 : P. A. Marquardt, "A Portrait of Hecate", The American

Journal of Philology, Vol. 102, No. 3 (Autumn, 1981), 243-260.

Mascetti 2000 : M. D. Mascetti, İçimizdeki Tanrıça, Kadınlığın Mitolojisi, Çev. B. Çorakçı, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.

Matheson, Pollitt 1975 : S. B. Matheson, J. J. Pollitt, Greek Vases at Yale, New Haven, 1975.

Matheson1994 : S. B. Matheson, "The Goddess Tyche", Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art, 1994, 18-33.

Mattingly 1976 : H. Mattingly, Coins of the Roman Empire in the British Museum, Vol. 1: Augustus to Vitellius, Vol.1, London, BMP, 1976.

Mazzuca 2014 : Mazzuca, V., "Asclepius with Egg 'Type Nea Paphos–Alexandria–Trier': New Data and some New Reflections", Arheologia Moldovei, XXXVII.

Melfi 2010 : M. Melfi, "Ritual Spaces and erformances in The Asklepieia of Roman Greece", The Annual of the British School at Athens, Vol. 105 (2010), 317-338.

Memiş 2009 : E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009.

Mendel 1912 : G. Mendel, Musées Impériaux Ottomans, Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines, İstanbul I, 1912.

Mermerci 1999 : D. Mermerci, "Afyon Bölgesi ve Hinterlandında M.Ö. II. Bin Yerleşme Birimleri", Türk Tarih Kongresi, 8, Ankara. 159-164.

Meyer 1987 : M. W. Meyer, The Ancient Mysteries, A Source Book of Sacred Texts: 3: The Anatolian Mysteries of the Great Mother and Her Lover, and the Syrian Goddess, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 1987.

Michaelis 1887 : A. Michaelis, “The Cnidian Aphrodite of Praxiteles”, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 8, 1887, 324-355.

Mio, Zenarolla 2005 : A. Mio, L. Zenarolla, “Attis Tristis da Aquileia”, Aquileia Dalle Origini Alla Costituzione Del Ducato Longobardo, Antichita Altoadriatiche LXI, 2005, 649-659.

Mitchell 1993 : S. Mitchell, Anatolia, Land, Men and Gods in Asia Minor I: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule, Oxford University Press, 1993.

Mooney 1971 : C. M. Mooney, Hekate: Her Role and Character in Greek Literature from Before The Fifth Century B.C., MA. McMaster University, 1971.

Molev 1976 : E. A. Molev, Mitridat Evpator, Saratov, 1976.

Morrow 1985 : Morrow, D.H., Greek Footwear and the Dating of Sculpture, Wisconsin.

Morkholm 2000 : O. Morkholm, Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.

Murley 2012 : J. Murley, “The impact of Edward Perry Warren on the study and collections of Greek and Roman antiquities in American academia, Ph.D. diss.”, 2012.

Mustilli 1939 : D. Mustilli, Museo Mussolini, 1939.

Münteha 2015 : D. Münteha, “Manisa Müzesi’ndeki Hellenistik-Roma Dönemi Heykelleri”, Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri, Edit. Serra Durugönül, Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları – 3, 2015, 27-96.

Naumann 1983 : F. Naumann, Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst, Berlin, 1983.

Nefedkin 2009 : A. Nefedkin, “Lagobolon: A Hunting Weapon of The Ancient Greeks Depicted on Pharsalian Coins of The Fourth Century BC”, FASC. XXII, 2009, 1-3.

Negir 2019 : E. Y. Negir, “Cornucopia Miti ve Çağdaş Yorumları”,

Journal of Awareness, Vol. 4, Issue 1, 2019, 19-30.

Nicholls 1961/1962 : R. V. Nicholls, "Recent Additions at the Fitzwilliam Museum, Cambridge", Archaeological Reports, No. 8, 1961 - 1962, 47-52.

Nilsson 1955 : M. P. Nilsson, Geschichte der Griechischen Religion I, Münih, 1955.

O'Donnell 1994 : S. O'Donnell, Reflections of the Tyche of Antioch in Literary Sources and on Coins, Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greekand Roman Art, 1994, 50-63.

Okan 2016 : E. Okan, "Tykhe ya da Fortuna", Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi, C. 01, S. 01, 2016, 1-14.

Oral 2014 : E. Oral, "Anadolu'da Ana Tanrıça Kültü", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y.2, S.8, 2014, 154-164.

Osborne 1994 : R. Osborne, "Looking on- Greec Style. Does the Sculpted Girl Speak to Women Too?", Classical Greece Ancient Histories and Modern Archaeologies, Edit. Morris, I, Cambridge University Press, 1994, 81-96.

Özdemir 2014 : B. Ş. Özdemir, Tlos Tanrıları ve Kültleri, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Antalya, 2014.

Özdemir 2016 : B. Ş. Özdemir, Tlos Tanrıları ve Kültleri, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Doktora Tezi, Antalya, 2004.

Özer, Doksanaltı 2017 : E. Özer, E. M. Doksanaltı, "Aizanoi Kuzey Nekropolis'te Bulunan Bir Mezarı Anlamak, Okumak ve Yorumlamak: Heraklesli Mezar", Cedrus V, 2017, 287-300.

Özgan 1995 : R. Özgan, Die Griechischen und Römischen Skulpturen aus

Tralleis, AMStud 15, Bonn: Habelt, 1995.

Özgan 2013 : R. Özgan, Roma Portre Sanatı II, Ege Yayınları, İstanbul, 2013.

Özgan 2016 : R. Özgan, Hellenistik Devir Heykeltraşlığı II, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

Özgan 2018 : R. Özgan, Hellenistik Devir Heykeltraşlığı III, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2018.

Özgür 2008 : M. E. Özgür, Sculptures of The Museum in Antalya, Ankara, 2008.

Özgür 2011 : M. E. Özgür, Antalya Müzesi Perge Tiyatrosu Heykelleri'yle Tarih ve Mitoloji Gezisi, Ankara, 2011.

Özkan 2016 : E. B. Özkan, "Antik Literatürden Örneklerle Akdeniz Dünyasında Kybele Kültü", 657–681, Ed. Burak Takmer, Ebru N. Akdoğu Arca, Nuray Gökalp Özdil, Sencer Şahin Anısına Yazılar, Kabalcı Yayıncılık, 2016.

Özkaya 1996 : V. Özkaya, "Frig Mimari Kaplamaları Işığında Attis ve Hayat Ağacı", Arkeoloji ve Sanat 74: 1996, 2-8.

Özmen 2016 : S. S. Özmen, "Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü", Humanitas, 2016; 4(7), 381-397.

Özsait 1982 : M. Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. 2, 1982, 280-324.

Öztopbaş 2010 : O. Öztopbaş, Synnada Sikkeleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Öztunç 2018 : H. C. Öztunç, Side Müzesi'nde Bulunan Mermer Tanrı ve Tanrıça Heykelcikleri, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2018.

Palagia 1984 : O. Palagia, "The Hope Herakles Reconsidered", Oxford Journal of Archaeology, 3, 1, 1984, 107-126.

Palagia 1994 : O. Palagia, "Catalogue of the Exhibition", Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greekand Roman Art, 1994, 106-118.

Parker 2015 : R. Parker, Polytheism and Society at Athens, Oxford University Press, 2015.

Parman 2002 : E. Parman, Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002.

Patacı 2017 : S. Patacı, Hellenistik Dönemde Batı Anadolu'da Kybele Tapınımı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2017.

Pausanias : Pausanias, Description of Greece, Trans. W. H. S. Jones. Harvard University Press, 1936.

Peck 1976 : W. H. Peck, "A New Aphroditein Detroit", Bulletin of the Detroit Institute of Arts, Vol. 54, No. 3, 1976, 124-132.

Perdrizet 1896 : P. Perdrizet, "Mén", BCH 20, 1986, 55-106.

Picard 1922 : C. Picard, Ephese et Claros: Resherches Snr. Le Sanctuaries et Le Cultes de lonie du Nord, Paris, 1922.

Picard 1947 : C. Picard, "La Nemesis-Tyche de Vienne (Isère)", Gallia, Vol. 5, No. 2, 1947, 259-270.

Pinkwart 1965 : D. Pinkwart, Das Relief Des Archelaos von Priene und die "Musen des Philiskos", M.Lassleben, 1965.

Plinius : Plinius, Naturalis Historia, ed. H. R. Rackham-W. H. S. Jones (Loeb), London, 1947.

Plutarch	:	Plutarch, Moralia, Vol. V. Trans. by F. C. Babbitt, Londra, Loeb Classical Library, 1962.
Pohlsander 1969	:	H. A. Pohlsander, "Victory: The Story of a Statue", Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Bd. 18, H. 5, 1969, 588-597.
Pollitt 1986	:	J. J. Pollitt, Art in the Hellenistic Age, Cambridge University Press, 1986.
Pollitt 1994	:	J. J. Pollitt, "An Obsession with Fortune", Yale University Art Gallery Bulletin, An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art, 1994, 12-17.
Potter 1988	:	D. Potter, "Procurators in Asia and Dacia under Marcus Aurelius: A Case Study of Imperial Initiative inGovernment", ZPE Bd. 123, 1998, 270-274.
Pourbaix 1984	:	H. Pourbaix, Agnés. "Recherche sur les Origines, La Nature et les Attributs du Dieu Mên", Archéologie et Religions de l'anatolie Ancienne Mélanges en l'honeur du Proffesseur Paul Naster. Der: R. Donceel ve R. Lebrun. Paris: Louvain-LaNeuve, 1984.
Preller, Robert 1894	:	L. Preller, C. Robert, Griechische Mythologie I.
Price 1978	:	T. H. Price, Kourotrophos: Cults and Representations of the Greek Nursing Deities, Brill, 1978.
Proclus	:	Proclus, Commentaria in Platonis Timaeum, Der: E.Diehl. Leipzig: Teubner, 1906.
Protrepticus	:	Protrepticus, Exhortation to the Heathen, Der: G. Butterworth, Cambridge: Harvard University Press, 1919.
Rabinowitz 1997	:	j. Rabinowitz, "Underneath the Moon: Hekate and Luna", Latomus, T. 56, Fasc. 3 1997, 534-543.
Ramsay 1882	:	W. M. Ramsay, "The Rock Necropoleis of Phrygia", JHS Vol. 3, 1882, 1-32.
Ramsay 1887	:	W. M. Ramsay, "The cities and Bishoprics of Phrygia

(Continued)", The Journal of Hellenic Studies, Vol. 8 1887, 461-519.

Ramsay 1888 : W. M. Ramsay, " A Study of Phrygian Art", JHS Vol. 9, 1888, 350-382.

Ramsay 1889 : W. M. Ramsay, "Artemis-Leto and Apollo-Lairbenos", The Journal of Hellenic Studies, Vol. 10 (1889), 216-230.

Ramsay 1918 : W. M. Ramsay, "The Utilisation of Old Epigraphic Copies", JHS, 38, 1918, 124-192.

Ramsay 1960 : W. M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.

Reeder 1988 : D. E. Reeder, Hellenistic Art in the Walters Art Gallery, Baltimore, 1988.

Reitler 1949 : R. Reitler, "A Theriomorphic Representation of Hekate-Artemis", AJA 53, 1949, 29-31.

Rennell 1816 : J. Rennell, Illustrations (Chiefly Geographical) of the History of the Expedition of Cyrus from Sardis to Babylonia; and the Retreat of the Ten Thousand Greeks, from thence to Trebisonde and Lydia, London, 1816.

Richter 1927 : G. M. A. Richter, Handbook of the Classical Collection, The Metropolitan Museum of Art, 1927.

Richter 1953 : G. M. A. Richter, Handbook of the Greek Collection, Harvard University Press, 1953.

Richter 1954 : G. M. A. Richter, Catalogue of Greek Sculptures, Harvard University Press, 1954.

Ridgway 1972 : B. S. Ridgway, Museum of Art, Classcial Sculpture, Catalogue of The Collection, Rhode Island School of Desing, Providence, Rhode Island, 1972.

Ridgway 2000 : B. S. Ridgway, Hellenistic Sculpture II: The Styles of ca. 200-100 B.C., Wisconsin, 2000.

Ridgway 2001 : B. S. Ridgway, Hellenistic Sculpture I, Wisconsin, 2001.

Ritti, Şimşek, : T. Ritti, C. Şimşek, H. Yıldız, "Dediche e Καταγαφαi dal

Yıldız 2000 Santuario Frigiodi Apollo Lairbenos", EA 32, 2000.

Robert 1983 : L. Robert, "Local Cults Kn Anatolia", BCH, 479-599, Bonn, 1983.

Robinson 1928 : D. M. Robinson, "Eine Nike aus Antiochia in Pisidien", Antike Plastik, Walter Amelung, zum Sechzigsten Geburtstag, 1928, 200-205.

Roller 1988 : L. E. Roller, "Phrygian Myth and Cult", Notes in the History of Art 7,3/4, Special Issue: Phrygian Art and Archaeology, 1988, 43–50.

Roller 1991 : L. E. Roller, "The Great Mother at Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult", JHS Vol. 111, 1991, 128-143.

Roller 1999 : L. E. Roller, In Search of God. The Mother. The Cult of Anatolian Cybele, London, 1999.

Ronan 1992 : S. Ronan, The Goddess Hekate, Chthonios Books, 1992.

Roos 2001 : B. Roos, "Refining the Artist into Existence: Pygmalion's Statue, Stephen's Villanelle and the Venusof Praxiteles", Comparative Literature Studies, Vol. 38, No. 2, 2001, 95-117.

Rose 1969 : H. J. Rose, A Handbook of Greek Mythology, London, 1969.

Rostovtzeff 1998 : M. I. Rostovtzeff, The Social and Economic History of the Hellenistic World C.I., Clarendon Press, Oxford, 1998.

Rubio 2018 : R. M. C. Rubio, "Herms: From Custodians of Boundaries to Custodians of Gardens", Selected Essays from the 2017 Symposium on the Hellenic Heritage of Western Greece, 311- 324, 2018.

Rudloff 1992 : I. R. Rudloff, Hekate in Early Greek Religion, MA. University of Victoria, 1992.

Ruge 1941 : W. Ruge, "Phrygia (Topographie)", RE XX/1, 1941, 781-860.

Russell 2014 : S. Russell, “Antiqarianizm and The Villa Pamphilj on The Janiculum Hill in Rome”, Papers of the British School at Rome, Vol. 82 (2014), 237-264.

Rutloff 1999 : R. Rutloff, Hekate in Ancient Greek Religion, Victoria, 1999.

Ruzicka 1985 : S. Ruzicka, “Cyrus and Tissaphernes, 407-401 B.C.”, CJ 80, No. 3, 1985, 204-211.

Sale 1961 : W. Sale, “Aphrodite in the Theogony”, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Vol. 92, 1961, 508-521.

Salzmann 1980 : D. Salzmann, “Neue Denkmäler des Mondgottes Men”, IstMitt 30, 1980, 261-290.

Sams 1988 : G. K. Sams, “The Early Phrygian Period at Gordion: Towards a Cultural Identity”, Source VII, 3-4, 1988, 9-15.

Sams 2008 : G. K. Sams, “Gordion ve Frigler”, Friglerin Gizemli Uygarlığı, Hakan ve Taciser Sivas (ed), YKY Yayınları, İstanbul, 2008, 49-58.

Sancaktar 2016 : H. Sancaktar, Arykanda Akropolisi Kutsal Alanları ve Kültleri, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Doktora Tezi, Antalya, 2016.

Sayce 1928 : A.H. Sayce, “Kybelē and Gallos in the Hittite Texts”, The Classical Review,Vol. 42, No. 5 (Nov., 1928), 161-163.

Sayles 2007 : W. G. Sayles, Ancient Coin Collecting II: Numismatic Art of the Greek World, Krause Publications, USA, 2007.

Schmidt 1909 : E. Schmidt, “Der Knielauf und die Darstellung des Laufens und Fliegens in der a ¨lteren Griechischen Kunst” In Münchener Archaaologische Studien. Dem Andenken Adolf Furtwanglers Gewidmet, Edited by Rudolf Hackl, 1909, 251–397, München: Beck.

Schneider, : H. Schneider, H. Cancik, “Herakles, Der Neve Pauly”, Band

Cancik 1998 V., 387-394 Stuttgard: J.B. Metzler, 1998.

Schrader 1924 : H. Schrader, Phidias, Frankfurt am Main, 1924.

Scott 2017 : C. B. Scott, "Asklepios on the Move: Health, Healing and Cult in Classical Greece", Ph.D. diss. New York University, 2017.

Secunda, Chew 1992 : N. Secunda, S. Chew, The Persian Army 560-330 BC, First Edition, London, Osprey Publishing, 1992.

Seiterle 1985 : G. Seiterle, "Die Urform der Phrygischen Mütze", AntikeWelt 16/3, 1985, 3-12.

Sekunda 1997 : N. V. Sekunda, "Nearchus the Cretan and the Foundation of Cretopolis", AS Vol. 47, 1997, 217-223.

Sevin 1999 : V. Sevin, Anadolu Arkeolojisi, Der Yayınları, İstanbul, 1999.

Sevin 2007 : V. Sevin, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2007.

Sevin 2003 : V. Sevin, Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar), Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Sezer 2013 : S. Sezer, İzmir Arkeoloji Deposundan Heykeltıraşlık Eserler, Ege Yayınları, İstanbul, 2013.

Shapiro 1993 : H. A. Shapiro, Personifications in Greek Art, Zürich: Akanthus, 1993.

Shear 1937 : T. L. Shear¸ "Excavations in the Athenian Agora", American Journal of Archaeology, Vol. 41, No. 2, Apr. - Jun., 1937, 177-189.

Sherwin-White 1967 : A. N. Sherwin-White, Racial Prejudice in Imperial Rome, Cambridge University Press, 1967.

Sikes 1995 : E. E. Sikes, "Nike and Athena Nike", The Classical Review, Vol. 9, No. 5, 1895, 280-283.

Simon 1985 : E. Simon, Die Götter Der Griechen, 1985.

Sina 2015 : A. Sina, "Eskiçağda Atina'da Şenlikler", Adnan Menderes

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Y.2, S.1, 2015, 42-59.

Sinanoğlu 1953 : O. Sinanoğlu, Kelimelerin Etymonu Esas Tutularak Tertiplenen Yunanca-Türkçe Sözlük, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.

Sirano 1994 : Sirano, F., "Considerazioni sull'Asclepio tipo Nea Paphos. Ipotesi su un gruppo di sculture di età imperiale", Archeologia Classica, 46.

Sivas 1997 : T. T. Sivas, Eskişehir- Afyonkarahisar- Kütahya İl Sınırları İçerisindeki Phryg Kaya Anıtları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1999.

Sivas 2008 : T. T. Sivas, "Frigler ve Frigya Uygarlığı", Friglerin Gizemli Uygarlığı, Hakan ve Taciser Sivas (ed), YKY Yayınları, İstanbul, 2008, 9-14.

Smith 1981 : P. M. Smith, "Aineiadai as Patrons of Iliad XX and The Homeric Hymn to Aphrodite", Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 85 (1981), 17-58.

Smith 2002 : R. R. R. Smith, Hellenistik Heykel, Çev. A. Y. Yıldırım, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.

Smith, Lenaghan 2008 : R. R. R. Smith, J. L. Lenaghan, Aphrodisias'tan Roma Portreleri, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2008.

Sophocles : Sophocles, Fragments, Ed. H. L. Jones, Loeb Classical Library, Cambridge, MA. Harvard University Press, 1996.

Sourvinou 1970 : C. Sourvinou, "A-TE-Mİ-TO and A-TE-Mİ-TE" Kadmos 9, 1970, 42-50.

Spalinger 1978 : A. J. Spalinger, "The Date of the Death of Gyges and Its Historical Implications", JOS Vol. 98, No. 4, (Oct. – Dec. 1978), 400-409.

Stafford 1998 : E. J. Stafford, Greek Cults of Deifield Abstraction, Ph.D. diss. University College London, 1998.

Steinberg 1971 : L. Steinberg, “Michelangelo's Madonna Medici and Related Works”, The Burlington Magazine, Vol. 113, No. 816, Mar., 1971, 144-149.

Steven 1975 : L. Steven, “Two Statues of Herakles”, The J. Paul Getty Museum Journal, Vol. 2, 1975, 17-26.

Stirling 2008 : L. M. Stirling, “Pagan Statuettes in Late Antique Corinth: Sculpture from the Panayia Domus”, Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Vol.77, No. 1, Jan. - Mar., 2008, 89-161.

Strabon : Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

Strolonga 2012 : P. Strolonga, “Aphrodite against Athena, Artemis, and Hestia A Contest of Erga”, Illinois Classical Studies, No. 37, 2012, 1-20.

Studniczka 1926 : F. Studniczka, Artemis und Iphigenie; Marmorgruppe der Ny-Carlsberg Glyptothek, 1926.

Svoronos 1937 : I. N. Svoronos, Das Athener NationalMuseum 1-3, Beck & Barth, Athen, 1937.

Szabó, Ota ve Ciută 2016 : C. Szabó, R. Ota, MM. Ciută, Artemis Ephesia in Apulum Biography of a Roman Bronze Statuette, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 67 (2), 2016, 231-243.

Şahin 1987 : S. Şahin, “Phrygia Epictatos”, AST IV, Ankara, 1987, 264-280.

Şahin 1993 : N. Şahin, “Beyaz Lekythoslar Işığında Klasik Devirde Atina’da Ölüm İkonografisi ve Ölü Kültü”, Arkeoloji Sanat Dergisi, V.5, 143-167, 1993.

Şahin 2000 : M. Şahin, Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, T. T. K., Ankara, 2000.

Şahin 2001 : N. Şahin, Zeus’un Anadolu Kültleri, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları,

İstanbul, 2001.

Şahin 2006 : N. E. A. Şahin, Anadolu Hekate Korpusu ve Çeşitli Müzelerde Hekate Eserleri Üzerinde Çalışmalar. Bir Ön Rapor, Arkeoloji ve Sanat, 121, 2006, 59-67.

Şahin 2011 : N. E. Akyürek Şahin, "Antalya Müzesi'nden İki Hekation", Adalya 14, 2011, 237-258.

Şahin 2012 : N. E. Şahin, "Eskişehir'den Üç Yeni Meter Tetraprosopos Adağı", Mediterranean Journal of Humanities, II/1, 2012, 19.

Şahin 2014 : E. Şahin, "Alageyik ile Avcının Ölümcül Dansı", Turkish Studies Volume 9/12 Fall 2014, 633-646.

Şahin 2016 : N. E. Akyürek Şahin, The Cult of Hecate in Lydia: Evidence from the Manisa Museum, GEPHYRA 13, 2016, 1-48.

Şakar 2015 : G. Şakar, Smyrna Terrakottaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2015.

Şenyurt, Durugönül 2018 : S. Y. Şenyurt, S. Durugönül, "Kurul (Ordu) Kalesi'nde Bir Kybele Heykeli", OLBA XXVI, 2018, 305-344.

Şimşek 2011 : C. Şimşek, "Eumeneia Antik Kenti Üzerine", Eumeneia, Şeyhlü-Işıklı, Ed. B. Söğüt, 2011, 1-28.

Tabbernee 2007 : W. Tabbernee, Fake Prophecy and Polluted Sacraments: Ecclesiastical and Imperial Reactions to Montanism, Brill Nv, Leiden, 2007.

Tahberer 2005 : B. Tahberer, Antik Kilikya Sikkelerinde Asklepios Kültü, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2005.

Takalic 2015 : P. K. Takalic, "Note Sulle Raffigurazioni Di "Attis" da Salona", Studia Archaelogica MonikaVerzar Bassdicata, B. Callegher (ed.), West & East Monografie 1, Trieste, EUT, 2015, 97-108.

Talbert 2000 : R. J. A. Talbert, Barrington Atlas of the Greek and Roman

World: Map-by-map Directory, Princeton University Press, 2000.

Tanilli 2002 : S. Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası C.I., Adam Yayınları, İstanbul, 2002.

Tanrıver 2017 : D. A. Tanrıver, "Smyrna'da Asklepios Kültü", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S. 38, 2017, 117-130.

Tarhan 2006 : M. A. Tarhan, 2002-2003 yılı Laodikeia Antik Kenti Kabartma Buluntuları, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2006.

Tarn 1927 : W. W. Tarn, Hellenistic Civilisation, Plume, 1927.

Tarn 1975 : W. W. Tarn, "The New Hellenistic Kingdoms", CAH VII, 1975, 75-107.

Taşlıklıoğlu 1954 : Z. Taşlıklıoğlu, Tanrı Apollon ve Anadolu ile Münasebeti, 1954.

Teixidor 1989 : J. Teixidor, "Vie Religieuse Dansla Syriea le Epoque Helle ´nistiqueet Romaine" In Arche´ologie et histoire de la Syrie II. La Syrie de l'e´poque ache´me´nide a ` l'ave `nement de l'Islam, edited by Christian Auge ´, 81–95. Saarbru ¨cken: SDV, 1989.

Tekin 2001 : O. Tekin, Eski Yunan Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Temporini 1990 : H. Temporini, Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt, VoI.I. Walter de Gruyter, 1990.

Tepebaş, Durugönül 2013 : U. Tepebaş, S. Durugönül, "Arkaik-Roma Dönemi Heykeltıraşlık Eserlerin Kataloğu ve Değerlendirilmesi", 2013, 35-152, Ed. S. Durugönül, Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları-2.

Tetrode 2001 : W. D. Tetrode, “Bronzes”, Vermeer and the Delft School, Edit. Walter A. Liedtke and Michiel Plomp, Metropolitan Museum of Art New York, Yale University Press, 2001, 522-525.

Texier 2002 : C. Texier, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 2, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2002.

Thompson 1963 : D. B. Thompson, Troy, The Terracotta Figurines in the Hellenistic Period, Troy 3, Princeton, 1963.

Thomson 1995 : G. Thomson, Tarihöncesi Ege 1, Çev. C. Üster, Payel Yayınevi, İstanbul, 1995.

Thonemann 2011 : P. Thonemann, The Maeander Valley: A Historical Geography from Antiquity to Byzantium, Cambridge University Press, 2011.

Thonemann 2013 : P. Thonemann, Roman Phrygia, Cambridge University Press, 2013.

Thorpe 2012 : M. Thorpe, Roma Mimarlığı, Çev. Rıfat Akbulut, Homer Kitabevi, İstanbul, 2012.

Thönne 1999 : C. Thönne, Ikonographische Studien zu Nike im 5. Jh. v. Chr. Heidelberg: Archaologie und Geschichte, 1999.

Tiberio 1993 : T. S. Tiberio, *Trapezophora me Plastike Diakosmese, Athens, 1993.*

Topbaş 1991 : A. Topbaş, “Dinar (Apameia) Tiyatro Kurtarma Kazısı”, Müze Kurtarma Kazıları Semineri I, 19-20 Nisan 1990 Ankara,Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 1991, 309-319.

Töpfer 2015 : K. M. Töpfer, “The Goddess of Victory in Greek and Roman Art”, 1-18, Auspicious and Protective Spirits in

Artefacts and Architecture Between East and West, Editors: Niels Gutschow and Katharina Weiler, Springer, 2015.

Trypanis 1951 : C. A. Trypanis, “The Epigrams of Anacreon on Hermae”, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 1, No. 1/2 (Jan. - Apr., 1951), 31-34.

Tuna 2003 : K. Y. Tuna, “Dindymene’nin Pencere Kaya Anıtı”, Arkeoloji ve Sanat 114, 2003, 25-31.

Turak 2018 : Ö. Turak, “Boğa ve Trident: Poseidon’un Kökeni Üzerine Bir İnceleme”, MASROP E-Dergi 12.1, 2018, 35-48.

Turcan 1997 : R. Turcan, The Cult of the Roman Empire, Oxford, 1997.

Uçankuş 2000 : H. T. Uçankuş, Tarih Öncesi Çağlardan Perslere Kadar Anadolu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Uçankuş 2002 : H. T. Uçankuş, Ana Tanrıça Kybele’nin ve Kral Midas’ın Ülkesi Phrygia, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2002.

Uğurlu 1997 : M. C. Uğurlu, “Hipokrat”, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 1997, 67-78.

Ulrich 1993 : R. B. Ulrich, “Julius Caesar and the Creation of the Forum Iulium”, American Journal of Archaeology, Vol. 97, No. 1, Jan., 1993, 49-80.

Umar 1999 : B. Umar, Lykia, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1999.

Umar 1999 : B. Umar, İlkçağda Türkiye Halkı, İnkılab Kitabevi, İstanbul, 1999.

Umar 2008 : B. Umar, Phrygia, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2008.

Uygun 2016 : Ç. Uygun, “Silifke Müzesi’nden Mitolojik Figürlü Kameolar ve Gemmeler”, Cedrus IV, 2016, 219-242.

Üreten 2003 : H. Üreten, Neşredilmiş Yazıtlar Işığında Hellenistik Dönem'de Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

Üreten 2004 : H. Üreten, "Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri", Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü

Tarih Araştırmaları, XXII, 25, 2004, 185-214.

Vassileva 2001 : M. Vassileva, "Further Considerations on the Cult of Kybele", AS 51, 2001, 51–63.

Veličković 1972 : M. Veličković, Antika IV, Rimska Sitna Bronzana Plastika u Narodnom Muzeju, Beograd, Petits Bronzes Figurés Romains au Musée National, 1972.

Vermaseren 1966 : M. J. Vermaseren, The Legend of Attis in Greek and Roman Art, E.J. Brill, Netherland-Leiden, 1966.

Vermaseren 1977 : M. J. Vermaseren, Cybele and Attis, the Myth and the Cult, Çev. A. M. H. Lemmers, London, 1977.

Vermaseren 1982 : M. J. Vermaseren, Corpus Cultus Cybele Attidisque (CCCA) II. Graecia Atque Insulae, Leiden, 1982.

Vermaseren 1987 : M. J. Vermaseren, Corpus Cultus Cybelae Attidisque (CCAA) I. Asia Minorr, Leiden: BRILL, 1987.

Vermaseren 1989 : M. J. Vermaseren, Corpus Cultus Cybelae Attidisque VI: Germania, Raetia, Noricum, Pannonia, Dalmatia, Macedonia, Thracia, Moesia, Dacia, Regnum Bospori, Colchis,Scythia et Sarmatia, Leiden, 1989.

Vermeule 1965 : C. Vermeule, "Greek, Etruscan, Roman and Byzantine Sculpture in the Museum of Fine Arts, Boston", The Classical Journal , Vol. 60, No. 7 (Apr., 1965), 289-305.

Vermeule 1967 : C. Vermeule, "Large and Small Sculptures in the Museum of Fine Arts, Boston", The Classical Journal, Vol. 63, No. 2, Nov., 1967, 49-69.

Vermeule 1968 : C. Vermeule, "The Basel Dog: A Vindication", American Journal of Archaeology, Vol. 72, No. 2, 1968, 95-101.

Vermeule 1970 : C. Vermeule, "Near Eastern, Greek, and Roman Gems: A Recent Gift to the Collections", Boston Museum Bulletin, Vol. 68, No. 353, 1970, 197-214.

Vermeule 1971 : C. Vermeule, “Greek and Roman Sculptures in Boston”, The Burlington Magazine, Vol. 113, No. 814, Jan., 1971, 37-45+47-48.

Vermeule 1975 : C. Vermeule, “The Weary Herakles of Lysippos”, American Journal of Archaeology, Vol. 79, No. 4, 1975, 323-332.

Vermeule 1977 : C. Vermeule, “Greek and Roman Sculpture from the Northern Coasts of the Black Sea (Chiefly Russia)”, The Burlington Magazine, Vol. 119, No. 897, Dec., 1977, 810-818.

Vernant 2018 : J. P. Vernant, Torunuma Yunan Mitleri, Çev. M. E. Özcan, HelikopterYayınevi, İstanbul, 2018.

Vikela 2001 : E. Vikela, “Bemerkungen zu Ikonographie und Bildtypologie der Meter-Kybelereliefs: Vom phrygischen Vorbild zur griechischen Eigenständigkeit” AM 116, 2001, 67-123.

Voigt 1990 : M. M. Voigt, “Excavations at Gordion 1988-1989: The Yassıhöyük Stratigraphic Sequence”, ADÇ III, 1990, 265-293.

Voigt 2012 : M. M. Voigt, “Yassıhöyük Başkent Gordion”, Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme, Arkeoatlas, 2012/1, 26-35.

Vollkommer 1977 : R. Vollkommer, “Victoria.” In Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae VIII, 237–269. Zürich: Winkler, 1977.

Vollkommer 1992 : R. Vollkommer, Men, LIMC VI/1. Münih: Artemis, 1992.

Waldhauer 1936 : O. Waldhauer, Die Antiken Skulpturen der Ermitage: I-III, (1928-1936).

Waldstein 1887 : C. Waldstein, “Pasiteles and Arkesilaos, the Venus Genetrix and the Venus of the Esquiline”, The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts, Vol. 3,No. 1/2, Jun., 1887, 1-13.

Waldstein 1913 : C. Waldstein, “A Head of Aphrodite, Probably from the Eastern Pediment of the Parthenon, at Holkham Hall”, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 33, 1913, 276-295.

Walters 1892-1893 : H. B. Walters, “Poseidon's Trident”, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 13 (1892 - 1893), 13-20.

Walton 1894 : A. Walton, The Cult of Asklepios, New York, 1894.

Wallace-Hadrill 1982 : D. S. Wallace-Hadrill, Christian Antioch: A study of Early Christian Thought in the East, Cambridge University Press, 1982.

Ward 1980 : J. Ward, “The Marble Trade and its Organization: Evidence from Nicomedia”, *Memoirs of the American Academy in Rome*36, 1980, 325-338.

Warr 1895 : G. C. W. Warr, “The Hesiodic Hecate”, The Classical Review, Vol. 9, No. 8 (Nov., 1895), 390-393.

Weber 2006 : T. M. Weber, Sculptures from Roman Syria in the Syrian National Museum at Damascus I, 2006.

Wegner 1949 : M. Wegner, Das Musikeleben der Griechen, 1949.

Wellmann 1894 : M. Wellmann, “Antiochos”, RE I/2, 1894, 2450-2455.

Werth 2006 : N. Werth, Hekate, Untersuchungen zur Dreigestaltigen Göttin, Antiquitates 37, 2006.

Wickkiser 2003 : B. L. Wickkiser, “The Appeal of Asklepios and the Politics of Healing in th e Greco-Roman World”, Ph.D. diss. Presented to the Faculty of the Graduate School of the University of Texas at Austin, 2003.

Wilamowitz-Möllendorf 1903 : U. Wilamowitz-Möllendorf, “Apollon”, Hermes 38, 1903, 575-586.

Wilson 2003 : A. Wilson, “Late Antique Water-Mills on the Palatine”, Papers of the British School at Rome, Vol. 71 (2003), 85-109.

Wittke 2012 : A. M. Wittke, “Phrygia Kayaların Efendileri”, Son Tunç Çağı’ndan Helenistik Döneme, Arkeoatlas, 2012/1, 10-25.

Wrede 1985 : H. Wrede, Die Antike Herme, Mainz am Rhein, Philip von Zabern, 1985.

Wright 1895 : J. H. Wright, "A Votive Tablet to Artemis Anaïtis and Mên Tiamu in the Boston Museum of Fine Arts", Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 6 (1895), 55-74.

Wroth 1882 : W. Wroth, "Asklepios and The Coins of Pergamon", The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society, Third Series, Vol. 2 (1882), 1-51.

Wujewski 1991 : T. Wujewski, Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times. Polska: Uniwersytet im. Adama Mickiewieza, Adam Mickiewiez University Press, 1991.

Xenophon : Xenophon, Anabasis, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.

Yaraş 2002 : A. Yaraş, Bakırçay Havzası'nda Asklepios Kültü ve Paşa Ilıcası-Allianoi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

Yaraş 2015 : A. Yaraş, "Telesphoros Heykeli (Edirne Müzesi 1148)", Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan, Edit. C. ŞİMŞEK, B. DUMAN ve E. KONAKÇI, İstanbul, 2015, 723-727.

Yener, Ölmez 2003 : E. Yener, F. Ölmez, "Magnesialı Apollon Kitharodos", Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 115-117, 2003, 33-36.

Yıldırım 2012 : N. Yıldırım, "Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı", Mediterranean Journal of Humanities, II/1, 2012, 229-237.

Yüksel 2004 : İ. Yüksel, "Şehrin Adı (Afyon Değil, Afyonkarahisar)", Anadolu'nun Kilidi Afyon, T.C. Afyon Valiliği, 2004, 45-48.

Zaidman, Pantel 1992 : L. B. Zaidman ve P. S. Pantel, Religion in the Ancient Greek City, Cambridge, 1992.

Zouhdi 1976 : B. Zouhdi, Musée National de Damas, Damaskus, 1976.

Zschietzchmann 1939 : W. Zschietzchmann, Die Hellenistische und Römische Kunts, Die Antike, Kunts, II, 2, Berlin, 1939.

Zeyrek 2004 : T. H. Zeyrek, “Mustafa Kemal Paşa’dan (Miletopolis?) Bronz Bir Heykel: Apollon”, Anadolu Araştırmaları, cilt.17, no.00, 94-115, 2004.

LEVHALAR

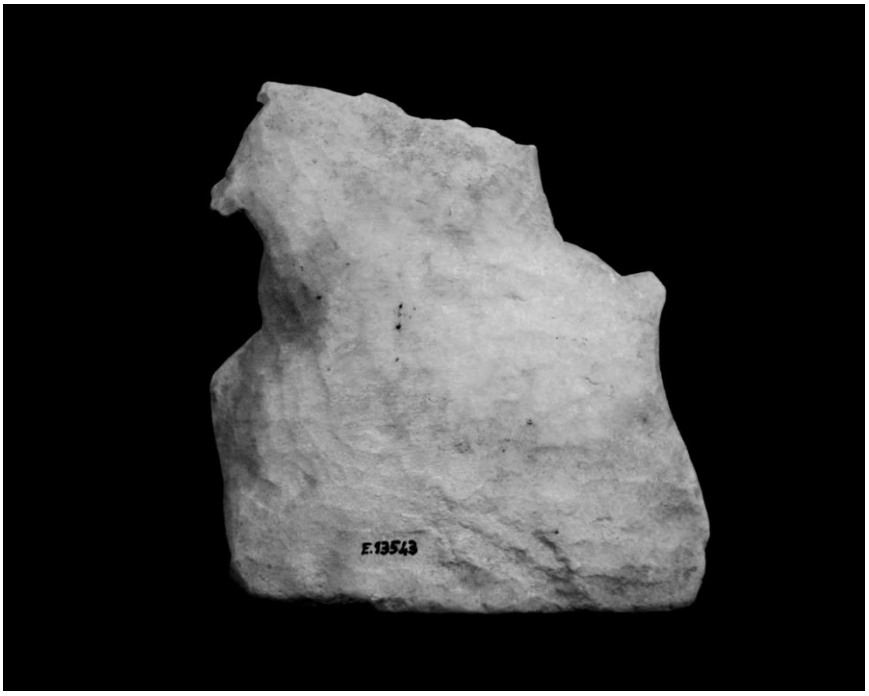
Kat.nr.1-Res.1

Kat.nr.1-Res.2

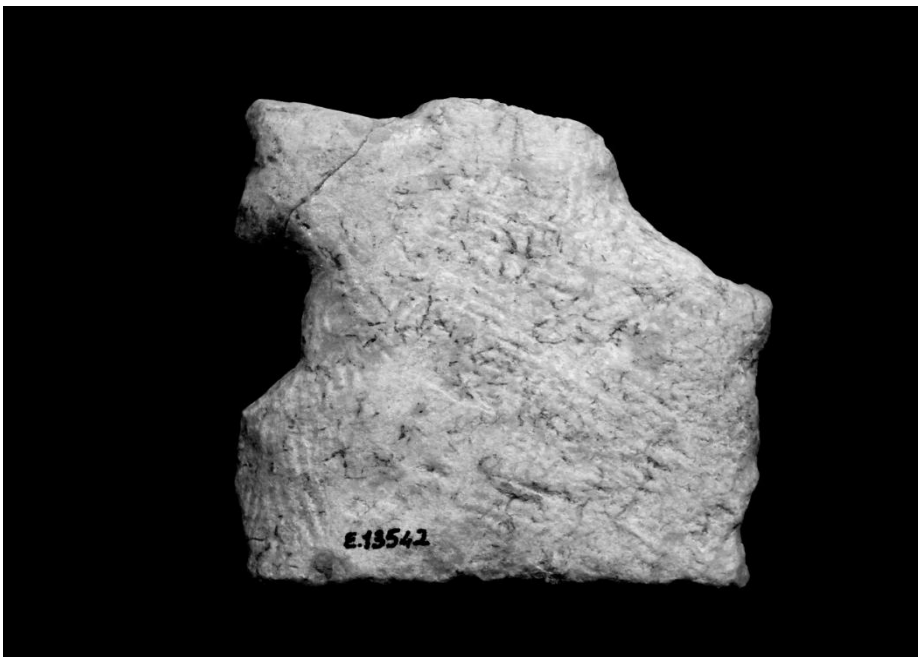
Kat.nr.2-Res.3

Kat.nr.2-Res.4

Kat.nr.3-Res.5

Kat.nr.3-Res.6

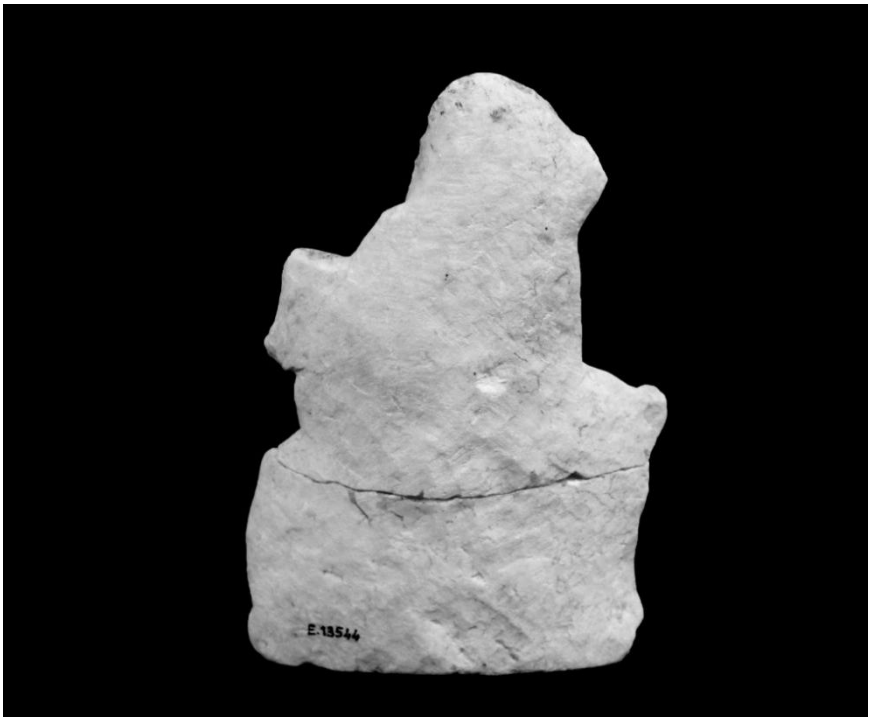
Kat.nr.4-Res.7

Kat.nr.4-Res.8

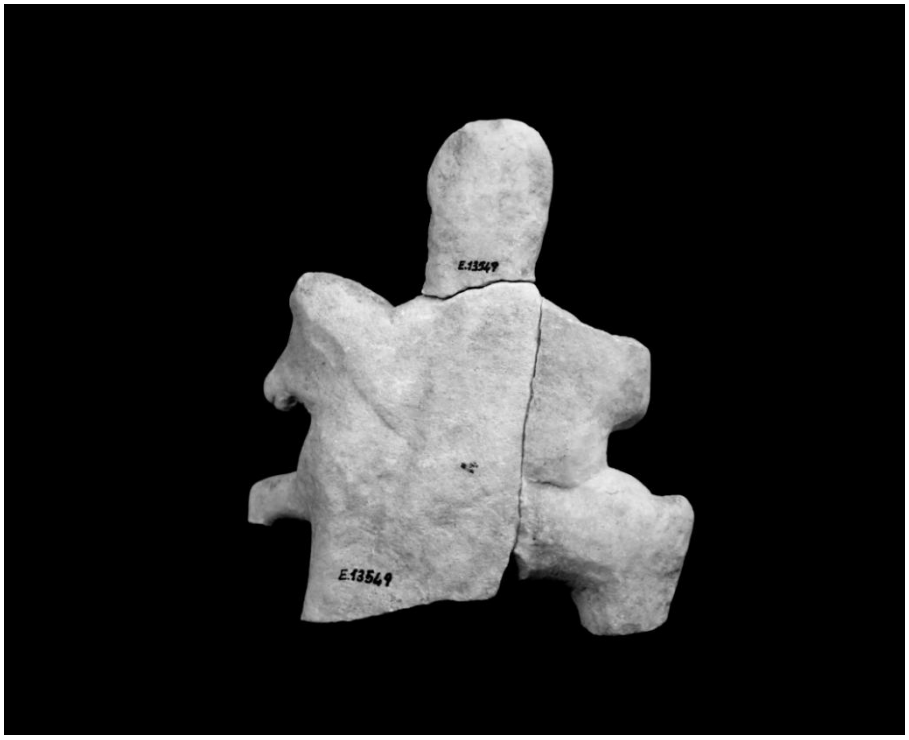
Kat.nr.5-Res.9

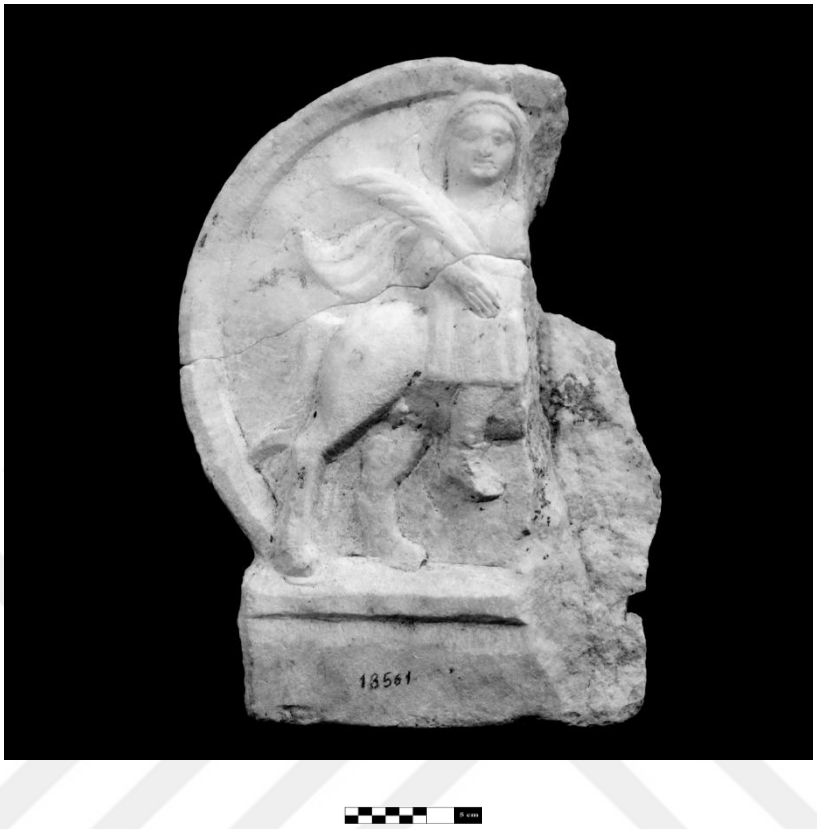
Kat.nr.5-Res.10

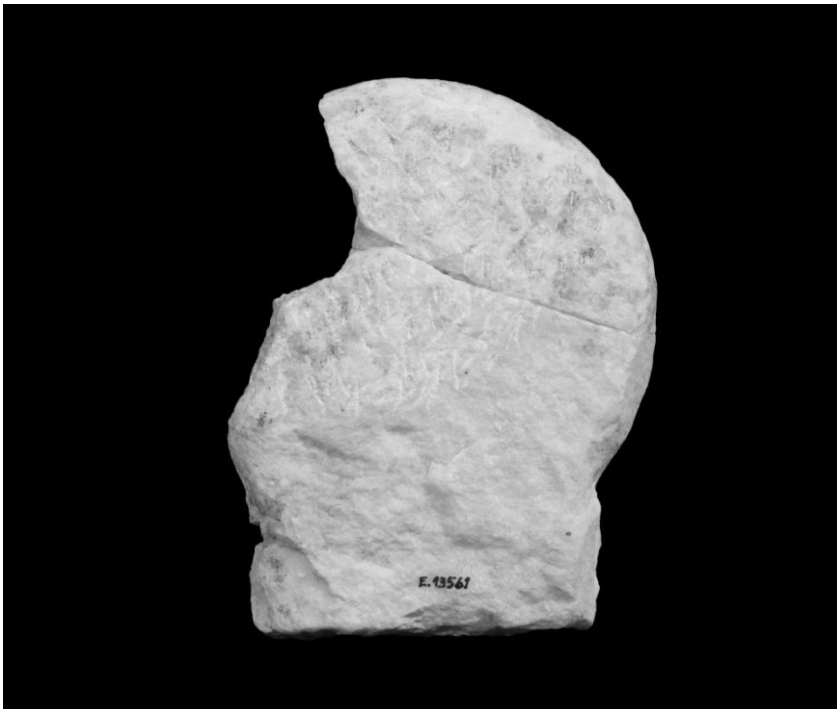
Kat.nr.6-Res.11

Kat.nr.6-Res.12

Kat.nr.7-Res.13

Kat.nr.7-Res.14

Kat.nr.8-Res.15

Kat.nr.8-Res.16

Kat.nr.9-Res.17

Kat.nr.9-Res.18

Kat.nr.10-Res.19

Kat.nr.10-Res.20

Kat.nr.11-Res.21

Kat.nr.11-Res.22

Kat.nr.12-Res.23

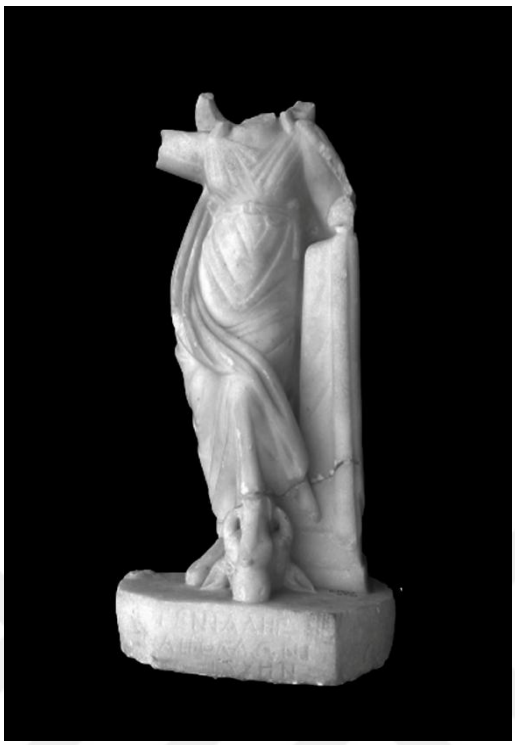
Kat.nr.12-Res.24

Kat.nr.13-Res.25

Kat.nr.13-Res.26

Kat.nr.14-Res.27

Kat.nr.14-Res.28

Kat.nr.15-Res.29

Kat.nr.15-Res.30

Kat.nr.16-Res.31

Kat.nr.16-Res.32

Kat.nr.17-Res.33

Kat.nr.17-Res.34

Kat.nr.18-Res.35

Kat.nr.18-Res.36

Kat.nr.19-Res.37

Kat.nr.19-Res.38

Levha 20

Kat.nr.20-Res.39

Kat.nr.20-Res.40

Levha 21

Kat.nr.21-Res.41

Kat.nr.21-Res.42

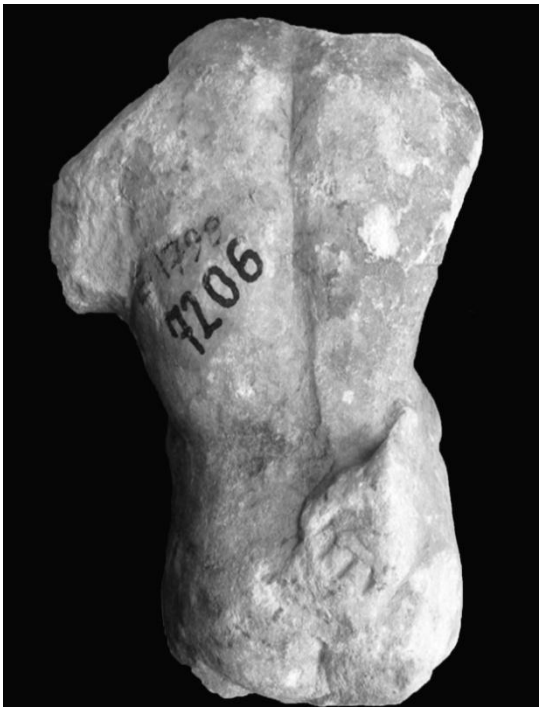
Kat.nr.22-Res.43

Kat.nr.22-Res.44

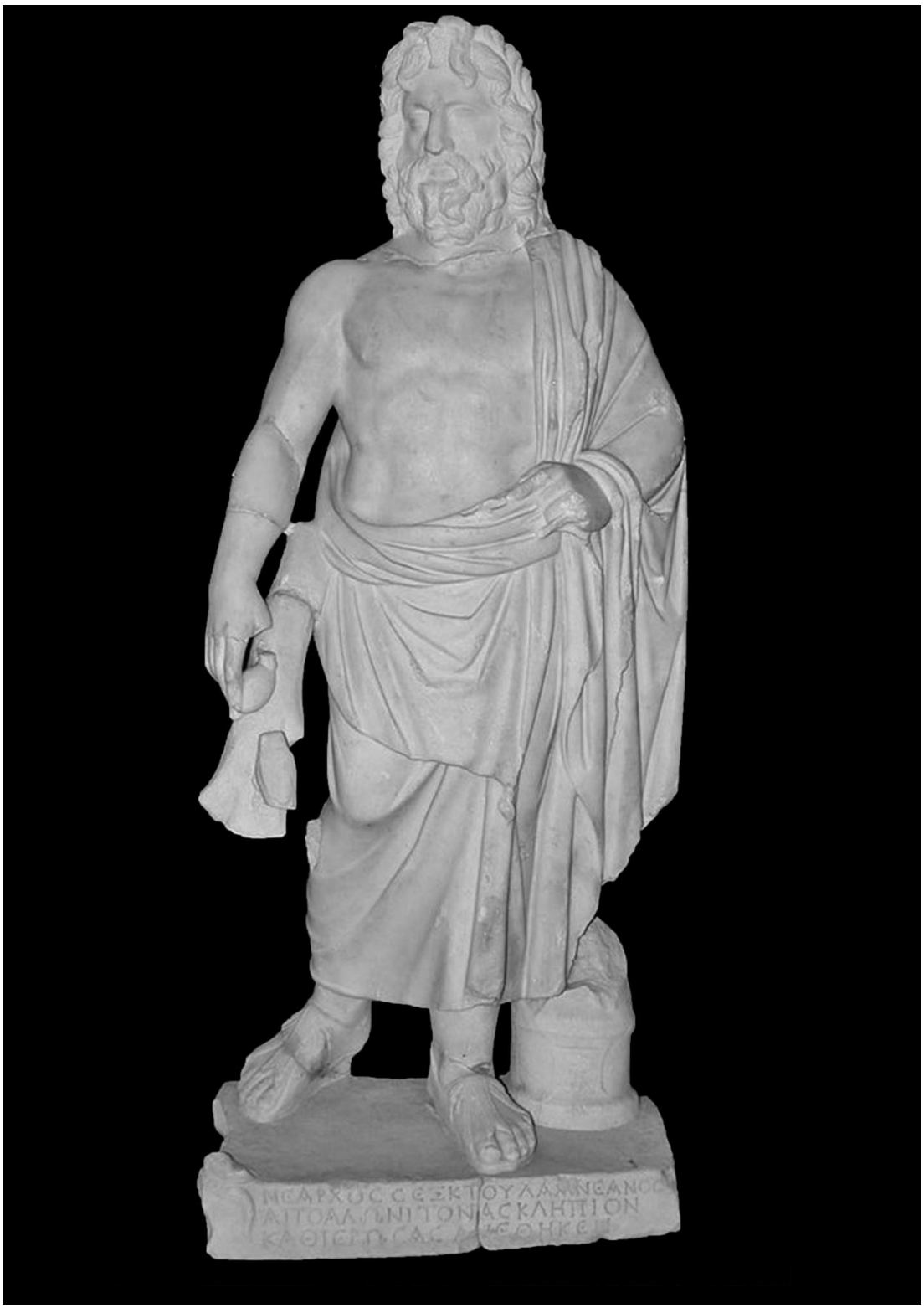
Kat.nr.23-Res.45

Kat.nr.23-Res.46

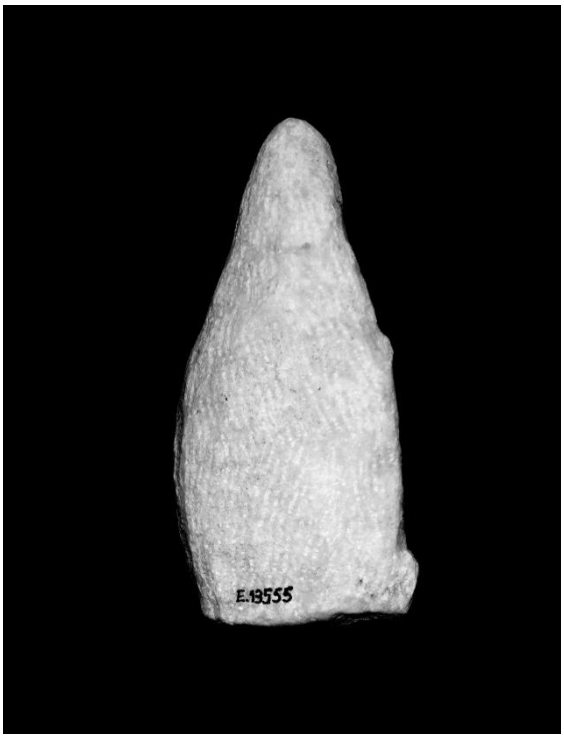
Kat.nr.24-Res.47

Kat.nr.25-Res.48

Kat.nr.26-Res.49

Kat.nr.26-Res.50

Kat.nr.27-Res.51

Kat.nr.27-Res.52

Kat.nr.28-Res.53

Kat.nr.28-Res.54

Kat.nr.29-Res.55

Kat.nr.29-Res.56

Kat.nr.30-Res.57

Kat.nr.30-Res.58

Kat.nr.31-Res.59

Kat.nr.31-Res.60

Kat.nr.32-Res.61

Kat.nr.32-Res. 62

Kat.nr.33-Res.63

Kat.nr.33-Res.64

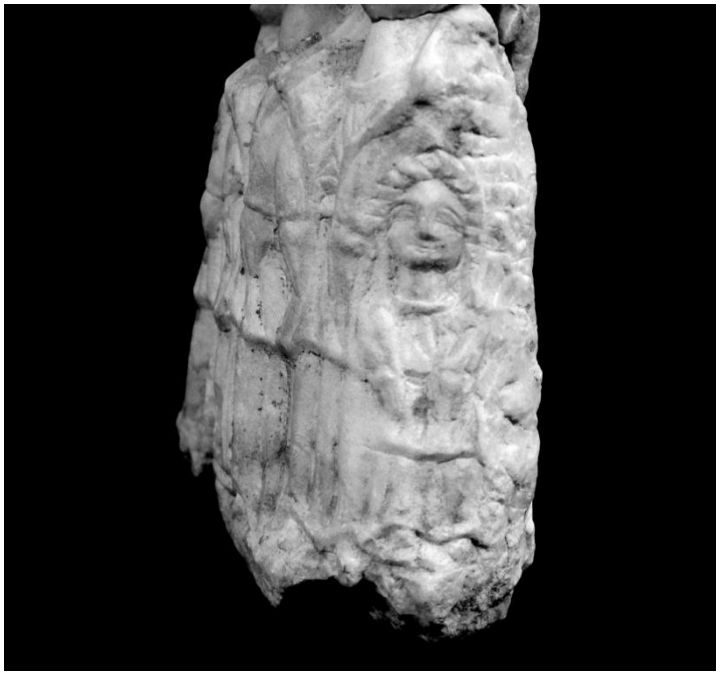
Kat.nr.34-Res.65

Kat.nr.34-Res.66

Kat.nr.35-Res.67

Kat.nr.35-Res.68

Kat.nr.36-Res.69

Kat.nr.36-Res.70

Kat.nr.37-Res.71

Kat.nr.37-Res.72

Kat.nr.38-Res.73

Kat.nr.38-Res.74

Kat.nr.39-Res.75

Kat.nr.39-Res.76

Kat.nr.40-Res.77

Kat.nr.40-Res.78

Kat.nr.41-Res.79

Kat.nr.41-Res.80

Kat.nr.42-Res.81

Kat.nr.42-Res.82

Kat.nr.43-Res.83

Kat.nr.43-Res.84

Kat.nr.44-Res.85

Kat.nr.44-Res.86

Kat.nr.45-Res.87

Kat.nr.46-Res.88

Kat.nr.46-Res.89

Kat.nr.47-Res.90

Kat.nr.48-Res.91

Kat.nr.48-Res.92

Levha 49

Kat.nr.49-Res.93

Kat.nr.50-Res.94

Kat.nr.50-Res.95

Kat.nr.51-Res.96

Kat.nr.51-Res.97

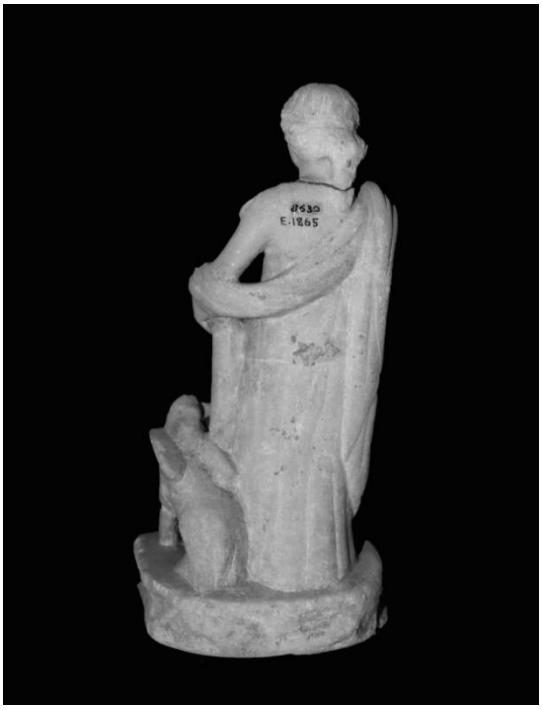
Kat.nr.52-Res.98

Kat.nr.52-Res.99

Kat.nr.53-Res.100

Kat.nr.53-Res.101

Kat.nr.54-Res.102

Kat.nr.54-Res.103

Kat.nr.55-Res.104

Kat.nr.55-Res.105

Kat.nr.56-Res.106

Kat.nr.56-Res.107

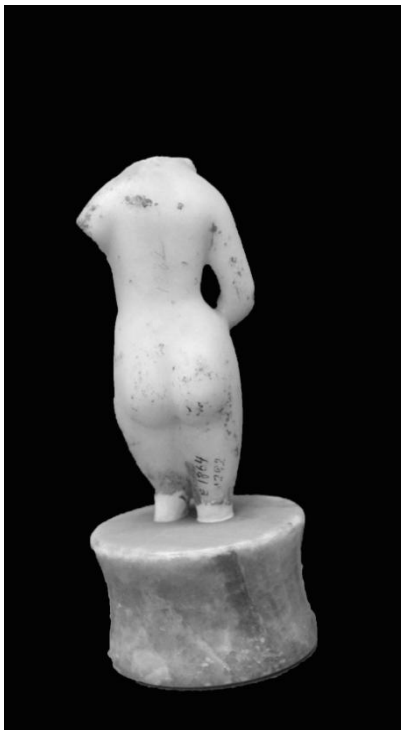
Kat.nr.57-Res.108

Kat.nr.57-Res.109

Kat.nr.58-Res.110

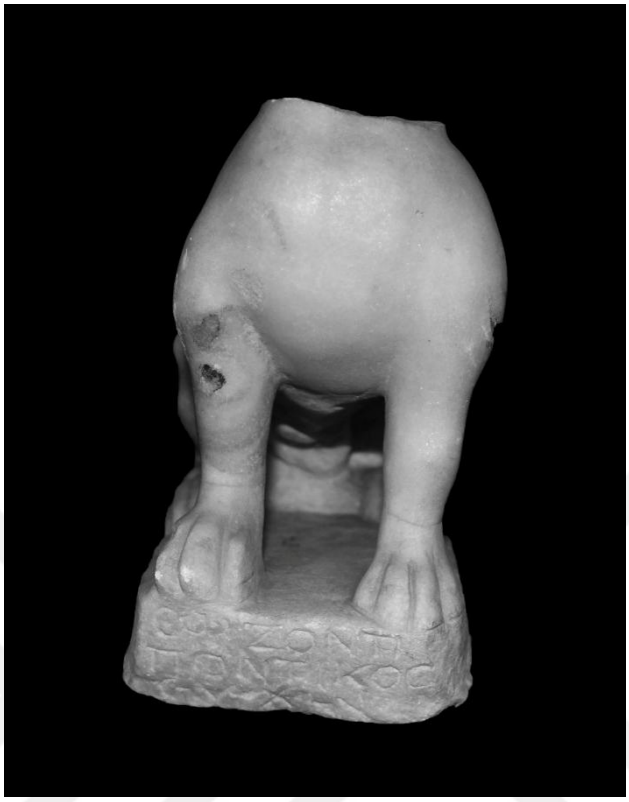
Kat.nr.58-Res.111

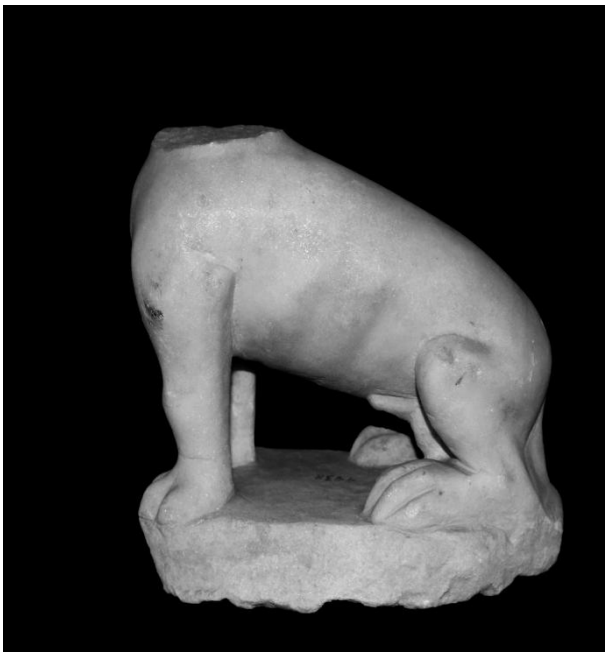
Kat.nr.59-Res.112

Kat.nr.59-Res.113

Kat.nr.60-Res.114

Kat.nr.60-Res.115

Tablo I

KATALOG LİSTESİ

Kat. No	Eserin Adı	Müze Env. No.	Buluntu Yeri	Müzeye Geliş Şekli	Levha No.
1	Men	13545	Anıt Kaya Köyü	?	1
2	Men	13543	?	?	2
3	Men	13542	?	?	3
4	Men	13547	?	?	4
5	Men	13544	?	?	5
6	Men	13549	?	?	6
7	Men	13561	?	?	7
8	Men	7440	Çobanlar/Feleli Köyü	?	8
9	Men	1961	Çavdarlı/Kovalık Höyük	?	9
10	Men	10018	Sandıklı/Susuz Köy	?	10
11	Men	9941	?	Satın Alma	11
12	Men	6406	?	Satın Alma	12
13	Men	6354	?	Satın Alma	13
14	Men	1927	Çavdarlı/Kovalık Höyük	?	14
15	Men	1887	Dazkırı/Çiftlik Köyü	Satın Alma	15
16	Attis	1897	Dazkırı/Çiftlik Köyü	Müsadere	16
17	Attis	1886	Dazkırı/Çiftlik Köyü	Satın Alma	17
18	Apollon	1877	Emirdağ/Göveçci Köyü	?	18

19	Apollon Kitharoidos	1779	Emet/Işıklar Köyü	?	19
20	Apollon Kitharoidos	13553	?	?	20
21	Apollon Kitharoidos	13554	?	?	21
22	Herakles (Herakles Farnese)	1917	Çavdarlı/Kovalık Höyük	?	22
23	Herakles	1798	?	Satın Alma	23
24	Herakles (Herakles Albertini/Pitti)	13557	?	?	24
25	Asklepios (Chiaramonti Asklepios)	1916	Çavdarlı/Kovalık Höyük	?	25
26	Telesphoros	13555	?	?	26
27	Poseidon	13552	?	?	27
28	Hermes	6405	Sincanlı/Gezler Köyü	?	28
29	Herme	10031	Gebeceler Köyü	?	29
30	Herme	13560	?	?	30
31	Erkek Torsosu	7775	Şuhut/Çakırözü Köyü	?	31
32	Hekateion	1866	Koçhisar	Satın Alma	32
33	Hekateion	9482	Emirdağ/Kırkpınar Köyü	Satın Alma	33
34	Hekateion	13532	?	?	34
35	Hekateion	13535	?	?	35
36	Meter Tetraprosopos	1664	Bolvadin/Üç Höyük	?	36
37	Meter Tetraprosopos	10015	Sandıklı/Susuz Köy	Müsadere	37
38	Kybele	1879	Emet/Işıklar Köyü	Satın Alma	38
39	Kybele	1661	Simav	?	39
40	Kybele	10016	Sandıklı/Susuz Köy	?	40

41	Kybele	1774	Çobanlar/Feleli Köyü	?	41
42	Kybele	1793	İshaklı Köyü	?	42
43	Kybele	1706	İscehisar/Doğlat Köyü	Satın Alma	43
44	Kybele	1707	İscehisar/Doğlat Köyü	Satın Alma	44
45	Artemis	1880	Çobanlar/Feleli Köyü	?	45
46	Artemis Ephesia	7698	Sultan Dağı	?	46
47	Tykhe (Vatikan Urania Tipi)	1907	Çavdarlı/Kovalık Höyük	?	47
48	Tykhe	1862	Emirdağ/Aşağı Piribeyli Köyü	?	48
49	Tykhe	7658	Emirdağ/Ümraniye Köyü	?	49
50	Tykhe	1869	Şuhut	?	50
51	Tykhe	1871	Süğlün/Hisar Höyük	?	51
52	Tykhe	1702	Şuhut	?	52
53	Nemesis	1865	Emirdağı/Aşağı Piribeyli Köyü	Satın Alma	53
54	Nemesis ?- Rahibe	1931	Çavdarlı/Kovalık Höyük	?	54
55	Aphrodite (Aphrodite/Venus Felix)	1878	Çay/Maltepe Köyü	?	55
56	Aphrodite (Venus Genetrix)	1867	Şuhut	?	56
57	Aphrodite (Knidos Aphrodite)	1863	Sinanpaşa/GavurMezarı Mevkinden	?	57
58	Aphrodite (Knidos Aphrodite)	1864	Şuhut	?	58

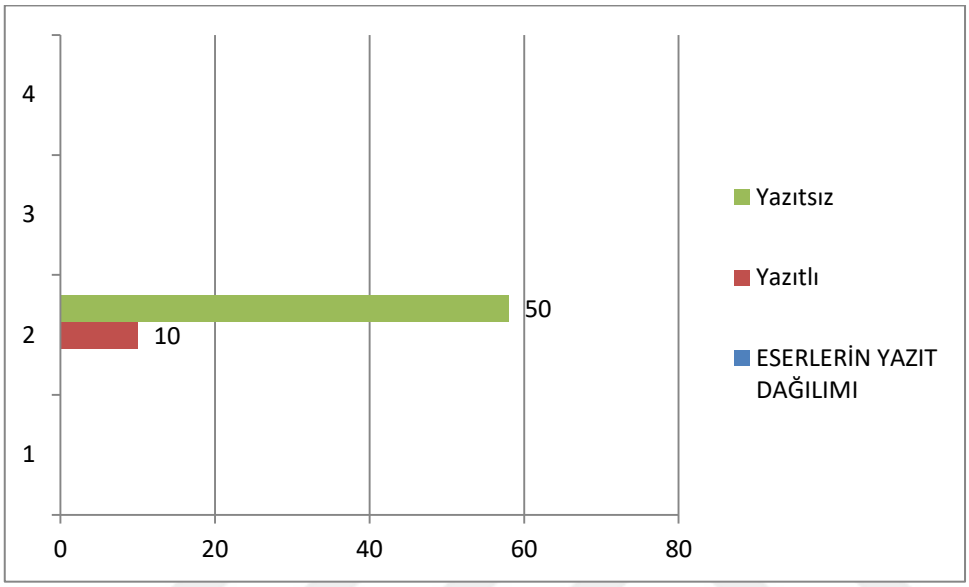
59	Nike	1860	Çobanlar/Feleli Köyü	?	59
60	Hayvan Heykelciği	1935	Çavdarlı/Kovalık Höyük	?	60

Tablo II

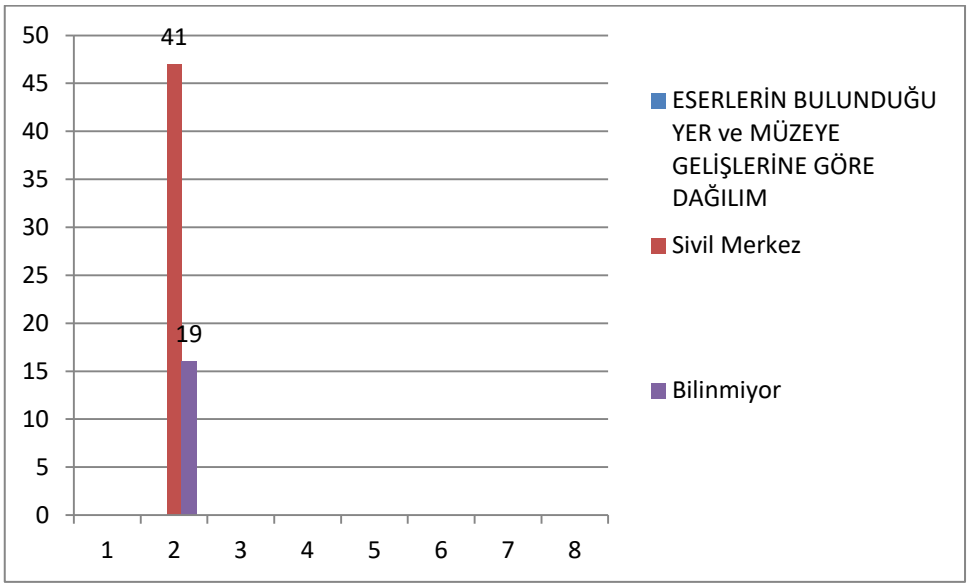
ESERLERİN DÖNEMSEL DAĞILIMI

	M.S. 1. yy	M.S. 2. yy	M.S. 2. yy sonu 3. yy başı	M.S. 3. yy	M.S. 2. - 3. yy
Hekate				6	
Men		10			5
Kybele		7			
Attis	1	1			
Apollon		4			
Artemis		1			1
Herakles		3			
Asklepios		1			
Tykhe		4	1	1	
Nemesis		1		1	
Telesphoros				1	
Aphrodite			1	3	
Nike		1			
Poseidon				1	
Hermes		1			
Herme					2
Erkek Torsosu		1			
Köpek		1			

Grafik I

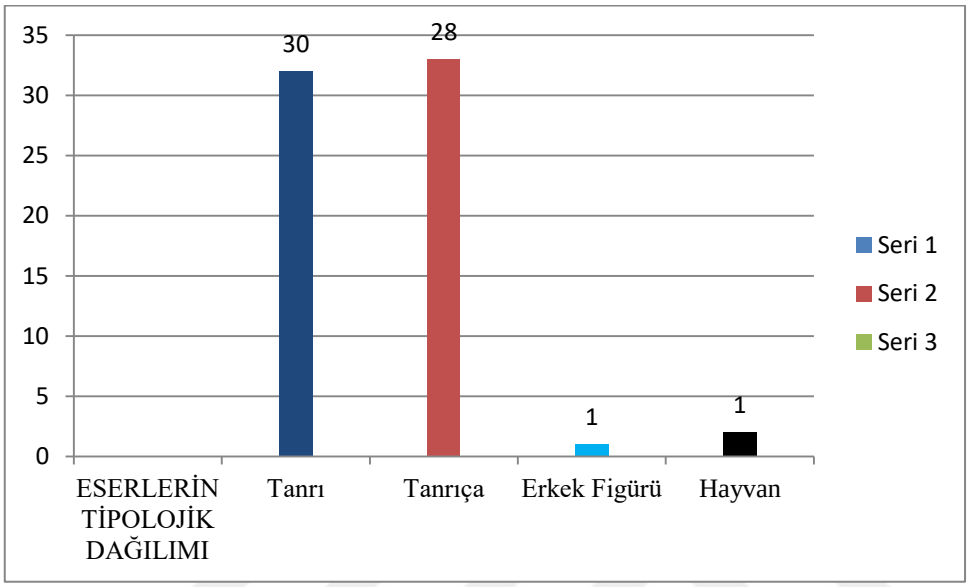

4
3
2
1
0
20
40
60
80
50
10
Yazıtsız
Yazıtlı
ESERLERİN YAZIT DAĞILIMI

1

50
45
40
35
30
25
20
15
10
5
0
1
2
3
4
5
6
7
8
41
19
ESERLERİN BULUNDUĞU YER ve MÜZEYE GELİŞLERİNE GÖRE DAĞILIM
Sivil Merkez
Bilinmiyor

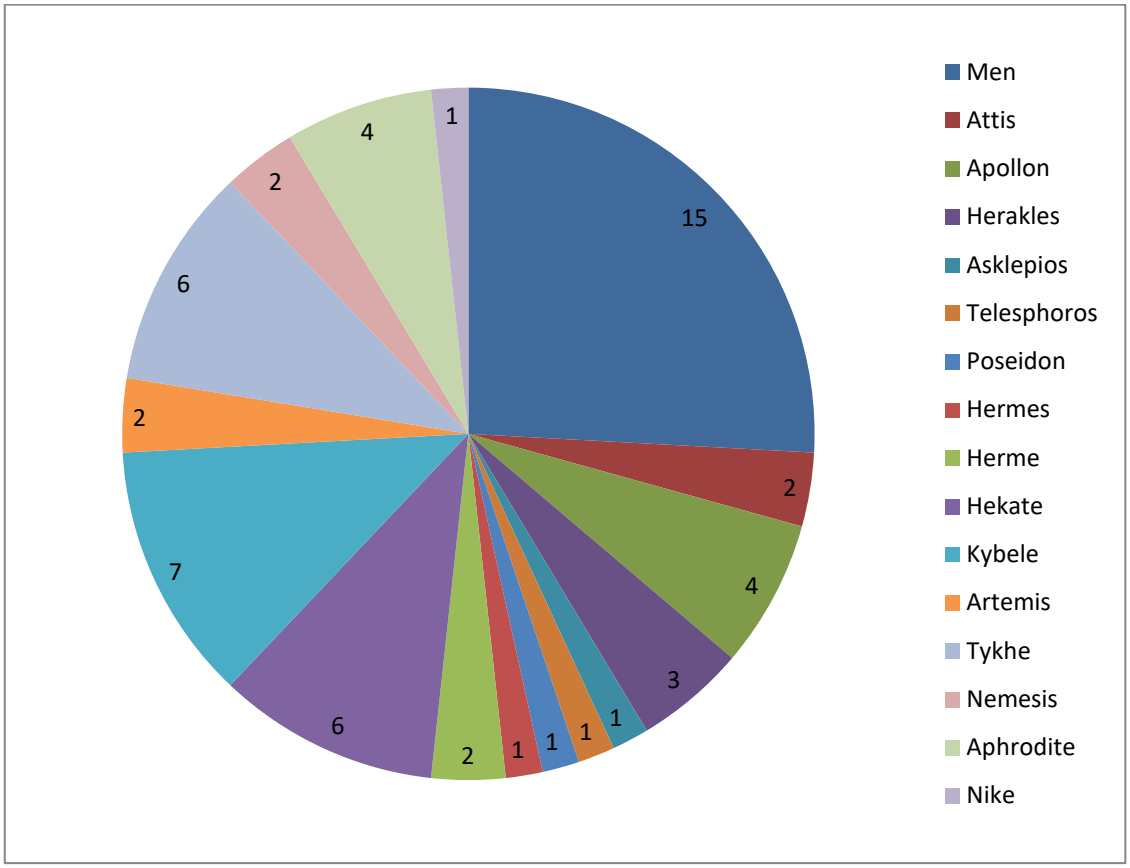
2

Grafik II

35
30
25
20
15
10
5
0
30
28
1
1
ESERLERİN TİPOLOJİK DAĞILIMI
Tanrı
Tanrıça
Erkek Figürü
Hayvan
Seri 1
Seri 2
Seri 3

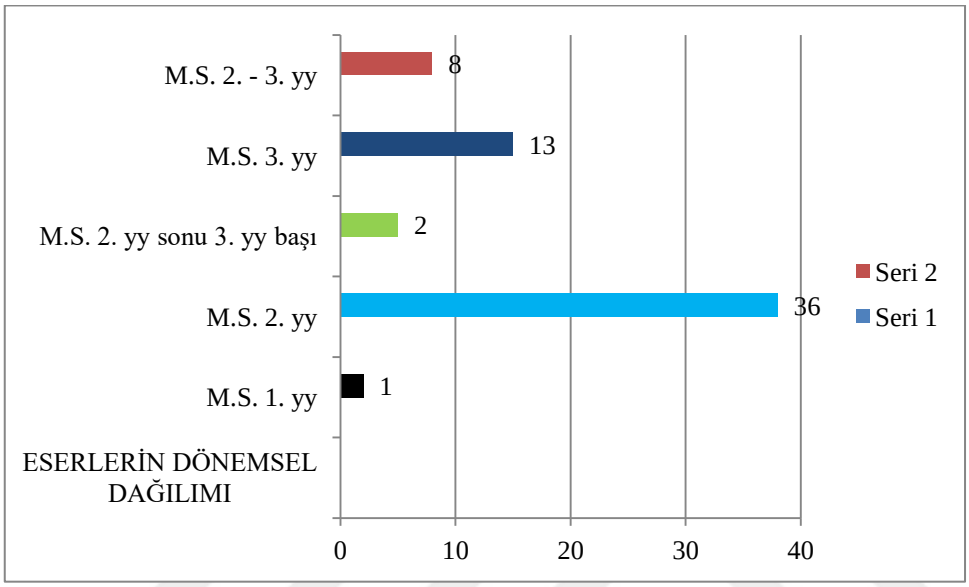
3

MİTOLOJİK ESERLERİN DAĞILIMI

4

Grafik III

M.S. 2. - 3. yy
M.S. 3. yy
M.S. 2. yy sonu 3. yy başı
M.S. 2. yy
M.S. 1. yy
ESERLERİN DÖNEMSEL DAĞILIMI
8
13
2
36
1
0
10
20
30
40
Seri 2
Seri 1

5